

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ДОНЕЦЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

**УКРАЇНСЬКА ПОЛІЦЕЇСТИКА:
ТЕОРІЯ, ЗАКОНОДАВСТВО, ПРАКТИКА**

**UKRAINIAN POLYCEISTICS:
THEORY, LEGISLATION, PRACTICE**

Випуск № 3(15) 2025

Видавничий дім
«Гельветика»
2025

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Вітвіцький Сергій Сергійович – ректор Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор, заслужений юрист України

Заступник головного редактора:

Буга Ганна Сергіївна – начальник відділу організації наукової діяльності Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент

Відповідальний секретар:

Волобуєва Олена Олексіївна – перший проректор Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор

Відповідальний редактор:

Стецюк Роксолана Іванівна – завідувач редакційного відділення відділу організації наукової діяльності Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат філологічних наук, доцент

Член міжнародної редколегії:

Войцех Войтила – доктор гуманітарних наук, науковий співробітник, Технологіко-гуманітарний університет ім. Казімера Пуласького (м. Радом, Республіка Польща)

Члени редакційної колегії:

Веселов Микола Юрійович – професор кафедри права Навчально-наукового юридичного інституту Державного університету економіки і технологій, доктор юридичних наук, професор; **Спринцев Пилип Сергійович** – директор інституту післядипломної освіти та заочного навчання Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент; **Захарченко Андрій Миколайович** – головний спеціаліст відділу забезпечення якості освіти управління освітньої діяльності Департаменту освіти, науки та спорту Міністерства внутрішніх справ України, доктор юридичних наук, професор; **Зозуля Євген Вікторович** – професор кафедри державно-правових дисциплін навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Городецька Марина Сергіївна** – професор кафедри кримінально-правових дисциплін Криворізького навчально-наукового інституту Національного університету «Одеська юридична академія», доктор юридичних наук, професор; **Кононенко Тетяна Володимирівна** – професор кафедри психології, соціології та педагогіки Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор філософських наук, професор; **Макаренко Олександр Юрійович** – професор кафедри адміністративного права та процесу навчально-наукового інституту права та соціального менеджменту Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Пилипенко Дмитро Олексійович** – доцент кафедри права Навчально-наукового юридичного інституту Державного університету економіки і технологій, доктор юридичних наук, доцент; **Лоскутов Тимур Олександрович** – головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем запобігання кримінальним правопорушенням навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції імені Е.О. Дідоренка Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор; **Мердова Ольга Миколаївна** – заступник директора навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції імені Е.О. Дідоренка Донецького державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, професор; **Назимко Єгор Сергійович** – заступник директора Департаменту – начальник управління науки, інновацій та спорту Департаменту освіти, науки та спорту Міністерства внутрішніх справ України, доктор юридичних наук, професор; **Ніколенко Людмила Миколаївна** – провідний науковий співробітник Інституту економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова НАН України, доктор юридичних наук, професор; **Одерій Олексій Володимирович** – професор кафедри кримінального процесу та криміналістики факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування НПУ Донецького державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор.

Відповідно до наказу Міністерства освіти і науки України від 06.06.2022 № 530

“Про затвердження рішень Агестаційної колегії Міністерства” журнал Донецького державного університету внутрішніх справ “Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика” включено до Переліку фахових видань України як друковане наукове періодичне видання категорії “Б”.

Журнал включено до наукометричних баз:

Index Copernicus International (Республіка Польща); Crossref (США); Research Bib (Японія); EuroPub (Великобританія)

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Донецького державного університету внутрішніх справ (Протокол № 4 від 11.11.2025 р.)

Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 1415 від 16.11.23 р. (Ідентифікатор медіа R30-01959).

Суб'єкт у сфері друкованих медіа – Донецький державний університет внутрішніх справ (вул. Велика Перспективна, 1, м. Кропивницький, 25015, info@dnuvs.ukr.education, тел. (097) 9070107).

Періодичність: 4 рази на рік.

Мови розповсюдження: українська, англійська, польська, німецька, французька, болгарська, румунська.

Електронна сторінка видання: policeystika.dnuvs.ukr.education

ISSN 2709-9261 (Print)

ISSN 2709-927X (Online)

© Донецький державний університет внутрішніх справ, 2025

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

УДК 351.74:342.7-053.2(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-3-15-1>

Берендєєва Анастасія Ігорівна,
кандидат юридичних наук, доцент
(Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2708-3857>

НАПРЯМИ РОБОТИ СЛУЖБИ ОСВІТНЬОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ

У статті розглянуто напрями діяльності Служби освітньої безпеки Національної поліції України у закладах загальної середньої освіти. Виокремлено такі напрями роботи поліцейських Служби освітньої безпеки: профілактична діяльність; забезпечення охорони освітнього середовища; реагування на надзвичайні ситуації; реагування на випадки правопорушень та надання консультативно-методичної підтримки, що спрямовані на забезпечення безпечного освітнього середовища, запобігання правопорушенням, протидію булінгу, реагування на надзвичайні події та формування правової культури учасників освітнього процесу. Акцентовано, що їх реалізація ґрунтується на положеннях чинних нормативно-правових актів та інтегрується в загальнодержавну систему захисту прав дитини.

Ключові слова: служба освітньої безпеки, Національна поліція України, діти, захист прав дітей, профілактика, правопорушення.

Постановка проблеми. Право дитини на освіту належить до базових соціальних і культурних прав людини, що визнається універсальним і невід'ємним, а його реалізація є обов'язком держави. Це право закріплено у низці міжнародно-правових актів, зокрема у ст. 28 Конвенції ООН про права дитини, яка передбачає, що держави-учасниці визнають право дитини на освіту та вживають усіх необхідних заходів для забезпечення його поступової реалізації на основі рівних можливостей [1]. Національне законодавство України, передусім Закон України «Про освіту», деталізує відповідні зобов'язання держави щодо створення умов для доступу кожної дитини до якісної, безпечної, інклюзивної та безперервної освіти [2].

В умовах сьогодення традиційні механізми охорони публічного порядку не можуть повною мірою гарантувати комплексний захист прав учнів, адже освітній простір вимагає спеціалізованих підходів, орієнтованих на потреби дітей та особливостей їхнього правового статусу. З урахуванням цього створення та розвиток Служби освітньої безпеки Національної поліції України є новим етапом у забезпеченні реалізації державної політики у сфері охорони прав дитини.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Тематика забезпечення безпечного освітнього середовища та діяльності Служби освітньої безпеки Національної поліції вже привернула значну увагу науковців і практиків у галузі адміністративного права. Так, А. Баско досліджує упровадження посади офіцера служби освітньої безпеки як ключового елемента реалізації Концепції безпеки закладів освіти, спрямованого на захист учнів, профілактику правопорушень та чітке врегулювання взаємодії поліції з органами місцевого самоврядування [3]. К.Л. Бугайчук та К.Ю. Шеремет запропонували системну характеристику правового статусу, завдань і повноважень Служби освітньої безпеки, окресливши потребу у розширенні нормативної бази та стандартизації підготовки персоналу [4]. М. Корнієнко та А. Сухарева розглянули інститут фахівця/офіцера безпеки в освітньому середовищі як елемент інституціоналізації шкільної безпеки, зокрема організаційно-правові засади його діяльності [5]. Особливої уваги заслуговують методичні рекомендації «Інноваційні методики та сучасні практики в діяльності поліції щодо формування безпечного освітнього середовища для дітей», у яких авторським колективом

розглянуто правові й теоретико-методологічні засади формування безпечного освітнього середовища, окреслене коло суб'єктів його забезпечення та визначено місце поліцейських підрозділів у цій системі. Особливу увагу приділено особливостям їх взаємодії з іншими інституціями, питанням організації психологічного моніторингу ризикованої поведінки дітей, а також аналізу міжнародних стандартів і практик у сфері освітньої безпеки з перспективами їх адаптації в Україні [6].

Попередні дослідження сформувавши теоретичну базу, однак залишили поза увагою комплексний аналіз напрямів діяльності Служби освітньої безпеки крізь призму чинного законодавства, що актуалізує потребу в подальших наукових розвідках у цьому напрямі.

Метою статті є визначення ключових напрямів діяльності Служби освітньої безпеки Національної поліції України щодо забезпечення права дитини на освіту в умовах сучасних безпекових викликів.

Виклад основного матеріалу. Сферу забезпечення безпеки учнів в освітньому середовищі реалізує широке коло суб'єктів, серед яких: Міністерство освіти і науки України, Міністерство внутрішніх справ України та Національна поліція разом із її територіальними підрозділами; Державна служба України з надзвичайних ситуацій та її регіональні структури; засновники та адміністрації закладів освіти, педагогічні й інші працівники; заклади охорони здоров'я; фахівці з питань освітньої безпеки, а також органи батьківського самоврядування [6, с. 51]. Із метою реалізації державної політики у сфері формування безпечного освітнього середовища, захисту прав та законних інтересів учасників освітнього процесу, а також здійснення профілактичних заходів щодо запобігання правопорушенням та усунення загроз життю і здоров'ю дітей, у структурі Національної поліції України створено підрозділи Служби освітньої безпеки (далі – СОБ).

Для координації їхньої діяльності у центральному апараті функціонує Управління організації служби освітньої безпеки. У Положенні про Управління організації служби освітньої безпеки Національної поліції України, затвердженому Наказом Національної поліції України від 12 квітня 2024 р. № 398, визначаються його завдання, серед яких: реалізація державної політики у сфері безпечного освітнього середовища та профілактики правопорушень, моніторинг і координація діяльності підрозділів СОБ, організаційно-методичне забезпечення їхньої роботи, проведення превентивних заходів у закладах освіти, підготовка та контроль поліцейських, а також розвиток співпраці з органами влади, місцевого самоврядування, громадськими й міжнародними організаціями у сфері захисту прав дітей [4, с. 80–81]. В обласних підрозділах поліції та Департаменті патрульної поліції запроваджено організаційно-штатні зміни, що передбачають утворення СОБ за рахунок наявних вакантних посад. Поліцейські СОБ закріплюються за закладами загальної середньої освіти державної та комунальної форми власності, у яких освітній процес здійснюється в очній або змішаній формах [7]. Їхня діяльність спрямована на організацію пропускового режиму, проведення профілактичної роботи, моніторинг стану безпеки та оперативне реагування на надзвичайні ситуації чи правопорушення.

Водночас суттєву підтримку у цій сфері надають підрозділи ювенальної превенції, які, згідно з положеннями Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України, спеціалізуються на захисті прав та законних інтересів

дітей, запобіганні дитячій бездоглядності, протидії булінгу та іншим формам негативних соціальних проявів у дитячому середовищі [8]. Таким чином, взаємодія СОБ та ювенальної превенції створює інтегровану систему охорони освітнього простору, де СОБ виступають основними суб'єктами практичної реалізації завдань, а ювенальні інспектори – спеціалізованими координаторами у питаннях захисту прав дитини та профілактики правопорушень.

Ураховуючи багатогранність діяльності поліції у сфері захисту прав дітей у закладах середньої освіти, доцільно виокремити основні напрями роботи СОБ, серед яких: профілактична діяльність; забезпечення охорони освітнього середовища; реагування на надзвичайні ситуації; реагування на випадки правопорушень та надання консультативно-методичної підтримки. Зазначені напрями реалізуються поліцейськими не довільно, а в межах чітко визначених нормативних приписів. Зокрема, їхня діяльність ґрунтується на положеннях Інструкції з організації роботи підрозділів Національної поліції України із забезпечення безпечного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти [9].

Одним із ключових напрямів роботи Служби освітньої безпеки є здійснення превентивної та профілактичної діяльності, яка покликана усунути або мінімізувати загрози життю й здоров'ю учасників освітнього процесу. Поліцейські здійснюють превентивну та профілактичну діяльність із забезпечення безпечного освітнього середовища та вживають заходи, спрямовані на попередження й усунення загроз [9]. Це означає, що їхнє завдання полягає не лише у реагуванні на вже наявні порушення, а й у формуванні такого середовища, де ризики небезпечної поведінки знижено до мінімуму. Питання профілактичної діяльності Національної поліції у закладах освіти було більш детально проаналізовано у попередньому дослідженні, де акцент робився на особливостях превентивної роботи поліцейських, спрямованої на запобігання правопорушенням та формування безпечного освітнього середовища [10].

У профілактичній роботі СОБ особлива увага приділяється протидії булінгу. Поліцейські надають пропозиції до щорічного плану заходів у закладах загальної середньої освіти, беруть участь у його виконанні, залучаються до роботи комісій із розгляду конкретних випадків цькування, а також інформують школярів про правові наслідки подібної поведінки, тобто вони забезпечують своєчасне реагування на факти булінгу та інформують потерпілих осіб про їхні права і доступні соціальні послуги [9]. Таким чином, поліція діє як посередник між учнем і механізмом правового захисту, одночасно формуючи правову культуру в освітньому середовищі.

Не менш важливим елементом профілактики є запобігання негативним соціальним явищам серед дітей та підлітків. Це стосується вживання психоактивних речовин, алкоголю, тютюну, а також участі у деструктивних групах і проявів ризикованої поведінки. Поліцейські проводять бесіди, організують інформаційні заходи для дітей і батьків, спрямовані на пояснення небезпек та юридичних наслідків таких дій. Окрім того, в Інструкції з організації роботи підрозділів Національної поліції України із забезпечення безпечного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти акцентовано на проведенні роботи із запобігання самогубствам та навмисним самошкодженням серед неповнолітніх [9]. Це свідчить про розширення пре-

вентивної функції поліції від традиційного контролю до більш комплексної соціальної підтримки й участі у збереженні психічного здоров'я дітей.

Окремим компонентом профілактичної роботи виступає інформування учнів про правила безпеки у кіберпросторі. В умовах стрімкого розвитку цифрових технологій та зростання загроз, пов'язаних із кібербулінгом, секстингом, втягненням неповнолітніх у протиправну діяльність через мережу, поліція виконує роль інституції, яка підвищує рівень цифрової грамотності школярів. Така діяльність відповідає сучасним міжнародним стандартам безпеки дітей в Інтернеті.

Другим напрямом є безпосередня охоронна функція поліції у закладах освіти. Поліцейські СОБ здійснюють координування діяльності щодо забезпечення пропускового режиму з використанням технічних засобів (арочних або ручних металодетекторів) [9]. Це свідчить про перехід від класичної профілактики правопорушень до впровадження технологічно оснащених механізмів фізичної охорони. Зокрема, йдеться про встановлення рамок металодетекторів, перевірку учнів і відвідувачів, а також контроль за недопущенням до приміщень сторонніх осіб.

Окрім пропускового режиму, важливим завданням є регулярний огляд приміщень та територій навчальних закладів. Так, поліцейські здійснюють періодичний огляд приміщень та території закладів загальної середньої освіти на предмет виявлення сторонніх осіб, вибухонебезпечних предметів, заборонених до обігу предметів і речовин [9]. Ця діяльність має профілактичний та оперативний характер одночасно, адже дає змогу запобігти вчиненню правопорушень і забезпечити безпечні умови освітнього процесу.

Важливим аспектом є також взаємодія з адміністрацією закладів освіти та службами охорони. Поліцейські працюють у координації з керівниками закладів загальної середньої освіти, а також можуть долучатися до заходів, які проводять приватні охоронні структури, якщо ті залучені до охорони конкретного закладу. Таким чином, формується комплексна модель захисту, де СОБ відіграє роль гаранта правового порядку, а технічні засоби та інші суб'єкти охорони – додаткового бар'єра безпеки. Умови воєнного стану зумовлюють ще більшу значущість цього напрямку. Пропускний режим і фізична охорона не лише запобігають пронесенню небезпечних предметів чи проникненню сторонніх осіб, а й створюють передумови для своєчасної евакуації під час повітряних тривог або надзвичайних подій. Це накладає особливу відповідальність на СОБ, яка фактично стає сполучною ланкою між системою освіти та загальнодержавною системою безпеки.

Окремим напрямом діяльності СОБ є реагування на надзвичайні події, що можуть виникати в освітньому середовищі. В Інструкції з організації роботи підрозділів Національної поліції України із забезпечення безпечного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти прямо зазначено: «Поліцейські в межах повноважень та в порядку, визначеному законодавством, здійснюють реагування на надзвичайні події у закладах загальної середньої освіти» [9]. Йдеться про широкий спектр ситуацій – від кримінальних нападів на заклади освіти до виявлення вибухонебезпечних предметів, пожеж, техногенних аварій і надзвичайних подій воєнного характеру. У разі отримання інформації про надзвичайну подію поліцейський інформує чергову частину поліції, ДСНС, екстрену медичну допомогу, аварійні служби та керівництво закладу освіти [9]. Та-

кий алгоритм свідчить про міжвідомчу взаємодію та багатоступеневий механізм реагування, що передбачає координацію дій різних суб'єктів для мінімізації наслідків події. СОБ при цьому виступає першою ланкою реагування – тією, хто отримує сигнал і забезпечує початкову стабілізацію ситуації.

Ключовим завданням поліцейських у надзвичайних ситуаціях є організація евакуації учасників освітнього процесу. Поліцейський забезпечує контроль за виконанням евакуаційних заходів та дотриманням правопорядку [9]. Це означає, що СОБ не лише підтримує порядок, а й координує рух учнів та персоналу до безпечних зон, що особливо актуально в умовах воєнних загроз і регулярних повітряних тривог.

Для підвищення рівня безпеки у закладах освіти розроблено Порядок раннього попередження та евакуації учасників освітнього процесу, затверджений спільним Наказом МВС та МОН України від 18 серпня 2023 р. № 685/1013. Цим актом передбачено створення у кожному навчальному закладі спеціальної команди реагування, до складу якої входять щонайменше три працівники, відповідальні за організацію заходів із раннього оповіщення, проведення евакуації та координацію дій у разі нападу чи загрози нападу. Діяльність такої команди здійснюється на основі затвердженого алгоритму, що забезпечує уніфікованість та послідовність реагування. Одночасно начальники територіальних підрозділів Національної поліції закріплюють за конкретними освітніми установами уповноважених поліцейських і визначають кількість нарядів для оперативного реагування. У межах наданих повноважень поліцейські проводять перевірку стану укриттів, контролюють готовність закладів до можливих надзвичайних ситуацій, а також беруть участь у навчаннях і тренуваннях з евакуації учнів та педагогічного персоналу згідно з планами, затвердженими адміністраціями закладах загальної середньої освіти [11].

Важливим аспектом є також надання допомоги постраждалим. У разі правопорушення або надзвичайної події поліцейські мають обов'язок ужити заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю учасників освітнього процесу, встановлення і затримання осіб, які вчинили правопорушення, та надання домедичної допомоги [9]. Це підкреслює, що СОБ виступають не лише охоронцями, а й фактичними рятувальниками в екстремальних ситуаціях, що інтегрує їхню діяльність у загальну систему цивільного захисту.

Ще одним важливим напрямом роботи СОБ є реагування на правопорушення, які відбуваються у закладах освіти чи на їх території. В Інструкції з організації роботи підрозділів Національної поліції України із забезпечення безпечного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти зазначено, що поліцейські виявляють та припиняють адміністративні правопорушення, оформлюють матеріали у справах про адміністративні правопорушення та приймають заяви і повідомлення про кримінальні правопорушення [9]. Це означає, що СОБ діють у межах повноважень адміністративної юрисдикції, забезпечуючи оперативне реагування на інциденти.

У практичному вимірі діяльність СОБ спрямована на запобігання кримінальним проявам серед неповнолітніх та захист дітей від протиправних дій із боку дорослих. Особливе значення мають виявлення фактів жорстокого поводження з дітьми та своєчасне інформування відповідних служб. Поліцейські вживають заходів стосовно притягнення до відповідальності

батьків або осіб, які їх замінюють, у разі неналежного виконання ними обов'язків щодо забезпечення життя, навчання та виховання дітей [9]. Це суттєво розширює компетенцію СОБ, оскільки вони фактично здійснюють функцію контролю за належним виконанням батьківських обов'язків.

Діяльність СОБ у сфері реагування на правопорушення має комплексний характер, адже включає як внутрішньошкільні інциденти (булінг, крадіжки, хуліганство), так і правопорушення, учинені сторонніми особами на території освітнього закладу. Це вимагає від поліцейських високого рівня професійної підготовки та здатності до оперативної взаємодії з іншими підрозділами поліції. Водночас такий підхід створює умови для швидкого втручання та усунення загроз, що підвищує довіру до поліції з боку учнів і педагогічних колективів. Таким чином, реагування на правопорушення у сфері освіти можна розглядати як діяльність, спрямовану не лише на покарання винних, а й на профілактику подальших порушень, формування правової культури та підвищення безпеки в закладі освіти загалом.

Останнім, але не менш значущим напрямом діяльності СОБ є надання консультативно-методичної допомоги учасникам освітнього процесу. Поліцейські беруть участь у підготовці пропозицій щодо поліпшення стану безпеки, виявлення причин та умов, які сприяють учиненню правопорушень, а також у складанні та оновленні паспортів безпеки закладів загальної середньої освіти [9]. Це свідчить про те, що СОБ відіграють роль не лише охоронців, а й експертів у питаннях безпеки, які допомагають закладам освіти впроваджувати ефективні механізми захисту.

Консультативна діяльність спрямована також на підвищення правової грамотності педагогічних працівників та батьків. Поліцейські надають роз'яснення з питань запобігання булінгу, кіберзагрозам, ризикованій поведінці дітей, а також інформують про алгоритми взаємодії з поліцією у кризових ситуаціях. Таким чином, вони виступають не лише як суб'єкти охорони правопорядку, а й як партнери у вихованні правосвідомої та безпечної поведінки у дітей.

Важливою є й методична функція СОБ у частині організації навчально-тренувальних заходів. Поліцейські можуть долучатися до проведення семінарів, тренінгів і навчань з евакуації учасників освітнього процесу. Завдяки цьому створюється система практичного відпрацювання навичок дій у надзвичайних ситуаціях, яка є складником національної системи цивільного захисту. Загалом консультативно-методична підтримка забезпечує не лише підвищення рівня безпеки в конкретних освітніх установах, а й сприяє формуванню загальнонаціональної моделі безпечно освітнього середовища. СОБ виступають провідниками державної політики у цій сфері, інтегруючи міжнародні стандарти, національні нормативні акти та практичні інструменти забезпечення безпеки.

Варто наголосити, що діяльність служби освітньої безпеки перебуває на етапі становлення, а отже, потребує подальшого нормативного й організаційного вдосконалення. Хоча чинна Інструкція з організації роботи підрозділів Національної поліції України із забезпечення

безпечно освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти вже визначає ключові напрями роботи, практика їх реалізації свідчить про необхідність розширення повноважень та уточнення окремих завдань.

Так, попри те, що в Інструкції з організації роботи підрозділів Національної поліції України із забезпечення безпечно освітнього середовища вже закріплено окремі положення, пов'язані з моніторингом стану безпеки, збором інформації про правопорушення та підготовкою пропозицій щодо їх усунення [9], ці завдання мають допоміжний характер і не утворюють цілісного напрямку. Вони фактично інтегровані у превентивну діяльність, що звує потенціал їх реалізації та обмежує можливості поліції діяти на основі глибокого аналізу ризиків.

З огляду на це, доцільним видається виокремлення аналітико-стратегічного напрямку діяльності служби освітньої безпеки як самостійної функції. Його інституційне закріплення дало б змогу перетворити СОБ на суб'єкта не лише поточного реагування чи моніторингу, а й прогнозування, планування та стратегічного управління безпекою освітнього середовища. Це включало б: систематизацію даних про правопорушення у закладах освіти, оцінку ефективності превентивних заходів, розроблення довгострокових профілактичних програм та підготовку пропозицій для органів влади щодо оптимізації державної політики у сфері захисту прав дітей. Таким чином, формалізація цього напрямку сприяла би переходу від переважно реактивної моделі діяльності поліції у сфері освіти до проактивної, яка ґрунтується на науково обґрунтованому аналізі тенденцій і завчасному запобіганні загрозам.

Висновки. Проведене дослідження дає підстави стверджувати, що діяльність СОБ Національної поліції України є ключовим інституційним інструментом реалізації права дитини на освіту в умовах сучасних безпекових викликів. Правові засади функціонування СОБ визначають основні напрями роботи, серед яких – превентивна діяльність, забезпечення охорони освітнього середовища, реагування на надзвичайні події, протидія правопорушенням та надання консультативно-методичної допомоги. Ці напрями спрямовані на формування безпечно освітнього простору, зниження ризиків правопорушень, виховання правосвідомої поведінки учнів та підвищення рівня довіри до поліції як гаранта захисту прав дитини. Водночас практика функціонування СОБ демонструє наявність певних організаційних і нормативних прогалин, що потребують удосконалення.

Перспективним напрямом наукових розвідок є обґрунтування доцільності виокремлення аналітико-стратегічної функції у діяльності СОБ, яка дасть змогу перейти від переважно реактивної до проактивної моделі забезпечення безпеки в закладах освіти. Це передбачає системний збір і аналіз даних про правопорушення та загрози, оцінку ефективності превентивних заходів, розроблення довгострокових програм безпеки. Подальшого дослідження також потребують питання нормативного врегулювання взаємодії СОБ з органами місцевого самоврядування, освітніми установами та громадянським суспільством, а також адаптація української практики до міжнародних стандартів захисту прав дитини у сфері освіти.

Список використаних джерел

1. Конвенція про права дитини. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення: 26.08.2025).
2. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 26.08.2025)

3. Баско А. Запровадження проекту «Офіцер служби освітньої безпеки» як форма взаємодії органів місцевого самоврядування з поліцією в період режиму воєнного стану. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ*. 2024. № 1. С. 240–248. DOI: 10.31733/2078-3566-2024-1-240-248
4. Бугайчук К.Л., Шеремет К.Ю. Правовий статус служби освітньої безпеки Національної поліції України. *Право і безпека*. 2025. № 96(1). С. 78–89. DOI: 10.32631/pb.2025.1.07.
5. Корнієнко М.В., Сухарева А.О. Спеціаліст із безпеки в освітньому середовищі – реалізація експериментального проекту. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2024. № 4. С. 170–175. DOI: 10.32850/sulj.2024.2.29.
6. Інноваційні методики та сучасні практики в діяльності поліції щодо формування безпечного освітнього середовища для дітей : методичні рекомендації / за заг. ред. В.В. Богдана. Київ : Алєрта, 2024. 224 с.
7. Лист Управління організації служби освітньої безпеки щодо запиту Асоціації міст України від 24.07.2024 № 5-591/24 на отримання публічної інформації щодо діяльності служби освітньої безпеки. URL: https://www.auc.org.ua/sites/default/files/policiya_vidpovid.pdf (дата звернення: 26.08.2025).
8. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : Наказ МВС України від 19.12.2017 № 1044. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>. (дата звернення: 27.08.2025).
9. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів Національної поліції України із забезпечення безпечного освітнього середовища в закладах загальної середньої освіти : Наказ МВС України від 01.10.2024 № 663. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1590-24> (дата звернення: 27.08.2025).
10. Берендєєва А.І. Профілактична діяльність Національної поліції в закладах освіти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 2. С. 679–682. DOI: 10.32782/2524-0374/2024-2/168.
11. Про затвердження Порядку раннього попередження та евакуації учасників освітнього процесу в разі нападу або ризику нападу на заклад освіти : Наказ МВС України, МОН України від 18.08.2023 № 685/1013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1583-23#Text> (дата звернення: 27.08.2025).

References

1. Konventsiia pro prava dytyny [Convention on the Rights of the Child]. (n.d.). August 26, 2025. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text [in Ukrainian].
2. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 № 2145-VIII [On Education: Law of Ukraine of September 05, 2017 No. 2145-VIII]. (2017). August 26, 2025. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].
3. Basko, A. (2024). Zaprovadzhennia proiektu «Ofitser sluzhby osvitnoi bezpeky» yak forma vzaiemodii orhaniv mistsevoho samovriaduvannia z politsiieiu v period rezhymu voiennoho stanu [Implementation of the project «Educational Safety Service Officer» as a form of interaction between local self-government bodies and the police during martial law]. *Naukovyi visnyk Dniprovskogo derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, 1, 240–248. DOI: <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2024-1-240-248> [in Ukrainian].
4. Buhaichuk, K.L., & Sheremet, K.Yu. (2025). Pravovyi status sluzhby osvitnoi bezpeky Natsionalnoi politsii Ukrainy [Legal status of the Educational Safety Service of the National Police of Ukraine]. *Pravo i bezpeka – Law and Safety*, 96(1), 78–89. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2025.1.07> [in Ukrainian].
5. Korniienko, M.V., & Sukhareva, A.O. (2024). Spetsialist iz bezpeky v osvitnomu seredovyshchi – realizatsiia eksperymentalnoho proektu [Specialist in educational environment safety – implementation of an experimental project]. *Pivdennoukrainskyi pravnychiy chasopys – South Ukrainian Law Journal*, 4, 170–175. DOI: <https://doi.org/10.32850/sulj.2024.2.29> [in Ukrainian].
6. Bohdan, V.V. (Ed.). (2024). Innovatsiini metodyky ta suchasni praktyky v diialnosti politsii shchodo formuvannia bezpechnoho osvitnoho seredovyshcha dlia ditei: Metodychni rekomendatsii [Innovative methods and modern practices in police activities for creating a safe educational environment for children: Methodical recommendations]. Kyiv: Alєrta. [in Ukrainian].
7. Lyst Upravlinnia orhanizatsii sluzhby osvitnoi bezpeky shchodo zapytu Asotsiatsii mist Ukrainy vid 24.07.2024 № 5-591/24 na otrymmattia publichnoi informatsii shchodo diialnosti sluzhby osvitnoi bezpeky [Letter of the Department of Educational Safety Service regarding the request of the Association of Ukrainian Cities dated July 24, 2024 No. 5-591/24 on obtaining public information on the activities of the Educational Safety Service]. (2024). August 26, 2025. Retrieved from: https://www.auc.org.ua/sites/default/files/policiya_vidpovid.pdf [in Ukrainian].
8. Pro zatverdzhennia Instruksii z orhanizatsii roboty pidrozdiliv yuvenalnoi preventzii Natsionalnoi politsii Ukrainy: Nakaz MVS Ukrainy vid 19.12.2017 № 1044 [On approval of the Instruction on the organization of work of the juvenile prevention units of the National Police of Ukraine: Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine of December 19, 2017 No. 1044]. (2017). August 27, 2025. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text> [in Ukrainian].
9. Pro zatverdzhennia Instruksii z orhanizatsii roboty pidrozdiliv Natsionalnoi politsii Ukrainy iz zabezpechennia bezpechnoho osvitnoho seredovyshcha v zakladakh zahalnoi serednoi osvity: Nakaz MVS Ukrainy vid 01.10.2024 № 663 [On approval of the Instruction on the organization of work of the National Police of Ukraine to ensure a safe educational environment in general secondary education institutions: Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine of October 1, 2024 No. 663]. (2024). August 27, 2025. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1590-24> [in Ukrainian].
10. Berendieieva, A.I. (2024). Profilaktychna diialnist Natsionalnoi politsii v zakladakh osvity [Preventive activities of the National Police in educational institutions]. *Iurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal – Legal Scientific Electronic Journal*, 2, 679–682. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-2/168> [in Ukrainian].
11. Pro zatverdzhennia Poriadku ranniho poperedzhennia ta evakuatsii uchasykiv osvitnoho protsesu v razi napadu abo ryzyku napadu na zaklad osvity: Nakaz MVS Ukrainy, MON Ukrainy vid 18.08.2023 № 685/1013 [On approval of the Procedure for early warning and evacuation of participants in the educational process in case of attack or risk of attack on an educational institution: Order of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine, Ministry of Education and Science of Ukraine of August 18, 2023 No. 685/1013]. (2023). August 27, 2025. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1583-23#Text>

Berendieieva Anastasiia,

Candidate of Law, Associate Professor

(Odesa State University of Internal Affairs, Odesa)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2708-3857>

DIRECTIONS OF ACTIVITY OF THE EDUCATIONAL SAFETY SERVICE OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE IN THE FIELD OF CHILDREN'S RIGHTS PROTECTION

The article analyzes the main directions of activity of the Educational Safety Service of the National Police of Ukraine in general secondary education institutions. The right of the child to education, enshrined in international and national legal acts, requires the creation of a safe learning environment as an essential condition for its realization. In the context of war, internal displacement and rising risks of violence, the establishment of the Educational Safety Service has become a new stage in state policy on child rights protection.

The article identifies four core directions of this activity. The preventive direction includes measures to counter bullying, substance abuse, risky behavior and cyber threats, as well as participation in awareness-raising and legal education. The security direction covers access control in schools, use of technical equipment, and inspections of premises to detect unauthorized persons or dangerous objects. The emergency response direction ensures prompt actions during criminal attacks, bomb threats, fires or wartime incidents, including evacuation and cooperation with emergency services. The response to offenses direction relates to suppression of administrative and criminal violations, protection of children from abuse, and interaction with juvenile prevention units. Finally, the consultative and methodological direction provides assistance to school administrations in drafting safety passports, improving security plans and training staff, students and parents.

It is emphasized that the implementation of these directions is based on current legislation and the Instruction on the organization of police work in schools. At the same time, the Educational Safety Service is still at the stage of institutional development, which requires further legal and organizational improvement. A promising step could be the introduction of an analytical-strategic direction, aimed at systematic data collection, risk assessment and proactive planning of school safety measures.

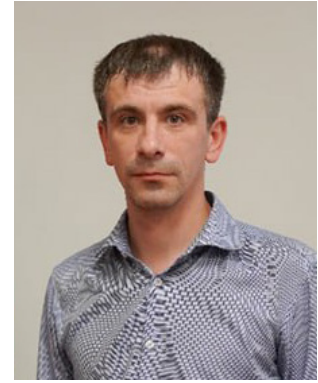
Key words: Educational Safety Service, National Police of Ukraine, children, child rights protection, prevention, offenses.

Надіслано до редколегії 01.09.2025
Рекомендовано до публікації 09.10.2025
Опубліковано 21.11.2025

УДК 351.74:629.735.083
DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-3-15-2>

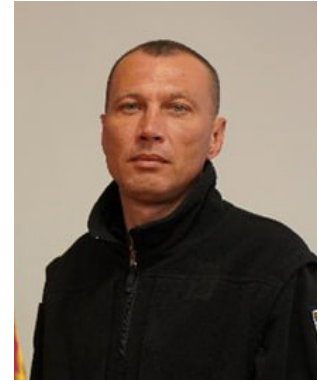
Головков Олександр Миколайович,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки та особистої безпеки поліцейського
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-4649-539X>

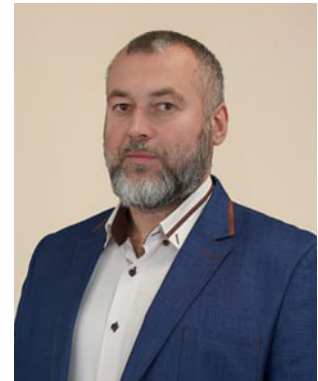
Олексієнко Сергій Васильович,

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
та особистої безпеки поліцейського
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-9150-8329>

Корольов Андрій Валентинович,

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
та особистої безпеки поліцейського
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5595-8944>

ВИКОРИСТАННЯ БЕЗПЛОТНИХ ПОВІТРЯНИХ СУДЕН У ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

У статті досліджено організаційно-правові засади використання безпілотних повітряних суден у діяльності Національної поліції України. Розкрито основні напрями їх застосування, зокрема під час розслідувань, пошуку зниклих осіб, охорони правопорядку. Акцентовано на ефективності безпілотних повітряних суден, зроблено висновок, що інтеграція безпілотних повітряних суден у діяльність поліції відкриває значні можливості, але вимагає системного підходу до вирішення правових, технічних та кадрових викликів.

Ключові слова: безпілотне повітряне судно, охорона публічного порядку, Національна поліція України, правила використання повітряного простору, сертифікація.

Постановка проблеми. У сучасному світі, що швидко змінюється через технологічний прогрес, національна безпека та ефективність правоохоронних органів вимагають впровадження інновацій. Одним із ключових напрямів, що зазнав значного впливу новітніх технологій, є застосування безпілотних повітряних суден (далі – БПС) у діяльності

правоохоронних структур, зокрема Національної поліції України. Однак, як слушно зазначають фахівці з правоохоронної діяльності, «впровадження БПС у повсякденну діяльність правоохоронних органів також супроводжується низкою викликів і потребує уважного аналізу юридичних, етичних та технічних аспектів» [1, с. 486].

Поліцейські США одними з перших розпочали використовувати безпілотники у правоохоронній діяльності. Федеральне управління цивільної авіації (FAA) активно підтримує правоохоронні органи через спеціальні програми, зокрема Law Enforcement Assistance Program (LEAP), які сприяють співпраці в питаннях використання авіаційних засобів та безпілотників для охорони порядку та розслідувань [2]. Причому поліцейські та агенти національної безпеки США перебувають у привілейованому становищі порівняно з цивільними особами. Для них існує спрощений порядок отримання сертифіката пілота безпілотника. Також за ними закріплюють персонального співробітника FAA, який надає всіляку підтримку.

Поліція США використовує безпілотники для різних правоохоронних завдань, таких як патрулювання, реагування на виклики та пошуково-рятувальні операції. Безпілотники забезпечують реальний моніторинг місцевості, зокрема у важкодоступних чи небезпечних місцях, завдяки тепловізійним камерам і GPS. Вони також допомагають у реконструкції місць ДТП через створення тривимірних моделей, що значно підвищує точність розслідувань. У критичних ситуаціях, наприклад, під час стихійних лих, безпілотники забезпечують швидкий огляд і виявлення постраждалих. Деякі підрозділи, наприклад у Денвері, використовують безпілотники для попередньої оцінки ризиків перед відправкою офіцерів, що заощаджує ресурси та зменшує ризики для поліцейських [3; 4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання щодо використання безпілотних повітряних суден у діяльності Національної поліції України висвітлювали у своїх працях такі вітчизняні вчені, як: Т. С. Батраченко, І. В. Єфімова, Є. В. Кузьменко, А. В. Мовчан, М. А. Мовчан, О. Г. Розгон, Д. О. Черноусов. Однак слід визнати, що більшість сучасних авторів наукових статей та медійних публікацій зосереджують увагу на використанні БПС під час виконання бойових завдань, забуваючи, що охорона публічного порядку також потребує залучення сучасних технічних засобів, якими є безпілотники.

Метою статті є розгляд організаційно-правових засад використання безпілотних повітряних суден у діяльності Національної поліції України, висвітлення перешкод на шляху їх ефективного використання та формулювання пропозицій щодо їх усунення.

Виклад основного матеріалу. У 2017 році у складі Національної поліції України було створено Управління організації діяльності підрозділів поліції на воді та повітряної підтримки, яке забезпечувало координацію поліцейських підрозділів на воді, груп з використання безпілотних літальних апаратів та впровадження в діяльність гелікоптерів. У 2020 році зазначений підрозділ було реформовано в Управління авіації та поліції на воді Національної поліції України [5, с. 46]. Заявлялось, що, крім виявлення незаконних посівів маку та конопель, безпілотники допоможуть виявляти браконьєрів, незаконний видобуток бурштину та вугілля, незаконні вирубки лісу, переслідувати злочинців та шукати викрадений транспорт, а також моніторити дорожню ситуацію на трасах [6, с. 107].

Вітчизняні вчені виокремлюють такі можливості використання БПС правоохоронними структурами: запобігання терористичним актам; операції з боротьби з організованою злочинністю; операції із затримання злочинців і розшуку зниклих людей; обстеження місця злочину; профілактичне відеоспостереження; контроль

масових заходів і акцій протесту; підтримка оперативно-го зв'язку; спостереження за транспортними потоками, аналіз причин ДТП; відстеження викрадених автомобілів тощо [6, с. 108].

Одним із найуспішніших прикладів використання БПС стала операція з виявлення незаконних плантацій коноплі на Київщині. Завдяки аеророзвідці безпілотники дозволили оперативно ідентифікувати великі площі насаджень, що перевищило можливість традиційних поліцейських методів. Використання БПС скоротило витрати часу та ресурсів і забезпечило високу точність, мінімізуючи ризики для поліцейських, які отримували інформацію з повітря. Ще одним прикладом стала операція з пошуку зниклих безпілотники дозволили швидко локалізувати зниклих, що пришвидшило рятувальні роботи. В умовах складного рельєфу та обмеженої видимості БПС стали незамінними, забезпечуючи оперативний огляд значних територій [7, с. 409].

У поліцейській діяльності БПС стають ефективним інструментом завдяки своїм унікальним тактичним можливостям. Їх застосування забезпечує швидкий доступ до візуальної інформації, що значно підвищує ефективність реагування на різні ситуації, такі як надзвичайні події чи моніторинг громадського порядку. Здатність оперативно виявляти загрози дозволяє правоохоронцям ефективніше розподіляти ресурси, забезпечуючи безпеку громадян. Крім того, використання БПС мінімізує ризики для самих поліцейських. Ці пристрої можуть виконувати завдання в небезпечних умовах, таких як зони бойових дій або під час складних спецоперацій, що особливо важливо в контексті сучасних викликів. Такий підхід дозволяє уникати безпосереднього залучення особового складу у ситуаціях з високим ризиком, підвищуючи загальну безпеку [1, с. 487]. Отже, БПС стають символом ефективності, мобільності та захисту, що відкриває нові горизонти у правоохоронній діяльності.

Т. С. Батраченко, О. Г. Розгон та І. В. Єфімова вважають, що використання Національною поліцією БПС може посприяти ресурсній оптимізації шляхом зменшення потреби в мобільних патрульних нарядах, спеціалізованих групах швидкого реагування та інших оперативних групах, які зазвичай залучаються для ведення спостереження або патрулювання [1, с. 487]. Особливо, на наш погляд, це може торкнутися поліції охорони, яка зможе скоротити потребу в традиційних засобах патрулювання та спостереження, а вивільнені людські ресурси переорієнтує на інші цілі або об'єкти. Однак перш ніж вручити поліцейським нову техніку, їх слід навчити нею належним чином користуватись.

З огляду на перспективи використання БПС в органах і підрозділах поліції та з метою забезпечення високого рівня кваліфікації та готовності до ефективного виконання завдань, започаткована систематична підготовка та перепідготовка поліцейських, які використовують БПС у своїй службовій діяльності [8, с. 17–18]. Однак потреба розробки програм для навчання і підвищення кваліфікації, а також пошуку досвідчених викладачів – не єдина проблема на шляху ефективного використання БПС поліцією. Окрім дефіциту кваліфікованих кадрів, які можуть ефективно управляти безпілотниками, вчені [1, с. 487] звертають увагу на потребу оптимізації структури та ресурсів Національної поліції України, зокрема в контексті

впровадження та ефективного використання БПС у повсякденній поліцейській діяльності. Інтеграція БПС відкриває нові можливості для правоохоронців, однак водночас ставить перед ними низку серйозних викликів, що вимагають системного і стратегічного підходу до управління змінами.

Серед ключових проблем слід виокремити опір інноваціям та змінам у середовищі поліцейських підрозділів, недостатнє фінансування для закупівлі сучасного обладнання, а також технічні труднощі, пов'язані з обслуговуванням БПС та впровадженням нових технологій. Крім того, особливої актуальності набуває питання адаптації законодавчої та етичної бази до умов використання БПС. Потрібно врегулювати норми застосування БПС для збору інформації, щоб забезпечити баланс між потребами оперативної діяльності та захистом прав і свобод громадян.

Слід заздалегідь передбачити та впровадити технічну можливість накладення метаданих на відеозапис, створений за допомогою поліцейського безпілотної. Щоб у випадку несанкціонованого втручання поліції у приватне життя громадян, зокрема у ситуації зливання приватної інформації або її витоку через порушення правил зберігання, була можливість ідентифікувати час створення запису, тип пристрою та підрозділ поліції, якому належить цей безпілотної. А отже, встановити винних осіб. Як слушно зазначають І. В. Єфімова та О. Г. Розгон, «з метою уникнення можливих зловживань необхідно встановити прозорі процедури зберігання та обробки даних» [7, с. 409], отриманих за допомогою поліцейського безпілотної.

Окрім вчені зазначають, що майбутні європейські та світові правила щодо використання БПС мають розглядати питання ідентифікації безпілотної та їх власників, або операторів [9, с. 46]. Подібним чином ідентифікації мають підлягати й безпілотної, які використовуються поліцією. Окрім нанесення на них напису «Поліція» та інвентарних номерів, слід передбачити можливість встановлення флікерів та/або світлової індикації. У випадках використання безпілотної у пошуково-рятувальній операції або огляді місця події, у тому числі ДТП, така індикація вказуватиме на відомчу належність безпілотної, що сприятиме координації дій між різними службами та підвищить рівень безпеки під час виконання завдань.

Використання БПС, оснащених оптичними або телевізійними камерами, значно підвищує ефективність роботи правоохоронців. Ці технології забезпечують керівників підрозділів необхідними даними для своєчасного реагування на зміну оперативної ситуації. Завдяки повітряним спостережним пунктам можна максимально точно оцінити та відтворити місця аварій або злочинів, що дозволяє детально відновити хронологію подій у кожному конкретному випадку [10, с. 287]. Отже, застосування БПС у діяльності поліції відкриває нові перспективи для автоматизації процесів збору доказів та управління оперативною інформацією.

Розглядаючи перспективи використання БПС під час огляду місця події, окремі фахівці [11, с. 14] допускають залучення для проведення слідчих (розшукових) дій зовнішнього пілота (оператора) БПС, який володіє спеціальними знаннями та навичками безпечного виконання польоту та виготовлення якісної документальної аерозйомки й може бути залучений для надання безпосередньої технічної допомоги з аерофото- і відеозйомки як спеціаліст. Й хоча будь-яких додаткових вимог до такого спеціаліста чинне кримінальне

процесуальне законодавство України не висуває, автори методичних рекомендацій забули, що під час дії правового режиму військового стану цивільним користувачам заборонено використовувати повітряний простір України [12]. Отже, перспективи залучення стороннього спеціаліста-оператора БПС зараз доволі сумнівні. Однак можна залучити підготовленого фахівця з числа працівників Національної поліції, яких з 2019 року почали готувати на базі Державної установи «Львівський спеціалізований центр підготовки поліцейських». Поліцейські, які успішно завершили навчання, отримали сертифікати та льотні книжки [13] й ніщо не заважає їм проводити огляд місця події з повітря. Особливо з урахуванням того, що матеріали аерозйомки, відповідно до положень Кримінального процесуального кодексу України, мають таку саму доказову силу, як і матеріали наземної зйомки.

Сучасні БПС, оснащені високоякісними відео- та фотокамерами, дають поліцейським можливість отримувати детальну інформацію про місце події, що істотно спрощує та пришвидшує процес розслідування. Також БПС стали незамінними для поліції у виконанні оперативно-розшукових завдань [7, с. 408–409]. Порядок використання БПС для фото- і відеофіксації під час виконання поліцейських завдань регламентує Наказ Міністерства внутрішніх справ України «Про затвердження Інструкції із застосування органами та підрозділами поліції технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису» [14]. Але основний комплекс повноважень щодо застосування БПС та перешкодження їх незаконному використанню іншими особами Національна поліція України та інші правоохоронні органи отримали лише у 2023 році [15], коли внесені до Повітряного кодексу України та інших законів зміни визначили ключові поняття, пов'язані з БПС, а також уніфікували термінологію.

Однак, як можна побачити, і для цивільних, і для державних БПС досі наявні однакові обмеження, частина з яких перешкоджає ефективному використанню БПС у діяльності Національної поліції. Наприклад те, що «польоти БПС масою до 20 кг включно заборонено виконувати над скупченням людей на відкритому просторі та над місцями щільної забудови» (п. 4 розділу II Авіаційних правил України) [16], не дозволяє поліції використовувати БПС для нагляду за великою кількістю людей під час масових заходів. Й відповідно, не дає можливість оперативно виявляти порушення порядку чи потенційні загрози, документувати дії порушників, відслідковувати рух натовпу і своєчасно виставляти заклади. Право здійснювати аеророзвідку в зонах проведення спеціальних операцій, якщо ці операції плануються у районах компактної забудови, також натикається на пряму заборону. Ми вважаємо, що законодавцю слід розмежувати правила використання повітряного простору окремо для цивільних операторів БПС, окремо для державних. Інакше суттєва частина перспективних можливостей використання БПС для правоохоронних органів буде закрита.

З урахуванням того, що безпілотної літальні апарати законодавець прирівняв до повітряних суден, знову гостро постало питання сертифікації БПС, які наявні або скоро з'являться у наявності у Національної поліції України. Під час проведення сертифікації БПС органи та підрозділи Національної поліції України повинні дотримуватись вимог «Правил сертифікації екземпляра державного повітряного судна України»

[17, с. 85], затверджених наказом Міністерства оборони України від 7 лютого 2012 року № 63 [18]. Використання підрозділами Національної поліції України несертифікованих БПС, які не відповідають встановленим вимогам безпеки, може не тільки завдати шкоди майну та здоров'ю громадян, а і створити негативні прецеденти. Це особливо стосується застосування БПС під час оперативно-розшукових заходів або негласних слідчих дій. Адже правові підстави використання оперативно-технічних засобів чи спеціальної техніки, встановленої на БПС, можуть бути оскаржені у суді [17, с. 87], внаслідок чого подані докази будуть визнані недопустимими.

Висновки. Встановлено, що використання БПС у правоохоронній діяльності має високий потенціал, зокрема дозволяє заощадити час та ресурси під час пошуку незаконних посівів наркотичних рослин та проведення рятувальних робіт. Попри очевидні переваги, впровадження БПС у діяльність Національної поліції

України стикається з низкою викликів, зокрема законодавчими, технічними та фінансовими обмеженнями. Потреба в адаптації нормативно-правової бази, навчанні операторів, сертифікації обладнання та фінансуванні є ключовими бар'єрами. Також особливого значення набуває забезпечення захисту прав і свобод громадян шляхом врегулювання процедур зберігання та обробки даних.

Інтеграція БПС відкриває нові горизонти для автоматизації поліцейської діяльності, мінімізуючи ризики для працівників поліції, оптимізуючи ресурси та підвищуючи ефективність оперативної діяльності. Проте для досягнення максимальної ефективності необхідно удосконалити структуру управління, забезпечити фінансування, змінити правила використання повітряного простору та посилити навчання персоналу. Системний підхід до впровадження БПС забезпечить підвищення рівня безпеки громадян і ефективності роботи поліції в умовах сучасних викликів.

Список використаних джерел

1. Батраченко Т. С., Розгон О. Г., Єфімова І. В. Ефективність застосування безпілотних літальних апаратів для фото- та відеозапису в діяльності Національної поліції України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 486–488. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/113>
2. Drones. Federal Aviation Administration. URL: <https://www.faa.gov/uas>.
3. Police Drones Answering 911 Calls: The Future of Law Enforcement? URL: <https://dronex1.co/2024/05/26/police-drones-answering-911-calls-the-future-of-law-enforcement/>.
4. Connolly G. How Drones for Police are Revolutionizing Law Enforcement Operations. URL: <https://elistair.com/resources/police-drones/drones-for-police/>.
5. Хозлу І. К. Спеціальні заходи протидії керування водним транспортом у стані алкогольного сп'яніння, що застосовується поліцією: досвід Швеції. *Актуальні питання адміністративного права та процесу* : матеріали VII Всеукраїнської наукової конференції молодих вчених (м. Маріуполь, 03 грудня 2021 року). Маріуполь : Донецький державний університет внутрішніх справ. 2021. С. 46–49.
6. Мовчан А. В., Мовчан М. А. Використання безпілотних літальних апаратів у діяльності правоохоронних органів. *Соціально-правові студії*. 2020. Вип. 3 (9). С. 104–110.
7. Єфімова І. В., Розгон О. Г. Використання безпілотних літальних апаратів у оперативно-розшуковій діяльності Національної поліції України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 7. С. 407–410. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-7/98>
8. Хозлу І. Адміністративно-правовий статус підрозділів поліції на воді. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2022. № 2(4). С. 17–20. <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-2-4-4>
9. Микитюк М. А. Роль та місце безпілотних літальних апаратів при забезпеченні безпеки осіб під час проведення масових заходів. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*. 2018. № 18. С. 41–47.
10. Черноусов Д. Досвід застосування безпілотних літальних апаратів підрозділами Міністерства внутрішніх справ у сучасних умовах ведення війни. *Збірник наукових праць Національної академії державної прикордонної служби України. Серія : Військові та технічні науки*. 2022. Том 89 № 4. С. 286–300.
11. Використання безпілотних літальних апаратів під час огляду місця події : методичні рекомендації / кол. авт.: А. В. Захарко, І. В. Пиріг, В. Д. Поливанюк, Д. Б. Санакоєв. Дніпро : Дніпровський державний університет внутрішніх справ, 2024. 32 с.
12. Оголошення про закриття повітряного простору України від 24.02.2022 року / Державне підприємство обслуговування повітряного руху України. URL: <https://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=247&id=772>.
13. Нацполіція розпочинає підготовку операторів безпілотників. URL: https://mvs.gov.ua/uk/press-center/news/Nacpoliciya_rozpochina_pidgotovku_operatoriv_bezpilotnikiv_24071
14. Про затвердження Інструкції із застосування органами та підрозділами поліції технічних приладів і технічних засобів, що мають функції фото- і кінозйомки, відеозапису : Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 18 грудня 2018 року № 1026. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0028-19#Text>.
15. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування правоохоронними органами безпілотних повітряних суден та протидії їх незаконному використанню : Закон України від 13 липня 2023 року № 3232-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 84. Ст. 307.
16. Про затвердження Авіаційних правил України «Правила використання повітряного простору України» : Наказ Державної авіаційної служби України та Міністерства оборони України від 11 травня 2018 року № 430/210. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1056-18#Text>.
17. Кузьменко Є. В. Проблеми правового регулювання застосування безпілотних літальних апаратів у правоохоронній діяльності Національної поліції України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 4 (101). С. 82–89.
18. Правила сертифікації екземпляра державного повітряного судна України : Наказ Міністерства оборони України від 7 лютого 2012 р. № 63. *Офіційний вісник України*. 2012. № 22. Ст. 852.

References

1. Batrachenko, T. S., Rozghon, O. H., Yefimova, I. V. (2024). Efektyvnist zastosuvannya bezpilotnykh litalnykh aparativ dlia foto- ta videozapysu v diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy [The effectiveness of using unmanned aerial vehicles for photo and video recording in the activities of the National Police of Ukraine]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal*. № 1. S. 486–488. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-1/113> [in Ukrainian].
2. Drones. Federal Aviation Administration. Retrieved from: <https://www.faa.gov/uas> (data zvernennia: 15.09.2025) [in English].
3. Police Drones Answering 911 Calls: The Future of Law Enforcement? Retrieved from: <https://dronexl.co/2024/05/26/police-drones-answering-911-calls-the-future-of-law-enforcement/> [in English].
4. Connolly, G. How Drones for Police are Revolutionizing Law Enforcement Operations. Retrieved from: <https://elistair.com/resources/police-drones/drones-for-police/> [in English].
5. Khozlu, I. K. (2021). Spetsialni zakhody protydii keruvannya vodnym transportom u stani alkoholnoho spianinnia shcho zastosovuietsia politsiieiu: dosvid Shvetsii [Special measures to combat drunk driving applied by the police: the experience of Sweden]. *Aktualni pytannia administratyvnoho prava ta protsesu: materialy VII Vseukrainskoi naukovo konferentsii molodykh vchenykh* (m. Mariupol, 03 hrudnia 2021 roku). Mariupol : Donetskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. S. 46–49 [in Ukrainian].
6. Movchan, A. V., Movchan, M. A. (2020). Vykorystannia bezpilotnykh litalnykh aparativ u diialnosti pravookhoronnykh orhaniv [The use of unmanned aerial vehicles in the activities of law enforcement agencies]. *Sotsialno-pravovi studii*. Vyp. 3 (9). S. 104–110 [in Ukrainian].
7. Yefimova, I. V., Rozghon, O. H. (2024). Vykorystannia bezpilotnykh litalnykh aparativ u operatyvno-rozshukovii diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy [The use of unmanned aerial vehicles in the operational and investigative activities of the National Police of Ukraine]. *Yurydychnyi naukovi elektronnyi zhurnal*. № 7. S. 407–410. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-7/98> [in Ukrainian].
8. Khozlu, I. (2022). Administratyvno-pravovyi status pidrozdiliv politsii na vodi [Administrative and legal status of water police units]. *Ukrainska politseistyka: teoriia, zakonodavstvo, praktyka*. № 2(4). S. 17–20. <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2022-2-4-4> [in Ukrainian].
9. Mykytiuk, M. A. (2018). Rol ta mistse bezpilotnykh litalnykh aparativ pry zabezpechenni bezpeky osib pid chas provedenia masovykh zakhodiv [The role and place of unmanned aerial vehicles in ensuring the safety of persons during mass events]. *Scientific Notes of Lviv University of Business and Law*. № 18. S. 41–47 [in Ukrainian].
10. Chernousov, D. (2022). Dosvid zastosuvannya bezpilotnykh litalnykh aparativ pidrozdilamy Ministerstva vnutrishnikh sprav u suchasnykh umovakh vedennia viiny [Experience in the use of unmanned aerial vehicles by units of the Ministry of Internal Affairs in modern conditions of warfare]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Seriya: Viiskovi ta tekhnichni nauky*. Tom 89 № 4. S. 286–300 [in Ukrainian].
11. Vykorystannia bezpilotnykh litalnykh aparativ pid chas ohliadu mistsia podii: metodychni rekomendatsii (2024). [Use of unmanned aerial vehicles during inspection of the scene of an incident: methodical recommendations] / kol. avt.: A. V. Zakharko, I. V. Pyrih, V. D. Polyvaniuk, D. B. Sanakoiev. Dnipro : Dniprovskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. 32 s. [in Ukrainian].
12. Oholoshennia pro zakryttia povitrianoho prostoru Ukrainy vid 24.02.2022 roku [Announcement on the closure of the airspace of Ukraine from 02.24.2022] / Derzhavne pidpriemstvo obsluhovuvannya povitrianoho rukhu Ukrainy. Retrieved from: <https://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=247&id=772> [in Ukrainian].
13. Natspolitsiia rozpochynaie pidhotovku operatoriv bezpilotnykiv [National Police begins training drone operators]. Retrieved from: https://mvs.gov.ua/uk/press-center/news/Nacpoliciya_rozpochina_pidgotovku_operatoriv_bezpilotnikiv_24071 [in Ukrainian].
14. Pro zatverdzhennia Instruktсии iz zastosuvannya orhanamy ta pidrozdilamy politsii tekhnichnykh pryladiv i tekhnichnykh zasobiv, shcho maiut funktсии foto- i kinoziomky, videozapysu [On approval of the Instructions for the use by police bodies and units of technical devices and technical means that have the functions of photo and film shooting, video recording]: Nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav Ukrainy vid 18 hrudnia 2018 roku № 1026. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0028-19#Text> [in Ukrainian].
15. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo zastosuvannya pravookhoronnymy orhanamy bezpilotnykh povitrianykh suden ta protydii yikh nezakonnomu vykorystanniu [On amendments to certain legislative acts of Ukraine regarding the use of unmanned aerial vehicles by law enforcement agencies and countering their illegal use]: Zakon Ukrainy vid 13 lypnia 2023 roku № 3232-IX. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2023. № 84. St. 307 [in Ukrainian].
16. Pro zatverdzhennia Aviatsiinykh pravyl Ukrainy «Pravyla vykorystannia povitrianoho prostoru Ukrainy» [On approval of the Aviation Rules of Ukraine “Rules for the Use of the Airspace of Ukraine”]: nakaz Derzhavnoi aviatsiinoi sluzhby Ukrainy ta Ministerstva oborony Ukrainy vid 11 travnia 2018 roku № 430/210. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1056-18#Text> [in Ukrainian].
17. Kuzmenko, Ye. V. (2016). Problemy pravovoho rehuliuвання zastosuvannya bezpilotnykh litalnykh aparativ u pravookhoronni diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy [Problems of legal regulation of the use of unmanned aerial vehicles in law enforcement activities of the National Police of Ukraine]. *Naukovi visnyk Natsionalnoi akademii vnutrishnikh sprav*. № 4 (101). S. 82–89 [in Ukrainian].
18. Pravyla sertyfikatsii ekzempliara derzhavnoho povitrianoho sudna Ukrainy [Rules for certification of a copy of a state aircraft of Ukraine]: nakaz Ministerstva oborony Ukrainy vid 7 liutoho 2012 r. № 63. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy*. 2012. № 22. St. 852 [in Ukrainian].

Golovkov Oleksandr,

Candidate of Law,
Associate Professor at the Department of Tactical and Special Training
and Personal Security of a Police Officer
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0005-4649-539X>

Oleksienko Serhiy,

Senior Lecturer at the Department of Tactical and Special
Training and Personal Security of a Police Officer
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-9150-8329>

Korolev Andriy,

Senior Lecturer at the Department of Tactical and Special
Training and Personal Security of a Police Officer
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5595-8944>

USE OF UNMANNED AIRCRAFT IN NATIONAL POLICE ACTIVITIES

The article examines the organizational and legal principles of using unmanned aerial vehicles in the activities of the National Police of Ukraine. It is proven that the use of unmanned aerial vehicles in law enforcement activities is a promising tool that can significantly increase the effectiveness of the police. The key areas of application of unmanned aerial vehicles are: preventing terrorist acts; combating organized crime; searching for missing persons; patrolling; inspecting the scene of an incident and recording its results; monitoring the road situation and investigating accidents. Successful operations using unmanned aerial vehicles in detecting illegal drug plantations or searching for missing people in mountainous areas demonstrate the high effectiveness of these technologies. At the same time, the importance of training police officers to work with unmanned aerial vehicles is emphasized, which requires the development of specialized training programs and the training of qualified personnel. The article also focuses on legal, technical and ethical issues, in particular the need to adapt legislation to distinguish between the rules for the use of unmanned aerial vehicles by state bodies and civilians. Existing restrictions, such as the ban on flights over crowds and in densely built-up areas, significantly limit the potential for the use of unmanned aerial vehicles when ensuring public order at mass events or conducting special operations. The author emphasizes the importance of certifying unmanned aerial vehicles, implementing data processing transparency standards, and ensuring the protection of citizens' rights. It is concluded that the integration of unmanned aerial vehicles into police activities opens up significant opportunities, but requires a systematic approach to addressing legal, technical, and personnel challenges.

Key words: *unmanned aircraft, public order protection, National Police of Ukraine, airspace use rules, certification.*

Надіслано до редколегії 05.09.2025
Рекомендовано до публікації 20.10.2025
Опубліковано 21.11.2025

УДК 342.951:351.74(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-3-15-3>

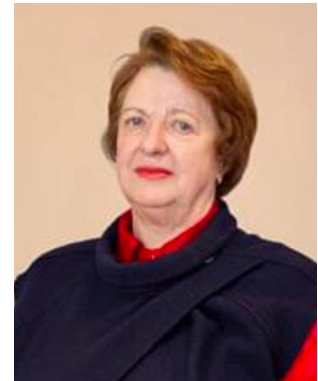
Кіблик Дар'я Володимирівна,

доктор філософії в галузі права, доцент,
доцент кафедри адміністративно-правових дисциплін
факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності
Національної поліції України
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2518-7647>

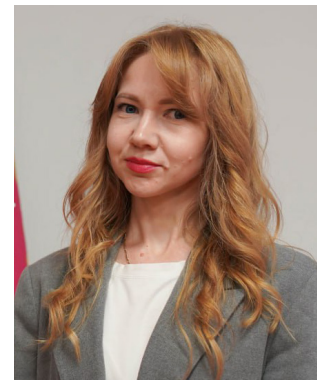
Хилько Любов Іванівна,

старший викладач кафедри адміністративно-правових дисциплін
факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності
Національної поліції України
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-9202-8478>

Шишкарьова Олена Геннадіївна,

старший викладач кафедри адміністративно-правових дисциплін
факультету підготовки фахівців для підрозділів превентивної діяльності
Національної поліції України
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-0086-6486>

**ПРЕВЕНТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІЦІЇ:
ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА**

Статтю присвячено дослідженню ролі підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України як ключових суб'єктів реалізації державної політики у сфері формування безпечного середовища. Розкрито теоретичні засади превентивної функції поліції, її місце у системі публічного управління та взаємодії з громадськістю. Особливу увагу приділено практичним аспектам діяльності превентивних підрозділів, зокрема впровадженню інноваційних підходів до профілактики правопорушень, розвитку партнерських відносин із населенням, місцевими органами влади та громадськими організаціями.

Протягом останніх років одним з офіційно визначених пріоритетів діяльності Національної поліції України стало формування безпечного освітнього середовища. Цей напрям реалізується через комплекс заходів, спрямованих на протидію булінгу, домашньому насильству та іншим соціально небезпечним явищам. Як зазначено на офіційному сайті МВС та у виступах міністра внутрішніх справ України І.В. Клименка, розвиток Концепції безпечного середовища в Україні до 2026 р. передбачає активне впровадження превентивних заходів, що робить тему особливо актуальною.

Ключові слова: превентивна діяльність, Національна поліція України, державна політика, безпечне середовище, профілактика правопорушень.

Постановка проблеми. Забезпечення публічної безпеки є одним із ключових завдань держави, а превентивна діяльність поліції виступає фундаментальним інструментом формування безпечного середовища. У сучасних умовах зростає значення проактивних підходів, орієнтованих на запобігання правопорушенням, що відповідає європейським стандартам. Особливо актуальності ця проблематика набуває у сфері освітньої безпеки, оскільки формування безпечного освітнього середовища прямо визначено одним зі стратегічних пріоритетів діяльності Національної поліції України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останні роки відзначаються зростанням наукового та прикладного інтересу до проблематики превентивної діяльності Національної поліції України як важливого напрямку реалізації державної політики у сфері формування безпечного середовища. У своїх працях І.В.Беспалий визначає превентивну діяльність як об'єкт адміністративно-правового регулювання та наголошує на її міждисциплінарному характері [1]. Л.О. Махова та А.О. Виприцький досліджували профілактику адміністративних правопорушень у громадських місцях, класифікуючи превентивні заходи за організаційними та правовими критеріями [2].

Разом із тим наукова доктрина поки що недостатньо висвітлює діяльність новоствореного підрозділу – Служби освітньої безпеки, а також не враховує специфіку превентивної роботи в умовах воєнного стану. Це зумовлює необхідність доповнення наукового аналізу.

У працях вітчизняних та зарубіжних дослідників наголошується, що ефективна превентивна діяльність повинна поєднувати правові, організаційні та соціально-психологічні механізми, орієнтовані на зниження рівня правопорушень та підвищення довіри населення до правоохоронних органів. Суттєвий науковий інтерес становлять дослідження, у яких превентивна функція поліції розглядається у системному вимірі, як багатовимірний феномен, що передбачає не лише контроль і нагляд, а й формування умов для безпечного розвитку громади. Деякі дослідники акцентують увагу на необхідності інтеграції превентивної діяльності у сферу публічного управління, що передбачає партнерство з органами місцевого самоврядування, закладами освіти та громадськими інституціями.

Метою статті є всебічне дослідження ролі підрозділів превентивної діяльності Національної поліції України як ключових суб'єктів реалізації державної політики у сфері формування безпечного середовища, зокрема в контексті забезпечення безпеки освітніх закладів, протидії криміногенним ризикам та формування правосвідомої поведінки громадян.

Виклад основного матеріалу. У системі реалізації державної політики у сфері формування безпечного середовища особливе місце займають підрозділи превентивної діяльності Національної поліції України, які на відміну від інших інституційних структур поєднують у своїй діяльності як управлінські, так і правоохоронні функції. Нині сучасна модель формування безпечного середовища в Україні перебуває у стані трансформації, що зумовлено як зовнішніми викликами, пов'язаними з воєнною агресією російської федерації, так і внутрішніми потребами вдосконалення системи публічного управління у сфері безпеки. У цій системі особлива роль належить підрозділам превентивної діяльності Національної поліції України, які виконують функції профілактики правопорушень, запобігання їх учиненню та припинення деліктної поведінки.

Формування безпечного середовища у сучасній Україні є визначальним напрямом державної політики, адже від його рівня безпосередньо залежить не лише стабільність суспільних відносин, а й ефективна реалізація конституційних прав і свобод людини та громадянина.

Слушно підкреслює І.В. Беспалий, що безпечове середовище розглядається не лише у вузькому правоохоронному значенні, а як комплексна соціально-правова категорія, що охоплює превентивні, виховні, комунікативні та управлінські механізми [1, с. 137]. Центральну роль у реалізації цієї політики відіграють підрозділи превентивної діяльності Національної поліції України, які функціонують як повноцінні суб'єкти публічної адміністрації у сфері безпеки. Вони не обмежуються лише правоохоронними чи охоронними функціями, а виконують ширший комплекс завдань – від раннього виявлення криміногенних ризиків і роботи з групами підвищеної соціальної уразливості до забезпечення сталого діалогу між державою та громадою. Саме ця багатофункціональність надає превентивним підрозділам статус ключових акторів у побудові безпечної політики «нового покоління».

Автори підручника «Поліцейська діяльність» визначають дефініцію «підрозділи превентивної діяльності» як сукупність підрозділів Національної поліції, які за допомогою адміністративно-правових форм і методів здійснюють охорону прав і свобод громадян, забезпечення публічної безпеки й порядку, боротьбу зі злочинністю та профілактику правопорушень [4, с. 235]. Самі ж підрозділи превентивної діяльності Національної поліції України функціонують у багаторівневій системі управління, що охоплює центральний орган управління, головні управління та територіальні органи поліції. Центральною ланкою виступає Департамент превентивної діяльності, який відповідно до Положення, затвердженого Наказом Національної поліції України від 27 листопада 2015 р. № 123 [5], організовує та забезпечує реалізацію покладених на поліцію законодавчих функцій у сферах підтримання публічної безпеки та порядку, здійснення загальної та індивідуальної профілактичної роботи, протидії та запобігання домашньому насильству, а також організації конвоювання осіб, затриманих чи взятих під варту.

До системи превентивних підрозділів належать також Управління ювенальної превенції, яке спеціалізується на запобіганні деліктній поведінці серед неповнолітніх та захисті їхніх прав, Департамент патрульної поліції, що поєднує функції охорони громадського порядку з превентивними заходами у сфері безпеки дорожнього руху, а також відділ контролю за обігом зброї, який хоча і не входить до структури Департаменту превентивної діяльності, проте підпорядковується безпосередньо голові Національної поліції України, що підкреслює особливу значущість дозвільної системи у сфері публічної безпеки.

Значний обсяг компетенцій Департаменту превентивної діяльності свідчить про його системоутворюючу роль: він організовує загальну та індивідуальну профілактичну роботу, виявляє причини та умови, що сприяють кримінальним і адміністративним правопорушенням, координує заходи з їх усунення, здійснює моніторинг оперативної обстановки у державі та інформує органи державної влади, місцевого самоврядування й громадськість про результати діяльності поліції у сфері підтримання публічної безпеки. Окремий напрям становить методичне та організаційне забезпечення діяльності територіальних підрозділів, зокрема дільничних офіцерів поліції, поліцейських офіцерів громад, підрозділів ювенальної превенції, секторів протидії домашньому насильству, підрозділів

реагування патрульної поліції та підрозділів особливого призначення (окрім «КОРД»), а також взаємодія з населенням і громадськими формуваннями.

На думку Л.О. Махова, А.О. Виприцького та С.Г. Половоцької, превентивна діяльність поліції у науковій доктрині визначається як комплекс організаційних, правових і соціально-психологічних заходів, спрямованих на усунення криміногенних чинників і формування правомірної поведінки громадян [2].

На відміну від каральних заходів превенція має попереджувальний характер і є важливим елементом державної політики, орієнтованої на мінімізацію ризиків порушення правопорядку. Разом із тим аналіз чинного законодавства свідчить про низку системних проблем, що ускладнюють діяльність поліції у сфері превенції, наприклад п. 1 ч. 1 ст. 23 Закону № 580-VIII «здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень» [3].

На нашу думку, нормативна база позначена термінологічною невизначеністю: законодавець паралельно вживає категорії «превенція», «профілактика», «запобігання», «попередження», що суперечить принципу правової визначеності та породжує труднощі у правозастосовній практиці. По-друге, відсутність цілісного підзаконного регулювання призводить до дублювання функцій різних підрозділів та ускладнює взаємодію поліції з іншими суб'єктами профілактики правопорушень.

З огляду на зазначене, превентивну діяльність Національної поліції слід розуміти не лише як інструмент запобігання правопорушенням, а й як механізм соціалізації та формування правосвідомості населення. Це особливо важливо в умовах воєнного стану, коли посилюються ризики домашнього насильства, дитячої бездоглядності, криміналізації маргінальних груп, а отже, поліція фактично виконує функцію гаранта соціальної стабільності на рівні територіальних громад.

Разом із тим необхідно звернути увагу на системність превентивної діяльності поліції. Підрозділи превентивної діяльності Національної поліції виконують значний обсяг завдань у сфері профілактики правопорушень, безпосередньо реалізуючи превентивні заходи, але водночас їхні окремі повноваження мають управлінський характер – організація та контроль за виконанням програм профілактики [6, с. 45]. Це дає змогу розглядати їх не лише як виконавців конкретних дій, а й як суб'єктів публічного управління у сфері безпеки. Особливої уваги заслуговує питання принципів взаємодії. Доцільно виокремити загальні принципи (верховенство права, законність, дотримання прав і свобод людини, публічність та прозорість, політична нейтральність) та спеціальні (плановість і системність, скоординованість, оптимальний розподіл повноважень, оперативна маневреність).

Наявність чітко визначених принципів забезпечує законність і прозорість у реалізації профілактичних заходів, а також підвищує довіру населення до поліції. Не менш важливим складником є форми взаємодії підрозділів превентивної діяльності з іншими суб'єктами профілактики правопорушень. Вони поділяються на правові (нормотворчість, укладення адміністративних договорів, правозастосування) та організаційні, до яких належать узгоджене планування профілактичних заходів, участь у координаційних нарадах, реалізація спільних програм, обмін профілактично значущою інформацією, наприклад: «Про погодження проекту рішення Кропивницької міської ради «Про внесення змін до рішення Кропивницької міської ради від 19 грудня 2023 року № 1771 «Про затвердження Міської програми профілактики та протидії

злочинності «Безпечне місто» на 2024–2026 роки» (зі змінами)» [7], Програма «Безпечне місто» на 2021–2025 рр., затверджена Рішенням Дніпровської міської ради від 22.07.2020 № 23/59 (зі змінами) [8]. Практична реалізація цих програм демонструє, що організаційні форми взаємодії мають безпосередній прикладний характер. Так, у Дніпрі функціонує сучасна система ситуаційного відеоспостереження, яка «дуже допомагає у роботі працівникам правоохоронних органів, ДСНС, підрозділам ЗСУ, тероборони, Нацгвардії, а також структурним підрозділам міської ради для отримання оперативної інформації. Постійно створюємо нові облікові записи, аби ті чи інші служби мали прямий доступ до системи, щоб у режимі реального часу переглядати відеозаписи» [9].

Такий поділ дає змогу не лише структурувати практичну діяльність поліції, а й виробити єдину методологію співпраці з місцевими громадами та громадськими організаціями.

Окремої уваги потребує активне залучення до профілактичної роботи поліцейських офіцерів громади, дільничних офіцерів поліції, працівників ювенальної превенції та секторів реагування патрульної поліції.

Згідно з Інструкцією з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громад, затвердженою Наказом МВС України від 28 липня 2017 р. № 650, превентивна діяльність цих категорій поліцейських становить комплекс заходів, спрямованих на мінімізацію криміногенних ризиків та запобігання вчиненню кримінальних і адміністративних правопорушень. Вона передбачає не лише перевірку дотримання законодавчих обмежень особами, що перебувають на профілактичному обліку, а й здійснення превентивного піклування, орієнтованого на їх соціальну адаптацію та недопущення повторних правопорушень. При цьому профілактичний облік трактується як система організаційних та практичних заходів, спрямованих на своєчасне виявлення, документування і припинення протиправної поведінки.

У науковому вимірі такі функції свідчать про інтеграцію діяльності дільничних офіцерів поліції і поліцейських офіцерів громад у ширший контекст державної політики безпеки, де вони виконують роль посередників між правоохоронними органами та місцевими громадами. Їхня участь у ініціюванні та реалізації програм профілактики деліктності сприяє формуванню безпекового середовища на рівні територіальних громад, що набуває особливої актуальності в умовах воєнного стану та повоєнної відбудови.

Наприклад, у Новоукраїнській територіальній громаді Кіровоградської області було затверджено програму «Поліцейський офіцер громади» на 2022–2025 рр. [11], яка інституціоналізує модель партнерської взаємодії поліції та місцевого самоврядування. Її значення полягає не лише у нормативному закріпленні постійної присутності поліцейського офіцера на території громади, а й у формуванні нової парадигми превентивної діяльності, що поєднує правоохоронні функції з елементами сервісного обслуговування населення. На нашу думку, така практика відображає тенденцію до децентралізації публічного управління у сфері безпеки та демонструє ефективність моделі community policing, яка передбачає системну роботу з населенням, оперативне реагування на конфліктні ситуації та розбудову довіри між громадою та поліцією.

Підрозділ «Служба освітньої безпеки», створення якого було ініційовано міністром МВС Ігорем Клименком, є системою спеціалістів, які працюють у школах та інших закладах освіти для забезпечення безпечного середовища дітей. Ці офіцери проводять профілактичні заходи, координують пропускний режим, патрулюють територію, ре-

агують на правопорушення та проводять уроки з безпеки, як-от про безпеку на дорогах. Кожен офіцер проходить відбір та спеціальну підготовку, а їхня мета – створити захищене освітнє середовище, де діти почуваються в безпеці та знають, до кого звернутися у разі потреби. За даними сайту МВС України, у закладах середньої освіти станом на червень 2025 р. по всій країні працюють понад 1 600 офіцерів Служби освітньої безпеки (СОБ), які виконують правоохоронну, наставницьку та просвітницьку функції [15]. На прикладі Полтавської області ефективно реалізується державний проєкт «Служба освітньої безпеки», що функціонує на підставі меморандуму між органами Національної поліції та закладами освіти регіону. Як розповів в етері Українського радіо «Полтава» начальник відділу організації СОБ Полтавщини Ігор Дрібний, штат служби в області налічує 84 офіцери, більшість із яких – жінки, і вони мають доступити до служби з 1 вересня 2025 р. Із вересня 2024 р. офіцери поліції Служби освітньої безпеки вже склали адміністративні матеріали на школярів, зокрема за тютюнопаління, а також на батьків, які не виконують своїх обов'язків. Утім, основний напрям діяльності – превентивні заходи: проведення інтерактивних занять для учнів на теми прав людини, безпечної поведінки, протидії булінгу та кіберзагроз; офіцери поліції підтримують постійний контакт із дирекцією шкіл і отримують переважно позитивні відгуки про свою роботу [12]. Варто зазначити, що подібні практики узгоджуються з європейськими підходами до превентивної діяльності поліції.

На думку, Є.С. Назимко, Г.С. Буга, С.М. Князева, «стратегії поліцейської діяльності, зорієнтованої на громаду, демонструють наявність шістьох основних моделей реалізації ідеї Community Policing на практиці: поліцейське обслуговування, засноване на територіальному принципі (Area-based Policing); товариство багатьох агенцій (Multi-agency Partnerships); попередження злочинів силами громади (Community Crime Prevention); стратегії поліцейсько-громадського контакту (Police-public Contact Strategies); територіально-базовані піші патрулі (Area-based Foot Patrols); залучення громади та консультування з громадами (Community Involvement and Consultation)» [13, с. 186]. Зокрема, у Великій Британії діє інститут school officers (шкільних офіцерів), які інтегровані у систему середньої освіти та відповідають за профілактику девіантної поведінки серед підлітків [14]. У Німеччині поліція реалізує програму Polizeiliche Prävention, у межах якої офіцери безпеки проводять регулярні заняття у школах із протидії булінгу та кіберзлочинності. У країнах Скандинавії (Швеція, Норвегія) поширеною є модель school resource officers, що поєднує правоохоронну функцію з виховною та соціальною роботою.

Водночас практика засвідчує наявність низки болючих питань. По-перше, адміністративні договори фактично не застосовуються. Наприклад, у більшості територіальних громад відсутні договори про спільне фінансування діяльності поліцейських офіцерів громади, хоча саме такий механізм передбачений Національною стратегією у сфері громадської безпеки до 2025 р. По-друге,

наявне дублювання функцій. Так, робота з неповнолітніми одночасно здійснюється підрозділами ювенальної превенції поліції, службами у справах дітей та закладами освіти, але відсутній єдиний координаційний центр, що призводить до розпорошення ресурсів. По-третє, проблемним залишається інформаційний обмін. Наприклад, поліція веде облік правопорушень у своїх базах, а служби соціального захисту – у власних, і відсутність спільного електронного реєстру унеможливає ефективне реагування на випадки домашнього насильства.

Ще одним критичним аспектом є формальний характер участі громадських організацій. У багатьох регіонах поліція залучає їх лише як «статистів» під час проведення профілактичних заходів (наприклад, акцій проти вживання алкоголю підлітками), тоді як їхній потенціал у сфері просвіти та соціальної роботи не використовується належним чином. Нарешті, низький рівень залучення сільських громад є окремою проблемою: через обмеженість ресурсів вони не здатні реалізувати програми безпеки на кшталт «Безпечна громада» (камери відеоспостереження, освітлення вулиць), тоді як у містах ці проєкти вже давно впроваджено.

Висновки. Підрозділи превентивної діяльності Національної поліції України займають ключове місце у формуванні безпечного середовища, виконуючи функції не лише контролю й охорони правопорядку, однак важливо наголосити на необхідності термінологічної узгодженості в законодавстві та науковій доктрині. Використання різних категорій («превенція», «профілактика», «запобігання», «попередження») без чіткого розмежування створює труднощі у правозастосовній практиці та ускладнює координацію діяльності між суб'єктами. У цьому контексті доцільно розуміти превентивну діяльність Національної поліції як систему організаційних, правових і соціально-комунікативних заходів, спрямованих на зниження криміногенних ризиків і формування правосвідомої поведінки громадян.

В умовах воєнного стану превентивна діяльність поліції набуває особливої ваги, оскільки поєднує функції підтримання публічної безпеки з протидією таким викликам, як зростання рівня домашнього насильства, дитячої бездоглядності, ризики криміналізації соціально уразливих груп. Це вимагає розширення повноважень та ресурсного забезпечення дільничних офіцерів поліції, поліцейських офіцерів громад і ювенальної превенції, а також поглиблення взаємодії з органами місцевого самоврядування та інститутами громадянського суспільства. Українська практика (програми «Безпечне місто», «Поліцейський офіцер громади», «Служба освітньої безпеки», мобільні групи з протидії насильству) демонструє поступове впровадження моделі community policing, яка довела свою результативність у країнах ЄС.

Подальші дослідження мають бути спрямовані на оцінку ефективності діючих програм, аналіз статистичних показників зниження рівня правопорушень у громадах, а також вироблення моделей післявоєнної безпекової політики з урахуванням досвіду міжнародної співпраці.

Список використаних джерел

1. Беспалый І.В. Поняття превентивної діяльності Національної поліції як об'єкта адміністративно-правового регулювання. *Форум права*. 2024. № 79(2). С. 135–141. DOI: 10.5281/zenodo.10933584
2. Махова Л.О., Виприцький А.О. Профілактика адміністративних правопорушень у громадських місцях: поняття та види. *Право і суспільство*. 2019. № 2. С. 142–147.
3. Про Національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 р. № 580-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. №№ 40–41. Ст. 379.
4. Поліцейська діяльність : підручник / С.С. Вітвіцький та ін. ; за заг. ред. проф. С.С. Вітвіцького. Київ : Дакор, 2021. 372 с.

5. Про затвердження Положення про Департамент превентивної діяльності Національної поліції України : Наказ Національної поліції України від 27 листопада 2015 р. № 123. *Відомості Верховної Ради України*. 2015.
6. Комзюк А.В. Форми взаємодії Національної поліції з громадськістю у сфері забезпечення публічної безпеки і порядку. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2020. № 3. С. 135–143. DOI: 10.32631/v.2020.3.14
7. Про погодження проекту Рішення Кропивницької міської ради «Про внесення змін до рішення Кропивницької міської ради від 19 грудня 2023 р. № 1771 «Про затвердження Міської програми профілактики та протидії злочинності «Безпечне місто» на 2024–2026 роки» (зі змінами)» URL: https://www.kr-rada.gov.ua/uploads/documents/50103-rish_739_17-07-2025.pdf
8. Програма «Безпечне місто» на 2021–2025 роки : Рішення Дніпровської міської ради від 22.07.2020 № 23/59 (зі змінами). URL: https://e-petition.bissoft.org/uploads/yeas_and_nays/attachment/file/62944/23_59.pdf
9. Безпечне місто: до Ситуаційного центру Дніпра підключено 2 630 камер відеоспостереження. Записи доступні й мешканцям. *Дніпровська міська рада*. 2023. URL: https://dniprorada.gov.ua/uk/articles/item/57542/bezpechne-misto-do-situacijnogo-centru-dnipra-pidklyucheno-2-630-kamer-videosposterezheniya-zapisi-dostupni-j-meshkancyam?utm_source=chatgpt.com
10. Про затвердження Інструкції з організації діяльності дільничних офіцерів поліції та поліцейських офіцерів громад : Наказ МВС України від 28 липня 2017 р. № 650. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1041-17#Text>
11. Про внесення змін до рішення міської ради від 17 січня 2023 р. № 965 «Про затвердження програми «Поліцейський офіцер громади» Новоукраїнської міської територіальної громади на 2022–2025 роки у новій редакції». URL: https://novoukr-otg.gov.ua/docs/1362606/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 25.08.2025).
12. Три місяці у школах Полтавщини працюють офіцери служби освітньої безпеки: які результати. *Суспільне Полтава*. 2024. URL: <https://suspinne.media/poltava/897559-tri-misaci-u-skolah-poltavsini-pracuut-oficeri-sluzbi-osvitnoi-bezpeki-aki-rezultati/> (дата звернення: 25.08.2025).
13. Назимко С.С., Буга Г.С., Князев С.М. Поняття community policing. *Правова позиція*. 2023. № 2(39). С. 184–187. DOI: 10.32782/2521-6473.2023-2.37
14. Sweeney S. Safer School Partnerships and Schools Officers in the Met Police. *Fighting Knife Crime London*. 2023. Jan. 13. URL: <https://www.fightingknifecrime.london/news-posts/safer-school-partnerships-and-schools-officers-in-the-met-police>
15. Міністерство внутрішніх справ України. Служба освітньої безпеки – основа безпечного навчання. URL: <https://mvs.gov.ua/news/sluzba-osvitnyoyi-bezpeki-osnova-bezpechnogo-navcannia> (дата звернення: 25.08.2025).

References

1. Bepalyi, I.V. (2024). Poniattia preventyvnoi diialnosti Natsionalnoi politsii yak obiekta administratyvno-pravovoho rehu-livuvannia. [The concept of preventive activities of the National Police as an object of administrative and legal regulation.]. *Forum Prava*, 79(2), 135–141. DOI: <http://doi.org/10.5281/zenodo.10933584> [in Ukrainian].
2. Makhova, L.O., Vyprytskyi, A.O. (2019) Profilaktyka administratyvnykh pravoporushen u hromadskykh mistsiakh: poniattia ta vydy. [Prevention of administrative offenses in public places: concepts and types]. *Pravo i suspilstvo*, 2, 142–147. [in Ukrainian].
3. Pro Natsionalnu politsiiu [About the National Police]: Zakon Ukrainy vid 02.07.2015 r. № 580-VIII. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2015. № 40–41. St. 379 [in Ukrainian].
4. Politseyska diyalnist (2021). [Police activity]: pidruchnyk / S.S. Vitvits'kyi, V.S. Tulinov, O.M. Merdova ta in.; za zah. red. prof. S.S. Vitvitskoho. Kyiv : VD Dakor. 372 p. [in Ukrainian].
5. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Departament preventyvnoi diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy. [On approval of the Regulations on the Department of Preventive Activities of the National Police of Ukraine]: nakaz Natsionalnoi politsii Ukrainy vid 27 lystopada 2015 roku № 123. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2015. [in Ukrainian].
6. Komziuk, A.V. (2020). Formy vzaiemodii Natsionalnoi politsii z hromadskistiu u sferi zabezpechennia publichnoi bezpeky i poriadku. [Forms of interaction between the National Police and the public in the field of ensuring public safety and order]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, 3, 135–143. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2020.3.14> [in Ukrainian].
7. Pro pohodzhennia projektu rishennia Kropyvnytskoi miskoi rady «Pro vnesennia zmin do rishennia Kropyvnytskoi miskoi rady vid 19 hrudnia 2023 roku № 1771 «Pro zatverdzhennia Miskoi prohramy profilaktyky ta protydii zlochynnosti «Bezpechne misto» na 2024–2026 roky» (zi zminamy)». [On approval of the draft decision of the Kropyvnytskyi City Council «On amendments to the decision of the Kropyvnytskyi City Council dated December 19, 2023 No. 1771 «On approval of the City Program for Prevention and Combating Crime «Safe City» for 2024–2026»] Retrieved from: https://www.kr-rada.gov.ua/uploads/documents/50103-rish_739_17-07-2025.pdf [in Ukrainian]
8. Prohrama «Bezpechne misto» na 2021–2025 roky, zatverdzhenoii rishenniam Dniprovskoi miskoi rady vid 22.07.2020 № 23/59 (zi zminamy). [The Safe City Program for 2021–2025, approved by the decision of the Dnipro City Council dated July 22, 2020 No. 23/59] Retrieved from: https://e-petition.bissoft.org/uploads/yeas_and_nays/attachment/file/62944/23_59.pdf. [in Ukrainian].
9. Bezpechne misto: do Sytuatsiinoho tsentru Dnipra pidkliucheno 2 630 kamer videosposterezhenia. Zapysy dostupni y meshkantsiam. Dniprovska miska rada. 2023. [Safe city: 2,630 video surveillance cameras are connected to the Dnipro Situation Center. Recordings are also available to residents. Dnipro City Council] Retrieved from: https://dniprorada.gov.ua/uk/articles/item/57542/bezpechne-misto-do-situacijnogo-centru-dnipra-pidklyucheno-2-630-kamer-videosposterezheniya-zapisi-dostupni-j-meshkancyam?utm_source=chatgpt.com. [in Ukrainian].
10. Pro zatverdzhennia Instruksii z orhanizatsii diialnosti dilnychnykh ofitseriv politsii ta politseyskykh ofitseriv hromad. [On approval of the Instructions for the organization of the activities of precinct police officers and community police officers] : nakaz MVS Ukrainy vid 28 lypnia 2017 roku № 650. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2017. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1041-17#Text>. [in Ukrainian].
11. Pro vnesennia zmin do rishennia miskoi rady vid 17 sichnia 2023 roku № 965 «Pro zatverdzhennia prohramy «Politseyskyi ofitser hromady» Novoukrainskoi miskoi terytorialnoi hromady na 2022–2025 roky u novii redaktsii». [On approval of the program «Community Police Officer» of the Novoukraine Urban Territorial Community for 2022–2025 in a new edition]. Retrieved from: https://novoukr-otg.gov.ua/docs/1362606/?utm_source=chatgpt.com. [in Ukrainian].

12. Try misiatsi u shkolakh Poltavshchyny pratsiuut ofitseri sluzhby osvითnoi bezpeky: yaki rezultaty. [Educational security officers have been working in schools in Poltava region for three months: what are the results?] *Suspilne Poltava*. 2024. Retrieved from: <https://suspilne.media/poltava/897559-tri-misaci-u-skolah-poltavsini-pracuut-oficeri-sluzbi-osvitnoi-bezpeki-aki-rezultati/>. [in Ukrainian].
13. Nazymko, Ye.S., Buha, H.S & Kniaziev, S.M. (2023). Poniattia community policing [The concept of community policing] *Pravova pozytsiia*, 2(39), 184–187. DOI: <https://doi.org/10.32782/2521-6473.2023-2.37> [in Ukrainian].
14. Sweeney S. Safer School Partnerships and Schools Officers in the Met Police. Fighting Knife Crime London. 2023. Jan. 13. URL: <https://www.fightingknifecrime.london/news-posts/safer-school-partnerships-and-schools-officers-in-the-met-police> [in English].
15. Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy. Sluzhba osvითnoi bezpeky – osnova bezpechnoho navchannia. [Educational Security Service – the basis of safe learning] Retrieved from: <https://mvs.gov.ua/news/sluzba-osvitnyoyi-bezpeki-osnova-bezpechnogo-navchannia> [in Ukrainian].

Kiblyk Daria,

PhD in Law, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Administrative and Legal Disciplines

Faculty of Training Specialists for Preventive Activities Units of the National Police of Ukraine

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2518-7647>

Khylko Liubov,

Senior Lecturer at the Department of Administrative and Legal Disciplines

Faculty of Training Specialists for Preventive Activities Units of the National Police of Ukraine

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-9202-8478>

Shyshkarova Olena,

Senior Lecturer at the Department of Administrative and Legal Disciplines

Faculty of Training Specialists for Preventive Activities Units of the National Police of Ukraine

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-0086-6486>

PREVENTIVE POLICE ACTIVITIES: THEORY AND PRACTICE OF FORMING A SECURE ENVIRONMENT

The article is devoted to the study of the role of the preventive activity units of the National Police of Ukraine as key subjects of the implementation of state policy in the field of forming a security environment. The paper reveals the theoretical principles of the preventive function of the police, its place in the system of public administration and interaction with the public. Special attention is paid to the practical aspects of the activities of preventive units, in particular, the implementation of innovative approaches to crime prevention, the development of partnerships with the population, local authorities, and public organizations. The work reveals the theoretical foundations of the preventive function of the police, determining its place in the system of public administration and interaction with the public. The authors emphasize that effective prevention should combine legal, organizational, and socio-psychological mechanisms aimed at reducing crime and increasing public trust in law enforcement agencies. The authors identify a number of systemic problems that complicate police activities in the field of prevention. Among them are terminological uncertainty in the legislation, the lack of unified subordinate legislation, which leads to duplication of functions, as well as problems with information exchange and formal involvement of civil society organizations. Particularly critical is the low level of involvement of rural communities due to limited resources. The conclusions emphasize that preventive activity units play a key role in shaping the security environment, performing functions not only of control, but also of social partnership and communication with citizens. In conditions of martial law, when the risks of domestic violence and criminalization increase, preventive activities become a guarantor of social stability at the community level. The work substantiates the directions for improving regulatory and organizational mechanisms that will contribute to deepening the interaction of the police with local government bodies and civil society institutions.

In recent years, one of the officially defined priorities of the National Police of Ukraine has been the formation of a safe educational environment. This direction is implemented through a set of measures aimed at combating bullying, domestic violence, and other socially dangerous phenomena. As stated on the official website of the Ministry of Internal Affairs and in the speeches of the Minister of Internal Affairs of Ukraine I.V. Klymenko, the development of the Concept of the Security Environment in Ukraine until 2026 involves the active implementation of preventive measures, which makes the topic particularly relevant.

Key words: preventive activities, National Police of Ukraine, state policy, security environment, crime prevention.

Надіслано до редколегії 28.08.2025
Рекомендовано до публікації 03.10.2025
Опубліковано 21.11.2025

УДК 351:342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-3-15-4>

Михайлов Руслан Іванович,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри тактико-спеціальної підготовки та особистої безпеки поліцейського

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2965-7260>

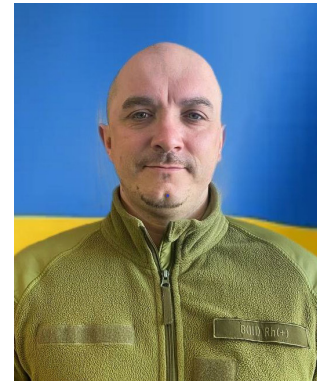
Чернолуцький Дмитро Володимирович,

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки

та особистої безпеки поліцейського

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-4486-6948>

Ковбасюк Анатолій Васильович,

викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки

та особистої безпеки поліцейського

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-7250-3819>

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКСПЛУАТАЦІЇ БЕЗПІЛОТНИХ АВІАЦІЙНИХ СИСТЕМ: ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

У статті проаналізовано міжнародно-правові підходи до правового регулювання експлуатації безпілотних авіаційних систем. Сформульовано пропозиції до національного законодавства в указаній сфері суспільних відносин. Обґрунтовано необхідність розроблення «Концепції розвитку національної системи підготовки та допуску операторів БпЛА до виконання польотів у єдиному повітряному просторі України на 2026–2036 роки». Визначено цілі вищевказаної Концепції, яка спрямована на формування єдиної нормативної бази для підготовки операторів БпЛА різних рівнів і спеціалізацій; забезпечення взаємної сумісності програм підготовки у військовому та цивільному секторах; упровадження міжнародних стандартів (зокрема ICAO, EASA, NATO STANAG) у національну систему сертифікації; створення механізмів державного та громадського контролю за якістю навчання; розвиток навчально-тренувальної інфраструктури (включно з віртуальними симуляторами, полігонами та випробувальними майданчиками); стимулювання інновацій у сфері методик підготовки операторів, зокрема з урахуванням досвіду бойового застосування БпЛА.

Ключові слова: державна авіаційна політика, міжнародні стандарти безпілотної авіації, безпілотні авіаційні системи, безпілотні літальні апарати, правове регулювання, підготовка операторів БпЛА.

Постановка проблеми. Сучасні виклики у сфері забезпечення національної безпеки та правопорядку вимагають від органів Національної поліції України системного вдосконалення методів, засобів і форм службово-оперативної діяльності. Одним із ключових напрямів такої модернізації є інтеграція інноваційних технологій, зокрема безпілотних літальних апаратів (БПЛА), які все активніше застосовуються в правоохоронній практиці провідних країн світу.

Аналіз тенденцій розвитку БПЛА засвідчує, що на сучасному етапі ці технології визнаються повноправним елементом авіаційного простору, що відображається у положеннях нормативно-правових актів як національного, так і міжнародного рівня. Використання БПЛА набуває системного характеру, що, своєю чергою, актуалізує потребу в належному правовому регулюванні, здатному забезпечити баланс між безпековими інтересами держави, правами громадян і технічним прогресом.

Поряд з юридичними аспектами функціонування БПЛА суттєвого значення набуває технічний складник, зокрема питання виробництва, стандартизації, сертифікації, забезпечення кібербезпеки, програмного супроводу та технічного обслуговування безпілотних систем. Окрему увагу слід приділяти також підготовці кваліфікованих кадрів, які володіють навичками експлуатації та управління БПЛА, в умовах складного оперативного середовища та загроз гібридного характеру.

Комплексне впровадження безпілотних авіаційних технологій у правоохоронну діяльність створює умови для якісного зростання ефективності поліції у контексті оперативного відеомоніторингу, забезпечення публічного порядку, реалізації оперативно-розшукових заходів, пошуково-рятувальних операцій і швидкого реагування на надзвичайні події.

Водночас, незважаючи на існуючі ініціативи щодо регулювання правового статусу БПЛА, в Україні відсутнє єдине, системно узгоджене нормативно-правове поле, яке б охоплювало всі аспекти їх функціонування – від класифікації та реєстрації до питань юрисдикції, відповідальності та взаємодії різних суб'єктів публічного управління. Наявна законодавча база залишається фрагментарною, що унеможлиблює ефективну інтеграцію БПЛА у структури забезпечення громадської безпеки.

У цьому контексті особливої наукової цінності набуває дослідження зарубіжного досвіду регламентації використання безпілотних систем, яке дає змогу виявити ефективні моделі правового та техніко-організаційного регулювання. Застосування принципів компаративного аналізу дає змогу адаптувати найкращі практики з урахуванням специфіки національного правового простору, інституційного устрою та безпекових потреб України.

Таким чином, створення цілісної, гнучкої та адаптивної системи нормативно-правового забезпечення експлуатації безпілотних авіаційних систем у публічному управлінні розглядається не лише як актуальне завдання сьогодення, а й як стратегічний напрям державної політики в умовах цифровізації авіаційного простору та трансформації безпекової архітектури держави.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти закордонного досвіду правового регулювання експлуатації безпілотних авіаційних систем проаналізовано в роботах Т. Гудмана Н.С. Марценко, Дж. Сверендже-на В.В. Сокурєнка, В. Томпсона В. Чаппелла та інших провідних українських та зарубіжних учених. Водночас слід констатувати, що все ще бракує комплексного міждисциплінарного підходу до аналізу правового статусу, особливостей нормативного регулювання та практичних аспектів інтеграції безпілотних авіаційних систем у пра-

вове поле багатьох країн, зокрема й України. Передусім ідеться про необхідність застосування системного та комплексного підходу до врегулювання питань нормативно-правового забезпечення зазначеної сфери суспільних відносин шляхом розроблення документа стратегічного характеру у сфері безпілотної авіації.

Метою статті є аналіз міжнародно-правових підходів до правового регулювання експлуатації безпілотних авіаційних систем та вироблення пропозицій до національного законодавства.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах стрімкого розвитку технологій та цифрової трансформації сектору безпеки та оборони безпілотні авіаційні системи (БАС) посідають одне з провідних місць у структурі національної оборонної і цивільної інфраструктури. Еволюція цих систем, що раніше розглядалися переважно як допоміжний інструментарій, зумовила їх трансформацію у стратегічний компонент військової сили.

Зокрема, Н.С. Марценко висловлює переконливе твердження про те, що використання безпілотних авіаційних систем належить до числа найбільш важливих технологічних проривів, що в сучасному світі характеризується швидким розвитком та застосуванням у багатьох сферах суспільного життя [1, с. 91].

Значення стрімкого розвитку безпілотної авіації підкреслює й В.В. Сокурєнка, який зазначає, що розвиток Української держави і суспільства у ХХІ ст. і його орієнтування на євроінтеграцію передбачають безпосереднє втілення у життя найактуальніших здобутків науково-технічного прогресу. Україна стала членом Асоціації сил жандармерії та поліції країн Європи та Середземного моря (ФІЕР), а отже, правоохоронні органи держави продовжують реформування та інтеграцію найкращого європейського досвіду, де використання новітніх технологій є атрибутом правоохоронної діяльності [2, с. 47].

У контексті діяльності Збройних сил України БАС демонструють високий рівень ефективності під час виконання широкого спектра завдань – від тактичної розвідки, візуального й технічного моніторингу, засобів радіоелектронної боротьби до нанесення високоточних і групових ударів по об'єктах противника. Основними перевагами таких систем є висока мобільність, автономність, економічна доцільність та мінімізація ризиків для особового складу. Усе це зумовлює зростання ролі БАС як ключового елемента сучасної воєнної доктрини.

Паралельно з воєнною сферою безпілотні літальні апарати (БПЛА), що є функціональним складником БАС, все активніше інтегруються у цивільний сектор. Їх застосування охоплює численні напрями: екологічний моніторинг, дистанційне зондування земної поверхні, аерофотозйомку, гідрометеорологічні спостереження, реагування на надзвичайні ситуації включно з гасінням пожеж, патрулюванням державного кордону, контролем водних ресурсів і рибного промислу. БПЛА також активно впроваджуються в правоохоронну діяльність, сільське господарство, інженерно-будівельну галузь, логістику і телекомунікації, що свідчить про їх універсальність, функціональну гнучкість та здатність до адаптації в умовах змінного середовища.

Таким чином, безпілотні авіаційні технології упевнено утверджуються як невід'ємна частина безпекової, комунікаційної та управлінської архітектури держав, забезпечуючи новий рівень оперативності, точності й ефективності в реалізації як військових, так і цивільних завдань.

За статистичними даними Федерального управління цивільної авіації США (FAA), ще в 2012 р. в повітряному просторі країни активно функціонувало понад

19 тис БпЛА. Згідно з офіційним прогнозом FAA, до 2030 р. кількість безпілотних апаратів може досягти 30 тис одиниць, що вказує на сталий тренд інституційного та комерційного попиту на ці системи [3].

Особливо динамічне застосування БпЛА спостерігається у секторах оборони та правоохоронної діяльності США. Так, за даними професійного ресурсу PoliceOne (2018), у межах спеціального опитування було зібрано дані від понад 200 поліцейських щодо практичного використання БпЛА в їхніх підрозділах. Результати свідчать про таке:

- 83% респондентів зазначили використання дронів у пошуково-рятувальних операціях;
- 79% – у заходах, пов'язаних із ліквідацією наслідків природних катастроф;
- 76% – у рамках спеціальних поліцейських операцій (SWAT);
- 71% – сказали, що безпілотники використовувалися для моніторингу злочинності та дорожнього руху [4].

Отже, практичний досвід США демонструє високий рівень інтеграції БпЛА в діяльність правоохоронних органів, що підтверджує ефективність цих технологій у реальному секторі безпеки.

Водночас Збройні сили США також посідають лідируючі позиції щодо використання БпЛА та фахівців, задіяних до їх експлуатації. Зокрема, Повітряні сили США (ВПС) готують більше пілотів безпілотних літальних апаратів (БпЛА), аніж пілотів пілотованих бомбардувальників та винищувачів разом узятих. Це підкреслює пріоритетну увагу, яку Пентагон приділяє розвитку безпілотної авіації. ВПС також посідають перше місце серед інших видів військ США за кількістю підготовлених операторів БпЛА.

Зростання інтересу до БпЛА стимулює не лише розвиток оборонної галузі, а й економіку в цілому. За оцінками експертів, протягом поточного десятиліття індустрія безпілотної авіації створить від 100 тис до 200 тис нових робочих місць, охоплюючи виробництво, технічне обслуговування, розроблення програмного забезпечення, підготовку кадрів та інші суміжні напрями.

Паралельно відбувається інституціоналізація підготовки фахівців у сфері безпілотної авіації. Низка провідних американських університетів: Університет штату Канзас, Університет Північної Дакоти, Авіаційний університет Ембрі-Ріддл уже пропонує бакалаврські програми з напрямку БпЛА, що охоплюють як технічні, так і експлуатаційні аспекти. Окрім того, великі авіаційні компанії, такі як CAE та Northrop Grumman, реалізують власні освітні програми з підготовки операторів БпЛА, що сприяє задоволенню зростаючого попиту на кваліфікованих спеціалістів.

Розвиток безпілотної авіації активно відбувається і за межами США. Зокрема, Адміністрація цивільної авіації Китаю (СААС) прогнозує, що у найближчому майбутньому кількість пілотів БпЛА в країні перевищить 30 тис осіб. Водночас сьогодні лише 27 сертифікаційних органів, уповноважених СААС, мають право видавати сертифікати пілотів БпЛА – здебільшого для керування малими апаратами.

Світова тенденція чітко вказує на стрімке розширення сфери застосування БпЛА, що супроводжується розвитком нормативно-правової бази, удосконаленням системи підготовки кадрів і зростанням промислового сектора, пов'язаного з безпілотними технологіями.

Сьогодні майже кожен третій літальний апарат, який використовується американськими поліцейськими, є безпілотним [5].

В Україні також офіційно впроваджується нова категорія операторів – зовнішні пілоти безпілотних літальних апаратів, які виконуватимуть завдання з аеророзвідки та виявлення вибухонебезпечних предметів.

Відповідний нормативний документ – ДСТУ 8820-4:2025 «Протимінна діяльність. Процеси управління. Частина 4. Процеси механізованого розмінування», що затверджений Національним органом стандартизації України, – визначає роль і кваліфікаційні вимоги до зовнішніх пілотів у рамках проведення протимінних операцій та забезпечення безпеки на постконфліктних територіях [6].

Документ упроваджує ключові принципи та вимоги до застосування механізованих засобів розмінування (МЗР) під час очищення територій від вибухонебезпечних предметів. Він набув чинності 1 травня 2025 р.

- Окрім того, завдяки впровадженню цього стандарту:
- регламентується використання різних типів МЗР – від засобів для обробки ґрунту до обладнання для виявлення та знешкодження вибухонебезпечних предметів;
 - встановлюються вимоги до операторів МЗР, їх навчання та сертифікації;
 - унормовуються заходи безпеки під час експлуатації техніки включно з дистанційним та автономним керуванням;
 - гармонізується національна нормативна база з міжнародними стандартами IMAS (International Mine Action Standards).

Розроблення стандарту здійснювали фахівці Головного управління протимінної діяльності, цивільного захисту й екологічної безпеки та інші зацікавлені сторони у сфері протимінної діяльності.

Окремо варто зазначити, що для тестування механізованих засобів розмінування планується створення спеціального полігону. Це дасть змогу забезпечити перевірку техніки в реальних умовах, підвищуючи ефективність її використання [7].

Що стосується підготовки операторів БпЛА, то варто нагадати, що відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 01.10.2024 № 1129, якою затверджено порядок реалізації експериментального проєкту щодо сертифікації шкіл зовнішніх пілотів (операторів) безпілотних літальних апаратів, безпілотних авіаційних комплексів та підготовки зовнішніх пілотів (операторів), зовнішніх пілотів (операторів) – інструкторів, а також членів зовнішніх екіпажів безпілотних літальних апаратів, безпілотних авіаційних комплексів [8], Міністерство оборони України розробило систему кваліфікації для операторів безпілотних літальних апаратів (БпЛА), яка складається з чотирьох базових кваліфікаційних рівнів (БКР), кожен з яких визначає можливості та обмеження для керування різними типами дронів.

Разом із тим слід констатувати, що стан правового регулювання у сфері підготовки операторів БпЛА сьогодні характеризується фрагментарністю. Іншими словами, стратегічний рівень нормативно-правового забезпечення розвитку цієї галузі вимагає системного підходу, що охоплює як єдині стандарти підготовки персоналу, так і механізми сертифікації, контролю якості навчання та інтеграції цивільних і військових вимог.

Проте фундаментальною основою правового регулювання національної системи підготовки та допуску операторів БпЛА до виконання польотів у єдиному повітряному просторі України мають послужити такі принципи зазначеного напрямку державної політики:

- цілеспрямованість – відповідність системи підготовки та допуску операторів БпЛА державній авіаційній політиці, зосередженість на пріоритетних напрямках застосування;

– безперервність підготовки – постійна готовність операторів до виконання завдань завдяки безперервному навчанню та тренуванням у будь-яких умовах;

– оперативність – здатність системи швидко реагувати на нові виклики, змінювати навчальні програми та забезпечувати готовність операторів;

– максимізація ефективності – повне використання функціональних можливостей БпЛА та його навантаження через відповідну підготовку операторів;

– забезпечення живучості та безпеки – навчання операторів уникненню загроз, планування маршрутів і дій для збереження БпЛА у складних умовах;

– взаємодія – узгодженість дій між операторами БпЛА, підрозділами, структурами управління та іншими користувачами повітряного простору;

– законність – підготовка та допуск операторів відповідно до вимог законодавства України та міжнародних стандартів;

– адаптивність – гнучкість системи підготовки до змін у технологіях, умовах застосування та регуляторних вимогах;

– технологічна нейтральність – уніфікація вимог до підготовки незалежно від типу або моделі БпЛА.

Думається, що мета запровадження вищевказаних положень має зосереджуватися на створенні єдиної, прозорої, сучасної та ефективної системи підготовки фахівців, здатних безпечно та професійно експлуатувати БпЛА в умовах зростаючої щільності повітряного руху та технологічної інтеграції.

Для успішної реалізації Концепції необхідне всебічне нормативно-методичне опрацювання ключових аспектів, пов'язаних із безпечною експлуатацією безпілотних авіаційних систем (БАС). Насамперед необхідно розробити диференційовані норми льотної придатності та допуску до виконання польотів БАС, які базуватимуться на ризик-орієнтованому підході, що враховує характеристики конкретних операцій, категорію повітряного простору, рівень автоматизації та потенційні наслідки відмов систем.

Така модель має ґрунтуватися на рекомендаціях Міжнародної організації цивільної авіації (ICAO) [9], а також урахувати найкращі міжнародні практики у сфері нормативного регулювання, зокрема стандарти Європейського агентства з авіаційної безпеки (EASA), Федерального авіаційного управління США (FAA), а також відповідні документи та регламенти НАТО, що застосовуються до інтеграції БпЛА в єдиний повітряний простір [10–13].

Реалізація диференційованого підходу є необхідною умовою для ефективної сертифікації різних типів безпілотних авіаційних систем (БАС), а також для їх подальшої комерційної експлуатації у цивільних цілях, таких як аерофотозйомка, моніторинг, доставка вантажів, аграрні технології тощо.

Окрім технічного регулювання, особливу увагу слід приділити підготовці кваліфікованого персоналу. У зв'язку із цим вимагаються розроблення, погодження та затвердження уповноваженими органами типових освітніх програм підготовки зовнішніх пілотів (операторів), членів зовнішніх екіпажів та технічних спеціалістів, що обслуговують БАС. Такі програми повинні відповідати встановленим рівням кваліфікації, бути адаптованими до різних класів БпЛА та включати як теоретичну, так і практичну підготовку з обов'язковим підтвердженням компетентностей.

Запровадження комплексного підходу до сертифікації техніки та підготовки персоналу створить надійну основу для системної та безпечної інтеграції безпілот-

них систем у єдиний повітряний простір України та забезпечить відповідність національної практики міжнародним вимогам.

Висновки. Отже, наприкінці дослідження варто констатувати, що забезпечення комплексного правового регулювання експлуатації безпілотних авіаційних систем на національному рівні зумовлює потребу в розробленні «Концепції розвитку національної системи підготовки та допуску операторів БпЛА до виконання польотів у єдиному повітряному просторі України на 2026–2036 роки», яка має стати базовим стратегічним документом, спрямованим на:

– формування єдиної нормативної бази для підготовки операторів БпЛА різних рівнів і спеціалізацій;

– забезпечення взаємної сумісності програм підготовки у військовому та цивільному секторах;

– упровадження міжнародних стандартів (зокрема, ICAO, EASA, NATO STANAG) у національну систему сертифікації;

– створення механізмів державного та громадського контролю за якістю навчання;

– розвиток навчально-тренувальної інфраструктури (включно з віртуальними симуляторами, полігонами та випробувальними майданчиками);

– стимулювання інновацій у сфері методик підготовки операторів, зокрема з урахуванням досвіду бойового застосування БпЛА.

При цьому безпечна інтеграція пілотованих і безпілотних повітряних суден у єдиний повітряний простір країни є одним із пріоритетних завдань державної авіаційної політики. У зв'язку із цим доцільним убагацьється розроблення на національному рівні проекту Концепції розвитку національної системи підготовки та допуску операторів БпЛА до виконання польотів у єдиному повітряному просторі України на 2026–2036 рр., яка має передбачити поетапну реалізацію зазначеної інтеграції в організаційному, технічному та нормативно-правовому вимірах.

Уявляється, що реалізація вищевказаної Концепції має проходити в три етапи, перший з яких – організаційний – триватиме до 2028 р. і має бути зосереджений на спрощенні процедур, усуненні надмірних обмежень для польотів БпЛА, упровадженні електронних сервісів реєстрації та обліку безпілотників, а також формуванні початкових вимог до підготовки та виконання польотів.

Другий етап реалізації Концепції (до 2032 р.) доцільно зосередити на розробленні та впровадженні сучасних технологій забезпечення безпеки польотів БпЛА, створенні спеціалізованої інфраструктури зв'язку, навігації та спостереження, формуванні технічних вимог до обладнання, розробленні порядку використання сегрегованого повітряного простору та процедур доступу до нього тощо.

Завершальний етап (до 2036 р.), на нашу думку, має передбачати завершення створення цифрової інфраструктури для інтеграції пілотованих і безпілотних повітряних суден у несегрегований повітряний простір, а також прийняття необхідних нормативно-правових актів, які регулюватимуть функціонування цієї сфери на постійній основі.

Важливим компонентом запропонованого нами проекту Концепції є блок, присвячений питанням підготовки та допуску операторів БпЛА. Зокрема, до проекту варто включити такі ініціативи:

– запровадження багаторівневої національної системи кваліфікації операторів БпЛА (Базові кваліфікаційні рівні I–IV) залежно від класу апаратів, умов та складності виконання польотів;

– розроблення єдиних стандартів сертифікації зовнішніх пілотів (операторів), інструкторів та навчальних закладів, що здійснюють підготовку у цій сфері;
– формування механізму допуску операторів до польотів у різних класах повітряного простору, у тому числі за межами прямої видимості;
– упровадження електронних реєстрів операторів та акредитованих освітніх установ;
– розроблення механізмів інтеграції військової та цивільної підготовки операторів із метою забезпечення сумісності та взаємозамінності;

– застосування експериментальних правових режимів (ЕПР) як інструменту апробації нових підходів до навчання, сертифікації та правового регулювання діяльності операторів БпЛА.

Перспектива подальших досліджень полягає у дослідженні інституційного механізму реалізації єдиної державної політики у сфері підготовки, сертифікації та контролю за діяльністю операторів безпілотних авіаційних систем, а також розробленні типових програм та стандартів професійної підготовки в контексті подвійного (цивільного й військового) використання.

Список використаних джерел

1. Марценко Н.С. Правовий режим штучного інтелекту у цивільному праві. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. Вип. 4. С. 91–98. DOI: 10.35774/app2019.04.091.
2. Сокурєнко В.В. Правове регулювання використання безпілотних літальних апаратів у світовій практиці: вектор для України. *Авіація, промисловість, суспільство* : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф., м. Кременчук, 12 травня 2022 р. Харків : ХНУВС, 2022. С. 47–49.
3. Department of Defense, FY2011-2036. URL: <https://publicintelligence.net/dod-unmanned-systems-integrated-roadmap-fy2011-2036/>
4. Як дрони використовуються поліцейськими департаментами. URL: <https://www.policeone.com/>
5. Chappelle W. Personality test scores that distinguish U.S. air force remotely piloted aircraft «drone» pilot training candidates / W. Chappelle, J. Swearingen, T. Goodman, W. Thompson. Final Report for October 2013 to February 2014. URL: <https://cryptome.org/2014/09/drone-pilot-personality.pdf>
6. ДСТУ 8820-4:2025 Протимінна діяльність. Процеси управління. Частина 4. Процеси механізованого розмінування. *Будстандарт*. URL: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=114775
7. В Україні офіційно запроваджується спеціальність операторів БпЛА, які виявляють вибухонебезпечні предмети. *Офіційний сайт Міністерства оборони України*. URL: <https://mod.gov.ua/news/v-ukrayini-oficijno-zaprovadzhuetsya-speczialnist-operatoriv-bpla-yaki-viyavlyayut-vibuhonebezpechni-predmeti>
8. Про реалізацію експериментального проекту щодо сертифікації шкіл зовнішніх пілотів (операторів) безпілотних літальних апаратів, безпілотних авіаційних комплексів та підготовки зовнішніх пілотів (операторів), зовнішніх пілотів (операторів) – інструкторів, а також членів зовнішніх екіпажів безпілотних літальних апаратів, безпілотних авіаційних комплексів : Постанова Кабінету Міністрів України від 01.10.2024 № 1129. *Офіційний вісник України*. 2024. № 91. Ст. 5887.
9. Конвенція про міжнародну цивільну авіацію 1944 р. : Конвенція ІКАО від 07.12.1944. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_038
10. ICAO sets Standards and Recommended Practices (SARPs) for international civil aviation in accordance with the consensus views of its 193 Contracting States in order to achieve an acceptable level of flight safety. 2020. URL: <https://www.icao.int/safety/aviation-medicine/Pages/>
11. Unmanned aircraft systems beyond visual line of sight aviation rulemaking committee. Final report. 2022. March 10. URL: https://www.faa.gov/regulations_policies/rulemaking/committees/documents/media/UAS_BVLOS_ARC_FINAL_REPORT_03102022.pdf
12. European union aviation safety agency acceptable means of compliance (AMC) and guidance material (GM) to commission implementing regulation (EU) 2019/947. Annex I to ED Decision 2019/021/R. Annex I to ED Decision 2019/021/R. 2019. October 9. Iss. 1. 130 p. URL: <https://www.easa.europa.eu/sites/default/files/dfu/AMC%20%26%20GM%20to%20Commission%20Implementing%20Regulation%20%28EU%29%202019%20947%20E2%80%94%20Issue%201.pdf>
13. Introduction to ICAO model UAS regulations and advisory circulars. URL: <https://www.icao.int/safety/UA/Pages/ICAO-Model-UAS-Regulations.aspx>

References

1. Martsenko, N.S. (2019). Pravovyi rezhym shtuchnoho intelektu u tsyvil'nomu pravi [Legal regime of artificial intelligence in civil law]. *Aktualni problemy pravoznavstva – Current Issues of Law*, 4, 91–98. DOI: 10.35774/app2019.04.091 [in Ukrainian].
2. Sokurenko, V.V. (2022). Pravove rehuliuвання vykorystannia bezpilotnykh lital'nykh aparativ u svitovii praktysii: vektor dlia Ukrainy [Legal regulation of UAV use in global practice: a vector for Ukraine]. *Aviatsiia, promyslovis't', suspil'stvo*: materialy III Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (Kremenchuk, May 12, 2022) / MVS Ukrainy, Khark. nats. un-t vnur. sprav, Kremenchuts. lotnyi kolezh, Nauk. park «Nauka ta bezpeka». Kharkiv: KhNUVS, pp. 47–49 [in Ukrainian].
3. Department of Defense (2011). Unmanned Systems Integrated Roadmap FY2011–2036. Retrieved from: <https://publicintelligence.net/dod-unmanned-systems-integrated-roadmap-fy2011-2036/>
4. Yak drony vykorystovuiut'sia politseiskymy departamentamy [How drones are used by police departments]. Retrieved from: <https://www.policeone.com/> [in Ukrainian].
5. Chappelle, W., Swearingen, J., Goodman, T., & Thompson, W. (2014). Personality test scores that distinguish U.S. Air Force remotely piloted aircraft «drone» pilot training candidates. Final Report for October 2013 to February 2014. Retrieved from: <https://cryptome.org/2014/09/drone-pilot-personality.pdf>
6. DSTU 8820-4:2025. Protyminna diial'nist'. Protsesy upravlinnia. Chastyna 4. Protsesy mekhanizovanoho rozminuvannia [Mine action. Management processes. Part 4. Mechanized demining processes]. *Budstandart*. Retrieved from: https://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page.html?id_doc=114775 [in Ukrainian].
7. V Ukraini ofitsiino zaprovadzhuiet'sia spetsial'nist' operatoriv BPLA, yaki vyivliaiut' vybukhonebezpechni predmety [Ukraine officially introduces the specialty of UAV operators detecting explosive objects]. Ministry of Defense of Ukraine. Re-

trieved from: <https://mod.gov.ua/news/v-ukrayini-oficijno-zaprovadzhuyetsya-speczialnist-operatoriv-bpla-yaki-viyavlyayut-vibuhonebezpechni-predmeti> [in Ukrainian].

8. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy Pro realizatsiiu eksperymental'noho proiektu shchodo seryfikatsii shkil zovnishnikh pilotiv (operatoriv) BPLA vid 01.10.2024 № 1129 [On the implementation of the experimental project for the certification of external UAV pilots' schools: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 1129 of 01.10.2024]. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy – Official Bulletin of Ukraine*, 2024, № 91, Art. 5887 [in Ukrainian].

9. Konventsiiia pro mizhnarodnu tsyvil'nu aviatsiiu 1944 r. [Convention on International Civil Aviation 1944]. ICAO Convention of 07.12.1944. Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_038 [in Ukrainian].

10. ICAO. (2020). ICAO sets Standards and Recommended Practices (SARPs) for international civil aviation. Retrieved from: <https://www.icao.int/safety/aviation-medicine/Pages/>

11. FAA. (2022). Unmanned Aircraft Systems Beyond Visual Line of Sight Aviation Rulemaking Committee. Final Report. March 10. Retrieved from: https://www.faa.gov/regulations_policies/rulemaking/committees/documents/media/UAS_BVLOS_ARC_FINAL_REPORT_03102022.pdf

12. European Union Aviation Safety Agency. (2019). Acceptable Means of Compliance (AMC) and Guidance Material (GM) to Commission Implementing Regulation (EU) 2019/947. Annex I to ED Decision 2019/021/R. October 9, 1, 130 p. Retrieved from: <https://www.easa.europa.eu/sites/default/files/dfu/AMC%20%26%20GM%20to%20Commission%20Implementing%20Regulation%20%28EU%29%202019947%20%E2%80%94%20Issue%201.pdf>

13. ICAO. Introduction to ICAO Model UAS Regulations and Advisory Circulars. Retrieved from: <https://www.icao.int/safety/UA/Pages/ICAO-Model-UAS-Regulations.aspx>

Mykhaylov Ruslan,

Candidate of Law, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Tactical and Special Training and Personal Security of the Police

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2965-7260>

Chernolutskyi Dmytro,

Senior Lecturer at the Department of Tactical and Special Training and Personal Security of the Police

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-4486-6948>

Kovbasyuk Anatoliy,

Lecturer at the Department of Tactical and Special Training and Personal Security of the Police

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-7250-3819>

INTERNATIONAL LEGAL APPROACHES TO REGULATING THE OPERATION OF UNMANNED AVIATION SYSTEMS: PROSPECTS FOR THE NATIONAL LEGISLATION OF UKRAINE

The article analyzes international legal approaches to the legal regulation of the operation of unmanned aircraft systems. Proposals for national legislation in the specified area of public relations are formulated. The need to develop a «Concept for the Development of the National System of Training and Admission of UAV Operators to Perform Flights in the Unified Airspace of Ukraine for 2026–2036» is substantiated. The goals of the above-mentioned Concept are determined, which are aimed at forming a single regulatory framework for the training of UAV operators of different levels and specializations; ensuring mutual compatibility of training programs in the military and civilian sectors; implementing international standards (in particular ICAO, EASA, NATO STANAG) into the national certification system; creating mechanisms for state and public control over the quality of training; developing educational and training infrastructure (including virtual simulators, training grounds and test sites); stimulating innovations in the field of operator training methods, in particular, taking into account the experience of combat use of UAVs. The need for a phased implementation of the Concept has been proven, through integration in organizational, technical and regulatory dimensions. The priority task of the state aviation policy in the field of unmanned aviation development has been determined, which is the safe integration of manned and unmanned aircraft into the single airspace of Ukraine. Attention is focused on areas for improving the training and admission of UAV operators by introducing a multi-level national qualification system, depending on the class of devices, conditions and complexity of flights. Despite existing initiatives to regulate the legal status of UAVs, Ukraine lacks a single, systematically coordinated regulatory and legal framework that would cover all aspects of their operation – from classification and registration to issues of jurisdiction, liability, and interaction between various public administration entities.

Key words: state aviation policy, international standards for unmanned aviation, unmanned aircraft systems, unmanned aerial vehicles, legal regulation, training of UAV operators.

Надіслано до редколегії 01.09.2025
Рекомендовано до публікації 08.10.2025
Опубліковано 21.11.2025

УДК 351.74:343(477)(045)
DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-3-15-5>

Приходьков Михайло Володимирович,
аспірант науково-дослідної лабораторії
з проблем запобігання кримінальним правопорушенням
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-9166-6001>

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ У СИСТЕМІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ

У статті розглядається Національна поліція у системі протидії злочинності в Україні. Проаналізовано правову основу діяльності Національної поліції, зокрема її функціональне місце у правоохоронній системі України відповідно до Конституції України та Закону «Про Національну поліцію». Доведено, що Національна поліція України відіграє ключову роль у боротьбі зі злочинністю, виконуючи як превентивні, так і каральні функції у межах своїх законодавчо визначених повноважень. У сучасних умовах, зважаючи на зміни у правовій системі, військову агресію проти України та погіршення криміногенної ситуації, значення її діяльності суттєво зросло. Основні завдання поліції включають не лише оперативне реагування на злочини, а й активну участь у профілактичній роботі, налагодженні взаємодії з громадянами та розвитку інформаційно-аналітичних інструментів. Таким чином, Національна поліція постає не просто виконавчим органом, відповідальним за громадський порядок, а й стратегічним учасником державної кримінальної політики. Її розвиток має базуватися на принципах законності, прозорості, професіоналізму та суспільної довіри.

Ключові слова: Національна поліція, протидія злочинності, правоохоронна система, правоохоронні органи.

Постановка проблеми. В умовах сучасних викликів для внутрішньої безпеки України, що пов'язані як зі зростанням рівня злочинності, так і з зовнішньою військовою агресією, особливого значення набуває роль Національної поліції. Виступаючи ключовим суб'єктом у сфері забезпечення громадського порядку, запобігання злочинам та їх розкриття, вона є основою системи протидії кримінальним загрозам.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Національна поліція у системі протидії злочинності в Україні була предметом досліджень таких науковців, як О.М. Бандурка, І.В. Ісаєнко, П.С. Єпринцев, М.О. Семенишин, Д.М. Тичина, Г.В. Шевчук та ін. Однак низка аспектів досліджуваної проблеми потребує додаткового опрацювання.

Метою статті є визначення Національної поліції у системі протидії злочинності в Україні.

Виклад основного матеріалу. Конституція України проголошує нашу країну правовою державою і зазначає, що держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Убачається, що головним обов'язком держави є утвердження та забезпечення прав і свобод людини [1]. Побудова демократичного суспільства вимагає від громадянина виконання своїх обов'язків перед державою, а від держави, своєю чергою, – забезпечення законних прав та свобод особистості. Однак для того щоб громадяни країни могли повною мірою використовувати надані їм права та свободи, держава зобов'язана забезпечити належний стан публічного порядку, створити міцне правове підґрунтя щодо охорони публічного порядку та відповідати за його забезпечення [2, с. 74].

Конституція України дає підстави стверджувати, що всі органи державної влади й управління, Національна поліція також, сприяють діяльності із запобігання злочинам, оскільки охорона внутрішньої державної безпеки, зміцнення правопорядку є однією з основних функцій держави. Боротьбу зі злочинністю й іншими правопорушеннями різноманітними заходами здійснюють законодавча, виконавча і судова гілки влади [1].

Отже, поліція діє виключно на підставі, у межах повноважень та у спосіб, що визначені Конституцією та законами України. Під час дії воєнного стану поліція діє згідно з призначенням та специфікою діяльності з урахуванням тих обмежень прав і свобод громадян, а також прав та законних інтересів юридичних осіб, що визначаються відповідно до Конституції України та Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [3; 4].

На думку Д.М. Тичини, у будь-якій державі структурні елементи системи суб'єктів запобігання злочинам взаємопов'язані по вертикалі і горизонталі кримінальними процесуальними нормами та впливають один на одного. Водночас кожен суб'єкт, у тому числі будь-який структурний підрозділ правоохоронних органів, має системну ознаку, тобто певний комплекс властивостей і якостей, які не можуть бути зведені лише до арифметичної суми складників [5, с. 156; 6, с. 30].

Центральним суб'єктом системи запобігання злочинності в державі є МВС України, зокрема Національна поліція України (НПУ) як структурний складник, що забезпечує внутрішню безпеку держави в напрямі здійснення профілактики злочинності та виявлення, розкриття і розслідування більшості кримінальних правопорушень [7, с. 182].

М.О. Семенишин зазначає, що саме тому значення діяльності щодо запобігання злочинам у сучасному українському суспільстві необхідно розглядати через функцію держави, що демонструє рівень захисту громадян, а не рух слідами вчинених злочинів. Як у зв'язку із цим зробив висновок В.Б. Авер'янов, принципово новий погляд на суспільну цінність запобігання злочинності полягає у тому, що воно розглядається як засіб забезпечення прав і свобод людини у сфері функціонування виконавчої влади держави [8, с. 5–8; 9, с. 341–342].

Г.В. Шевчук зазначає, що ключову роль у системі суб'єктів протидії злочинності відіграють саме правоохоронні органи, оскільки завдання з протидії злочинності належить до пріоритетних. Відповідно до ст.1 Закону України «Про Національну поліцію», Національна поліція України (поліція) – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки та порядку [3]. Згадане визначення дає підстави дійти висновку, що органи та підрозділи Національної поліції в Україні належать до кола державних органів, що реалізують правоохоронну функцію у сфері боротьби зі злочинністю. Тобто необхідно брати до уваги специфіку виконуваних Національною поліцією України не лише завдань, а й функцій. Тому чинне законодавство України у сфері діяльності Національної поліції передбачає, що з метою належного здійснення завдання щодо протидії злочинності Національна поліція: 1) здійснює превентивну та профілактичну діяльність, спрямовану на запобігання вчиненню правопорушень; 2) виявляє причини та умови, що сприяють учиненню кримінальних та адміністративних правопорушень, уживає в межах своєї компетенції заходів для їх усунення; 3) уживає заходів із метою виявлення кримінальних, адміністративних правопорушень; 4) припиняє виявлені кримінальні та адміністративні правопорушення; уживає заходів, спрямованих на усунення загроз життю та здоров'ю фізичних осіб і публічній безпеці, що виникли внаслідок учинення кримінального, адміністративного правопорушення [3; 10, с. 220].

Відповідно до ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію», одним з основних повноважень поліції є здійснення превентивної та профілактичної діяльності, спрямованої на запобігання вчиненню правопорушень, а також завдання щодо виявлення причин та умов, що сприяють учиненню кримінальних і адміністративних правопорушень, а також ужиття у межах своєї компетенції заходів для їх усунення. У складі поліції функціонують: кримінальна поліція, патрульна поліція, органи досудового розслідування, поліція охорони, спеціальна поліція, поліція особливого призначення. Деякими вченими зазначається, що спеціальні суб'єкти запобігання злочинам (правоохоронні органи) виконують переважно завдання з припинення та протидії злочинам, а не функції профілактичного характеру [11, с. 13]. З одного боку, із цим складно не погодитися, а з іншого – детальне вивчення обов'язків деяких посадових осіб системи Національної поліції дає змогу дійти протилежного висновку. Як приклад поглянемо на нормативно регламентовану діяльність дільничного офіцера поліції. Так, на дільничних офіцерів поліції покладається низка обов'язків, що у стислому викладі полягають у виявленні причин та умов, що сприяють учиненню правопорушень, і здійсненні відповідної профілактичної роботи; реагуванні на звернення громадян про кримінальні, адміністративні правопорушення або події. Отже, у своїй повсякденній

діяльності саме дільничні офіцери поліції найчастіше стикаються з проблемою підтримання правопорядку на дільниці обслуговування та є тією низовою ланкою, яка здійснює саме профілактичні функції [12, с. 622].

До завдань поліції, відповідно до ст. 2 Закону України «Про Національну поліцію», належить надання поліцейських послуг у сфері протидії злочинності, що можна визначити як систему різноманітних видів діяльності й комплексних заходів, які спрямовані на попередження, усунення, нейтралізацію та обмеження чинників, що детермінують злочинність [13, с. 286].

Основною метою діяльності Національної поліції України, визначеної Законом України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 р., є служіння суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки та порядку. Основоположними засадами (принципами) діяльності поліції, серед іншого, визначено відкритість та прозорість, а також взаємодію з населенням на засадах партнерства, що, своєю чергою, закладає основи для повернення довіри до цього правоохоронного органу та його законної діяльності, спрямованої, передусім, на обслуговування громадян у правоохоронній сфері [3; 14, с. 224].

Слід зазначити, що злочинність, як відомо, є продуктом суспільства, їй запобігають усі елементи (ланки, інститути) соціальної системи [15, с. 47]. Своєю чергою, відомий фахівець у галузі кримінального права В.М. Куц під злочинністю розуміє невід'ємну, зумовлену внутрішньою і зовнішньою детермінацією еволюційно мінливу схильність людей та їхніх спільнот до деструктивності у формі кримінальних правопорушень, а також реальні прояви останньої, що піддаються кількісній та якісній інтерпретації [16, с. 38]. Останнім часом під злочинністю розуміють внутрішню схильність індивіда до вчинення злочину, тому під злочинністю варто розуміти властивість людини, соціального інституту, суспільства, окремої країни, глобального суспільства відтворювати безліч небезпечних для оточення діянь, що виявляється у взаємозв'язку злочинів та їх причин, піддається кількісній інтерпретації та зумовлює введення кримінально-правових заборон. Таким чином, під злочинністю ми розуміємо соціально мінливе правове явище, що являє собою сукупність учинених на певній території та за певний проміжок часу злочинів [10, с. 219].

Протидія злочинності – це безперервний процес, у межах якого одночасно й паралельно здійснюються загальносоціальні та спеціальні заходи, що спрямовані на виявлення й розкриття злочинів. Ефективність протидії злочинності залежить від багатьох чинників [17, с. 288].

С.Г. Міщенко зазначає, що протидія злочинності за своїм характером є правоохоронною діяльністю, яка розглядається як багатофункціональне і різноаспектне поняття, що охоплює практично всі сфери державної діяльності. Вона здійснюється на загальносоціальному та спеціальному рівнях. Загальносоціальна протидія злочинності є основою спеціальної протидії. Спеціальна протидія здійснюється шляхом правового реагування на вчинення злочину та спеціально кримінологічного запобігання новим злочинам [18, с. 10]. Розглядаючи зміст поняття протидії злочинності, О. Бандурка та Л. Давиденко зазначили, що вона охоплює як боротьбу зі злочинністю, так і боротьбу в аспекті запобігання їй [19, с. 36]. Боротьба зі злочинністю у всіх її виявах, напрямках та формах є в основі кримінально-правової політики. О. Бандурка та О. Литвинов визначають протидію злочинності як особливо інтегрований, багаторівневий

об'єкт соціального управління, який складається з різноманітної за формами діяльності відповідних суб'єктів (державних, недержавних органів та установ, громадських формувань та окремих громадян), які взаємодіють у вигляді системи різноманітних заходів, спрямованих на пошук шляхів, засобів та інших можливостей ефективного впливу на злочинність із метою зниження інтенсивності процесів детермінації злочинності на всіх рівнях, нейтралізації дії її причин та умов для обмеження кількості злочинних виявів до соціально толерантного рівня [20, с. 45].

Як зазначає А.В. Коваленко, Національна поліція України в межах своїх повноважень має право здійснювати широке коло функцій із запобігання злочинності в країні, що визначено в профільному законі та регламентується ним. Роль і місце Національної поліції України як суб'єкта запобігання злочинності, окрім Закону України «Про Національну поліцію», визначаються також Кримінальним кодексом України, Кримінальним-процесуальним кодексом України, Кодексом України про адміністративні правопорушення та низкою інших нормативно-правових актів. Саме широка діяльність поліції з протидії в усіх різноманітних сферах, де можливе вчинення злочинів, вирізняє останню з-поміж інших правоохоронних органів. До компетенції поліції можна зарахувати протидію у сфері економічної, майнової, організованої злочинності, а також злочинності у сфері життя і здоров'я людини та громадянина, честі й гідності особи [21, с. 176].

Слушною убачається позиція Д.М. Тичини, який у наукових дослідженнях, присвячених діяльності Національної поліції в Україні, указує, що Національна поліція України здійснює запобіжну діяльність не ізольовано, а в різних видах взаємодії з органами: 1) які визначають державну політику у сфері боротьби зі злочинністю (Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України); 2) які здійснюють координацію діяльності у сфері запобігання та протидії злочинності (Генеральний прокурор України та підпорядковані йому прокурори; Рада національної безпеки і оборони України); 3) які провадять правоохоронну діяльність у сфері боротьби зі злочинністю (серед суб'єктів цієї групи варто виділяти дві підгрупи: а) органи, для яких боротьба зі злочинністю є однією з основних функцій (наприклад, Департамент карного розшуку Національної поліції України, Головне управління з боротьби з корупцією та організованою злочинністю СБУ України та ін.);

б) органи, які провадять таку діяльність лише у процесі виконання ними основних функцій, що безпосередньо не пов'язані з боротьбою зі злочинністю (Національний банк України, Державна прикордонна служба України, а також інші міністерства та відомства, що мають контрольні повноваження в межах покладених на них обов'язків щодо взаємодії зі спецпідрозділами з боротьби зі злочинністю); 4) які здійснюють контролюючу та інші види управлінської діяльності (громадські організації, об'єднання, органи державного контролю, преса) [5, с. 158–159].

Як зазначає А.В. Коваленко, запобіганням злочинності належить уважати комплексну діяльність низки уповноважених суб'єктів, що полягає у недопущенні, протидії, відверненні та застереженні вчинення злочинів і зниженні інтенсивності процесів детермінації злочинності на всіх рівнях. Роль і місце Національної поліції України як суб'єкта запобігання злочинності визначаються профільним законом, а також Кримінальним кодексом України, Кримінальним процесуальним кодексом України, Кодексом України про адміністративні правопорушення та низкою інших нормативно-правових актів. Саме широка діяльність поліції із запобігання в усіх різноманітних сферах, де можливе вчинення злочинів, вирізняє останню з-поміж інших правоохоронних органів. До компетенції поліції можна зарахувати запобігання у сфері економічної, майнової, організованої злочинності, а також злочинності у сфері життя і здоров'я людини та громадянина, честі й гідності особи [21, с. 176].

Висновки. Отже, Національна поліція України відіграє ключову роль у системі боротьби зі злочинністю, виконуючи як превентивні, так і каральні функції у межах визначених законом повноважень. У сучасних реаліях з урахуванням змін у правовій системі, військової агресії проти України та загострення криміногенної ситуації значення діяльності поліції істотно зросло. Її завдання охоплюють не лише оперативне реагування на злочини, а й активну участь у профілактичних заходах, підтриманні контактів із громадянами, а також розвиток інформаційно-аналітичних платформ. У результаті Національна поліція постає не просто виконавчим органом із забезпечення громадського порядку, а й стратегічним учасником державної кримінальної політики. Її подальший розвиток повинен ґрунтуватися на принципах дотримання законності, відкритості, професійної компетенції та суспільної довіри.

Список використаних джерел

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Шека Ю.Ю. Місце та роль поліції крізь призму основних завдань діяльності Національної поліції України. *Правова наука і державотворення в Україні в контексті правової інтеграції* : матеріали XIII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Суми, 21–22 травня 2021 р. Суми : Ельдорадо, 2021. С. 74–77.
3. Про Національну поліцію : Закон України від 02 липня 2015 р. № 580. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 40–41. Ст. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text>
4. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19/print>
5. Тичина Д.М. Національна поліція України у системі суб'єктів запобігання злочинам. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2016. № 2(13). С. 154–163.
6. Спринцев П.С. Національна поліція України як суб'єкт запобігання організованій злочинності. *Juris Europensis Scientia*. 2022. Вип. 5. С. 29–34.
7. Спринцев П.С. Взаємодія підрозділів Національної поліції щодо запобігання розбоям, учиненим організованими злочинними групами. *Правові новели*. 2021. № 15. С. 182–190.
8. Авер'янов В. Принципи верховенства права і реформа українського адміністративного права. *Адвокат*. 2000. № 2. С. 5–8.
9. Семенишин М.О. Національна поліція України як суб'єкт запобігання злочинам. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 341–343.

10. Шевчук Г.В. Місце та роль Національної поліції України в системі суб'єктів протидії злочинності. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2019. Вип. 4. Т. 2. С. 217–221.
11. Шеремет О.С. Органи місцевого самоврядування як суб'єкт запобігання злочинності : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2018. 38 с.
12. Шрамко С.С. Суб'єкти реалізації заходів протидії злочинності в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 618–623.
13. Коваленко А.В. Система суб'єктів запобігання злочинності: до визначення ролі і місця поліції. *Юридичний бюлетень*. 2017. Вип. 5. С. 284–289.
14. Ісаєнко І.В. Місце та роль Національної поліції у профілактиці правопорушень у сфері громадського порядку та громадської безпеки. *Держава та регіони. Серія «Право»*. 2021. № 4(74). С. 224–228.
15. Митрофанов І.І. Прокуратура як суб'єкт запобігання злочинам : монографія. Кременчук : ПП Щербатих О.В., 2011. 256 с.
16. Куц В.М. Поняття злочинності. *Науковий часопис Національної академії прокуратури України*. 2016. № 2. С. 34–39.
17. Севрук В. Протидія Національної поліції України злочинам, що вчиняються організованими групами та злочинними організаціями, які сформовані на етнічній основі. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 288–293.
18. Міщенко С.Г. Роль кримінальної юстиції у протидії злочинності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2011. 19 с.
19. Подковенко Т. Протидія злочинності: аксіологічний аспект. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. № 1(21). С. 32–36.
20. Бандурка О.М., Литвинов О.М. Протидія злочинності та профілактика злочинів : монографія. Харків, 2011. 308 с.
21. Коваленко А.В. Поліція як суб'єкт запобігання злочинності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2019. № 37. С. 174–177.

References

1. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 28 chervnia 1996 roku. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996. № 30. St. 141. [in Ukraine].
2. Sheka, Yu.Yu. (2021). Mistse ta rol politsii kriz pryzmu osnovnykh zavdan diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy [The place and role of the police through the prism of the main tasks of the National Police of Ukraine]. *Pravova nauka i derzhavotvorennya v Ukraini v konteksti pravovoi intehtatsii: materialy KhIII Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Sumy, 21–22 trav. 2021 r.)*. Sumy: Vydav. dim «Eldorado», 74–77 [in Ukraine].
3. Pro Natsionalnu politsiiu [About the National Police]: Zakon Ukrainy vid 02 lypnia 2015 r. № 580. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 2015. № 40–41. St. 379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> [in Ukraine].
4. Pro pravovyi rezhym voiennoho stanu [On the legal regime of martial law]: Zakon Ukrainy vid 12 travnia 2015 r. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19/print> [in Ukraine].
5. Tychna, D.M. (2016). Natsionalna politsiia Ukrainy u systemi subiektiv zapobihannia zlochynam [The National Police of Ukraine in the system of crime prevention entities]. *Visnyk Kryminolohichnoi asotsiatsii Ukrainy*, 2(13), 154–163 [in Ukraine].
6. Yepryntsev, P.S. (2022). Natsionalna politsiia Ukrainy yak subiekt zapobihannia orhanizovanii zlochynnosti [The National Police of Ukraine as a subject of organized crime prevention]. *Juris Europensis Scientia*, 5, 29–34 [in Ukraine].
7. Yepryntsev, P.S. (2021). Vzaiemodiia pidrozdiliv natsionalnoi politsii shchodo zapobihannia rozboiam vchynenykh orhanizovanymy zlochynnymy hrupamy [Interaction of national police units in preventing robberies committed by organized criminal groups]. *Pravovi novely*, 15, 182–190 [in Ukraine].
8. Averianov, V. (2000). Pryntsypy verkhoventstva prava i reforma ukrainskoho administratyvnoho prava [Principles of the rule of law and reform of Ukrainian administrative law]. *Advokat*, 2, 5–8 [in Ukraine].
9. Semenushyn, M.O. (2020). Natsionalna politsiia Ukrainy yak subiekt zapobihannia zlochynam [The National Police of Ukraine as a crime prevention entity]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 2, 341–343 [in Ukraine].
10. Shevchuk, H.V. Shevchuk, H.V. (2019). Mistse ta rol Natsionalnoi politsii Ukrainy v systemi subiektiv protydyii zlochynnosti [The place and role of the National Police of Ukraine in the system of crime prevention subjects]. *Naukovyi visnyk publichnoho ta pryvatnoho prava*, 4(2), 217–221 [in Ukraine].
11. Sheremet, O.S. (2018). Orhany mistsevoho samovriaduvannia yak subiekt zapobihannia zlochynnosti [Local governments as a crime prevention entity]: avtoref. dys. ... dokt. yuryd. nauk: 12.00.08. Kharkiv [in Ukraine].
12. Shramko, S.S. (2023). Subiekt realizatsii zakhodiv protydyii zlochynnosti v Ukraini [Subjects of implementation of measures to combat crime in Ukraine]. *Elektronne naukove vydannia «Analitichno-porivnialne pravoznavstvo»*, 6, 618–623 [in Ukraine].
13. Kovalenko, A.V. (2017). Systema subiektiv zapobihannia zlochynnosti: do vyznachennia roli i mistsia politsii [The system of crime prevention subjects: towards defining the role and place of the police]. *Yurydychnyi biuleten*, 5, 284–289 [in Ukraine].
14. Isaienko, I.V. (2021). Mistse ta rol Natsionalnoi politsii u profilaktytsii pravoporushen u sferi hromadskoho poriadku ta hromadskoi bezpeky [The place and role of the national police in the prevention of offenses in the field of public order and public security]. *Derzhava ta rehiony. Seriya: Pravo*, 4(74), 224–228 [in Ukraine].
15. Mytrofanov, I.I. (2011). Prokuratura yak subiekt zapobihannia zlochynam [The Prosecutor's Office as a Crime Prevention Entity]: monohrafiia. Kremenchuk : PP Shcherbatykh O.V. [in Ukraine].
16. Kuts, V.M. (2016). Poniattia zlochynnosti [The concept of crime]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoi akademii prokuratury Ukrainy*, 2, 34–39. [in Ukraine].
17. Sevruk, V. (2017). Protydiia Natsionalnoi politsii Ukrainy zlochynam, shcho vchyniautsia orhanizovanymy hrupamy ta zlochynnymy orhanizatsiiamy, yaki sformovani na etnichnii osnovi [Counteraction of the National Police of Ukraine to crimes committed by organized groups and criminal organizations formed on an ethnic basis]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, 2, 288–293 [in Ukraine].

18. Mishchenko, S.H. (2011). Rol kryminalnoi yustyttsii v protydivi zlochynnosti [The role of criminal justice in combating crime]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.08. Kyiv [in Ukraine].

19. Podkovenko, T. (2020). Protydiia zlochynnosti: aksiolohichniy aspekt [Counteracting crime: an axiological aspect]. *Aktualni problemy pravoznavstva*, 1(21), 32–36. [in Ukraine].

20. Bandurka, O.M., Lytvynov, O.M. (2011). Protydiia zlochynnosti ta profilaktyka zlochyniv [Crime prevention and counteraction]: monohrafiia. Kharkiv [in Ukraine].

21. Kovalenko, A.V. (2019). Politsiia yak subiekt zapobihannia zlochynnosti [The police as a crime prevention agent]. *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Yurysprudentsiia*, 37, 174–177 [in Ukraine].

Prykhodkov Mykhailo,

Postgraduate Student at the Research Laboratory

on Problems of Criminal Offense Prevention

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-9166-6001>

NATIONAL POLICE IN THE SYSTEM OF COMBATING CRIME IN UKRAINE

The article examines the National Police in the system of combating crime in Ukraine. The legal basis of the activities of the National Police is analyzed, in particular its functional place in the law enforcement system of Ukraine in accordance with the Constitution of Ukraine and the Law «On the National Police». It is determined that in the conditions of modern challenges for the internal security of Ukraine, which are associated with both the growth of the crime rate and external military aggression, the role of the National Police is of particular importance. Acting as a key entity in the field of ensuring public order, preventing crimes and their detection, it is the basis of the system of combating criminal threats. The Constitution of Ukraine proclaims our country a state based on the rule of law and states that the state is responsible to man for its activities. It is seen that the main duty of the state is to establish and ensure human rights and freedoms. The Constitution of Ukraine gives grounds to assert that all state authorities and administrations, including the National Police, contribute to crime prevention activities, since the protection of internal state security and the strengthening of law and order are one of the main functions of the state. The fight against crime and other offenses is carried out by various measures by the legislative, executive and judicial branches of government. It is proved that the National Police of Ukraine plays a key role in the fight against crime, performing both preventive and punitive functions within the framework of its legislatively defined powers. In modern conditions, given the changes in the legal system, military aggression against Ukraine and the deterioration of the crime situation, the importance of its activities has significantly increased. The main tasks of the police include not only an operational response to crimes, but also active participation in preventive work, establishing interaction with citizens and developing information and analytical tools. Thus, the National Police is not just an executive body responsible for public order, but also a strategic participant in state criminal policy. Its development should be based on the principles of legality, transparency, professionalism, and public trust.

Key words: National Police, combating crime, law enforcement system, law enforcement agencies.

Надіслано до редколегії 24.07.2025

Рекомендовано до публікації 02.09.2025

Опубліковано 21.11.2025

УДК 351:342.9

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-3-15-6>

Сахно Артем Петрович,

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
завідувач кафедри тактико-спеціальної підготовки
та особистої безпеки поліцейського

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1260-1212>

Молошенко Жанна Арутюнівна,

викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
та особистої безпеки поліцейського

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-5600-4103>

УДОСКОНАЛЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПІЛОТІВ БЕЗПІЛОТНИХ АВІАЦІЙНИХ СИСТЕМ У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

У статті проаналізовано міжнародно-правові акти та наукову літературу у сфері підготовки пілотів безпілотних авіаційних систем. Надано пропозиції щодо вдосконалення національного адміністративно-правового механізму підготовки пілотів безпілотних авіаційних систем. Констатовано, що світові тенденції у сфері розвитку авіаційних і безпекових технологій демонструють постійне розширення сфер застосування безпілотних літальних апаратів. Підкреслено стрімку модернізацію нормативно-правового регулювання механізму підготовки пілотів безпілотних авіаційних систем, удосконалення системи підготовки операторів та технічного персоналу, а також динамічне зростання промислового сектору, орієнтованого на розроблення, виробництво та інтеграцію безпілотних авіаційних систем. Проаналізовано законодавчі ініціативи провідних країн Європи, Північної Америки та Азії та виявлено стійку тенденцію до формування цілісного, багатоаспектного підходу до регулювання використання БпЛА, що охоплює як технічні, так і організаційно-правові аспекти. Зосереджено увагу на формуванні стандартів професійної підготовки операторів БпЛА, що визнається одним із ключових чинників безпеки польотів та ефективності застосування безпілотних систем.

Ключові слова: державна авіаційна політика, міжнародні стандарти безпілотної авіації, безпілотні авіаційні системи, безпілотні літальні апарати, правове регулювання, підготовка операторів БпЛА.

Постановка проблеми. Сьогодні багато фахівців у сфері льотної підготовки звертають увагу на відсутність системного та цілісного механізму підготовки операторів безпілотних літальних апаратів (БпЛА) в Україні. Фактично підготовка таких фахівців практично не здійснюється за винятком окремих категорій операторів у структурах сектору безпеки й оборони.

І.А. Добрянський справедливо вказує на те, що одними з ключових проблемних питань залишаються обґрунтування та впровадження нових підходів у системі

професійної освіти льотного складу, які повинні враховувати умови праці зовнішніх пілотів БпЛА та льотчиків пілотованих повітряних суден, що відрізняються [1, с. 1].

З одного боку, у наукових джерелах висловлюється доволі дискусійна позиція, що такі об'єкти керування, як безпілотні літальні апарати та пілотовані повітряні судна, перебувають в однакових умовах під час виконання завдань у визначеному районі, що зумовлює, своєю чергою, узагальнені підходи в питаннях підготовки фахівців [2, с. 7].

Однак, з іншого боку, навіть у цих випадках експлуатація БпЛА відбувається в умовах, суттєво відмінних від стандартів та вимог цивільної авіації. Унеможливується й належне формування кваліфікації таких фахівців відповідно до міжнародних стандартів, з огляду на відсутність уніфікованих вимог до змісту навчання, стандартизованих програм теоретичної та практичної підготовки, а також належної нормативно-правової бази у сфері цивільної експлуатації БпЛА [3–6], що свідчить про актуальність та своєчасність вибраної теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Численні проблеми правового регулювання підготовки пілотів безпілотних авіаційних систем стали предметом наукового пошуку в дослідженнях відомих українських та закордонних учених, таких як: В.В. Афанасьєв, Д.Б. Від, Дж. Віннері, Т. Гудман, І.А. Добрянський, Д.В. Карлов, С.Л. Корбетт, О.В. Коробецький, Р.Дж. Льюїс, Г.А. Маклін, Л.Н. Паскофф, С.К. Пужай-Черета, Д.Дж. Руппел, Дж. Свіренджен, О.В. Тварковська, В. Томпсон, Е.М. Форстер, Н.Л. Вебстер, В. Чапелл.

Разом із тим попри значний науковий доробок у роботах вищевказаних учених не приділено достатньої уваги системній проблемі інтеграції типових освітніх програм, унормуванню процедур сертифікації та контролю якості освітніх послуг, а також створенню єдиного нормативного базису, який би об'єднував цивільні та військові підходи до підготовки операторів, зокрема з урахуванням міжнародних стандартів та рекомендацій ІСАО.

Метою статті є аналіз міжнародно-правових актів та наукової літератури у сфері підготовки пілотів безпілотних авіаційних систем та розроблення пропозицій щодо вдосконалення національного адміністративно-правового механізму підготовки пілотів безпілотних авіаційних систем.

Виклад основного матеріалу. Авіаційні органи різних країн активно працюють над законодавчим урегулюванням правил і положень, що стосуються не лише експлуатації та технічного обслуговування безпілотних авіаційних систем (БАС), а й процесу їх сертифікації, а також установа вимог до кваліфікації операторів.

Так, Європейське агентство авіаційної безпеки (EASA) ще в 2015 р. оприлюднило документ А-NPA 2015-10 під назвою «Уведення нормативної бази для експлуатації безпілотних літальних апаратів» [7], у якому зазначено, що пілот БАС повинен пройти спеціальну підготовку та отримати сертифікат на право виконання польотів із використанням безпілотного літального апарата.

Зі свого боку, Федеральна авіаційна адміністрація США (FAA) з метою забезпечення безпеки польотів у національному повітряному просторі ще в 2008 р. розробила тимчасовий документ [8], де вперше було запропоновано встановлення вимог до пілотів/операторів БАС. У цьому документі вказано, що пілот БАС повинен мати чинну ліцензію.

У 2011 р. FAA опублікувала Наказ 8130.34В [9], що стосується сертифікації льотної придатності БАС та, за потреби, пілотованих повітряних суден. У цьому документі чітко визначено, що пілот безпілотної системи має володіти щонайменше свідоцтвом приватного пілота FAA та дійсним медичним сертифікатом другого класу (або вищого).

У рамках розділу 333 Закону про модернізацію та реформу FAA від 2012 р. [10] також визначено, що пілот БАС повинен мати чинну ліцензію, медичну довідку або хоча б посвідчення водія.

Окрім того, у 2015 р. FAA оприлюднило Повідомлення про запропоноване нормотворення (NPRM) щодо малих БАС [11], у якому чітко викладено вимоги до кваліфікації та обов'язків оператора, що керує безпілотником масою менше 25 кг. Ці правила стали базовими для регулювання цивільного використання дронів у США.

У військовій сфері кваліфікаційні вимоги регулюються окремими документами. Наприклад, Регламент армії США 95-23: Правила польотів безпілотних літальних апаратів [12] вимагає, щоб оператори БАС проходили спеціальне навчання та оцінювання їхніх знань і навичок.

У Великобританії Міністерство оборони в 2013 р. опублікувало документ DEFSTAN 00-970: Вимоги до конструкції та льотної придатності службових літаків [13], частину 9 якого присвячено безпілотним авіаційним системам. У ньому вказано, що оператор БАС не зобов'язаний мати досвід керування пілотованими повітряними суднами, однак повинен володіти спеціалізованими знаннями у сфері експлуатації БАС.

Варто також зазначити, що ще в 2002 р. австралійський орган цивільної авіації (CASA) розпочав роботу над запровадженням норм для регулювання діяльності у сфері безпілотної авіації, що зробило Австралію однією з перших країн, яка започаткувала офіційне регулювання підготовки та сертифікації операторів БАС.

Зокрема, у 2002 р. Управління з безпеки цивільної авіації Австралії (CASA) оприлюднило «Правила безпеки цивільної авіації» (Civil Aviation Safety Regulations – CASR) AC101-1 [14] під назвою «Безпілотні літальні апарати та ракети: експлуатація БПЛА, технічні характеристики, технічне обслуговування та підготовка персоналу». У цьому нормативному документі передбачено, що оператор, який має намір здійснювати комерційну діяльність із використанням БПЛА, зобов'язаний мати сертифікат експлуатанта.

У Китаї у контексті активного розвитку сфери безпілотної авіації Головне управління цивільної авіації КНР (CAAC) ще в 2013 р. видало Тимчасове положення про управління пілотами цивільних безпілотних літальних апаратів. Цей документ є базовим керівництвом для пілотів/операторів цивільних БПЛА та містить чіткі вимоги до сертифікації пілота, необхідного рівня знань і навичок експлуатації БПЛА.

У 2015 р. СААС опублікувало ще один важливий документ – Тимчасову адміністративну процедуру експлуатації цивільних БПЛА в комерційній авіації загального призначення, у якій зазначається, що оператор, який керує БПЛА вагою понад 7 кг, здатним літати на висоті понад 500 м або на відстані більше 500 м, повинен мати дійсний сертифікат про проходження навчання або офіційну ліцензію.

Починаючи з 2016 р. Вимоги до управління стандартами польотів цивільної авіації зобов'язують оператора БПЛА до обов'язкової наявності: відповідної технічної кваліфікації; проходження професійної підготовки; офіційної реєстрації самого БПЛА та включення його до системи управління авіацією загального призначення.

Що стосується кваліфікаційних вимог, то відповідно до існуючих правил льотної придатності та стандартів взаємодії оператора з безпіотною авіаційною системою під час експлуатації, під час визначення кваліфікації пілота/оператора БПЛА слід урахувати низку ключових чинників, зокрема: професійні якості, медичні показники, психологічну стійкість, вимоги до освіти та навчання, досвід практичної роботи, рівень координаційних здібностей.

Дотримання професійних якостей вимагає від кваліфікованого пілота/оператора безпілотного літального апарата володіння низкою важливих професійних якостей, серед яких: професійна відданість справі, високе почуття відповідальності, самоконтроль і дисципліна, мотивація та ентузіазм у роботі, логічність мислення та раціональність у прийнятті рішень.

Поряд з окресленими професійними якостями встановлюються базові вимоги, такі як: вік не менше 18 років, належна фізична підготовка, знання теорії аеронавігації, принципів експлуатації БпЛА, а також чинних авіаційних правил і процедур.

Велике значення в підготовці пілота БпЛА/БпАК відводиться вимогам до медичних показників. На відміну від пілотів літованих повітряних суден для операторів БпЛА сьогодні наявність медичної довідки не є обов'язковою умовою у більшості юрисдикцій.

Водночас оператор повинен мати добрий зір (хоча вимоги можуть бути менш суворими, ніж для пілотів традиційної авіації); фізичний стан повинен дозволяти безперервну роботу із системами управління БпЛА.

Проте, наприклад, у США для операторів великих безпілотних літальних апаратів встановлюється обов'язкова вимога щодо наявності дійсного медичного сертифіката другого або третього класу, як це визначено в Частині 67 Федерального зводу авіаційних правил (14 CFR Part 67) під назвою «Медичні стандарти та сертифікація» [15].

Для інших категорій персоналу, які відповідають лише за окремі функції, такі як: планування маршруту польоту, передача та обробка даних, управління корисним навантаженням, медичні вимоги можуть бути спрощеними залежно від функціональної ролі та ступеня залученості до управління польотами.

Українським і актуальним у процесі забезпечення ефективності управління апаратом та безпеки виконання польотних завдань у складних, динамічних та стресових умовах є психологічна підготовка пілотів БпЛА. Упродовж останніх років кількість авіаційних подій, спричинених психологічними проблемами пілотів, зростає. Водночас не всі авіаційні компанії приділяють належну увагу психічному здоров'ю персоналу. Міжнародна організація цивільної авіації (ІКАО) надає значення цій проблемі, однак досі відсутня належна кількість нормативних документів і наукових досліджень у цій сфері.

Ще в 2013 р. Федеральне управління цивільної авіації США (FAA) опублікувало звіт за результатами розслідування авіаційних пригод, згідно з яким із 2 758 інцидентів у період із 2002 по 2012 р. вісім випадків були пов'язані із самогубством пілота [16].

Відомий приклад – катастрофа рейсу 9525 авіакомпанії Germanwings, детально досліджена Французьким бюро розслідування авіаційних подій (BEA). Згідно з фінальним звітом, катастрофа сталася через навмисні дії другого пілота, який мав ознаки психотичної депресії та проходив лікування від суїцидальних нахилів [17].

Такі трагічні інциденти змушують авіаційні органи влади та компанії посилювати увагу до психологічного добробуту авіаційного персоналу. Водночас аспекти, пов'язані з психологічною підготовкою операторів БпЛА, сьогодні є недостатньо врегульованими. Зокрема, чинні нормативні акти майже не містять чітких психологічних вимог до кандидатів; окрім того, у науковій літературі мають місце лише поодинокі дослідження у вказаній сфері, які відзначаються фрагментарністю та відсутністю системного підходу до оцінювання психоло-

гічної придатності операторів, що ускладнює формування єдиної методології відбору та підготовки персоналу для експлуатації безпілотних авіаційних систем.

У 2014 р. Військово-повітряні сили США провели дослідження з психологічної оцінки кандидатів на навчання операторів дистанційно керованих літальних апаратів (RPV). Уперше було запроваджено стандартизоване тестування особистості до початку навчання.

Використовувався психометричний метод NEO-PI-R, який оцінює особистість за п'ятьма базовими характеристиками, а саме: невротизм, екстраверсія, відкритість до досвіду, доброзичливість (поступливість), сумлінність.

У дослідженні взяли участь 7 682 особи, які проходили підготовку як до пілотованого, так і до безпілотного управління в період із 2009 по 2013 р. [18].

Результати дослідження свідчать, що кандидати на роль операторів RPV у середньому: краще зберігають спокій під тиском, менш схильні до агресії, суму та безнадії, мають вищу самооцінку, вважають себе здатними ефективно діяти у складних ситуаціях.

Із підвищенням рівня інформатизації та автоматизації безпілотних авіаційних систем (БПАС) фізичне навантаження на пілота/оператора поступово знижується, однак інтелектуальне та психоемоційне навантаження, навпаки, зростає. Це особливо помітно під час виконання надзвичайних, спеціальних або критично важливих місій.

Якщо зазначені психологічні чинники не враховувати та не реагувати на виклики вчасно, це може мати негативні наслідки для психічного здоров'я операторів, а отже, і для рівня безпеки польотів загалом.

У зв'язку із цим під час відбору кандидатів на посаду оператора БпЛА необхідно здійснювати комплексну психологічну оцінку, яка повинна включати такі ключові показники: рівень сумлінності, відповідальність, орієнтацію на досягнення результату, комунікабельність, емоційну стабільність, упевненість у собі, самоповагу, самодисципліну.

Таким доцільним є регулярне проходження психологічних консультацій, що виступають додатковим запобіжником у підтриманні функціональної готовності оператора та забезпеченні високого рівня авіаційної безпеки.

Особливу увагу слід приділити вимогам до підготовки операторів малих безпілотних літальних апаратів (БпЛА), оскільки світова практика передбачає обов'язкове складання іспиту з теоретичних основ авіації, проходження базової (варіативної) підготовки, а також отримання сертифіката або ліцензії відповідно до національних авіаційних нормативів.

Зокрема, у США оператор мінідрона може пред'явити водійське посвідчення як мінімальний документ.

Для більш складних систем (вище тактичного рівня) оператор повинен: мати освіту рівня бакалавра в галузі авіації або інженерії; пройти професійну льотну підготовку; навчатися аеронавігаційним дисциплінам; мати встановлений наліт годин управління БпЛА.

Оператори, які працюють у військовій, поліцейській або державній службі, повинні мати льотну ліцензію з певним нальотом годин. У разі участі в бойових операціях або роботі на місцях злочину – зобов'язані проходити психологічні консультації, що підтверджують їхню психологічну готовність до виконання завдання.

Досвід льотної та технічної експлуатації безпілотних авіаційних систем має свої особливості, зумовлені специфікою їх використання. Оскільки оператор БПЛА

не перебуває на борту повітряного судна, а здійснює управління із землі, це зумовлює низку техніко-організаційних відмінностей. Зокрема, наземна станція управління може бути розташована на значній відстані від самого апарата, маршрут польоту (паспорт польоту) часто завантажується заздалегідь, а безпосереднє управління польотом, як правило, здійснюється в автоматизованому режимі. Такий формат експлуатації вимагає від оператора не лише знань теоретичних основ авіації, а й глибокого розуміння технічних характеристик системи, принципів роботи обладнання та процедур взаємодії між наземним комплексом і БпЛА в реальному часі.

Тому оператор повинен пройти спеціалізовану підготовку, що дає змогу безпечно керувати БпЛА в умовах обмеженої взаємодії з апаратом.

Для операторів малих БпЛА, які працюють у зоні прямої видимості, досвід може бути обмеженим. Натомість оператори великих систем, особливо в армії або службах, повинні мати значний практичний досвід для забезпечення безпеки польотів.

Не менш важливим чинником, що суттєво впливає на ефективність застосування безпілотних авіаційних систем, є координація дій оператора з іншими компонентами оперативного середовища.

Зі зростанням кількості БпЛА, що одночасно використовуються у межах одного повітряного або комбінованого простору, зростає й потреба у їх скоординованій взаємодії з: іншими безпілотними літальними апаратами; пілотованими повітряними суднами; наземними безпілотними системами; надводними й підводними безпілотними платформами.

У зв'язку із цим оператор повинен володіти знаннями не лише щодо технічних і функціональних особливостей власної платформи, а й розуміти принципи роботи інших типів транспортних і бойових систем, з якими може здійснюватися взаємодія. Це дає змогу забезпечити належний рівень ситуаційної обізнаності, зменшити ризики виникнення конфліктів у просторі та підвищити загальну ефективність виконання завдань.

Висновки. Світові тенденції у сфері розвитку авіаційних і безпекових технологій демонструють постійне розширення сфер застосування безпілотних літальних апаратів (БпЛА), що супроводжується активною еволюцією нормативно-правового регулювання, удосконаленням системи підготовки операторів та технічного персоналу, а також динамічним зростанням промислового сектору, орієнтованого на розроблення,

виробництво та інтеграцію безпілотних авіаційних систем у різні сфери – від цивільної авіації до оборонної інфраструктури.

Аналіз законодавчих ініціатив провідних країн Європи, Північної Америки та Азії свідчить про стійку тенденцію до формування цілісного, багатоаспектного підходу до регулювання використання БпЛА, що охоплює як технічні, так і організаційно-правові аспекти. У більшості досліджених країн правове регулювання впроваджується на основі уніфікованої моделі, відповідно до якої основні положення щодо експлуатації безпілотних літальних апаратів інтегруються до базових нормативно-правових актів у сфері авіації, зокрема до законів про повітряний простір, правил цивільної авіації, процедур сертифікації та реєстрації повітряних суден.

Особливу увагу в сучасному правовому полі приділено формуванню стандартів професійної підготовки операторів БпЛА, що визнається одним із ключових чинників безпеки польотів та ефективності застосування безпілотних систем. Разом із тим чинне нормативне забезпечення підготовки операторів БпЛА в Україні залишається фрагментарним, неуніфікованим та таким, що не відповідає повною мірою міжнародним стандартам. У країні відсутні типові навчальні програми для цивільних операторів, не врегульовано питання сертифікації, контролю якості освітніх послуг та визнання кваліфікацій.

У цьому контексті нагальною є потреба в розробленні системного підходу до нормативно-правового забезпечення підготовки операторів БпЛА, який би охоплював: створення єдиних кваліфікаційних вимог до фахівців; затвердження типових освітніх програм (теоретичної та практичної підготовки); визначення механізмів сертифікації та допуску до експлуатації БпЛА; упровадження інструментів державного контролю та нагляду за якістю підготовки; інтеграцію військових і цивільних підходів до підготовки персоналу з урахуванням потреб національної безпеки.

Отже, забезпечення безпечного та ефективного функціонування БпЛА в повітряному просторі України потребує інституційного зміцнення цієї сфери з урахуванням міжнародного досвіду, рекомендацій ІКАО, технологічних викликів та стратегічних завдань державної авіаційної політики.

Перспектива подальших досліджень полягає у розробленні концепції єдиного адміністративно-правового акту, що регулює підготовку, сертифікацію та діяльність операторів БпЛА у цивільному та змішаному (цивільно-військовому) секторах.

Список використаних джерел

1. Добрянський І.А. Суть і значення системного підходу в побудові моделі професійної підготовки льотного складу. *Науковий вісник Донбасу. Педагогічні науки*. 2014. № 3(27). С. 1–9.
2. Тварковська О.В., Коробецький О.В., Пужай-Черета С.К., Афанасьєв В.В., Карлов Д.В. Вплив особистих якостей на формування професійних компетенцій зовнішнього пілота безпілотного авіаційного комплексу. *Збірник наукових праць Харківського національного університету Повітряних Сил*. 2024. № 4(82). С. 7–13. <https://doi.org/10.30748/zhups.2024.82.01>.
3. Про затвердження Авіаційних правил України «Загальні правила польотів у повітряному просторі України»: Наказ Державіаслужби України від 06.02.2017 № 66/73. *Офіційний вісник України*. 2017. № 45. Ст. 1416.
4. Про затвердження Авіаційних правил України «Технічні вимоги та адміністративні процедури щодо видачі свідоцтв та сертифікатів диспетчерів управління повітряним рухом»: Наказ Державіаслужби України від 31.05.2018 № 485. *Офіційний вісник України*. 2018. № 78. Ст. 2607.
5. Загальні авіаційні вимоги з ліцензування льотних екіпажів літаків – Joint Aviation Requirements Flight Crew Equippages (JAR–FCL 1). ICAO, 1996 р.
6. Світовий досвід правового регулювання використання безпілотників: Інформаційна довідка, підготовлена Європейським інформаційно-дослідницьким центром на запит народного депутата України 2015–2016 рр. URL: <http://euinfo-center.rada.gov.ua/uploads/documents/28939.pdf>

7. Introduction of a regulatory framework for the operation of drones. Easa.europa.eu. URL: <https://www.easa.europa.eu/sites/default/files/dfu/A-NPA%202015-10.pdf>
8. Керівництво з виконання польотів (Interim Operational Approval Guidance 08-01) Unmanned aircraft systems operations in the U.S. national airspace system. Hsdl.org. URL: <https://www.hsdl.org/?view&did=723339>
9. 8130.34B – Airworthiness certification of unmanned aircraft systems and optionally piloted aircraft document information. Federal Aviation Administration. URL: https://www.faa.gov/regulations_policies/orders_notices/index.cfm/go/document.information/documentID/1019693
10. Unmanned aircraft systems (UAS). Federal Aviation Administration. URL: https://www.faa.gov/regulations_policies/rulemaking/recently_published
11. Advisory circular (AC) 101-1. Icao.int. URL: <https://www.icao.int/safety/UA/UAID/Documents/AC%20101-1.pdf>
12. Army – AR 95-23 Unmanned aircraft system flight regulations/ URL: https://standards.globalspec.com/std/529265/ar-95-23?utm_source=chatgpt.com
13. Military Aviation Authority certification URL: https://www.gov.uk/government/collections/military-aviation-authority-certification?utm_source=chatgpt.com
14. Part 101 of the Civil Aviation Safety Regulations (CASR). URL: https://www.casa.gov.au/rules/regulatory-framework/casr/part-101-casr-unmanned-aircraft-and-rockets?utm_source=chatgpt.com#Rulestatus
15. Aeronautics and space. Ecf.gov. URL: https://www.ecfr.gov/current/title_14/chapter-I/subchapter-D/part-67?toc=1
16. Lewis R.J. Aircraft-assisted pilot suicides in the United States, 2003–2012 / R.J. Lewis, E.M. Forster, J.E. Whinnery, N.L. Webster. Final Report. 2014. 8 p. URL: https://www.faa.gov/sites/aa.gov/files/data_research/research/med_humanfacsoamtechreports/201402.pdf
17. Weed D.B. Identification and comprehension of symbolic exit signs for small transport-category airplanes / D.B. Weed, L.N. Paschke, D.J. Ruppel, C.L. Corbett, G.A. McLean. Final Report. 2014. 16 p. URL: https://www.faa.gov/sites/aa.gov/files/data_research/research/med_humanfacsoamtechreports/201403.pdf
18. Chappelle W. Personality test scores that distinguish U.S. air force remotely piloted aircraft «drone» pilot training candidates / W. Chappelle, J. Swearingen, T. Goodman, W. Thompson. Final Report for October 2013 to February 2014. URL: <https://cryptome.org/2014/09/drone-pilot-personality.pdf>

References

1. Dobryanskyi, I.A. (2014). Sut' i znachennia systemnoho pidkhodu v pobudovi modeli profesiinoi pidhotovky lotnoho skladu [The essence and significance of a systemic approach in building a model of pilot crew training]. *Naukovyi visnyk Donbasu. Pedagogichni nauky – Donbas Scientific Bulletin. Pedagogical Sciences*, 3(27), 1–9 [in Ukrainian].
2. Tvarkovska, O.V., Korobetskyi, O.V., Puzhai-Chereda, S.K., Afanasiev, V.V., & Karlov, D.V. (2024). Vplyv osobystykh yakosteï na formuvannia profesiinykh kompetensii zovnishnoho pilota bezpilотноho aviatsiynoho kompleksu [The influence of personal qualities on the formation of professional competencies of an external UAV pilot]. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivs'koho natsional'nogo universytetu Povitrianykh Syl – Collection of Scientific Works of the Kharkiv National Air Force University*, 4(82), 7–13. <https://doi.org/10.30748/zhups.2024.82.01> [in Ukrainian].
3. Pro zatverdzhennia Aviatyinykh pravyl Ukrainy «Zahal'ni pravyla politiv u povitrianomu prostori Ukrainy»: Nakaz vid 06.02.2017 № 66/73 [On approval of the Aviation Rules of Ukraine «General rules of flights in the airspace of Ukraine»: Order No. 66/73 from February 6, 2017]. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy – Official Bulletin of Ukraine*, 45, Article 1416 [in Ukrainian].
4. Pro zatverdzhennia Aviatyinykh pravyl Ukrainy «Tekhnichni vymohy ta administratyvni protsedury shchodo vydachi svi-dotstv ta seryfikativ dyspetcheriv upravlinnia povitrianykh rukhom»: Nakaz vid 31.05.2018 № 485 [On approval of the Aviation Rules of Ukraine «Technical requirements and administrative procedures for issuing air traffic controller licenses and certificates»: Order No. 485 from May 31, 2018]. *Ofitsiinyi visnyk Ukrainy – Official Bulletin of Ukraine*, 78, Article 2607 [in Ukrainian].
5. ICAO. (1996). Zahal'ni aviatsiyni vymohy z litsenzuvannia lotnykh ekipazhiv – Joint Aviation Requirements Flight Crew Licensing (JAR–FCL 1) [in Ukrainian].
6. Svitovyi dosvid pravovoho rehuliuвання vykorystannia bezpilотноkyv [World experience of legal regulation of UAV use]. (2015–2016). Information note prepared by the European Information and Research Center. Retrieved from: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28939.pdf> [in Ukrainian].
7. EASA. (2015). Introduction of a Regulatory Framework for the Operation of Drones. Retrieved from: <https://www.easa.europa.eu/sites/default/files/dfu/A-NPA%202015-10.pdf>
8. FAA. (2008). Interim Operational Approval Guidance 08-01. Unmanned Aircraft Systems Operations in the U.S. National Airspace System. Retrieved from: <https://www.hsdl.org/?view&did=723339>
9. FAA. (2013). 8130.34B – Airworthiness Certification of Unmanned Aircraft Systems and Optionally Piloted Aircraft. Retrieved from: https://www.faa.gov/regulations_policies/orders_notices/index.cfm/go/document.information/documentID/1019693
10. FAA. (n.d.). Unmanned Aircraft Systems (UAS). Retrieved from: https://www.faa.gov/regulations_policies/rulemaking/recently_published
11. ICAO. (n.d.). Advisory Circular (AC) 101-1. Retrieved from: <https://www.icao.int/safety/UA/UAID/Documents/AC%20101-1.pdf>
12. U.S. Army. AR 95-23. Unmanned Aircraft System Flight Regulations. Retrieved from: https://standards.globalspec.com/std/529265/ar-95-23?utm_source=chatgpt.com
13. UK Government. (n.d.). Military Aviation Authority Certification. Retrieved from: https://www.gov.uk/government/collections/military-aviation-authority-certification?utm_source=chatgpt.com
14. Civil Aviation Safety Authority (Australia). (n.d.). Part 101 of the Civil Aviation Safety Regulations (CASR). Retrieved from: https://www.casa.gov.au/rules/regulatory-framework/casr/part-101-casr-unmanned-aircraft-and-rockets?utm_source=chatgpt.com#Rulestatus
15. ECFR. (n.d.). Aeronautics and Space. Title 14, Subchapter D, Part 67. Retrieved from: <https://www.ecfr.gov/current/title-14/chapter-I/subchapter-D/part-67?toc=1>

16. Lewis, R.J., Forster, E.M., Whinnery, J.E., & Webster, N.L. (2014). Aircraft-assisted pilot suicides in the United States, 2003–2012. Final Report, 8 p. Retrieved from: https://www.faa.gov/sites/faa.gov/files/data_research/research/med_humanfacs/oamtechreports/201402.pdf

17. Weed, D.B., Paskoff, L.N., Ruppel, D.J., Corbett, C.L., & McLean, G.A. (2014). Identification and Comprehension of Symbolic Exit Signs for Small Transport-category Airplanes. Final Report, 16 p. Retrieved from: https://www.faa.gov/sites/faa.gov/files/data_research/research/med_humanfacs/oamtechreports/201403.pdf

18. Chappelle, W., Swearingen, J., Goodman, T., & Thompson, W. (2014). Personality Test Scores that Distinguish U.S. Air Force Remotely Piloted Aircraft “Drone” Pilot Training Candidates. Final Report for October 2013 to February 2014. Retrieved from: <https://cryptome.org/2014/09/drone-pilot-personality.pdf>

Sakhno Artem,

Candidate of Law, Senior Researcher,

Head of the Department of Tactical and Special Training and Personal Security of the Police

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1260-1212>

Moloshenko Zhanna,

Lecturer at the Department of Tactical and Special Training and Personal Security of the Police

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0008-5600-4103>

IMPROVEMENT OF QUALIFICATIONS OF PILOTS OF UNMANNED AVIATION SYSTEMS IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL LEGAL REGULATION

The article analyzes international legal acts and scientific literature in the field of training pilots of unmanned aircraft systems. Proposals are made to improve the national administrative and legal mechanism for training pilots of unmanned aircraft systems. It is stated that global trends in the development of aviation and security technologies demonstrate a constant expansion of the scope of application of unmanned aerial vehicles. The rapid modernization of the regulatory and legal regulation of the mechanism for training pilots of unmanned aircraft systems, the improvement of the training system for operators and technical personnel, as well as the dynamic growth of the industrial sector focused on the development, production and integration of unmanned aircraft systems are emphasized. Legislative initiatives of leading countries in Europe, North America and Asia are analyzed and a stable trend towards the formation of a holistic, multi-faceted approach to regulating the use of UAVs, covering both technical and organizational and legal aspects, is revealed. It was found that in most of the studied countries, legal regulation is implemented on the basis of a unified model, according to which the main provisions on the operation of unmanned aerial vehicles are integrated into the basic regulatory legal acts in the field of aviation, in particular, into the laws on airspace, civil aviation rules, certification procedures and registration of aircraft. The focus is on the formation of standards for professional training of UAV operators, which is recognized as one of the key factors in flight safety and the effectiveness of the use of unmanned systems. The fragmentation and lack of systematization of the current regulatory support for the training of UAV operators in Ukraine, the lack of standard training programs for civil operators, the lack of regulation of certification issues, quality control of educational services and recognition of UAV pilot qualifications are emphasized.

Key words: state aviation policy, international standards for unmanned aviation, unmanned aircraft systems, unmanned aerial vehicles, legal regulation, training of UAV operators.

Надіслано до редколегії 29.08.2025
Рекомендовано до публікації 14.10.2025
Опубліковано 21.11.2025

УДК 351.741

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-3-15-7>

Семенюк Артем Леонідович,

аспірант кафедри адміністративно-правових дисциплін

Навчально-наукового інституту права та психології

(Національна академія внутрішніх справ, м. Київ)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-4880-1789>

ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПРОЦЕСІ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ У ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Використання інформаційних ресурсів поліцією пов'язане з обробкою (опрацюванням) значних обсягів інформації. Серед її різновидів окреме місце посідає інформація про особу (персональні дані). Захист персональних даних, як указано, наприклад, у пункті 103 Рішення Європейського суду з прав людини у справі «С. і Марпер проти Сполученого Королівства» від 4 грудня 2008 р. (заяви №№ 30562/04 та 30566/04), має фундаментальне значення для здійснення особою свого права на повагу до приватного та сімейного життя (ст. 8 Європейської конвенції з прав людини). Національне законодавство повинно передбачати належні гарантії для запобігання будь-якому такому використанню персональних даних, яке може суперечити гарантіям цієї статті. Потреба в таких запобіжних заходах є ще більшою, коли йдеться про захист персональних даних, що проходять автоматичну обробку, тим паче коли такі дані використовуються для цілей поліції.

Так, ст. 8 Європейської конвенції з прав людини закріплює право кожного на повагу до його приватного і сімейного життя, житла та до таємниці кореспонденції. Хоча дане право не є абсолютним, і воно може, звичайно, бути обмеженим. Органи державної влади можуть втручатися у здійснення цього права, але не інакше, як згідно із законом, коли це необхідно в демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки або економічного добробуту країни, з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для захисту здоров'я чи моралі або з метою захисту прав і свобод інших осіб. Головною умовою правомірності втручання є наявність прямої вказівки на це в законі. Окрім того, є й інші важливі вимоги, а саме: якість закону, пропорційність втручання тощо. Відповідно, працівники Національної поліції повинні чітко знати вимоги законодавства про захист персональних даних, адже кожного дня вони стикаються з необхідністю здійснення різних операцій з обробки персональних даних.

Звідси ми можемо тлумачити зміст обов'язку працівників поліції щодо дотримання прав людини та громадянина, і зокрема дотримання права на невтручання в особисте і сімейне життя, передбаченого ст. 32 Конституції України.

Ключові слова: дотримання прав людини, інформаційні ресурси, персональні дані, інформація, Національна поліція, обробка персональних даних.

Постановка проблеми. Нормативно-правова база щодо можливостей використання інформаційних ресурсів у діяльності Національної поліції України досить розгалужена, що пов'язано насамперед із різноманітністю її повноважень. Проблема полягає, з одного боку, у суворому додержанні норм законів України працівниками поліції, а з іншого – у вразливості норм вітчизняного законодавства, що врегульовує порядок обробки персональних даних та доступу до них.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням розглядуваних у статті питань свого часу займалися такі вітчизняні вчені, як В.Б. Авер'янов, О.Ф. Андрійко, О.А. Баранов, Л.Р. Біла, Ю.П. Битяк, С.Д. Гусарєв, Б.В. Калиновський, Т.О. Коломоєць,

В.К. Колпаков, О.В. Кузьменко, О. Музичук, О.В. Петришин, Ю.І. Римаренко, М.В. Цвік, С.С. Чернявський, Н.К. Шапгала, Ю.С. Шемшученко та ін. Разом із тим із надходженням до системи права України нових законодавчих актів з'являється і певна кількість невивірених (ще на законопроектній стадії) недоліків, на науковому рівні ще не досліджених.

Метою статті є юридичний аналіз нормативно-правової бази використання працівниками Національної поліції України інформаційних ресурсів, що містять персональні дані, та визначення складників, за наявності яких буде виконано обов'язок поліцейських щодо дотримання прав і свобод людини, зокрема права на невтручання в особисте та сімейне життя.

Виклад основного матеріалу. Критерії правомірності обмеження прав людини (втручання у права людини) розтлумачуються як у рішеннях Європейського суду з прав людини, так і в окремих документах, зокрема у Сиракузьких принципах тлумачення обмежень та відступів від положень Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, Документ ООН E/CN.4/1985/4, Додаток (1985). Такими критеріями є, наприклад, необхідність втручання, передбачуваність втручання, наявність припису в законі.

Наприклад, термін «необхідно» означає, що обмеження права:

- засновано на одному з положень, згідно з якими таке обмеження є допустимим відповідно до якоїсь зі статей Пакту;

- відповідає нагальній потребі держави чи суспільства;
- переслідує законну мету;
- є співмірним до цієї законної мети [4].

Згідно зі ст. ст. 270, 271, 301 Цивільного кодексу України, зміст права на недоторканність особистого і сімейного життя як одного з видів особистого немайнового права полягає у тому, що фізична особа вільно, на власний розсуд визначає свою поведінку у сфері свого приватного життя і можливість ознайомлення з ним інших осіб та має право на збереження у таємниці обставин свого особистого життя [5].

Є їй відповідна правова позиція Конституційного Суду України, у Рішенні якого від 20.01.2012 № 2-рп/2012 було наголошено: «Конституційний Суд України виходить із того, що неможливо визначити абсолютно всі види поведінки фізичної особи у сферах особистого та сімейного життя, оскільки особисті та сімейні права є частиною природних прав людини, які не є вичерпними. Право на приватне та сімейне життя є *засадничою* цінністю, необхідною для повного розквіту людини в демократичному суспільстві» [6].

Конституційний Суд України розглядає таке право як *право фізичної особи на автономне буття незалежно від держави, органів місцевого самоврядування, юридичних і фізичних осіб.*

У рішенні у справі «Пантелеєнко проти України» Європейський суд з прав людини відзначає, що як зберігання державними органами інформації про особисте життя людини, так і її використання є втручанням у право на повагу до приватного життя, гарантоване п. 1 ст. 8 Конвенції [7]. Також у рішенні у справі «Заїченко проти України (№ 2)» підкреслюється, що збирання та зберігання інформації стосовно приватного життя особи, а також її розповсюдження охоплюються сферою застосування п. 1 ст. 8 Конвенції [8].

Інша справа, що втручання – якщо взагалі має місце – повинно бути правомірним, таким, що допускається нормами закону і обмежується рамками закону.

Поліція, згідно зі ст. 26 Закону України «Про Національну поліцію», здійснює інформаційно-аналітичну діяльність виключно для реалізації своїх повноважень, визначених законом. У тому числі поліція має право створювати власні реєстри та бази даних, що формуються в процесі здійснення оперативно-розшукової діяльності відповідно до закону, інформаційно-аналітичні системи (зокрема міжвідомчі), необхідні для виконання покладених на неї повноважень [9].

З одного боку, законодавець закріплює норму про те, що діяльність поліції, пов'язана з обробкою персональних даних, здійснюється на підставах, визначених Конституцією України, Законом України «Про захист персональних даних», іншими законами України (ч. ч. 1, 3, 4) [9].

З іншого боку, ст. 27 Закону «Про Національну поліцію» врегульовано основні засади використання поліцією інформаційних ресурсів.

Зокрема, відповідно до ч. ч. 1, 2 цієї статті, поліція має безпосередній оперативний (у тому числі автоматизований) доступ до інформації та інформаційних ресурсів інших органів державної влади з *обов'язковим дотриманням Закону України «Про захист персональних даних»* [10]. Тобто мається на увазі, що будь-який доступ може стосуватися обробки персональних даних, незважаючи на те що необхідним для цілей діяльності може бути доступ до реєстру нерухомості або реєстру транспортних засобів, до Єдиного державного реєстру юридичних осіб тощо.

Згідно з вимогами ст. 7 Закону України «Про Національну поліцію», під час виконання своїх завдань поліція забезпечує *дотримання* прав і свобод людини, гарантованих Конституцією та законами України, а також міжнародними договорами України, згоду на обов'язковість яких надано Верховною Радою України, і сприяє їх реалізації.

Обмеження прав і свобод людини допускається виключно на підставах та в порядку, визначених Конституцією і законами України, за нагальної необхідності і в обсязі, необхідному для виконання завдань поліції [9].

Отже, Законом України «Про Національну поліцію» на поліцію, по-перше, покладено обов'язок дотримання прав і свобод людини, по-друге, передбачено можливість їх обмеження.

У зв'язку з установленим у Законі України «Про Національну поліцію» зобов'язанням поліцейських забезпечувати дотримання прав і свобод людини у своїй діяльності слід згадати про затверджену Наказом МВС України від 16 жовтня 2024 р. № 699 Інструкцію з організації діяльності підрозділів дотримання прав людини Національної поліції України (далі – Інструкція) [11].

На перший погляд, виконання даного обов'язку дає надію, що віднині, тобто з моменту початку діяльності підрозділів, дотримання прав людини (ДПЛ) усе має бути «під контролем». Адаже у п. 1 розділу II Інструкції закріплено, що на підрозділі ДПЛ/окремих інспекторів ДПЛ покладаються такі завдання, як:

- участь у реалізації державної політики у сфері забезпечення охорони прав і свобод людини, інтересів суспільства і держави;

- запобігання порушенням прав і свобод людини в діяльності поліції, виявлення та припинення таких порушень, ужиття належних заходів реагування;

- забезпечення дотримання прав затриманих;
- виявлення чинників, що негативно впливають на стан дотримання прав і свобод людини в діяльності поліції, здійснення аналізу причин та умов їх виникнення, ужиття в межах компетенції заходів щодо їх усунення, у тому числі шляхом надання пропозицій і рекомендацій керівнику органу (підрозділу) поліції;

- сприяння особам, які звернулися до органів (підрозділів) поліції, у реалізації їхніх прав і свобод;

- організація та здійснення взаємодії з органами правопорядку й іншими органами державної влади, а також органами місцевого самоврядування, громадськими об'єднаннями, підприємствами, установами та організаціями з питань забезпечення дотримання прав і свобод людини в діяльності поліції [11].

Але аналіз даної Інструкції доводить, що даним наказом може бути забезпечено виконання обов'язку дотримання прав людини лише в рамках кримінально-процесуального законодавства України, оскільки затверджено дану Інструкцію відповідно до ст. 212 Кримінального процесуального кодексу України [12].

Слід указати, що Національна поліція здійснює свої повноваження на всій території держави, тобто має незрівнянно більше можливостей для реалізації свого обов'язку щодо *дотримання прав і свобод людини*. Відповідно до ч. 2 ст. 18 Закону № 580, поліцейський на всій території України в разі звернення до нього будь-якої особи із заявою чи повідомленням про події, що загрожують особистій чи публічній безпеці, або в разі безпосереднього виявлення таких подій зобов'язаний ужити необхідних заходів із метою рятування людей, надання допомоги особам, які її потребують, і повідомити про це найближчий орган поліції [9].

На нашу думку, об'єктивно стверджувати, що термін «дотримання прав і свобод людини» має подвійне навантаження. Це може означати як їх *непорушення* самим працівником поліції у взаємовідносинах із громадянами, так і їх захист від порушення з боку інших фізичних чи юридичних осіб.

Стосовно ризиків порушення прав людини завдяки появі нових законодавчих актів слід відзначити таке.

Національна поліція є одним із суб'єктів, що обробляють генетичні дані (геномну інформацію) людини. Частиною 4 ст. 16 Закону України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» [13] визначено, що «персональні дані, які зберігаються в Електронному реєстрі, не можуть бути розкриті або передані особам та органам, не визначеним статтею 16 цього Закону, крім випадків, установлених законом». За умови такого правового регулювання:

1) не дотримано принципу правової визначеності як елемента верховенства права, що є порушенням вимог ст. 8 Конституції України (цей принцип вимагає від законодавця чіткості, зрозумілості й однозначності правових норм, їх передбачуваності для забезпечення стабільного правового становища людини (підпункт 4.3 пункту 4 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 27 лютого 2018 р. № 1-рп/2018);

2) створюються ризики для порушення вимог ст. 32 Конституції України. На нашу думку, збільшення кола осіб та органів, що матимуть доступ до персональних

даних, які зберігатимуться в Електронному реєстрі, може відбуватися лише за достатньої аргументації шляхом внесення змін саме до ст. 16 Закону України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини», а не інших законів, предмет регулювання яких не стосується правовідносин щодо державної реєстрації відповідного виду інформації. У зв'язку із цим у ч. 4 ст. 16 проекту слова «крім випадків, установлених законом» необхідно виключити.

Висновки

1. Законом України «Про Національну поліцію» на поліцію, по-перше, покладено обов'язок дотримання прав і свобод людини, по-друге, передбачено можливість їх обмеження.

2. Термін «дотримання прав і свобод людини» має подвійне навантаження. Це може означати як їх непорушення самим працівником поліції у взаємовідносинах із громадянами, так і їх захист від порушення з боку інших осіб.

3. Головною умовою правомірності втручання є наявність прямої вказівки на це в законі. Окрім того, є й інші важливі вимоги, а саме: якість закону, пропорційність втручання тощо. Відповідно, працівники Національної поліції повинні чітко знати вимоги законодавства про захист персональних даних, адже кожного дня вони стикаються з необхідністю здійснення різних операцій з обробки персональних даних.

4. Частиною 4 ст. 16 Закону України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини» порушуються конституційні гарантії захисту права на невтручання в особисте і сімейне життя, тому до неї необхідно внести редакційні зміни.

5. Загалом правова політика нашої держави щодо захисту персональних даних виглядає як така, що спрямована на безконтрольний збір органами державної влади (і зокрема Національної поліції України) персональних даних громадян із неконкретними, розмитими цілями. Відповідно, державі слід відмовлятися від такої політики і суворо дотримуватися міжнародно-правових стандартів у розглядуваній сфері суспільного життя.

Список використаних джерел

1. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> (дата звернення: 31.07.2025).
2. Рішення Європейського суду з прав людини по справі «С. і Марпер проти Сполученого Королівства» (*S. and Marper v. the United Kingdom*) від 4 грудня 2008 р. (заяви №№ 30562/04 та 30566/04). URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:\[%22001-117631%22\]](https://hudoc.echr.coe.int/fre#%22itemid%22:[%22001-117631%22])
3. Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 31.07.2025).
4. Сиракузькі принципи щодо обмежень і відступів від положень Міжнародного пакту про громадянські і політичні права (Документ ООН E/CN.4/1985/4, Додаток (1985)). URL: <http://undocs.org/ru/E/CN.4/1985/4> (дата звернення: 31.07.2025).
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 31.07.2025).
6. Рішення Конституційного Суду України від 20.01.2012 № 2-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#Text> (дата звернення: 31.07.2025).
7. Про Національну поліцію : Закон України від 02.07.2015 № 580. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 31.07.2025).
8. Про захист персональних даних : Закон України від 01.06.2010 № 2297. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17> (дата звернення: 31.07.2025).
9. Про затвердження Інструкції з організації діяльності підрозділів дотримання прав людини Національної поліції України : Наказ МВС України від 16.10.2024 № 699. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1589-24#top> (дата звернення: 31.07.2025).
10. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 31.07.2025).
11. Про державну реєстрацію геномної інформації людини : Закон України від 09.07.2022 № 2391. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text> (дата звернення: 31.07.2025).

References

1. Zakon Ukrainy «Pro informatsiiu» [The Law of Ukraine «On the information»]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657-12> [in Ukrainian].
2. Rishennia Yevropeiskoho sudu z prav liudyny po spravi «S. i Marper proty Spoluchenoho Korolivstva» [Case of «S. and Marper v. the United Kingdom»]. (n.d.). *hudoc.echr.coe*. Retrieved from: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-117631%22%5D%7D> [in Ukrainian].
3. Konventsiia Rady Yevropy pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [in Ukrainian].
4. Syrakuzki pryntsyypy shchodo obmezhen i vidstupiv vid polozhen Mizhnarodnoho paktu pro hromadianski i politychni prava (Dokument OON E/CN.4/1985/4, Dodatok (1985)). [Syracuse Principles on Limitations and Derogations from the Provisions of the International Covenant on Civil and Political Rights (UN Document E/CN.4/1985/4, Annex (1985))]. (n.d.). *undocs.org*. Retrieved from: <http://undocs.org/ru/E/CN.4/1985/4> [in English].
5. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy [Civil Code of Ukraine]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> [in Ukrainian].
6. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 20.01.2012 № 2-rp/2012 [Decision of the Constitutional Court of Ukraine 20.01.2012 № 2-rp/2012]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#Text> [in Ukrainian].
7. Zakon Ukrainy «Pro Natsionalnu politsiiu» [The Law of Ukraine «On the national police»]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> [in Ukrainian].
8. Zakon Ukrainy «Pro zakhyst personalnykh danykh» [The Law of Ukraine «On personal data protection»]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17> [in Ukrainian].
9. Nakaz MVS Ukrainy «Pro zatverdzhennia Instruktсии z orhanizatsii diialnosti pidrozdiliv dotrymanna prav liudyny Natsionalnoi politsii Ukrainy» [Order of the MIA of Ukraine «On approval of the Instructions on the organization of the activities of human rights enforcement units of the National Police of Ukraine»]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1589-24#top> [in Ukrainian].
10. Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Criminal Procedure Code of Ukraine]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> [in Ukrainian].
11. Zakon Ukrainy «Pro derzhavnu reiestratsiiu henomnoi informatsii liudyny» [The Law of Ukraine «On the state registration of human genomic information»]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2391-20#Text> [in Ukrainian].

Semenyuk Artem,

Postgraduate Student at the Department of Administrative and Legal Disciplines of the Educational and Scientific Institute of Law and Psychology
(National Academy of Internal Affairs, Kyiv)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-4880-1789>

RESPECT FOR HUMAN RIGHTS IN THE PROCESS OF USING INFORMATION RESOURCES IN THE ACTIVITIES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

The use of information resources by the police is associated with the processing of significant amounts of information. Among its varieties, a special place is occupied by information about an individual (personal data).

The protection of personal data, as indicated, for example, in paragraph 103 of the decision of the European Court of Human Rights in the case of «S. and Marper v. the United Kingdom» of 4 December 2008 (Applications No. 30562/04 and 30566/04), is of fundamental importance for the exercise by an individual of his right to respect for private and family life (Article 8 of the European Convention on Human Rights). National legislation must provide for appropriate guarantees to prevent any use of personal data that may conflict with the guarantees of this Article. The need for such precautions is even greater when it comes to the protection of personal data that undergo automatic processing, not least when such data are used for police purposes.

Thus, Article 8 of the European Convention on Human Rights enshrines the right of everyone to respect for their private and family life, home and correspondence. Although this right is not absolute, and it may, of course, be limited. State authorities may interfere with the exercise of this right, but only in accordance with the law, when it is necessary in a democratic society in the interests of national or public security or the economic well-being of the country, for the prevention of disorder or crime, for the protection of health or morals, or for the protection of the rights and freedoms of others.

The main condition for the lawfulness of the interference is the presence of a direct indication of this in the law. In addition, there are other important requirements, namely: the quality of the law, proportionality of the intervention, etc. Accordingly, employees of the National Police must be clearly aware of the requirements of the legislation on the protection of personal data, because every day they are faced with the need to carry out various operations on the processing of personal data.

From here we can explain in detail the content of the duty of police officers to respect human and civil rights, and in particular, respect for the right to non-interference in personal and family life, provided for in Article 32 of the Constitution of Ukraine.

Key words: respect for human rights, information resources, personal data, information, National Police, processing of personal data.

Надіслано до редколегії 29.08.2025
Рекомендовано до публікації 10.10.2025
Опубліковано 21.11.2025

УДК 342.951:351.74(477)(100)(045)
DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-3-15-8>

Цикало Віталій Вікторович,
аспірант науково-дослідної лабораторії
з проблем запобігання кримінальним правопорушенням
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-4470-5145>

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСУ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ

У статті розглядаються правові засади застосування примусу в діяльності Національної поліції України, а саме аналіз зарубіжного досвіду. Визначено, що аналіз зарубіжного досвіду Німеччини, Великобританії, Франції та Грузії свідчить, що правові основи застосування примусу поліцією ґрунтуються на чітких нормативних правилах, принципі пропорційності та підзвітності. У Німеччині акцент спрямований на федеративне регулювання і жорсткий контроль за дотриманням прав людини. У Великобританії визначальним є принцип «мінімальної необхідної сили» та система незалежного громадського контролю. Франція виділяється детальною регламентацією процедур і значною увагою до превентивних заходів. Грузія демонструє успіх впровадження глибоких реформ поліції, які сприяли зростанню довіри населення. Для України адаптація найкращих практик цих моделей може стати важливим фундаментом для вдосконалення правових засад діяльності Національної поліції. Це включає посилення законодавчої чіткості, впровадження дієвих механізмів контролю, закріплення принципу пропорційності як ключового та підвищення рівня професійної підготовки кадрів. Застосування міжнародних стандартів разом із врахуванням зарубіжного досвіду сприятиме зміцненню балансу між забезпеченням публічного порядку та захистом прав людини, що є важливим елементом демократичного розвитку правоохоронної системи країни.

Ключові слова: зарубіжний досвід, примус, адміністративний примус, Національна поліція України, правоохоронні органи.

Постановка проблеми. Основним завданням реформування правоохоронних органів у нашій країні, яка обрала курс на європейську та євроатлантичну інтеграцію, є вдосконалення їхньої роботи. Це передбачає забезпечення ефективного захисту прав та законних інтересів громадян, а також посилення уваги до запобігання і профілактики правопорушень. Для досягнення цієї мети необхідно впровадити міжнародні стандарти і практичний досвід роботи поліції інших країн у національне законодавство та забезпечити їх результативну реалізацію в діяльності правоохоронних структур. Такий підхід сприятиме розвитку правової держави та значно покращить міжнародний імідж України [1, с. 45].

Як зазначає О. І. Бочек, у міжнародних правових документах стандарти діяльності поліцейських визначаються як рекомендовані моделі поведінки та взаємин поліції з громадянами. Ці стандарти, що зазвичай включені до декларацій, рекомендацій і керівних принципів, мають здебільшого консультативний характер і не є юридично обов'язковими для держав. Проте вони нерідко впливають на роботу поліції як на міжнародному, так і на національному рівні, сприяючи реалізації договірних зобов'язань або формулюючи шляхи адаптації концептуальних принципів у національне законодавство, що регулює виконання поліцією своїх функцій [2, с. 23].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Правові засади застосування примусу в діяльності Національної поліції України та аналіз зарубіжного досвіду були

предметом наукових досліджень А. Т. Комзюк, Я. Є. Меженного, М. І. Пелеха, О. А. Присяжнюка та інших провідних науковців. Однак низка аспектів досліджуваної проблеми потребує додаткового опрацювання.

Мета статті – визначення правових засад застосування примусу в діяльності Національної поліції України та аналіз зарубіжного досвіду.

Виклад основного матеріалу. Діяльність Національної поліції України та правові аспекти застосування заходів примусу встановлено Законом України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 року № 580-VIII. У частині першій статті 1 цього Закону зазначено, що Національна поліція України є центральним органом виконавчої влади, покликаним служити суспільству, забезпечуючи охорону прав і свобод громадян, протидію злочинності, а також підтримання громадського порядку та безпеки. Для виконання покладених на неї завдань поліція має визначені законом владні повноваження, використовуючи поліцейські заходи. Згідно з частиною першою статті 29, поліцейські заходи характеризуються як дії превентивного або примусового характеру, які передбачають обмеження прав та свобод людини [3; 4, с. 133].

Стаття 42 Закону України «Про Національну поліцію» регламентує три види примусових заходів, які можуть застосовуватися поліцейськими, такі як: фізичний вплив, використання спеціальних засобів та застосування вогнепальної зброї. Фізичний вплив передбачає використання фізичної сили або спеціальних прийомів

боротьби для припинення протиправних дій. Відповідно до частини 1 і частини 2 статті 44 поліцейський має право застосовувати фізичну силу для забезпечення безпеки громадян, припинення правопорушення або затримання особи, яка вчинила правопорушення, якщо інші методи виявились неефективними. При цьому він зобов'язаний невідкладно повідомити керівництво, а в разі нанесення тілесних ушкоджень – також прокурора [3].

Спеціальні прийоми боротьби є тактичними методами, які використовуються для затримання правопорушників, самозахисту, нейтралізації загроз і забезпечення громадського порядку. Вони включають захвати, важелі, больові прийоми та повалення на землю, які можуть комбінуватися зі спеціальними засобами, визначеними у частині 4 статті 42 та статті 45 Закону України «Про Національну поліцію». Цей Закон регламентує загальні правила використання таких засобів. До спеціальних засобів примусу належать пристрої, прилади та предмети, які призначені для захисту людей, тимчасового утримання чи обмеження волі особи за умови дотримання пропорційності та правомірності їх застосування. Поліцейські мають право використовувати ці засоби тільки після проходження спеціальної підготовки. Серед таких засобів – гумові й пластикові кийки (ПГ-73, ПГ-73М, Тонфа), кайданки (БРМ-92, БРС), стяжки та фіксатори. Для тимчасового обмеження дій правопорушників можуть застосовуватись газові балончики (зокрема, Терен-4М із морфолідом пеларгонової кислоти та цезієм). До категорії спеціальних засобів стримування входять пристрої для зупинки транспортних засобів (шипи для проколу шин, бар'єри, радіоелектронні пристрої), маркувальні й фарбувальні засоби, а також водомети. Відповідно до змін, прийнятих Законом № 3232-ІХ від 13 липня 2023 року, частину 4 статті 42 було доповнено пунктом 14, який дозволяє застосовувати спеціальні пристрої для боротьби з безпілотниками. Це пристрої для перехоплення сигналів, пошкодження або знищення БПЛА та їх окремих компонентів [4, с. 134].

У багатьох зарубіжних країнах на сьогодні напрацьовано чималий досвід щодо організації умов та порядку застосування поліцейських заходів примусу, включно з використанням фізичної сили, спеціальних засобів і вогнепальної зброї у процесі виконання службових обов'язків [5, с. 115].

Варто проаналізувати документи, що були прийняті правозахисними організаціями стосовно принципів діяльності поліції. Так, у грудні 1998 року в Лондоні (Велика Британія) Міжнародна Амністія разом із поліцейськими та експертами з різних країн розробила та затвердила Десять правозахисних стандартів для правильного поведіння правоохоронних органів. Ці стандарти ґрунтуються на відповідних положеннях ООН і охоплюють правоохоронні органи, кримінальні процедури та права людини. Стандарти 3–5, які стосуються застосування сили поліцією, передбачають:

- застосування сили допускається лише в крайніх випадках і має бути мінімальним;
- варто уникати застосування сили проти будь-якого виду зібрань; у разі розгону таких зібрань з використанням насильства сила повинна бути мінімальною;
- силу смертоносною загрози слід використовувати лише в абсолютно необхідних випадках для захисту життя власного або інших осіб [1, с. 46; 6, с. 27–28; 7, с. 22].

Цей досвід є важливим джерелом для вдосконалення діяльності правоохоронних органів в Україні. Отже, особливу увагу заслуговує практика Великобританії, яка має незалежну комісію з розгляду скарг на дії по-

ліції (Independent Police Complaints Commission). Ця комісія відіграє ключову роль у забезпеченні контролю за дотриманням законодавства в процесі здійснення поліцейського примусу. Діяльність комісії зосереджена на моніторингу порядку проведення заходів адміністративного примусу, аналізі їх доцільності в конкретних випадках та оцінці відповідності застосованих заходів нормам закону. Крім того, вона має право розглядати скарги громадян щодо порушення їхніх прав під час здійснення таких дій, а також присуджувати компенсації постраждалим. Таким чином, особи, які впевнені, що їхні права були порушені, отримують доступ до незалежного органу для захисту своїх інтересів і відновлення справедливості [8, с. 176].

Як зазначає М. І. Пелех, незалежна комісія з розгляду скарг на діяльність поліції уповноважена займатися розглядом звернень громадян щодо застосування до них заходів адміністративного примусу, установлювати факти порушення їхніх прав та вирішувати питання про компенсацію постраждалим особам. Крім того, до завдань цієї комісії входить надання рекомендацій і роз'яснень щодо виконання тих чи інших дій під час застосування поліцейськими заходів адміністративного примусу, спрямованих на зменшення обмежень прав і свобод громадян. Такі рекомендації та роз'яснення з питань порядку застосування окремих заходів обов'язкові для врахування органами поліції у процесі протидії правопорушенням та забезпечення громадського порядку [9, с. 185; 10].

Досвід Великої Британії у створенні спеціалізованого органу, покликаного оцінювати ефективність використання заходів адміністративного примусу поліцією та розглядати скарги на дії правоохоронців, має значну цінність для України. По-перше, запровадження такої структури могло б суттєво підвищити якість використання поліцейських повноважень через об'єктивну оцінку їх застосування й розробку обов'язкових рекомендацій. По-друге, це допомогло б створити ефективний механізм оскарження дій правоохоронних органів, що є особливо важливим для тих громадян, які стали жертвами необґрунтованого застосування примусових заходів [11, с. 38].

М. І. Пелех зазначає, що застосування адміністративного примусу поліцейськими у Франції є важливою темою, яка заслуговує детального розгляду. У цій країні забезпечення громадського порядку та протидія правопорушенням покладені на Французьку Національну жандармерію – напівмілітаризовану структуру з чітко визначеними завданнями. Однією з ключових особливостей її роботи є суворе регламентація застосування заходів адміністративного примусу, що визначена чинним законодавством Франції. Залежно від поведінки порушників встановлено конкретну систему дій. Рівні застосування сили жандармами подібні до описаних раніше принципів і спрямовані на досягнення необхідних результатів: припинення правопорушення та забезпечення особистої безпеки працівника правоохоронного органу. Усі ці принципи чітко прописані в законодавчих актах та детально роз'яснені в пам'ятці професійного втручання, що містить відповідні норми та методичні рекомендації. Таким чином, система застосування сили у Франції є врегульованою на законодавчому рівні і залежить насамперед від характеру дій правопорушника [9, с. 185].

Французька Національна жандармерія є військовим підрозділом, що виконує правоохоронні функції та займається охороною громадського порядку. Рівні застосування примусових заходів жандармами спрямовані на припинення правопорушень і забезпечення їхньої особистої без-

пеки. Ці принципи прописані в законодавстві та детально роз'яснені у пам'ятці професійного втручання. Примус жандармів охоплює комплекс дій – від простої присутності на місці до використання зброї після попередження – залежно від ситуації. Правоохоронці адаптують свої дії відповідно до рівня загрози або нападу з боку порушників під час виконання службових обов'язків [5, с. 115].

М. В. Пожидаєв зазначає, що відповідно до Закону Грузії «Про поліцію» питання застосування поліцейських заходів примусу детально врегульовано у спеціальному розділі, який містить розгорнутий опис ключових положень. У цьому законі чітко визначено випадки та порядок застосування фізичної сили чи інших засобів примусу поліцейськими. Статті 31–35 закону встановлюють, що правоохоронці можуть використовувати заходи примусу виключно у разі необхідності, дотримуючись принципу пропорційності, і лише до тієї міри, яка дозволяє досягнути законної мети. Конкретний тип і ступінь примусових заходів залежать від ситуації, характеру правопорушення та особливостей особи, яка його вчинила. Значна увага приділяється тому, щоб поліція максимально мінімізувала можливу шкоду під час використання таких засобів. У рамках закону спеціальні засоби для примусових заходів поділяються на пасивні та активні. Пасивні засоби призначені для забезпечення захисту життя та здоров'я як самих поліцейських, так і осіб, яких вони охороняють. До цієї категорії належать бронжилети, протигазу, шоломи тощо. Активні засоби, своєю чергою, використовуються з метою тимчасового позбавлення правопорушника можливості чинити опір поліцейським [8, с. 177; 12, с. 223].

Досліджуючи досвід Німеччини, О. С. Проневич зазначає, що німецька генеральна поліцейська клаузула розглядає застосування заходів безпосереднього примусу як найбільш крайню форму легального державного втручання невідкладного характеру. Це стосується ситуацій, коли необхідно виконати управлінський акт, який включає накази або заборони. Використання таких заходів поліцією регулюється спеціальними нормативно-правовими нормами. Слід звернути увагу на основні принципи, на яких базується поліцейське законодавство:

– поліція може застосовувати безпосередній примус лише в тих випадках, коли ситуація не передбачає інших можливих заходів впливу;

– якщо попередні заходи примусу були безрезультатними або їх застосування визнано недоцільним;

– під час використання заходів безпосереднього примусу поліція повинна обирати ті методи, які є максимально ефективними та завдають найменшої шкоди як окремим особам, так і суспільству загалом;

– обсяг шкоди, яка виникла внаслідок застосування поліцейських заходів, має бути виправданим результатами, які планується досягти. Таким чином, на практиці поліція дотримується принципу пропорційності між потенційною шкодою та очікуваними перевагами [11, с. 19–20].

Отже, досвід Німеччини в контексті застосування заходів фізичної сили поліцією є важливим аспектом, що заслуговує на увагу, оскільки він підкреслює регуляторні механізми та принципи, на яких базується поліцейська діяльність. Зокрема, вказується на так звану генеральну поліцейську клаузулу, яка ототожнює застосування заходів безпосереднього примусу з крайньою формою легального державного примусу, що потребує термінових дій у випадках, коли здійснюється управлінський акт, який може включати наказ або заборону [8, с. 177].

Висновки. Отже, аналіз зарубіжного досвіду Німеччини, Великої Британії, Франції та Грузії свідчить, що правові засади застосування примусу поліцією базуються на чіткій нормативній регламентації, пропорційності та підзвітності. У Німеччині акцент зроблено на федеративному регулюванні та суворому контролі за дотриманням прав людини. У Великій Британії ключову роль відіграє принцип «мінімальної необхідної сили» та незалежний громадський контроль. Франція відзначається детальною процедурною регламентацією й особливою увагою до превентивних заходів. Досвід Грузії демонструє ефективність глибоких реформ поліції, спрямованих на підвищення довіри громадян.

Для України вивчення й адаптація найкращих елементів цих моделей можуть стати основою для вдосконалення правових засад діяльності Національної поліції, зокрема через: посилення законодавчої визначеності, запровадження ефективних механізмів контролю, впровадження принципу пропорційності як базового, а також підвищення професійної підготовки особового складу. Застосування міжнародних стандартів і зарубіжного досвіду дозволить зміцнити баланс між забезпеченням публічного порядку та захистом прав людини, що є ключовим чинником демократичного розвитку правоохоронної системи України.

Список використаних джерел

1. Гуревич О. М. Міжнародні стандарти застосування заходів примусу органами поліції. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : ПРАВО*. 2024. Вип. 84: ч. 4. С. 44–48.
2. Бочек О. І. Зарубіжний досвід застосування поліцейських заходів примусу. *Наука і правоохоронна діяльність*. 2016. № 4. С. 22–28.
3. Про Національну поліцію : Закон України від 02 лип. 2015 р. № 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#n343>.
4. Новіков Є. В., Безуса Ю. О. Порівняльно-правовий аналіз заходів примусу за Законом України «Про Національну поліцію» та законом ФРН «Про завдання і повноваження Баварської державної поліції» від 14 вересня 1990 року. *Актуальні проблеми сучасної науки в дослідженнях молодих учених, курсантів та студентів* : тези доп. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Вінниця, 16 трав. 2025 р.). Вінниця : ХНУВС, 2025. С. 133–135.
5. Комзюк М. Зарубіжний досвід застосування поліцейських заходів примусу та можливості його використання в діяльності Національної поліції України. *Юридичний вісник*. 2022. № 4. С. 115–120.
6. Бочек О. І. Міжнародні стандарти застосування сили та вогнепальної зброї поліцією з підтримання правопорядку. *Наука і правоохоронна діяльність*. 2017. № 2. С. 25–29.
7. Гіда Є. О. Деонтологічні засади діяльності поліції та їх закріплення у міжнародно-правових документах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. Вип. 25. С. 20–23.
8. Пожидаєв М. Ю. Зарубіжний досвід застосування заходів фізичної сили поліцейськими під час виконання службових обов'язків. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*. 2024. Вип. 11 (184). С. 175–180.

9. Пелех М. І. Адміністративно-правові засади здійснення адміністративного примусу органами Національної поліції України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2021. 229 с.
10. Офіційний сайт Міністерства внутрішніх справ Великої Британії. URL: <http://www.homeoffice.gov.uk/police>.
11. Проневич О. С. Організаційно-правові засади діяльності поліції (міліції) Німеччини, Польщі та України: порівняльно-правовий аналіз : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2011. 31 с.
12. Соловей О. М., Пожидаєв М. Ю., Анісімов Д. О., Вознюк К. Г., Логвиненко М. Л. Особливості фізичного стану курсантів, які займаються єдиноборствами при підготовці до професійної діяльності. *Фізична культура, спорт та здоров'я нації* : збірник наукових праць. Житомир, 2020. Вип. 10 (29). С. 47–54.

References

1. Hurevichov, O. M. (2024). Mizhnarodni standarty zastosuvannya zakhodiv prymusu orhanamy politsii [International standards for the registration of entrances are adopted by the police]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriya : PRAVO*. Vyp. 84: chast. 4. S. 44–48 [in Ukrainian].
2. Bochek, O. I. (2016). Zarubizhnyi dosvid zastosuvannya politseiskykh zakhodiv prymusu [Foreign evidence of the stagnation of police entrances to primus]. *Nauka i pravookhoronna diyalnist*. № 4. S. 22–28 [in Ukrainian].
3. Pro Natsionalnu politsiiu [About the National Police]: Zakon Ukrainy vid 02 lyp. 2015 r. № 580-VIII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#n343> [in Ukrainian].
4. Novikov, Ye. V., Bezusa, Yu. O. (2025). Porivnialno-pravovyi analiz zakhodiv prymusu za Zakonom Ukrainy «Pro Natsionalnu politsiiu» ta zakonom FRN «Pro zavdannia i povnovazhennia Bavarskoi derzhavnoi politsii» vid 14 veresnia 1990 roku [A legal analysis of the progress in the Law of Ukraine “On the National Police” and the FRN Law “On the appointment and re-importance of the Bavarian State Police” dated June 14, 1990]. *Aktualni problemy suchasnoi nauky v doslidzhenniakh molydykh uchenykh, kursantiv ta studentiv* : tezy dop. Vseukr. nauk.-prakt. konf. (m. Vinnytsia, 16 trav. 2025 r.). Vinnytsia : KhNUVS. S. 133–135 [in Ukrainian].
5. Komziuk, M. (2022). Zarubizhnyi dosvid zastosuvannya politseiskykh zakhodiv prymusu ta mozhlyvosti yoho vykorystannya v diialnosti Natsionalnoi politsii Ukrainy [Foreign evidence of the stagnation of police entry and the feasibility of their contribution to the activities of the National Police of Ukraine]. *Yurydychnyi visnyk*. № 4. S. 115–120 [in Ukrainian].
6. Bochek, O. I. (2017). Mizhnarodni standarty zastosuvannya syly ta vohnepalnoi zbroi politsiieu z pidtrymattia pravoporiadku [International standards for the use of force and fire protection by the police to maintain law and order]. *Nauka i pravookhorona diyalnist*. № 2. S. 25–29 [in Ukrainian].
7. Hida, Ye. O. (2014). Deontolohichni zasady diialnosti politsii ta yikh zakriplennia u mizhnarodno-pravovykh dokumentakh [Deontological principles of police activity and their enshrinement in international legal documents]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*. Vyp. 25. S. 20–23 [in Ukrainian].
8. Pozhydaiev, M. Iu. (2024). Zarubizhnyi dosvid zastosuvannya zakhodiv fizychnoi syly politseiskymy pid chas vykonannya sluzhbovykh oboviazkiv [Foreign evidence of the cessation of physical force visits by police officers in the face of the cessation of service obligations]. *Naukovyi chasopys Ukrainskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova*. Vyp. 11 (184). S. 175–180 [in Ukrainian].
9. Pelekh, M. I. (2021). Administratyvno-pravovi zasady zdiisnennia administratyvnoho prymusu orhanamy Natsionalnoi politsii Ukrainy [Administrative and legal ambushes of the current administrative authorities of the National Police of Ukraine]: dys. kand. yuryd. nauk: 12.00.07. Kyiv, 2021 [in Ukrainian].
10. Ofitsiinyi sait Ministerstva vnutrishnikh sprav Velykoi Brytanii [Official website of the Ministry of Home Affairs of Great Britain]. Retrieved from: <http://www.homeoffice.gov.uk/police> [in Ukrainian].
11. Pronevych, O. S. (2011). Orhanizatsiyno-pravovi zasady diialnosti politsiyyi (militsiyyi) Nimechchyny, Polshchi ta Ukrainy: porivnialno-pravovyiy analiz [Organizational and legal ambushes of the activities of the police (militia) of Germany, Poland and Ukraine: legal analysis]: avtoref. dys. ... d-ra yur. dys. yuryd. nauk: 12.00.07. Kharkiv [in Ukrainian].
12. Solovei, O. M., Pozhydaiev, M. Iu., Anisimov, D. O., Vozniuk, K. H., Lohvynenko, M. L. (2020). Osoblyvosti fizychnoho stanu kursantiv, yaki zaimaiutsia yedynoborstvamy pry pidhotovtsi do profesiinoy diialnosti [Features of the physical condition of cadets who engage in martial arts in preparation for professional activity]. *Fizychna kultura, sport ta zdorovia natsii* : zb. nauk. prats. Zhytomyr. Vyp. 10 (29). S. 47–54 [in Ukrainian].

Tsykalo Vitalii,

Postgraduate Student at the Research Laboratory
on Problems of Criminal Offense Prevention
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-4470-5145>

LEGAL PRINCIPLES OF THE USE OF COERCION IN THE ACTIVITIES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE: ANALYSIS OF FOREIGN EXPERIENCE

The article examines the legal principles of the use of coercion in the activities of the National Police of Ukraine, namely the analysis of foreign experience. It is determined that the analysis of foreign experience of Germany, Great Britain, France and Georgia shows that the legal foundations of the use of coercion by the police are based on clear regulatory rules, the principle of proportionality and accountability. In Germany, the emphasis is on federal regulation and strict control over the observance of human rights. In Great Britain, the principle of “minimum necessary force” and a system of independent

public control are decisive. France stands out for its detailed regulation of procedures and significant attention to preventive measures. Georgia demonstrates the success of implementing deep police reforms, which contributed to the growth of public trust. For Ukraine, the adaptation of the best practices of these models can become an important foundation for improving the legal principles of the activities of the National Police. This includes strengthening legislative clarity, introducing effective control mechanisms, consolidating the principle of proportionality as a key and increasing the level of professional training of personnel. The application of international standards, together with the consideration of foreign experience, will contribute to strengthening the balance between ensuring public order and protecting human rights, which is an important element of the democratic development of the country's law enforcement system.

Key words: *foreign experience, coercion, administrative coercion, National Police of Ukraine, law enforcement agencies.*

Надіслано до редколегії 01.09.2025
Рекомендовано до публікації 13.10.2025
Опубліковано 21.11.2025

ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

УДК 343.98

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-3-15-9>

Євсюков Олександр Феліксович,

кандидат педагогічних наук, доцент,
провідний науковий співробітник,
судовий експерт сектору психологічних досліджень
(Національний науковий центр «Інститут судових експертиз
імені Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3554-8848>

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИКОНАННЯ КОМІСІЙНИХ СУДОВИХ ЕКСПЕРТНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

У статті здійснено аналіз спільної діяльності комісії судових експертів у процесі виконання ними судових експертних досліджень. Визначено психологічні аспекти проведення експертизи комісією судових експертів, такі як: етичні вимоги до експертів (неупередженість, об'єктивність); конфіденційність та заборона на використання службового становища в особистих цілях; психологічна взаємодія між членами комісії; ефективна комунікація між ними; об'єктивний аналіз усіх аспектів дослідження, щоб висновок був максимально достовірним.

Ключові слова: *судова експертиза, дослідження, комісійна експертиза, сумісна діяльність, судовий експерт.*

Постановка проблеми. Потреба органів досудового розслідування, суду, учасників судового процесу у залученні спеціальних знань постійно зростає. Замовники судових експертиз та досліджень очікують готовність судових експертів реагувати на нові виклики сьогодення, розв'язувати нестандартні завдання або вирішувати завдання, що не належать до традиційного предмету експертизи. Сьогодні в нашій державі приділено значну увагу як на законодавчому, так і на науковому рівні питанню організації та проведення судових експертиз. Хочемо звернути увагу, що однією з особливостей провадження судових експертиз є можливість здійснення таких досліджень не лише одним, а й кількома експертами. Йдеться про комісійну експертизу, коли до її виконання на деякий час залучаються двоє чи більше судових експертів за однією експертною спеціалізацією. Від психологічної взаємодії між членами комісії, від таких їхніх етичних якостей, як неупередженість і об'єктивність, від їх узгодженості та психологічного впливу залежать об'єктивність, достовірність та всебічне експертне дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аспекти теорії та практики судової експертизи розроблялися у дослідженнях вітчизняних науковців: О.М. Бандурки, В.А. Журавля, О.В. Землянської, Е.Б. Сімакової-Єфремян, М.Г. Щербаковського та ін.

У своїй монографії М.Г. Щербаковський розглянув актуальні проблеми проведення судових експертиз у кримінальному провадженні [1]. Нам імпонує підхід

науковця саме до висвітлення організаційно-тактичних засад підготовки та призначення судових експертиз, проведення експертного дослідження.

О.В. Землянська вказує на велике практичне значення, що має використання спеціальних психологічних знань і методів наукової психології, які дають змогу об'єктивно встановлювати й оцінювати психологічні особливості, причини і внутрішні механізми конкретних учинків людей, яких притягнуть до сфери кримінального і цивільного судочинства [2]. Великим позитивним здобутком, на нашу думку, є глибокий розгляд авторкою предметних видів судово-психологічних експертних досліджень та методів їх виконання, що підвищує якісний рівень експертного висновку.

Майстерно з наукового погляду у своїй монографії висвітлює сутність судової експертизи відомий учений-криміналіст, досвідчений судовий експерт Н.І. Клименко [3].

Отже, можемо зазначити, що питанню організації та проведення судових експертиз одним експертом приділено велику увагу, але, на нашу думку, психологічні аспекти комісійних судових експертиз потребують ще додаткового дослідження.

Метою статті є виокремлення основних психологічних аспектів виконання комісійної судової експертизи для ефективного забезпечення об'єктивності, достовірності та всебічного дослідження, що в подальшому сприятиме прийняттю юридично правильного рішення.

Виклад основного матеріалу. Під час проведення експертиз група судових експертів так само, як і експерт, який проводить експертизу індивідуально, керується відповідними нормами процесуального законодавства та відомчими нормативними актами, що регулюють порядок провадження судових експертиз.

Загальна структура експертної діяльності пов'язана з її правовою регламентацією та розкривається в нормах кримінального та цивільного процесуального законодавства [4; 5].

Відповідно до п. 1.2.14. Інструкції про призначення та проведення судових експертиз, «...згідно з процесуальним законодавством України експертами виконуються первинні, додаткові, повторні, комісійні та комплексні експертизи. Комісійною є експертиза, яка проводиться двома чи більшою кількістю експертів, що мають кваліфікацію судового експерта за однією експертною спеціалізацією (фахівцями в одній галузі знань). Комісія експертів може утворюватися органом (особою), який (яка) призначив (ла) експертизу (залучив (ла) експерта), або керівником експертної установи...» [6].

Комісія судових експертів є формально малою групою тимчасової дії. Під час провадження комісійних судових експертиз члени цієї групи зазвичай працюють в одному чи різних первинних колективах однієї експертної установи і тому знають один одного. Число членів комісії зазвичай невелике.

Комісія судових експертів – короткочасне об'єднання судових експертів, що входять до неї, створюване для виконання конкретної експертизи. Одним з особливостей комісії судових експертів є формальна рівність її членів, службова незалежність один від одного. Разом із тим за призначення комісійної експертизи на одного з її членів покладається координація діяльності судових експертів, розроблення загального плану досліджень та керівництво нарадою судових експертів під час обговорення результатів дослідження. Керівник комісії жодними перевагами перед іншими судовими експертами під час вирішення питань, поставлених органом, який призначив експертизу, не користується.

Відповідно до 4.5. цієї ж Інструкції, «...експерт, призначений головою комісії, не має переваг перед іншими співвиконавцями під час вирішення поставлених питань. Голова комісії виконує лише організаційні функції, а саме:

- кликає нараду експертів, на якій ознайомлює їх із документом про призначення експертизи (залучення експерта) та матеріалами, які надійшли на дослідження;
- організовує розроблення спільної програми досліджень, у тому числі з визначенням послідовності та строків виконання окремих досліджень; у разі неузгодження дій комісії під час виконання досліджень чи порушення їх послідовності повідомляє про це керівника експертної установи;
- організовує попереднє вивчення досліджуваних об'єктів членами комісії;
- здійснює зв'язок із керівниками експертних установ (підрозділів), співробітники яких є членами комісії, контролює строки проведення окремих досліджень і координує виконання всієї програми досліджень;
- керує проміжними та підсумковими нарадами експертів;
- складає проект висновку (повідомлення про неможливість надання висновку) або доручає одному з членів комісії» [6].

Таким чином, в основі вирішення поставлених перед комісією судових експертів питань має лежати інтелектуальна діяльність експертів, яка ґрунтується на взаємній координації, а саме рішення – бути результатом їхнього колективного групового мислення. Результатом роботи комісії судових експертів може бути як колективне вирішення поставлених питань (що найбільш бажано), так і індивідуальне вирішення одного чи кількох із цих питань кожним із експертів, які входять до комісії.

Розглядаючи діяльність комісії судових експертів у психологічному аспекті, слід наголосити на великому значенні для її успішної роботи міжособистісних відносин між експертами цієї комісії.

Основною психологічною особливістю комісії судових експертів як малої соціальної групи є єдина мета її діяльності, якій підпорядковані всі відносини її учасників, – прагнення найбільш успішно виконати покладену на цю комісію завдання та дати правильні та обґрунтовані відповіді на поставлені перед нею питання. У виконанні цього завдання велике значення має згуртованість самої комісії судових експертів. Із психологічного погляду згуртованість – це такий стан групи, що характеризує її як єдність, зумовлену свідомістю спільності цілей і завдань, дружніми відносинами, колективним видом діяльності. Однак згуртованість судових експертів, які входять до комісії, аж ніяк не означає, що кожен із них повинен мати однакову з іншими членами комісії думку з питань, що досліджуються (внутрішньогруповий конформізм). Згуртованість у цьому виді діяльності передбачає незалежність думки кожного із судових експертів і полягає у спільності їхніх поглядів і навіть методик, застосовуваних у процесі дослідження, в умінні вислухати, обміркувати і зважати на думку кожного з експертів, що входять до комісії.

Діяльність комісії судових експертів як особливий вид малої соціальної групи характеризується такими особливостями:

- колективністю дій експертів;
 - дослідницьким характером їхніх дій;
 - безпосереднім спілкуванням між експертами – членами групи.
- Успішна робота комісії залежить від активності судових експертів, узгодженості проведених ними досліджень та однозначного трактування їхніх результатів. Велике значення для успішної роботи комісії судових експертів має психологічний клімат, у якому відбувається її діяльність. Його створюють такі психологічні чинники, створені задля успішного виконання поставленого перед комісією завдання:
- цілеспрямованість її діяльності;
 - колективна впевненість у можливості успішного вирішення поставлених перед нею питань;
 - участь усіх експертів комісії у творчому пошуку правильного рішення;
 - високий рівень інтегративної діяльності комісії, що визначається частотою збігу думок її експертів щодо видів необхідних досліджень, методики їх проведення та оцінки результатів.
- Формуванню сприятливої психологічної атмосфери сприяє і спільне обговорення експертами комісії плану виконання експертизи, результатів проведених досліджень та висновків. Виконання судової експертизи комісією фахівців має низку переваг. Колективне сприйняття, досвід та знання дають можливість найбільш об'єктивно, всебічно та повно провести необхідні дослідження об'єктів експертизи та шляхом спільного обговорення їхніх результатів дійти колективної думки. Колегіаль-

ність обговорення і вирішення певного завдання полегшує здійснення пізнавальної діяльності та забезпечує підвищення активності сприйняття й ефективності мислення експертів, які беруть участь у такому рішенні, що має особливо велике значення під час проведення судових експертиз.

Слід зазначити, що вірогідність правильного колективного вирішення завдань, що особливо вимагають творчого підходу (саме до таких належать завдання, які вирішуються судовими експертами), вища за вірогідність правильного вирішення тих завдань будь-яким окремим експертом тієї ж групи. У процесі творчого вирішення завдання група допускає зазвичай менше помилок, аніж окремий експерт, хоча часу на вирішення завдання групою зазвичай потрібно більше, ніж на вирішення її одним експертом.

До переваг комісійних експертиз слід віднести:

- наявність більшого обсягу інформації (зокрема, спеціальних знань та досвіду), необхідної для правильного та об'єктивного вирішення поставлених питань;
- висунення більшої кількості експертних версій і більш ретельна їх перевірка;
- спільне обговорення результатів досліджень, тобто дискусія, що є потужним чинником активізації розумової діяльності кожного фахівця, що входить до комісії.

У роботі комісії, окрім зазначених вище переваг, можна віднести й проблеми психологічного характеру, пов'язані, з одного боку, з проблемою психологічної сумісності її експертів, з іншого – про те, що думка деяких із них може сформуватися не в результаті внутрішнього переконання, а під впливом таких чинників, як конформізм чи підвищена навіюваність деяких із її експертів. Для усунення цих негативних обставин потрібно, щоб у комісії між експертами склалися такі відносини, які зводили б зазначені можливості до мінімуму.

Як зазначалося вище, керівник комісії не користується будь-якими перевагами перед іншими експертами – членами комісії, а лише здійснює координацію їхньої діяльності, тому основна роль створенні нормальних психологічних умов роботи комісії належить її неформальному лідеру. Їм може виявитися як керівник комісії, так і будь-який інший її учасник, який користується експертами комісії у силу своїх знань, досвіду чи організаторських здібностей найбільшим авторитетом. Наявність такого лідера дає, зокрема, можливість швидко і без гострих конфліктів залагоджувати розбіжності неприципового характеру, що виникли між експертами комісії, створювати та підтримувати належну творчу обстановку в роботі тощо.

Однак успішне виконання лідерами комісії його керівної ролі можливе лише в тому разі, якщо під час створення комісії враховано вимогу про психологічну сумісність її експертів. Психологічна сумісність передбачає такий рівень психологічної налаштованості, таке поєднання характерів і темпераментів, у якому забезпечується найефективніше здійснення їхньої спільної діяльності. Для учасників комісії експертів психологічна сумісність означає їхню здатність успішно спільно вирішувати поставлені перед ними питання, засновану на гармонійному поєднанні психічних якостей кожного з них.

До поняття сумісності ми можемо віднести:

- взаєморозуміння, за якого кожен з експертів групи досить добре знає та схвалює особисті якості своїх партнерів;
- наявність позитивних емоційних установок, що передбачають взаємну симпатію між експертами групи;

– спільність інтересів та потреб фахівців, що входять до цієї групи;

– подібність динамічної спрямованості та психофізіологічних реакцій під час спільної діяльності.

Таким чином, психологічна сумісність експертів комісійної експертизи – це таке ефективне поєднання індивідуумів, яке дає максимально можливий результат за умов із мінімальними енергетичними витратами взаємодії експертів групи.

Також можемо визначити такі види психологічної сумісності:

– сенсомоторна сумісність, що передбачає певну подібність сприйняття в експертів групи;

– соціально-психологічна сумісність, яка визначається оптимальним поєднанням лінії поведінки експертів у групі, а також спільністю їхніх соціальних установок, інтересів, ціннісних орієнтацій та ставлення до роботи.

У разі спільної діяльності експертів, характерологічні особливості яких драгують один одного, створюється атмосфера нервозності, напруженості, яка негативно впливає на ефективність їхньої спільної роботи, і, навпаки, удалий підбір експертів, риси характеру і темперамент яких доповнюють один одного, забезпечує належний мікроклімат та успішність виконання поставленого перед групою завдання.

Як нами зазначалося раніше, одним із чинників, що несприятливо відбиваються на роботі комісії експертів, є конформізм окремих її експертів. У психологічному плані конформізм сприймається як підпорядкування індивіда груповим стандартам і вимогам, причому може бути як усвідомленим і неусвідомленим, коли особа підпорядковується думці колективу через відсутність у нього власного судження [7].

Протилежною конформізму психічною якістю є незалежність, самостійність думки особи, яку вона відстоює перед незгодними з нею особами.

Під час виконання комісійних експертиз конформізм експертів особливо небезпечний. Справа в тому, що переконання комісії судових експертів має одночасно відображати внутрішнє переконання кожного експерта, який до неї входить. У тому ж разі, коли хтось із членів комісії приєднується до думки інших її учасників, не бажаючи сперечатися з ними, колективний висновок не відповідає основній вимозі, що висувається до нього, бо не висловлює внутрішнього переконання всіх експертів, що склали і підписали його.

Не меншу небезпеку для успішної діяльності комісії судових експертів представляє і підвищена навіюваність окремих її експертів, завдяки якій вони некритично сприймають думку, висловлену іншими її членами, як свою власну, не через переконаність у його правильності, а через авторитет члена комісії, який висловив цю думку. Особливо часто до такої навіюваності схильні молоді й недостатньо досвідчені експерти. Відсутність у них належного досвіду та глибоких знань нерідко призводить до того, що такі експерти без належного аналізу та критичного ставлення сприймають як свою власну точку зору, висловлену більш досвідченим та авторитетним членом чи членами комісії. У низці випадків підвищена навіюваність спостерігається і в експертів із досвідом. Це, з одного боку, пояснюється тим, що з віком у людини знижується критичність сприйняття та мислення, а з іншого – тим, що через професійну деформацію у таких експертів іноді відсутня власна думка, і вони приєднуються до думки більшості членів комісії.

Водночас від навіювання необхідно відрізнити переконання, коли за наявності розбіжності у думках досвідченіший фахівець доводить свою правоту, ґрунтуючись на даних науки, фахівцем якої він є, або на даних логічного порядку. Переконання на відміну від навіювання, передусім, впливає на інтелект переконуваної особи, тоді як навіювання ґрунтується на вірі в авторитет. Така віра в авторитет найбільш шанованого експерта комісії може перетворити інших експертів – учасників комісії на безініціативних виконавців, які не завжди критично оцінюють і не в змозі протиставити їм свої власні думки. І навпаки, якщо найавторитетніший і знаючий експерт комісії впливає інших її експертів шляхом переконання, він домагається активного свідомого ставлення до своїх міркувань, які, будучи визнані правильними, стають переконанням усієї комісії загалом.

Структура системи формування колективного переконання комісії судових експертів хоча принципово і не відрізняється від структури формування переконання одного експерта, все ж таки має свої особливості. Насамперед, колективне переконання комісії судових експертів складається як результат їх взаємного спілкування, і його не можна розглядати як просту суму думок осіб, які складають цю комісію. Колективне переконання – це складна динамічна сукупність індивідуальних думок, своєрідний сплав. Процес формування колективного переконання та прийняття на його основі рішень із поставлених питань багато в чому залежить від кваліфікації та досвіду членів експертної комісії.

У низці випадків ще в процесі експертного дослідження в експертів комісії виникає загальна думка, яка базується на результатах дослідження об'єктів судової експертизи. У цьому разі експерти набувають однакові за обсягом та змістом знання про об'єкт дослідження. Унаслідок об'єктивного характеру таких знань у всього складу комісії формуються однакові висновки про результати дослідження. Таким чином, колективне переконання комісії фактично вже склалося, хоча воно ще не сформульоване.

Окрім того, спілкування між членами комісії, їхня дискусія про результати дослідження також здатні сформувати єдине колективне переконання та усунути окремі розбіжності між учасниками комісії. Таке колективне обговорення особливо важливе, коли думки експертів про результати дослідження не збігаються. Його метою є глибокий аналіз таких результатів і висновків для того, щоб на його основі дійти єдиного висновку. Можливість надання окремого висновку у випадку, коли один із членів комісії не погоджується з думкою інших експертів – членів цієї комісії, відрізняє її від суддівської колегії, у якій у разі розбіжностей у поглядах рішення ухвалюється більшістю голосів, а член колегії, який не згоден із ним, має право долучити до вироку (рішення) власну окрему думку.

Список використаних джерел

1. Щербаковський М.Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні : монографія. Харків : В деле, 2015. 560 с.
2. Землянська О.В. Судово-психологічна експертиза : навчальний посібник. Харків : ХНУВС, 2012. 300 с.
3. Клименко Н.І. Загальна теорія судової експертології : монографія. Тернопіль : Крок, 2018. 262 с.
4. Кримінальний кодекс України, станом на 05 квітня 2001 р. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 27.08.2025).
5. Цивільний процесуальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (дата звернення: 27.08.2025).
6. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень : Наказ Міністерства юстиції України від 08 жовтня 1998 р. № 53/5 (зі змінами та доповненнями) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (дата звернення: 27.08.2025).
7. Євсюков О.Ф. Психологія : навчальний посібник. Харків : ХНАУ, 2020. 256 с.

Висновки комісії експертів, засновані на їхньому внутрішньому переконанні, як правильно, формуються в результаті спільного обговорення проведених досліджень. У разі особистого переконання кожного експерта стає передумовою для формування колективного переконання комісії, знаходить свій відбиток у її висновку. Колективне переконання комісії судових експертів як продукт спілкування її членів є одним із компонентів групової свідомості. Воно формується колективними зусиллями всіх експертів, на основі знань та особистого досвіду кожного з них, і, будучи вже сформованим, свідчить про відсутність у свідомості експертів будь-яких сумнівів щодо правильності вирішених комісією питань.

Під час формування колективного переконання можливі такі стратегії:

– судовий експерт – член комісії відстоює переконання, що склалися в нього через те, що думка членів комісії, які дійшли іншого висновку, для нього неавторитетна;

– експерт відстоює переконання, що склалося в нього, хоча думка інших членів комісії для нього авторитетна, але він вважає, що вони повинні довести йому, що він неправий;

– експерт підпорядковується думці комісії, вважаючи інших її членів досвідченішими і знаючими, побоюючись виявити свою некомпетентність, хоча внутрішньо не згоден із думкою більшості членів комісії;

– експерт приєднується до думки інших членів комісії через бажання уникнути ускладнень та конфліктних ситуацій, але особистої думки щодо цього питання у нього не сформувалося;

– експерт не лише приймає, а й вважає істинною думку інших членів комісії, яка повністю збігається з її індивідуальним переконанням.

Саме у цьому разі повністю досягається мета, з якою було організовано комісію експертів. Її висновок відбиває колективне переконання низки фахівців, і його достовірність значно висока.

Висновки. Психологічні аспекти проведення експертизи комісією судових експертів включають: етичні вимоги до експертів (неупередженість, об'єктивність); конфіденційність та заборону на використання службового становища в особистих цілях; психологічну взаємодію між членами комісії для забезпечення узгодженості висновків; ефективну комунікацію між членами комісії, що є важливою умовою для обміну інформацією та обговорення складних питань; об'єктивний аналіз усіх аспектів дослідження, щоб висновок був максимально достовірним. Розуміння цих аспектів є ключовим для забезпечення об'єктивності, достовірності та всебічності дослідження, що допомагає в подальшому прийнятті правильне юридичне рішення.

References

1. Shcherbakovskyy, M.H. (2015). Provedennya ta vykorystannya sudovykh ekspertyz u kryminalnomu provadzhenni [Conducting and using forensic examinations in criminal proceedings]. Kharkiv : V dele [in Ukrainian].
2. Zemlyanska, O.V. (2012). Sudovo-psykholohichna ekspertyz [Forensic psychological examination]. Kharkiv : KhNUVS [in Ukrainian].
3. Klymenko, N.I. (2018). Zahalna teoriya sudovoyi ekspertolohiyi : monohrafiya [General theory of forensic science]. Ternopil : Vyd-vo «Krok» [in Ukrainian].
4. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]: (2001, Apr 5). Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Bulletin of Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#text> (data zvernennia: 27.08.2025) [in Ukrainian].
5. Tsyvilnyy protsesualnyy kodeks Ukrayiny [Civil Procedure Code of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15#Text> (data zvernennia: 27.08.2025) [in Ukrainian].
6. Instruksia pro pryznachennia ta provedennia sudovykh ekspertyz ta ekspertnykh doslidzhen [Instructions on appointment and conduct of forensic examinations and expert studies], nakaz Ministerstva yustytzii Ukrainy (8 Oct 1998) № 53/5 Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text> (data zvernennia: 27.08.2025). [in Ukrainian].
7. Yevsiukov, O.F. (2020). Psykholohiia [Psychology]. Xarkiv : KhNAU [in Ukrainian].

Yevsiukov Olexander,

Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Leading Scientific Employee, Forensic Expert of the Psychological Research Sector

(National Science Center “Institute of Forensic Expertise named after Honored Prof. M.S. Bokarius”, Kharkiv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3554-8848>

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF CONDUCTING COMMISSIONED FORENSIC EXPERT EXAMINATIONS

The article analyzes the joint activities of a commission of forensic experts in the process of their execution of forensic expert studies. We are talking about a commission examination, when two or more forensic experts in one expert specialization are involved in its execution for a certain period of time. When conducting examinations, a group of forensic experts, just like an expert who conducts the examination individually, is guided by the relevant norms of procedural legislation and departmental regulations that regulate the procedure for conducting forensic examinations.

The general structure of expert activity is related to its legal regulation and is disclosed in the norms of criminal and civil procedural legislation. Objectivity, reliability and comprehensive expert research depend on the psychological interaction between the members of the commission, on their ethical qualities such as impartiality and objectivity, on their consistency and psychological impact. The specificity of the activities of a commission of experts from a psychological point of view related to the administration of justice is emphasized. In the mentioned activity of forensic experts, its main features are highlighted.

The author identifies psychological aspects of conducting an examination by a commission of forensic experts, such as ethical requirements for experts (impartiality, objectivity); confidentiality and prohibition of using official position for personal purposes; psychological interaction between commission members to ensure consistency of conclusions; effective communication between commission members, which is an important condition for exchanging information and discussing complex issues; objective analysis of all aspects of the study so that the conclusion is as reliable as possible.

Understanding these aspects is key to ensuring objectivity, reliability and comprehensiveness of the study, which helps to make the right legal decision in the future.

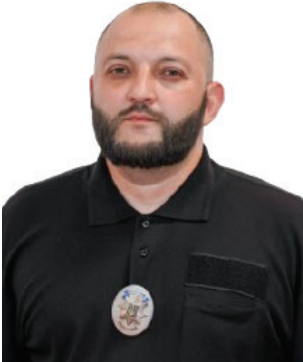
Key words: forensic examination, research, commission examination, joint activities, forensic expert.

Надіслано до редколегії 29.08.2025
Рекомендовано до публікації 01.10.2025
Опубліковано 21.11.2025

ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ТА АДМІНІСТРАТИВНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ

УДК 343.3/.7:343.575(477)(045)

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-3-15-10>

Карпенко Артем Валерійович,

ад'юнкт кафедри кримінального права та кримінології факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування Національної поліції України
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кривиницький)

ORCID: <https://orcid.org/009-003-9823-8235>

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНЕ Ч. 2 СТ. 310 КК УКРАЇНИ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

У статті проведено аналіз судової практики щодо форм реалізації кримінальної відповідальності за кримінальне правопорушення, передбачене ч. 2 ст. 310 КК України: засудження винного, що виражається в обвинувальному вироку суду, від реального відбування якого особа звільняється з іспитовим терміном на підставі ч. 1 ст. 75 КК України, та реальне відбування винним призначеного йому судом покарання у виді позбавлення чи обмеження волі. Розглянуто кваліфікуючі ознаки злочину: вчинено особою, яка була засуджена за цією статтею чи яка раніше вчинила одне з кримінальних правопорушень, передбачених статтями 307, 309, 311, 317 КК України, або вчинено за попередньою змовою групою осіб із метою збуту, а також незаконний посів або незаконне вирощування снотворного маку в кількості п'ятисот і більше рослин чи конопель у кількості п'ятдесят і більше рослин. Запропоновано законодавчі зміни шляхом внесення коректив щодо кількості рослин снотворного маку та конопель як особливо кваліфікуючої ознаки. Обґрунтовано пропозицію законодавчої новели щодо доповнення ст. 310 КК України частиною 3, що, на нашу думку, дасть змогу відмежувати випадки вчинення цього злочину «без мети збуту» від учинення таких діянь «із метою збуту».

Ключові слова: кримінальне правопорушення, кримінальна відповідальність, покарання, звільнення від відбування покарання, позбавлення волі, кваліфікуючі ознаки, незаконний посів, незаконне вирощування, коноплі, снотворний мак.

Постановка проблеми. Однією із сировинних баз наркотичних засобів є посіви снотворного маку та рослин конопель на території України. Території, зайняті під незаконними посівами вищевказаних рослин, постійно змінюються, однак займають великі площі. Розміри наркотичних засобів, що виготовляються із сировини (снотворного маку та конопель), є значними.

До рослин, які містять наркотичні засоби та психотропні речовини і обіг яких допускається для промислових цілей (табл. 1, список № 3), належать: рослини виду мак снотворний (*Papaver somniferum* L – олійний, у тому числі олійний та інші, що містять опій) та рослини роду коноплі (*Cannabis*, рослини будь-якого роду канабіс); рослини, що містять наркотичні засоби та психотропні речовини, обіг яких допускається для використання у навчальних цілях, освітній, науковій та науково-технічній діяльності, у виробництві наркотичних

засобів, психотропних речовин та лікарських засобів для подальшого застосування в медичній практиці (табл. 1, список № 4): рослини роду коноплі (*Cannabis*) [1].

Для виготовлення марихуани придатні практично всі сорти конопель, оскільки у своєму складі рослина має Дельта 9, або тетрагідроканабінол (наркотично активний компонент) [2, с. 30–37]. *Papaver somniferum* L містить більше 25 алкалоїдів, серед яких головні: морфін – 0,3%, кодеїн – 0,05%, тебаїн, папаверин – 0,05%, наркотин, нарцеїн [3]. Тому злочинці використовують вищевказані нарковмісні рослини як сировину для виготовлення наркотичних засобів, у тому числі особливо небезпечних наркотичних засобів, та не лише для власного вживання, а й із метою збуту.

На нашу думку, про потенційно виготовлені особливо великі розміри наркотичної сировини можуть свідчити виявлені та знищені незаконні посіви нарко-

вмісних культур, що вказані нижче. Навіть незаконні посіви у кількості мільйонів рослин снотворного маку та тисяч конопель кваліфіковано за ч. 2 ст. 310 КК України, оскільки верхні межі незаконних посівів гранично не врегульовано законодавцем.

Як зазначають дослідники, в Україні щороку виявляється та знищується посівів снотворного маку на площі 1 300 кв. км [4, с. 211].

Так, працівниками Департаменту боротьби з наркозлочинністю виявлено та знищено незаконний посів 11 млн рослин конопель та 174 тис рослин снотворного маку на площі 432 га [5].

На території Полтавської області під час проведення санкціонованого огляду на підставі ухвали слідчого судді земельних ділянок, що перебувають в оренді ТОВ «МАДЕГ», працівниками поліції було виявлено 345 063 400 рослин, які, згідно з висновками експертів № 1083 та № 1084, мають ботанічні ознаки, характерні для рослин снотворного маку, містять алкалоїди опію морфін, кодеїн і належать до рослин виду мак снотворний, які містять наркотичні засоби та психотропні речовини, тобто незаконний посів снотворного маку на площі 241 га [6]. Кількість невиявлених незаконних посівів та розміри наркотичних засобів, що з них виготовлено, не можемо навіть спрогнозувати.

За період 2022–2024 рр. за ч. 2 ст. 310 КК України засуджено по країні 658 осіб, звільнено від відбування покарання із застосуванням ст. 75 КК України 541 особу (82%) [7]. Частка винних осіб, яку звільнено від позбавлення волі з іспитовим терміном, є досить суттєвою, що викликає інтерес дослідження інституту покарання, урахуовуючи, що злочин, який досліджується, є тяжким.

Географія незаконного посіву снотворно маку та конопель на території України різниться. Звертаючись до статистичних даних із 2022 року по 2024 р. включно, доходимо висновку, що Дніпропетровська область знаходиться на першому місці за кількістю облікованого кримінального правопорушення, передбаченого ст. 310 КК України – 341, на другому місці Одеська область – 310, третє місце посідає Полтавська область – 260 [8]. Отже, дослідження статистичних даних про кількість зареєстрованих злочинів за ч. 2 ст. 310 КК України під час збройної агресії російської федерації проведено, спираючись на судову практику вищевказаних областей.

На нашу думку, дискусійними аспектами дослідження вищевказаного злочину є: невстановлені граничні межі незаконного посіву; відсутність (кількісної) особливо кваліфікуючої ознаки з відповідною санкцією; можливість звільнення від покарання з випробуванням

згідно зі ст. 75 КК України [9] за вирощування снотворного маку та конопель у великій кількості, що знижує ефективність форми реалізації кримінальної відповідальності – покарання у вигляді позбавлення волі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Такі дослідники, як О.В. Авраменко з колективом учених [10], М.І. Мельник, М.І. Хавронюк [11] досліджували цю тематику. Характеристику кримінальних правопорушень у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів (у тому числі незаконного посіву снотворного маку та конопель) було надано А.А. Музиною [12], Ю.О. Данилевською та Д.В. Каменським [13], С.Я. Бурдою з колективом дослідників [14], О.М. Бабенко [15], Д.А. Морозовим [16].

Разом із тим залишається недостатньо дослідженим питання щодо вивчення покарання за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 310 КК України, та законодавчо не встановлено верхню межу незаконних посівів снотворного маку та конопель.

Метою статті є дослідження кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 310 КК України, з урахуванням судової практики за період 2022–2024 рр., динаміки вчинення цього злочину під час дії воєнного стану. Також будуть проаналізовані кваліфікуючі ознаки цього злочину, запропоновані законодавчі зміни.

Виклад основного матеріалу. Проведений аналіз судової практики, а саме всіх вироків за ч. 2 ст. 310 КК України (212: Дніпропетровська – 85, Одеська – 37, Полтавська – 90) судів Дніпропетровської, Одеської та Полтавської областей за період 2022–2024 рр., розміщених у Єдиному державному реєстрі судових рішень, дає можливість дійти таких висновків.

Динаміка вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 310 КК України: за період 2022–2024 рр. обліковано 1 190 злочинів (рис. 1): 2022 р. – 559, 2023 р. – 334, 2024 р. – 297 [17]. Графічно відображені статистичні дані на діаграмі можуть свідчити про міграційні процеси всередині країни, імміграцію частини населення, тимчасову окупацію частини території країни, мобілізаційні заходи тощо.

Вивчена судовою практикою дає змогу виокремити типові кваліфікуючі ознаки злочину, передбаченого ч. 2 ст. 310 КК України:

– вчинено особою, яка була засуджена за цією статтею чи яка раніше вчинила одне з кримінальних правопорушень, передбачених статтями 307, 309, 311, 317 КК України. За період 2022–2024 рр. частка вказаної кваліфікуючої ознаки становить 23% (у 49 вироків);

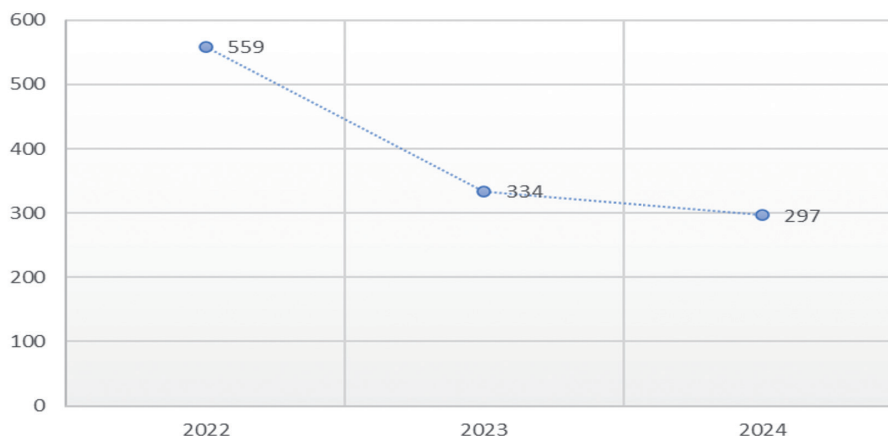

Рис. 1. Кількість облікованих злочинів за ч. 2 ст. 310 КК України в період 2022–2024 рр. в Україні

– вчинено за попередньою змовою групою осіб із метою збуту. Ця кваліфікуюча ознака мала місце лише в одному судовому вироку, що, своєю чергою, може свідчити про неналежний рівень виявлення та документування групового незаконного посіву. Приклад розглянемо нижче.

Так, Юр'ївський районний суд Дніпропетровської області 19 січня 2024 р. визнав винними гр. Д. та гр-ку О. в учиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 28, ч. 2 ст. 310 КК України, та призначив покарання окремо кожному у вигляді позбавлення волі строком на 5 (п'ять) років, на підставі ст. 75 КК України звільнивши кожного з випробуванням терміном на два роки.

Гр. Д. та гр-ка О. за попередньою змовою влітку 2023 р., здійснюючи свій злочинний умисел, спрямований на незаконний посів та вирощування конопель у кількості п'ятдесят і більше рослин без мети збуту на присадибній ділянці (що належить їм на праві власності), за відсутності ліцензій на здійснення зазначеного виду діяльності незаконно посягли в ґрунт рослини роду коноплі, яке раніше придбали.

Продовжуючи свій злочинний умисел, задля доведення рослин роду коноплі до стадії визрівання з літа 2023 р. до 12 жовтня 2023 р. здійснювали культивування та полив конопель у кількості 311 штук [18];

– незаконний посів або незаконне вирощування снотворного маку в кількості п'ятисот і більше рослин чи конопель у кількості п'ятдесят і більше рослин. Кваліфікуюча ознака 50 рослин конопель має найбільшу частку. Так, за період 2022–2024 рр. вона становила 78% (у 166 вироках). Кваліфікуюча ознака 500 рослин снотворного маку і більше становить 3% (у 7 вироках), що пояснюється необхідною кількістю рослин із самостійним корінням. Розглянемо найпоширенішу кваліфікуючу ознаку у вироку нижче.

Так, Індустріальний районний суд м. Дніпро Дніпропетровської області 11 листопада 2022 р. визнав винними гр. Р. у вчиненні злочину, передбаченого ч. 2 ст. 310 КК України, та призначив покарання у вигляді позбавлення волі строком на 4 (чотири) роки, на підставі ст. 75 КК України звільнивши його з випробуванням терміном на два роки.

Гр. Р. реалізовуючи свій злочинний умисел, спрямований на незаконний посів та вирощування конопель у кількості п'ятдесят і більше рослин без мети збуту, на присадибній ділянці (що належить йому на праві власності) облаштував теплицю для вирощування конопель, за відсутності ліцензій на здійснення зазначеного виду діяльності незаконно посіяв у ґрунт рослини роду коноплі у кількості 895 штук, яке раніше придбав (точну дату встановити не вдалося).

Після чого з висадженого насіння проросло 895 (вісімсот дев'яносто п'ять) рослин коноплі. Так, гр. Р. з невідновленого у ході розслідування часу по 17.07.2022 здійснював полив та прополку, а також забезпечив вентиляцію вищевказаних рослин, тим самим незаконно, умисно займався вирощуванням конопель у кількості 50 рослин і більше [19].

Форми реалізації кримінальної відповідальності за вчинення злочину, передбаченого ч. 2 ст. 310 КК України, у судових вироках за період 2022–2024 рр.

Санкція статті за злочин, передбачений ч. 2 ст. 310 КК України, визначає лише покарання у вигляді позбавлення волі на термін від 3 до 7 років [9]. З урахуванням доктринальної позиції щодо форм реалізації кримінальної відповідальності: 1) засудження винного, що виражається в обвинувальному вироку

суду, не пов'язаному з призначенням йому кримінального покарання; 2) засудження особи, поєднане з призначенням їй конкретної міри покарання, від реального відбування якого засуджена особа звільняється; 3) відбування винним призначеного йому судом покарання [20, с. 103–104] нижче розглянемо судову практику реалізації форм кримінальної відповідальності за ч. 2 ст. 310 КК України: засудження винного, що виражається в обвинувальному вироку суду, поєднане з призначенням йому конкретної міри покарання, від відбування якого засуджена особа звільняється та реальне відбування винним призначеного йому судом покарання.

Звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 75 КК України, якщо суд під час призначення покарання у виді позбавлення волі на строк не більш п'яти років, урахуваючи тяжкість злочину, особу винного та інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, він може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням [9]. Стосовно нашого дослідження наведений вище вид звільнення від відбування покарання застосовано у 189 вироках (89%).

Згідно з ч. ч. 3, 4 ст. 75 КК України, тривалість іспитового строку та обов'язки, які покладаються на особу, звільнену від відбування покарання з випробуванням, визначаються судом. Іспитовий строк установлено судом тривалістю від одного до трьох років [9]. Аналізуючи судову практику за вищевказаний період, робимо такі висновки: встановлено іспитовий строк терміном на 1 рік – 109 (51%); терміном від 1 до 2 років – 67 (32%); терміном на 3 роки – 14 (7%). Урахуваючи тяжкість злочину, передбаченого ч. 2 ст. 310 КК України, та прямий умисел злочинця, убачається сумнівним можливість виправлення засудженої особи без відбування покарання за один іспитовий рік, що найчастіше встановлено судами.

Заслугою на увагу думка О.П. Гороха, що застосування норм про звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України) за вчинення злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, що має бути винятком із загального правила застосування закону, перетворилося на закономірний наслідок учинення злочину. Науковець пояснює причину занадто великої кількості звільнення від відбування покарання з випробуванням не лише занадто суворими санкціями окремих статей Особливої частини КК, а й переповненістю установ виконання покарання, корумпованістю судів [21, с.169].

У своєму дослідженні О.М. Калюжний доходить висновку, що судова практика за ст. 310 КК України із застосуванням ст. 75 КК України є недієвою та несприяє ефективному запобіганню злочинності у сфері обігу наркотичних засобів, а, навпаки, створює враження про безкарність, що може стимулювати рецидив [22, с. 162].

Як зазначає І.В. Шило, положення ст. 75 КК України у частині звільнення від відбування покарання сформульовано нечітко в частині врахування різних обставин учинення кримінального правопорушення, посткримінальної поведінки та особи обвинуваченого виходячи із конкретної ситуації. З одного боку, така «гнучкість» дає змогу суду застосовувати таку норму самостійно, а з іншого – розмитість та неконкретизованість можуть дати привід до хибного прийняття рішення [23, с. 444].

Заслугує на увагу думка Ю.О. Левченко про те, що не врегульованим залишається питання застосування звільнення від відбування покарання з іспитовим терміном за вчинення тяжких та особливо тяжких злочинів, оскільки таке рішення виносяться без урахування ступеня тяжкості. У кожному конкретному випадку суд має переконати суспільство у тому, що ухвалене рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням узгоджується з принципом гуманізму і дійсно виправлення засудженого є можливим без відбування покарання [24, с. 591].

Зокрема, А.А. Вознюк та І.М. Будік, досліджуючи реалізацію кримінальної відповідальності учасників злочинних організацій у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їхніх аналогів і прекурсорів, дійшли висновку, що майже 40% засуджених учасників злочинних організацій реально не відбувають покарання у виді позбавлення волі на певний строк. Водночас обов'язки, які покладають на звільнених від відбування покарання з випробуванням, не завжди сприяють виправленню чи перевихованню засуджених. Це свідчить про те, що кримінально-правові норми про звільнення від відбування покарання з випробуванням потребують удосконалення [25, с. 206].

Підсумовуючи вищевикладені думки вчених, робимо висновок: застосування звільнення від відбування покарання з іспитовим терміном за вчинення тяжкого злочину залишається остаточно не врегульованим, повинно застосовуватися з урахуванням усіх обставин учинення злочину і має дійсно сприяти виправленню засудженого, а не створенню відчуття безкарності.

Своєю чергою, уважаємо, що застосування звільнення від відбування покарання з іспитовим терміном за незаконний посів снотворного маку та конопель може бути застосовано лише у випадках, коли не буде сумнівів, що особа вчинила досліджуваний злочин без мети збуту, виявила щире каяття та дійсно бажає відмовитися від учинення злочинних дій у подальшому.

Відбування покарання у виді позбавлення волі.

За період 2022–2024 рр. за ч. 2 ст. 310 КК України засуджено по країні 658 осіб, 104 особи – до покарання у виді позбавлення волі (15%) [7]. Отримані результати мають несуттєві відмінності по аналізу у вищевказаних областях.

Проведений аналіз судової практики у вищевказаних областях дає можливість стверджувати, що частка застосування покарання у вигляді позбавлення волі є вкрай низькою – 21 вирок (10%).

Законодавчі ініціативи.

Ураховуючи викладене, доходимо висновку, що кваліфікуючі ознаки *незаконний посів або незаконне вирощування снотворного маку в кількості п'ятисот і більше рослин чи конопель у кількості п'ятдесят і більше рослин* мають логічну незавершеність, що виражається у відсутності встановлення граничних верхніх меж незаконного посіву.

На нашу думку, відсутність у ст. 310 КК України ч. 3 особливо кваліфікуючих ознак дають можливість зловживати застосуванням ст. 75 КК України у тих конкретних випадках, де це є не виправданим та нелогічним, оскільки звільнення від покарання у вигляді позбавлення волі з іспитовим терміном дає можливість злочинцям отримати покарання, що не відповідає суспільній небезпеці злочинного діяння.

Так, звернемося до конкретних судових вироків: незаконний посів та вирощування рослин *Cannabis* та *Paraver somniferum* L у кількості, що не відповідає

визначенню для власного вживання без мети збуту: с. Широкине, Дніпропетровська область, – 401 рослина конопель / 3 роки позбавлення волі зі звільненням від відбування покарання з іспитовим терміном на один рік [26]; с. Остапівка Миргородського району Полтавської області – 422 рослина конопель / 4 роки позбавлення волі зі звільненням від відбування покарання з іспитовим терміном на один рік [27]; с. Новоюліївка Криворізького району Дніпропетровської області – 554 рослини конопель / 3 роки позбавлення волі зі звільненням від відбування покарання з іспитовим терміном на один рік [28]; м. Кривий Ріг, Дніпропетровська область – 588 рослин конопель / 3 роки позбавлення волі зі звільненням від відбування покарання з іспитовим терміном на одн рік [29]; м. Кривий Ріг – 601 рослина конопель / 5 років позбавлення волі зі звільненням від відбування покарання з іспитовим терміном на два роки [30]; м. Миргород Полтавської області – 693 рослини конопель / 3 роки позбавлення волі зі звільненням від відбування покарання з іспитовим терміном на два роки [31]; м. Полтава – 745 рослин конопель / 3,6 року позбавлення волі зі звільненням від відбування покарання з іспитовим терміном на один рік [32]; с. Пшеничне Саратського району Одеської області – 811 рослин снотворного маку / 3,6 року позбавлення волі зі звільненням від відбування покарання з іспитовим терміном на один рік [33]; м. Дніпро – 895 рослин конопель / 4 роки позбавлення волі зі звільненням від відбування покарання з іспитовим терміном на два роки [19]; м. Хорол Полтавської області – 947 рослин снотворного маку / 3 роки позбавлення волі зі звільненням від відбування покарання з іспитовим терміном на один рік [34]; м. Полтава – 962 рослини конопель / 5 років позбавлення волі зі звільненням від відбування покарання з іспитовим терміном на три роки [35]; м. Хорол – 973 рослини снотворного маку / 3 роки позбавлення волі зі звільненням від відбування покарання з іспитовим терміном на один рік [36]; Полтавська область – 1 290 рослин снотворного маку / 3 роки позбавлення волі зі звільненням від відбування покарання з іспитовим терміном на один рік [37]; м. Миргород Полтавської області – 1 416 рослин снотворного маку / 3 роки позбавлення волі зі звільненням від відбування покарання з іспитовим терміном на один рік [38]; с. Петропавлівка Дніпропетровської області – 1 485 рослин конопель / 3 роки позбавлення волі зі звільненням від відбування покарання з іспитовим терміном на один рік [39]; Одеська область – 5 988 рослин конопель / 4 роки позбавлення волі зі звільненням від відбування покарання з іспитовим терміном на два роки [40].

У вищевказаних судових вироків жодному злочинцю не призначено покарання у вигляді позбавлення волі. Ба більше, звільнення від відбування покарання з іспитовим терміном призначено у більшості всього лише на один рік, що, на нашу думку, не відповідає тяжкості вчиненого злочину та занадто нетривалому іспитовому терміну. Кількість незаконно вирощених нарковмісних рослин є прямо пропорційною кількості виготовленого з них наркотичного засобу. Є цілком очевидною різниця кількісно виготовленого наркотичного засобу з 50 рослин конопель та 6 тис рослин, що ніяк не може бути використано для вживання без мети збуту однією особою, що повинно відобразитися у зміні кваліфікації та посиленні санкції.

Так, у змінах, внесених Постановою Пленуму Верховного Суду України № 16 у пп. 2 п. 4 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 4

«Про судову практику у справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів», зазначено, що про умисел на збут наркотичних засобів можуть свідчити й великий та особливо великий розмір наркотичних засобів [41]. Указана кількість нарковмісних рослин є достатньою для виготовлення наркотичних засобів в особливо великих розмірах із метою збуту та ніяк не може бути кваліфікована «без мети збуту для власного вживання», що знайшло відображення у вищевказаних вироках.

Колектив авторів контрольного проєкту Кримінального Кодексу України у ст. 5.2.6. «Незаконний обіг рослини або гриба, що містять наркотичний засіб чи психотропну речовину, з метою збуту», а саме дія, що реалізована у посіві та вирощуванні рослини чи гриба з метою збуту, кваліфікується як злочин 3-го ступеня [42], що корелює з наведеною нами пропозицією доповнення ст. 310 КК України частиною 3.

Ураховуючи вищевикладене, ми пропонуємо доповнити ст. 310 КК України ч. 3 у такому формулюванні: «незаконний посів або незаконне вирощування снотворного маку з метою збуту у кількості 600 рослин і більше чи конопель у кількості 300 рослин і більше – караються позбавленням волі від семи до десяти років», що відображає відповідність між суспільною небезпекою злочину та відповідною санкцією; своєю чергою, пропонується санкція цієї статті за ч. 3 унеможливить застосування

ч. 1 ст. 75 КК України до засудженої особи, яка незаконно посіяла чи виростила кількість нарковмісних рослин, що в подальшому буде використана для виробництва наркотичного засобу з метою збуту.

Застосування запропонованої особливо кваліфікуючої ознаки та відповідної санкції стане виправданим, адже злочинці, вирощуючи нарковмісні рослини у кількості 600 і більше штук із метою збуту, не матимуть можливості звільнення від відбування покарання з іспитовим строком, а відбуватимуть покарання у вигляді позбавлення волі.

Висновки. Проведене дослідження свідчить, що динаміка злочину, передбаченого ч. 2 ст. 310 КК України, як в Україні у цілому, так і на території Дніпропетровської, Одеської та Полтавської областей має тенденцію до спаду. Найбільша частка серед кваліфікуючих ознак цього складу кримінального правопорушення – посів або вирощування 50 і більше рослин конопель – 78%. Найчастіша форма реалізації кримінальної відповідальності – позбавлення волі з подальшим звільненням від відбування покарання з іспитовим строком – 89%. Запропоновано законодавчі зміни: установлення верхніх граничних меж незаконних посівів снотворного маку та конопель за ч. 2 ст. 310 КК; пропозиція доповнення ст. 310 КК України частиною 3, що дасть змогу відмежувати випадки вчинення цього злочину «без мети збуту» від учинення таких діянь «із метою збуту».

Список використаних джерел

1. Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів : Постанова Кабінету Міністрів України від 6 травня 2000 р. № 770. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-%D0%BF#n11> (дата звернення: 01.04.2025).
2. Комплексний підхід до захисту суспільства від незаконного наркообігу : монографія / Т.В. Корнякова та ін. Дніпро : ЛІРА, 2019. 532 с.
3. Мак снодійний. *Фармацевтична енциклопедія*. URL: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/1304/mak-snodijnij> (дата звернення: 28.07.2024).
4. Криминологія : навчальний посібник / С.А. Шалунгова та ін. ; за заг. ред. С.А. Шалунгової. Дніпро : Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2020. 332 с.
5. Міністерство внутрішніх справ України: прес-центр. URL: <https://mvs.gov.ua/press-center/news/operaciya-mak-2021-naspoliciya-viyavila-rekordnu-ploshhu-nezakonnix-posiviv-narkovmisnix-roslin> (дата звернення: 21.04.2025).
6. Вирок Оржицького районного суду Полтавської області від 21 грудня 2021 року у справі № 43/187/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108006574> (дата звернення: 15.04.2025).
7. Судова влада України. URL: <https://court.gov.ua/>
8. Карчевський М. Протидія злочинності в Україні (2013–2014) : інтерактивний довідник. 2024. URL: <https://karchevskiy.com/i-dovidnyk/> (дата звернення: 13.04.2025).
9. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
10. Кримінальний кодекс України : науково-практичний коментар / О.В. Авраменко та ін. ; за заг. ред. І.М. Копотуна. Київ : Центр учбової літератури, 2024. 1353 с.
11. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. Київ : Дакор, 2019. 1384 с.
12. Музика А.А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів : монографія. Київ : Логос, 1998. 324 с.
13. Данилевська Ю.О., Каменський Д.В. Злочини у сфері наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення (проблеми кримінально-правової кваліфікації) : практичний посібник. Луганськ : Луганський державний університет внутрішніх справ ім. Е.О. Дідоренка, 2012. 207 с.
14. Бурда С.Я., Гарасим П.С., Кісілюк Е.М., Созанський Т.І. Кримінально-правова характеристика злочинів у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : посібник для підрозділів Національної поліції у схемах. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 47 с.
15. Бабенко О.М. Запобігання органами внутрішніх справ незаконному культивуванню нарковмісних рослин : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Донецьк, 2007. 222 с.
16. Морозов Д.А. Розслідування незаконного посіву або вирощування снотворного маку чи конопель : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2019. 239 с.
17. Офіс генерального прокурора: статистика, єдиний звіт про кримінальні правопорушення по державі. URL: <https://www.gp.gov.ua/>
18. Вирок Юр'ївського районного суду Дніпропетровської області від 19 січня 2024 р. у справі № 198/617/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116434293> (дата звернення: 15.04.2025).

19. Вирок Індустріального міського суду м. Дніпро Дніпропетровської області від 11 листопада 2022 р. у справі № 202/7418/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116434293> (дата звернення: 15.04.2025).
20. Кримінальне право України: Загальна частина : підручник / В.Я. Тацій та ін. ; за ред. В.Я. Тація та ін. Харків : Право, 2020. 584 с.
21. Горох О.П. Звільнення від покарання і його відбування (аналіз судової статистики). *Наука і правоохорона*. 2016. № 3(33). С. 167–175.
22. Калюжний О.М. Запобігання незаконному посіву або вирощуванню нарковмісних рослин в Україні : дис. ... д-ра філос. : 081. Одеса, 2025. 305 с.
23. Шило І.В. Окремі питання звільнення від відбування покарання з випробуванням. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 4. С. 441–445. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.71>
24. Левченко Ю.О. Теоретичні, законодавчі та практичні аспекти звільнення від відбування покарання з випробуванням. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 588–591. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.103>
25. Вознюк А.А., Будік І.М. Реалізація кримінальної відповідальності учасників злочинних організацій за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. № 74(2). С. 199–207.
26. Вирок Широківського районного суду Дніпропетровської області від 30 жовтня 2023 р. у справі № 197/927/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114528694> (дата звернення: 15.04.2025).
27. Вирок Гадяцького районного суду Полтавської області від 12 жовтня 2022 р. у справі № 526/1278/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106716855> (дата звернення: 15.04.2025).
28. Вирок Довгинцівського районного суду м. Кривий Ріг Дніпропетровської області від 22 лютого 2023 р. у справі № 193/1405/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109144131> (дата звернення: 15.04.2025).
29. Вирок Дзержинського районного суду м. Кривий Ріг Дніпропетровської області від 14 січня 2024 р. у справі № 210/6402/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116374752> (дата звернення: 15.04.2025).
30. Вирок Довгинцівського районного суду м. Кривий Ріг Дніпропетровської області від 23 серпня 2024 р. у справі № 211/3683/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121171665> (дата звернення: 15.04.2025).
31. Вирок Миргородського міськрайонного суду Полтавської області від 27 липня 2022 р. у справі № 541/1400/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105535161> (дата звернення: 15.04.2025).
32. Вирок Ожарського районного суду м. Полтава від 11 липня 2022 р. у справі № 554/5402/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105169897> (дата звернення: 15.04.2025).
33. Вирок Саратського районного суду Одеської області від 13 грудня 2022 р. у справі № 513/1121/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107834481> (дата звернення: 15.04.2025).
34. Вирок Хорольського районного суду м. Полтавської області від 08 листопада 2023 р. у справі № 548/2289/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114743702> (дата звернення: 15.04.2025).
35. Вирок Полтавського районного суду Полтавської області від 03 серпня 2023 р. у справі № 545/2823/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112624190> (дата звернення: 15.04.2025).
36. Вирок Хорольського районного суду Полтавської області від 09 листопада 2023 р. у справі № 548/2154/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114795078> (дата звернення: 15.04.2025).
37. Вирок Чорнухинського районного суду м. Полтавської області від 03 вересня 2024 р. у справі № 549/379/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121379494> (дата звернення: 15.04.2025).
38. Вирок Миргородського міськрайонного суду Полтавської області від 12 серпня 2022 р. у справі № 541/1563/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105707817> (дата звернення: 15.04.2025).
39. Вирок Петропавлівського районного суду Дніпропетровської області від 27 квітня 2023 р. у справі № 423/309/22. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110467504> (дата звернення: 15.04.2025).
40. Вирок Фрунзівського районного суду Одеської області від 14 серпня 2023 р. у справі № 517/528/23. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112789940> (дата звернення: 15.04.2025).
41. Про внесення змін та доповнень до Постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 4 «Про судову практику у справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів»: Постанова Пленуму Верховного Суду України № 16 від 18 грудня 2009 р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/312519__312584 (дата звернення: 21.04.2025).
42. Проект Нового Кримінального Кодексу України : монографія / П.П. Андрушко та ін. Київ : ВАІТЕ, 2024. 494 с.

References

1. Pro zatverdzhennia pereliku narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rehovyn i prekursoriv: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 6 travnia 2000 roku № 770 [On approval of the list of narcotic drugs, psychotropic substances and precursors: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated May 6, 2000 No. 770]. *Vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy – Web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. URetrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/770-2000-%D0%BF#n11> [in Ukrainian].
2. Korniakova, T.V., Sokolenko, O.L., Hoshovskiy, V.S., Maksimtseva, N.O., Sachko, O.V., Klymiuk I.M. & Iuzikov, H.S. (2019). Kompleksnyi pidkhid do zakhystu suspilstva vid nezakonnoho narkoobihu [A comprehensive approach to the protection of society against illegal drug trafficking]. Dnipro: LIRA [in Ukrainian].
3. Mak snodiyyni. Farmatsevychna entsyklopediia [Sleeping poppy. Pharmaceutical encyclopedia]. Retrieved from: <https://www.pharmencyclopedia.com.ua/article/1304/mak-snodijnij> [in Ukrainian].

4. Shalunhova, S.A. et al. (2020). Criminologhiia [Criminology]. Dnipro: DDUVS [in Ukrainian].
5. Ministerstvo vnutrishnikh sprav Ukrainy: pres tsentr [Ministry of Internal Affairs of Ukraine: press center]. Retrieved from: <https://mvs.gov.ua/press-center/news/operaciya-mak-2021-nacpoliciya-viyavila-rekordnu-ploshhu-nezakonnix-posiviv-narkovmisnix-roslin> [in Ukrainian].
6. Vyrok Orzhyt'skoho rayonnoho sudu Poltavskoi oblasti vid 21.12.2021 roku u spravi № 43/187/20 [Verdict of the Orzhyt'skyi District Court of Poltava Region dated December 21, 2021 in case No. 43/187/20]. *Iedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen: vebseit – Unified state register of court decisions: website*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108006574> [in Ukrainian].
7. Sudova vlada Ukrainy [The Judiciary of Ukraine]. *Ofitsiyni vebportal – The official web portal*. Retrieved from: <https://court.gov.ua/> [in Ukrainian].
8. Karchevskiy, M. (2024). Protydiia zlochynnosti v Ukraini [Countermeasures against crime in Ukraine]. Infohrafika (2013–2014): *intepaktyvnyi dovidnyk – Infographics (2013–2014): interactive guide*. Retrieved from: <https://karchevskiy.com/i-dovidnyk/> [in Ukrainian].
9. Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 [The Criminal Code of Ukraine dated April 05, 2001]. *Vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy – Web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> [in Ukrainian].
10. Avramenko, O.V. et al. (2024). Kryminalnyi kodeks Ukrainy: naukovo – praktychnyi komentar [Criminal Code of Ukraine: scientific and practical commentary]. Kyiv: Tsentр uchbovoi literatury [in Ukrainian].
11. Melnyk, M.I., Khavroniuk, M.I. et al. (2019). Naukovo – praktychnyi komentar Kryminaln'jkh kodeksu Ukrainy [Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine]. Kyiv: Dakor [in Ukrainian].
12. Muzyka, A.A. (1998). Vidpovidalnist za zlochyny u sferi obigu narkotychnykh zasobiv [Responsibility for crimes in the field of drug trafficking]. Kuiv: Logos [in Ukrainian].
13. Danylevska, Yu.O., Kamenskyi, D.V. (2012). Zlochyny u sferi narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rehovyn, ikh analogiv abo preperekursoriv ta inshi zlochyny proty zdorovia naselennia [Crimes in the field of narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors and other crimes against public health (problems of criminal legal qualification)]. Luhansk: Luhanskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav imeni E.O. Didorenka [in Ukrainian].
14. Burda, S.Ya., Herasym, P.S., Kisiliuk, E.M., & Sozanskyi, T.I. (2019). Kryminalno-pravova kharakterystyka zlochyniv u sferi narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rehovyn, ikh analogiv abo preperekursoriv: posibnyk dlia pidrozdiliv Natsionalnoi politzii u skhemakh [Criminal and legal characteristics of crimes in the sphere of trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues or precursors: a manual for units of the National Police in diagrams]. Lviv: LDUVS [in Ukrainian].
15. Babenko, O.M. (2007). Zapobihannia orhanamy vnutrishnikh sprav nezakonnomu kultyvuvanniu narkovmisnykh roslin [Prevention by internal affairs bodies of the illegal cultivation of narcotic plants]. Donetsk: Donetskyi yirydychnyi instytut Luhanskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].
16. Morozov, D.A. (2019). Rozsliduvannia nezakonnogo posivu abo vyroshchuvannia snotvornoho maku chy konopel [Investigation of illegal sowing or cultivation of opium poppy or cannabis]. Kuiv: Kuivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka [in Ukrainian].
17. Ofis heneralnogo prokurora: statystyka, iedynyi zvit pro kryminalni pravoporushennia po derzhavi [office of the Attorney General: Statistics, a single report on criminal offenses by state]. *Ofitsiyni vebportal – The official web portal*. Retrieved from: <https://www.gp.gov.ua/> [in Ukrainian].
18. Vyrok Yuriivskoho rayonnoho sudu Dnipropetrovskoi oblasti vid 19.01.2024 roku u spravi № 198/617/23 [Verdict of the Yuriivskyi District Court of Dnipropetrovsk Region dated January 19, 2024 in case No. 198/617/23]. *Iedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen: vebseit – Unified state register of court decisions: website*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116434293> [in Ukrainian].
19. Vyrok Industrialnogo rayonnoho sudu m. Dnipro Dnipropetrovskoi oblasti vid 11.11.2022 roku u spravi № 202/7418/22 [Verdict of the Industrial City Court of Dnipro, Dnipropetrovsk Region, dated November 11, 2022 in case No. 202/7418/22]. *Iedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen: vebseit – Unified state register of court decisions: website*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116434293> [in Ukrainian].
20. Tatsiy, V.Ya. et al. (2020). Kryminalne parvo Ukrainy: Zahalna chastyna [Criminal Law of Ukraine: General Part]. Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
21. Horokh, O.P. (2016). Zvylnennia vid pokarannia i yioho vidbuvannia (analiz sudovoi statystyky) [Release from punishment and its serving (analysis of judicial statistics)]. *Nauka i pravoookhorona – Science and the law*, 3(33), 167–175 [in Ukrainian].
22. Kaliuzhnyi, O.M. (2025). Zapobihannia nezakonnomu posivu abo vyroshchuvanniu narkovmisnykh roslin v Ukraini [Preventing the illegal sowing or cultivation of narcotic plants in Ukraine]. Odesa: ODUVS [in Ukrainian].
23. Shylo, I.V. (2023). Okremi pytannia zvylnennia vid vidbuvannia pokarannia z vyprobuvanniam [Certain issues of release from serving a sentence with probation]. – *Analychno-porivnialne pravoznavstvo Analytical-comparative jurisprudence*, 4, 441–445. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.04.71> [in Ukrainian].
24. Levchenko, Yi.O. (2023). Teoretychni, zakonodavchi ta praktychni aspekty zvylnennia vid vidbuvannia pokarannia z vyprobuvanniam [Theoretical, legislative and practical aspects of release from serving a sentence with probation]. *Analychno – porivnialne pravoznavstvo – Analytical-comparative jurisprudence*, 6, 588–591. <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.06.103> [in Ukrainian].
25. Vozniuk, A.A., Budik, I.M. (2022). Realizatsiia kryminalnoi vidpovidalnosti uchashnykh zlochynnykh orhanizatsiy za zlochyny u sferi obihu narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rehovyn, ikh analogiv i preperekursoriv [Implementation of criminal liability of members of criminal organizations for crimes in the field of trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances, their analogues and precursors]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnogo universytetu [Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*, 74(2), 199–207. [in Ukrainian].
26. Vyrok Shyrokiivskoho rayonnoho sudu Dnipropetrovskoi oblasti vid 30.10.2023 roku u spravi № 197/927/23 [Verdict of the Shyrokiiv District Court of Dnipropetrovsk Region dated October 30, 2023 in case No. 197/927/23]. *Iedynyi der-*

zhavnyi reiestr sudovykh rishen: vebseit – Unified state register of court decisions: website. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114528694> [in Ukrainian].

27. Vyroky Hadiatskoho rayonnoho sudu Poltavskoi oblasti vid 12.10.2022 roku u spravi № 526/1278/22 [Verdict of the Hadiatsky District Court of Poltava Region dated October 12, 2022 in case No. 526/1278/22.]. *Iedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen: vebseit – Unified state register of court decisions: website.* Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106716855> [in Ukrainian].

28. Vyroky Dovhyntsiivskoho rayonnoho sudu Dnipropetrovskoi oblasti vid 22.02.2023 roku u spravi № 193/1405/17 [Verdict of the Dovhyntsiivskiy District Court of the city of Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region dated February 22, 2023 in case No. 193/1405/17]. *Iedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen: vebseit – Unified state register of court decisions: website.* Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109144131> [in Ukrainian].

29. Vyroky Dzerzhynskoho rayonnoho sudu Dnipropetrovskoi oblasti vid 14.01.2024 roku u spravi № 210/6402/21 [Verdict of the Dzerzhynskiy District Court of the city of Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region dated January 14, 2024 in case No. 210/6402/21]. *Iedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen: vebseit – Unified state register of court decisions: website.* Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116374752> [in Ukrainian].

30. Vyroky Dovhyntsiivskoho rayonnoho sudu m. Kryvyi Rih Dnipropetrovskoi oblasti vid 23.08.2024 roku u spravi № 211/3683/22 [Verdict of the Dovhyntsiivskiy District Court of the city of Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region dated August 23, 2024 in case No. 211/3683/22.]. *Iedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen: vebseit – Unified state register of court decisions: website.* Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121171665> [in Ukrainian].

31. Vyroky Myrhorodskoho rayonnoho sudu Poltavskoi oblasti vid 27.07.2022 roku u spravi № 541/1400/22 [Verdict of the Myrhorod City District Court of Poltava Region dated July 27, 2022 in case No. 541/1400/22.]. *Iedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen: vebseit – Unified state register of court decisions: website.* Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105535161> [in Ukrainian].

32. Vyroky Oktyabrskoho rayonnoho sudu m. Poltava Poltavskoi oblasti vid 11.07.2022 roku u spravi № 554/5402/22 [Verdict of the Oktyabrsky District Court of Poltava dated July 11, 2022 in case No. 554/5402/22.]. *Iedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen: vebseit – Unified state register of court decisions: website.* Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105169897> [in Ukrainian].

33. Vyroky Saratskoho rayonnoho sudu Odeskoi oblasti vid 13.02.2022 roku u spravi № 513/1121/21 [Verdict of the Saratsky District Court of Odessa Region dated December 13, 2022 in case No. 513/1121/21.]. *Iedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen: vebseit – Unified state register of court decisions: website.* Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107834481> [in Ukrainian].

34. Vyroky Khorilskoho rayonnoho sudu Poltavskoi oblasti vid 08.11.2023 roku u spravi № 548/2289/23 [Verdict of the Khorolsky District Court of Poltava Region dated November 8, 2023 in case No. 548/2289/23.]. *Iedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen: vebseit – Unified state register of court decisions: website.* Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114743702> [in Ukrainian].

35. Vyroky Poltavskoho rayonnoho sudu Poltavskoi oblasti vid 03.08.2023 roku u spravi № 545/2823/23 [Verdict of the Poltava District Court of Poltava Region dated August 3, 2023 in case No. 545/2823/23.]. *Iedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen: vebseit – Unified state register of court decisions: website.* Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112624190> [in Ukrainian].

36. Vyroky Khorilskoho rayonnoho sudu Poltavskoi oblasti vid 09.11.2023 roku u spravi № 548/2154/23 [Verdict of the Khorolsky District Court of Poltava Region dated November 9, 2023 in case No. 548/2154/23.]. *Iedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen: vebseit – Unified state register of court decisions: website.* Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114795078> [in Ukrainian].

37. Vyroky Chorukhyinskoho rayonnoho sudu Poltavskoi oblasti vid 03.09.2024 roku u spravi № 549/379/24 [Verdict of the Chornukhyinskiy District Court of Poltava Region dated September 3, 2024 in case No. 549/379/24.]. *Iedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen: vebseit – Unified state register of court decisions: website.* Retrieved from: URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/121379494> [in Ukrainian].

38. Vyroky Myrhorodskoho miskrayonnoho sudu Poltavskoi oblasti vid 12.08.2022 roku u spravi № 541/1563/22 [Verdict of the Myrhorod City District Court of Poltava Region dated August 12, 2022 in case No. 541/1563/22.]. *Iedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen: vebseit – Unified state register of court decisions: website.* Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105707817> [in Ukrainian].

39. Vyroky Petropavlivskoho rayonnoho sudu Dnipropetrovskoi oblasti vid 27.04.2023 roku u spravi № 423/309/22 [Verdict of the Petropavlivskiy District Court of Dnipropetrovsk Region dated April 27, 2023 in case No. 423/309/22.]. *Iedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen: vebseit – Unified state register of court decisions: website.* Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110467504> [in Ukrainian].

40. Vyroky Frunzivskoho rayonnoho sudu Odeskoi oblasti vid 14.08.2023 roku u spravi № 517/528/23 [Verdict of the Frunzivskiy District Court of Odessa Region dated August 14, 2023 in case No. 517/528/23.]. *Iedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen: vebseit – Unified state register of court decisions: website.* Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112789940> [in Ukrainian].

41. Pro vnesennia zmin ta dopovnen do postanovy Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 26.04.2002 roku № 4 «Pro sudovu praktyku u spravakh pro zlochyny u sferi obihu narkotychnykh zasobiv, psykhotropnykh rehovyn, ikh analogiv abo preprekursoriv»: Plenum Verkhovnoho Sudu Ukrainy Postanova № 16 vid 18. 12. 2009 roku [On Amendments and Supplements to the Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine dated April 26, 2002 No. 4 «On Judicial Practice in Cases of Crimes in the Sphere of Trafficking in Narcotic Drugs, Psychotropic Substances, Their Analogues or Precursors»: Resolution of the Plenum of the Supreme Court of Ukraine No. 16 dated December 18, 2009]. *Vebportal Verkhovnoi Rady Ukrainy – Web portal of the Verkhovna Rada of Ukraine.* Retrieved from: https://zakononline.com.ua/documents/show/312519__312584 [in Ukrainian].

42. Andrushko, P.P. et al. (2024). Proekt Novoho Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [Draft of the New Criminal Code of Ukraine]. Kyiv: VAITE [in Ukrainian].

Karpenko Artem,

Postgraduate Student at the Department of Criminal Law and Criminology

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/009-003-9823-8235>

**CRIMINAL OFFENSE PROVIDED FOR IN PART 2 OF ARTICLE 310
OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE:
CERTAIN ISSUES OF CRIMINAL LIABILITY**

The article provides an analysis of judicial practice regarding the forms of implementation of criminal liability for a criminal offense provided for in Part 2 of Article 310 of the Criminal Code of Ukraine: conviction of the guilty party, which is expressed in a court verdict of conviction, from the actual serving of which the person is released with a probationary period on the basis of Part 1 of Article 75 of the Criminal Code of Ukraine and the actual serving by the guilty party of the punishment imposed on him by the court in the form of deprivation or restriction of liberty.

It was determined that among all regions, the leaders in the illegal cultivation of sleeping pills and cannabis for the period from 2022 to 2024 are Dnipropetrovsk, Odesa and Poltava regions. An analysis of judicial practice under Part 2 of Article 310 of the Criminal Code of Ukraine in the above regions was conducted, and the corresponding conclusions were presented.

The qualifying features of the crime were considered: committed by a person who was convicted under this article or who previously committed one of the criminal offenses provided for in Articles 307, 309, 311, 317 of the Criminal Code of Ukraine, or committed by prior conspiracy by a group of persons for the purpose of sale, as well as illegal sowing or illegal cultivation of sleeping poppy in the amount of five hundred or more plants or hemp in the amount of fifty or more plants.

Attention is drawn to the illogicality on the part of the legislator, which is expressed in the absence of establishing upper limits for illegal cultivation of the above-mentioned narcotic plants in Part 2 of Article 310 of the Criminal Code of Ukraine and the excessively high proportion of sentences with exemption from serving a sentence with probation applied by the courts.

Legislative changes are proposed by making adjustments to the number of poppy and hemp plants as a particularly qualifying characteristic. A well – founded proposal for a legislative amendment to supplement Article 310 of the Criminal Code of Ukraine with Part 3 is presented, which, in our opinion, will allow us to distinguish cases of committing this crime «without the purpose of sale» from the commission of such acts «with the purpose of sale».

Key words: *criminal offense, criminal liability, punishment, release from serving a sentence, imprisonment, qualifying features, illegal sowing, illegal cultivation, hemp, sleeping poppy.*

Надіслано до редколегії 02.09.2025
Рекомендовано до публікації 15.10.2025
Опубліковано 21.11.2025

УДК 343.352:343.9:341.24(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-3-15-11>

Красій Марія Омелянівна,
кандидат юридичних наук, доцент
(Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
м. Івано-Франківськ)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8752-7371>

ПОСИЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КРИМІНАЛЬНІ КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗОВНІШНЬОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

У статті розглянуто окремі аспекти посилення кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення в Україні крізь призму зовнішньої кримінально-правової політики. Підкреслено, що корупція становить системну загрозу верховенству права, демократичним інститутам та міжнародній довірі, а для України, яка перебуває в умовах євроінтеграційних процесів і збройної агресії, боротьба з нею має стратегічне значення. Проаналізовано міжнародні стандарти протидії корупції, закріплені у Конвенції ООН проти корупції, Кримінальній конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією, а також у новітніх ініціативах ЄС. Визначено, що національне кримінальне законодавство України загалом відповідає базовим міжнародним вимогам, проте зберігаються суттєві прогалини, зокрема відсутність кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення у приватному секторі та недостатній рівень захисту викривачів корупції.

Ключові слова: корупція, кримінальна відповідальність, зовнішня кримінально-правова політика, міжнародні стандарти, євроінтеграція, викривачі корупції, приватний сектор.

Постановка проблеми. Корупція є одним з головних чинників, що підривають верховенство права, демократичні інститути та економічний розвиток держави. Для України, яка перебуває в процесі євроінтеграції та водночас захищає свою державність в умовах збройної агресії, питання ефективної протидії корупційним правопорушенням має стратегічне значення. Міжнародні стандарти, закріплені в універсальних та регіональних договорах, визначають обов'язок держав-учасниць забезпечувати криміналізацію корупційних діянь і створювати ефективні механізми їх розслідування та покарання.

Проевропейський напрям зовнішньої політики посідає одне з провідних місць у системі зовнішньополітичних пріоритетів України. Відповідно до ст. 11 Закону України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» однією з таких засад визначено забезпечення інтеграції України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в Європейському Союзі (далі – ЄС) [1]. Невід'ємними складовими частинами європейського правового простору є юридичні норми, принципи та стандарти, вироблені в межах таких найвпливовіших регіональних міжнародних організацій та об'єднань, як ЄС та Рада Європи (далі – РЄ) [2, с. 104]. Разом із тим ефективно впровадження європейських стандартів у сфері протидії корупції потребує не лише внутрішніх реформ, а й активної зовнішньо-правової взаємодії. Україна зобов'язана не тільки адаптувати власне законодавство до вимог

Конвенції Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) проти корупції, Кримінальної конвенції РЄ та директив ЄС, а й забезпечувати їх реальне застосування в практиці кримінальної юстиції. Виникає наукова потреба визначити, яким чином зовнішньоправові інструменти можуть посилювати національну політику у сфері боротьби з корупцією, та які прогалини наявні у сучасному кримінальному законодавстві України щодо реалізації міжнародних стандартів. Усвідомлення цих аспектів дозволяє комплексно оцінити ефективність кримінально-правової політики України та запропонувати шляхи її вдосконалення, зокрема через інтеграцію зовнішньоправових практик і стандартів у систему національного кримінального законодавства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема посилення відповідальності за кримінальні корупційні правопорушення в Україні отримала широке висвітлення у працях А. В. Боровика, О. О. Дудорова, І. В. Козича, О. В. Сачко, А. В. Сідельнікова, Т. М. Тертиченко, М. І. Хавронюка, О. В. Хорошуна та інших дослідників. Водночас аспекти, що безпосередньо стосуються зовнішньої кримінально-правової політики України, залишилися опрацьованими лише фрагментарно. Насамперед ідеться про: гармонізацію національного законодавства з актуальними ініціативами ЄС у сфері боротьби з корупцією; криміналізацію корупційних проявів у приватному секторі; стандарти доказування у справах про незаконне збагачення та зловживання впливом у контексті міжнародної

взаємодії; кримінально-правові гарантії захисту викривачів як передумову міжнародної довіри; застосування механізмів спільних слідчих груп, взаємного визнання рішень і обміну доказами з органами держав-членів ЄС. Саме на перетині проблем посилення відповідальності за корупційні правопорушення та зовнішньополітичних зобов'язань України формується дослідницька ніша, що визначає актуальність обраної теми та потребує подальшої наукової систематизації.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі окремих аспектів посилення відповідальності за кримінальні корупційні правопорушення в Україні крізь призму зовнішньої кримінально-правової політики, а також у визначенні шляхів гармонізації національного законодавства з міжнародними та європейськими антикорупційними стандартами з метою підвищення ефективності протидії корупції та зміцнення довіри міжнародних партнерів.

Виклад основного матеріалу. Корупція – це рухома мішень, яка потребує постійної адаптації, оскільки глобальні зміни, такі як гонка за природними ресурсами, технологічний прогрес та кризи, створюють нові можливості для корупції. У такому контексті уряди та підприємства повинні послідовно управляти ризиками та активізувати боротьбу з припиненням корупційної практики [3]. Зважаючи на геополітичні виклики, для України боротьба з корупцією є не лише елементом внутрішньої політики, але й ключовою умовою збереження міжнародної підтримки та інтеграції до європейських структур. Корупція сприймається як серйозна проблема національної безпеки і розглядається як внутрішня та зовнішня загроза, яка може поставити під загрозу процес європейської інтеграції загалом [4]. Саме тому ефективне виконання міжнародних антикорупційних зобов'язань, впровадження сучасних механізмів запобігання та притягнення до відповідальності є визначальними чинниками для подальшого розвитку держави та зміцнення її правової системи.

Конвенція ООН проти корупції вимагає, щоб сторони Конвенції жили законодавчих та інших заходів для визнання хабарництва, незаконного привласнення та відмивання грошей кримінальними злочинами, а також розглянули можливість вжиття законодавчих та інших заходів для визнання деяких інших діянь кримінальними злочинами (зловживання службовим становищем, торгівля впливом та з урахуванням своєї конституції та основоположних принципів своєї правової системи незаконне збагачення). Відповідно до зобов'язань, що містяться в Політичній Декларації, прийнятій на Спеціальній сесії Генеральної Асамблеї ООН проти корупції 2021 року, ЄС повинен, наскільки це можливо, вийти за рамки мінімальних та вжити додаткових заходів для запобігання корупції та боротьби з нею. Пропозиція визначає сферу застосування корупційних правопорушень з метою охоплення всіх відповідних дій, обмежуючи їх тим, що є необхідним та пропорційним. Пропозиція посилює чинні міжнародні зобов'язання, де це необхідно, з метою покращення транскордонної співпраці та запобігання використанню злочинцями відмінностей між національними законодавствами на свою користь [5].

Законодавство ЄС пропонується Європейською Комісією, але має бути обговорене та узгоджене на основі консенсусу між Європейським Парламентом та Радою. Рада складається з урядів кожної держави ЄС, і у випадку запропонованої Директиви, схоже, вона стала форумом для тих, хто має слабкі антикорупційні заходи, щоб підірвати їх. Деякі країни чинили опір конкретним заходам для збереження статус-кво в межах своїх кордонів – на

приклад, Італія, яка прагнула більшої гнучкості в позиції Ради щодо криміналізації зловживання службовим становищем, що дозволило б країні продовжувати свої нещодавні реформи. Загалом, пропозиція Ради обмежує повноваження Директиви на двох рівнях – запобігання та криміналізація. Вона знецінює заходи запобігання, але водночас знижує термін давності, що ускладнює як зупинення корупції до її виникнення, так і переслідування її після того, як вона сталася. Зокрема, з точки зору запобігання вона обмежує вимоги до прозорості та розкриття інформації, що ускладнює виявлення корупції та співпрацю держав для її розкриття. Ситуацію погіршує те, що пропозиція вводить формулювання, яке створює більше лазівок і потенційно ускладнює транспозицію. У деяких випадках формулювання є слабшим, що полегшує розгляд незрозумілих справ. В інших воно настільки специфічне, що застосовується лише в рідкісних ситуаціях. Наприклад, м'якша позиція Ради щодо торгівлі впливом відображає формулювання, що використовується в ірландському законодавстві, яке вимагає доказів сильнішого «неналежного впливу» для кримінальних справ, що забезпечує вищий тягар доказування, що ускладнює успішне судове переслідування. Натомість, стандарти Конвенції ООН проти корупції (UNCAC) використовують ширший термін «реальний або передбачуваний вплив» [6]. У контексті зовнішньої кримінально-правової політики України така ситуація в ЄС створює як виклики, так і можливості. З одного боку, ослаблені положення про запобігання та криміналізацію корупції в пропозиції щодо Директиви Європейського Парламенту та Ради про боротьбу з корупцією можуть негативно вплинути на європейську правову гармонізацію та ускладнити ефективну транскордонну співпрацю. З іншого боку, це відкриває для України шанс позиціонувати себе як державу, що готова імплементувати більш жорсткі та всеосяжні антикорупційні стандарти, наближені до вимог UNCAC та рекомендацій GRECO. Такий підхід дозволив би Україні не лише демонструвати відповідність Копенгагенським критеріям, але і стати прикладом для окремих країн-членів ЄС, які нині демонструють опір підвищенню стандартів.

Зусилля проти корупції всередині ЄС страждають від відсутності чітких мінімальних стандартів щодо визначення форм корупції та пов'язаних з нею злочинів, а також типу та рівня санкцій, що застосовуються до цих правопорушень. Також варто відзначити необхідність покращення синергії з міжнародними стандартами, що не можна залишати на відкуп окремих державам-членам, оскільки деякі країни не зв'язані міжнародними угодами (наприклад, п'ять держав-членів – Болгарія, Хорватія, Кіпр, Мальта та Румунія – не є членами ОЕСР). Положення про викривачів, стандарти відповідальності в приватному секторі є ключовими сферами, де міжнародні стандарти також повинні охоплюватися правилами ЄС [7, с. 231]. Зовнішня кримінально-правова політика України має враховувати не лише загальноєвропейські тенденції, але й прогалини у правовому регулюванні на рівні ЄС. Вирішення питань криміналізації корупції у приватному секторі, посилення гарантій захисту викривачів та гармонізація санкцій відповідає як міжнародним зобов'язанням України (Конвенція ООН проти корупції, Кримінальна конвенція РЄ про боротьбу з корупцією), так і стратегічному курсу на євроінтеграцію. Це дозволяє позиціонувати Україну не лише як країну-реципієнта стандартів, але й як потенційного донора інноваційних практик для зміцнення європейської антикорупційної політики, що особливо важливо з огляду на відсутність у самому ЄС уніфікованих мінімальних вимог у цій сфері.

**Порівняння вимог UNCAC [8], Кримінальної конвенції [9] та КК України [10]
щодо криміналізації корупції: виконання та прогалини**

Вимоги Конвенції ООН проти корупції та Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією	Відповідна норма КК України	Статус виконання	Коментар	Пропозиції щодо вдосконалення
1	2	3	4	5
Криміналізація хабарництва (одержання/надання неправомірної вигоди)	Ст. 368, 369 КК України	Виконано	Передбачає відповідальність включно з іноземними посадовими особами	Розширити коло суб'єктів на приватний сектор.
Криміналізація зловживання службовим становищем	Ст. 364 КК України	Виконано	Охоплює використання влади всупереч інтересам служби	Встановити відповідальність за корупційні правопорушення, які призвели до порушення міжнародних зобов'язань України, зокрема у сфері європейської інтеграції, виконання антикорупційних конвенцій та міжнародних договорів (порушення міжнародних зобов'язань України через корупційні правопорушення формально підпадає під категорію «школа державним інтересам» у ст. 364 КК, але для більшої визначеності і щоб уникнути оціночності, законодавець міг би прямо передбачити цю категорію як окрему кваліфікуючу ознаку).
Криміналізація зловживання впливом	Ст. 369-2 КК України	Виконано (з уточненнями)	Визначає відповідальність за вплив на рішення службових осіб	Розширити норму для охоплення впливу у приватному секторі та через посередників.
Незаконне збагачення	Ст. 368-5 КК України	Виконано (після відновлення)	Відновлено у 2019 р., відповідає стандартам UNCAC	Розглянути можливість зниження порогу доказування у справах щодо незаконного збагачення задля підвищення ефективності правозастосування, а також передбачити застосування спеціальної конфіскації активів, походження законності яких не підтверджено.
Відмивання доходів, здобутих злочинним шляхом	Ст. 209 КК України	Виконано	Охоплює легалізацію злочинного майна	Розширити перелік предикатних злочинів, які можуть виступати підставою для кваліфікації діяння як відмивання доходів, а також передбачити кримінальну відповідальність за недбалість у запобіганні відмиванню доходів, одержаних злочинним шляхом.
Зловживання в приватному секторі	Немає окремої норми	Частково виконано	Лише загальні норми (ст. 364-1 КК України «Зловживання повноваженнями службовою особою юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми»)	Ввести окрему статтю «Корупція у приватному секторі», яка передбачатиме відповідальність за надання, одержання чи вимагання неправомірної вигоди службовими особами юридичних осіб приватного права, незалежно від їх організаційно-правової форми за прикладом ст. 296а КК Польщі [11].
Конфлікт інтересів	Немає кримінально-правової норми	Не виконано в частині кримінально-правового захисту, але і прямого положення про криміналізацію конфлікту інтересів у міжнародних актах немає	Законом України «Про запобігання корупції» (ст. 28–36) визначено поняття реального та потенційного конфлікту інтересів, закріплено основні механізми його врегулювання (самостійне повідомлення, усунення від прийняття рішень, передача повноважень тощо). За порушення цих вимог передбачено адміністративну відповідальність відповідно до ст. 172-7 КУпАП. Водночас кримінальне законодавство наразі не містить спеціальної норми, яка б встановлювала відповідальність за умисне неврегулювання конфлікту інтересів у випадках, коли такі дії завдали істотної шкоди державним чи суспільним інтересам, що зумовлює доцільність законодавчого доопрацювання.	Встановити кримінальну відповідальність за умисне неврегулювання реального конфлікту інтересів у випадках, коли такі дії призвели або могли призвести до істотної шкоди державним чи суспільним інтересам. Розглянути можливість доповнення КК України окремою нормою «Зловживання в умовах конфлікту інтересів».
Неправдиве декларування	Ст. 366-2, 366-3 КК України	Виконано	Передбачає відповідальність за неподання або недостовірне подання декларації	Підвищити санкції для високопосадовців; додати відповідальність за приховування бенефіціарів.

Закінчення табл. 1

1	2	3	4	5
Захист викривачів корупції	Немає кримінально-правової норми	Не виконано в частині кримінально-правового захисту, але і прямого положення про криміналізацію захисту осіб, що повідомляють про корупційні діяння у міжнародних актах немає	Є у Законі «Про запобігання корупції», але не в КК України	Встановити кримінальну відповідальність за будь-які форми переслідування, погроз або тиску на осіб, які повідомляють про корупційні правопорушення (викривачів), зокрема у випадках, коли такі дії вчинені службовими або посадовими особами, та можуть перешкоджати здійсненню законного повідомлення про корупцію.
Міжнародна правова допомога у розслідуванні корупції	Розділ IX КПК України	Виконано	Відповідає вимогам щодо екстрадиції та співпраці	Удосконалити механізми обміну доказами з правоохоронними органами ЄС та Інтерпол; запровадити практику створення спільних слідчих груп у корупційних провадженнях.

Аналіз чинного кримінального законодавства України свідчить, що держава загалом виконала ключові вимоги Конвенції ООН проти корупції, однак зберігаються суттєві прогалини, що перешкоджають ефективній імплементації міжнародних стандартів. Найбільш критичними залишаються відсутність кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення у приватному секторі та недостатній рівень кримінально-правового захисту викривачів корупції. Ці сфери особливо важливі у контексті рекомендацій GRECO та Європейської Комісії, оскільки без їх належного врегулювання Україна ризикує зберегти високий рівень латентної корупції та втратити довіру міжнародних партнерів.

Для забезпечення сталого прогресу у боротьбі з корупцією та виконання зобов'язань перед ЄС необхідно посилити санкції за порушення, що завдають шкоди національним та міжнародним інтересам України, запровадити криміналізацію зловживань у приватному секторі, а також гарантувати належний захист викривачів. Такий підхід не лише підвищить ефективність національної антикорупційної системи, але і сприятиме поглибленню транскордонної співпраці та зміцненню зовнішньої кримінально-правової політики держави.

Висновки. У результаті проведеного дослідження встановлено, що посилення кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення в Україні має розглядатися не лише у внутрішньому вимірі, а й у контексті зовнішньої кримінально-правової політики держави. Гармонізація національного законодавства з положеннями Конвенції ООН проти корупції, Кримінальної конвенції РЄ про боротьбу з корупцією, рекомендаціями GRECO та Європейської Комісії є необхідною умовою підвищення ефективності протидії корупції.

Особливої уваги потребує криміналізація корупційних діянь у приватному секторі, запровадження ефективних механізмів кримінально-правового захисту викривачів корупції, а також удосконалення регулювання конфлікту інтересів. Важливим напрямом є також посилення відповідальності високопосадовців, рішення яких мають найбільший вплив на державні та суспільні інтереси.

Таким чином, комплексне поєднання внутрішніх реформ із виконанням міжнародних зобов'язань дозволить не лише знизити рівень латентної корупції, а й зміцнити довіру міжнародних партнерів до України, що є визначальним чинником її європейської та євроатлантичної інтеграції.

Список використаних джерел

1. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01.10.2010. № 2411-VI. Дата оновлення: 31.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17> (дата звернення: 05.08.2025).
2. Дудоров О. О., Тертиченко Т. М. Протидія відмиванню «брудного» майна: європейські стандарти та Кримінальний кодекс України : монографія. Київ : Ваіге, 2015. 392 с.
3. Anti-corruption and integrity. *OECD*. URL: <https://www.oecd.org/corruption-integrity/forum/home/> (дата звернення: 15.06.2025).
4. Красій М. О. Політика в сфері боротьби з корупцією: досвід Європейського Союзу. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія : Право, публічне управління та адміністрування*. 2023. № 7. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2023-7-01-02>.
5. Пропозиція щодо Директиви Європейського Парламенту та Ради про боротьбу з корупцією, що замінює Рамкове рішення Ради 2003/568/ЖНА та Конвенцію про боротьбу з корупцією за участю посадових осіб Європейських Співтовариств або посадових осіб держав-членів Європейського Союзу, та вносить зміни до Директиви (ЄС) 2017/1371 Європейського Парламенту та Ради від 03.05.2023 р. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52023PC0234#> (дата звернення: 12.08.2025).
6. Aiozza N. Future of fighting corruption in the EU stands on knife's edge. *Transparency International EU*: February 19, 2025. URL: <https://transparency.eu/future-of-fighting-corruption-in-the-eu-stands-on-knives-edge/> (дата звернення: 15.06.2025).
7. Козич І. В. Новітня кримінально-правова політика ЄС в сфері боротьби з корупцією: передові практики та найближчі перспективи. *Європеїзація кримінального права України* : матеріали міжнародної наукової конференції (м. Харків, 19 грудня 2024 р.). м. Харків, 2025. С. 228–235.
8. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 10.08.2025).

9. Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією від 27.01.1999 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text (дата звернення: 10.08.2025).
10. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5.04.2001 р. № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 10.08.2025).
11. Kodeks karny: Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Nr 88 poz. 553. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf> (дата звернення: 11.08.2025).

References

1. Zakon Ukrainy «Pro zasady vnutrishnoi i zovnishnoi polityky» vid 01.10.2010 № 2411-VI. (2010, October 1; updated 2023, March 31) [Law of Ukraine “On the Principles of Domestic and Foreign Policy”]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17> (data zvernennia: 05.08.2025) [in Ukrainian].
2. Dudorov, O. O., & Tertytchenko, T. M. (2015). Protydiia vidmyvanniu «brudnoho» maina: yevropeiski standarty ta Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Countering money laundering: European standards and the Criminal Code of Ukraine]: monohrafiia. Kyiv : Vaite. 392 s. [in Ukrainian].
3. OECD. (n.d.). Anti-corruption and integrity. OECD. Retrieved from: <https://www.oecd.org/corruption-integrity/forum/home/> (data zvernennia: 15.06.2025) [in English].
4. Krasii, M. O. (2023). Polityka v sferi borotby z koruptsiieiu: dosvid Yevropeiskoho Soiuzu [Anti-corruption policy: Experience of the European Union]. Problemy suchasnykh transformatsii. Serii: Pravo, publichne upravlinnia ta administruvannia, (7). Retrieved from: <https://doi.org/10.54929/2786-5746-2023-7-01-02> (data zvernennia: 14.08.2025) [in Ukrainian].
5. Propozytsiia shchodo Dyrektyvy Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady pro borotbu z koruptsiieiu, shcho zaminiuie Ramkove rishennia Rady 2003/568/JHA ta Konventsiiu pro borotbu z koruptsiieiu za uchastiu posadovykh osib Yevropeiskykh Spivtovarystv abo posadovykh osib derzhav-chleniv Yevropeiskoho Soiuzu, ta vnosyt zminy do Dyrektyvy (YeS) 2017/1371 Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady vid 03.05.2023 r. (2023) [Proposal for a Directive of the European Parliament and of the Council on combating corruption, replacing Council Framework Decision 2003/568/JHA and the Convention on the fight against corruption involving officials of the European Communities or officials of Member States of the European Union, and amending Directive (EU) 2017/1371 of the European Parliament and of the Council of 03 May 2023]. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52023PC0234#> (data zvernennia: 12.08.2025) [in Ukrainian].
6. Aiossa, N. (2025). Future of fighting corruption in the EU stands on knife's edge. Transparency International EU. Retrieved from: <https://transparency.eu/future-of-fighting-corruption-in-the-eu-stands-on-knifes-edge/> (data zvernennia: 15.06.2025) [in English].
7. Kozich, I. V. (2025). Novitnia kryminalno-pravova polityka YeS v sferi borotby z koruptsiieiu: peredovi praktyky ta nablyzhchi perspektyvy [The latest EU criminal law policy in combating corruption: Best practices and near-term prospects]. In Ievropeizatsiia kryminalnogo prava Ukrainy: Materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii (Kharkiv, December 19, 2024) (s. 228–235). Kharkiv [in Ukrainian].
8. Konventsiiia Orhanizatsii Ob'iednanykh Natsii proty koruptsii [United Nations Convention against Corruption]. (2003, October 31). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (data zvernennia: 10.08.2025) [in Ukrainian].
9. Kryminalna konventsiiia pro borotbu z koruptsiieiu [Criminal Law Convention on Corruption]. (1999, January 27). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_101#Text (data zvernennia: 10.08.2025) [in Ukrainian].
10. Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine]. (2001, April 5). Law of Ukraine № 2341-III. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (data zvernennia: 10.08.2025) [in Ukrainian].
11. Kodeks karny [Criminal Code]. (1997, June 6). Ustawa Nr 88, poz. 553. Retrieved from: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf> (data zvernennia: 11.08.2025) [in Polish].

Krasii Mariia,

Candidate of Law, Associate Professor

(Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ivano-Frankivsk)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8752-7371>

STRENGTHENING LIABILITY FOR CRIMINAL CORRUPTION OFFENSES: CERTAIN ASPECTS OF UKRAINE'S FOREIGN CRIMINAL AND LEGAL POLICY

The article examines certain aspects of strengthening criminal liability for corruption offenses in Ukraine through the prism of foreign criminal law policy. It is emphasized that corruption poses a threat to the rule of law, democratic institutions and international trust, and for Ukraine, which is in the conditions of European integration processes and armed aggression, the fight against it is of strategic importance. The international standards for combating corruption, enshrined in the UN Convention against Corruption, the Criminal Convention of the Council of Europe on Combating Corruption, as well as in the latest EU initiatives, are analyzed. It is emphasized that the implementation of international anti-corruption obligations and the harmonization of legislation with European standards are not only a domestic political, but also a foreign policy priority of Ukraine. It is established that the current criminal legislation of Ukraine mostly meets basic standards, but has a number of significant gaps. Among them are the lack of full criminalization of corruption in the private sector, insufficient level of criminal law protection for whistleblowers, as well as imperfect regulation of conflict of interest issues. The need to harmonize the norms of the Criminal Code of Ukraine with the provisions of international treaties and GRECO recommendations, improve the legal regulation of conflict of interest, and strengthen sanctions for high-ranking officials is substantiated.

Based on the analysis, ways to improve national legislation are proposed, in particular: implementation of norms on liability for corrupt acts in the private sector; establishment of criminal liability for the prosecution of whistleblowers, strengthening sanctions for high-ranking officials, expansion of the institution of special confiscation and adaptation of standards of evidence in cases of illicit enrichment. It is concluded that only a comprehensive combination of internal reforms and the implementation of external international obligations can ensure the effectiveness of Ukraine's anti-corruption policy, reduce the level of latent corruption and strengthen trust with international partners, which is a key factor in its further European and Euro-Atlantic integration.

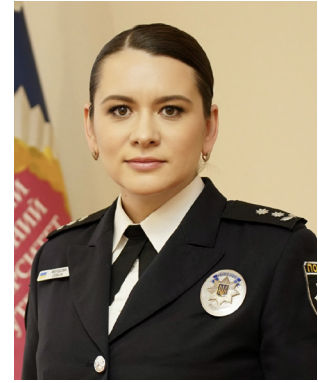
Key words: *corruption, criminal liability, external criminal law policy, international standards, European integration, whistleblowers, private sector.*

Надіслано до редколегії 20.08.2025
Рекомендовано до публікації 07.10.2025
Опубліковано 21.11.2025

УДК 342.951.7:340.13(477)(100)
DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-3-15-12>

Мердова Ольга Миколаївна,

кандидат юридичних наук, професор,
заступник директора навчально-наукового інституту підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної поліції імені Е.О. Дідоренка
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0769-2364>

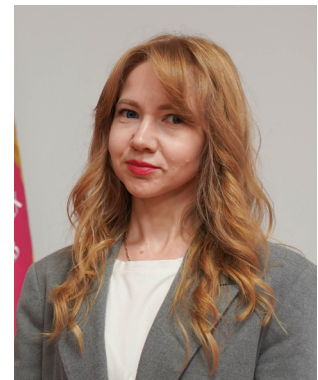
Умрихіна Ірина Олександрівна,

доктор філософії в галузі права,
завідувач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету підготовки
фахівців для підрозділів превентивної діяльності НПУ
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-9041-5831>

Шишкарьова Олена Геннадіївна,

викладач кафедри адміністративно-правових дисциплін факультету підготовки
фахівців для підрозділів превентивної діяльності НПУ
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-0086-6486>

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НАВМИСНЕ КЕРОВАНЕ ЗАНЕСЕННЯ ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ (ДРИФТУВАННЯ): ЗАКОНОДАВЧІ ІНІЦІАТИВИ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Статтю присвячено дослідженню проблем запровадження в Україні адміністративної відповідальності за навмисне кероване занесення транспортного засобу (дрифтування). Особливу увагу приділено аналізу сучасних законодавчих ініціатив, які мають місце в Україні відносно встановлення адміністративної відповідальності за навмисне кероване занесення транспортного засобу (дрифтування). Зокрема, предметом аналізу стали положення проекту закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за навмисне кероване занесення транспортного засобу (дрифтування)» (реєстр. № 9642 від 22.08.2023). Підкреслено, що від дрифтування як протиправного діяння слід відрізнити однойменний окремий вид автомобільного спорту. У зв'язку з наведеним, урахуовуючи укорінення у вжитку терміна «дрифтування» («дрифт», «дрифтинг» тощо) для позначення виду автомобільного спорту та його офіційне визнання в Україні, а також із метою розмежування відповідних протиправних діянь та виду спорту (спортивних змагань тощо), постає питання у доцільності вибору більш точного терміна для позначення відповідного адміністративного правопорушення. Відзначено й інші недоліки законопроекту № 9642:

а) неможливість включення до диспозиції пропонованої ним ст. 122-6 КУпАП формулювання («порушення Правил дорожнього руху...») за умови безпосередньої відсутності у Постанові Кабінету Міністрів України «Про Правила дорожнього руху» від 10.10.2001 заборони здійснювати навмисне кероване занесення транспортного засобу (дрифтування); б) окремі варіанти протиправної поведінки щодо дрифтування, які законопроектом № 9642 пропонується визначити у межах окремого складу адміністративного правопорушення, за чинного регулювання вже є адміністративно караними діями. Аналіз зарубіжного досвіду показав, що у багатьох іноземних державах за сучасних умов кероване занесення транспортного засобу (дрифтування) за винятком дрифтування як виду автомобільного спорту є забороненою поведінкою (Грузія, США, Саудівська Аравія, Туреччина, Японія та ін.). Зроблено висновок про доцільність внесення змін до КУпАП та встановлення в Україні адміністративної відповідальності за навмисне кероване занесення транспортного засобу (дрифтування) у непризначених для цього місцях за умови доопрацювання законопроекту № 9642.

Ключові слова: адміністративна відповідальність, адміністративне правопорушення, дрифтування, правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху.

Постановка проблеми. В умовах реформування адміністративно-деліктного законодавства України, що передбачає розроблення та схвалення нового Кодексу України про адміністративні проступки, вагомим значення набуває перегляд існуючого переліку та видів адміністративних правопорушень у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, з одного боку, з позиції його узгодження із рівнем суспільної шкідливості відповідних протиправних діянь у сучасних умовах, а з іншого – відповідності європейським стандартам у сфері адміністративної відповідальності. Безпосередньо це стосується й наукового аналізу питань доцільності (недоцільності) встановлення адміністративної відповідальності за таке відносно нове явище соціально-правової дійсності, як навмисне кероване занесення транспортного засобу (дрифтування), яке сьогодні набуває поширення, у тому числі на дорогах загального користування, на пішохідних переходах тощо. Особливої актуальності це питання набуває у світлі зростаючої кількості дорожньо-транспортних пригод (далі – ДТП) в Україні. Так, у 2023 р. в Україні було зафіксовано 23 642 ДТП із загиблими або травмованими (3 053 – загинуло, 29 502 – травмовано), тоді як у 2024 р. загальна кількість таких ДТП зросла вже до 25 781 (загинуло – 3 202, травмовано – 32 023) [8].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми адміністративної відповідальності за вчинення правопорушень у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху є предметом традиційної уваги вітчизняних учених-адміністративістів, зокрема О.М. Бандурки, О.І. Безпалової, Ю.П. Биятка, М.Ю. Веселова, В.В. Доненка, В.В. Зуй, Т.О. Коломоєць, В.К. Колпакова, А.Т. Комзюка, О.В. Кузьменко, О.М. Мердової, Р.І. Михайлова, О.М. Музичука, В.Й. Розвадовського, О.Ю. Синявської, О.Г. Фролової, А.В. Червінчука та ін. Науковцями аналізувалися правові засади адміністративної відповідальності за правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху, перелік та складі окремих адміністративних правопорушень, адміністративні стягнення, що накладаються за їх учинення, провадження у справах про адміністративні правопорушення у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху та ін.

Своєю чергою, як свідчить вивчення наукової літератури, проблематика встановлення адміністративної відповідальності за навмисне кероване занесення транспортного засобу (дрифтування) у вітчизняному адміністративно-правовому дискурсі свого належного відображення не отримала і залишається практично

поза увагою вчених. Ці та інші обставини зумовлюють постановку **мети цієї наукової статті**, що полягає в аналізі сучасних законодавчих ініціатив стосовно встановлення адміністративної відповідальності за навмисне кероване занесення транспортного засобу (дрифтування), а також характеристики зарубіжного досвіду у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. «Дрифтування», або «дрифт» (від англ. drift – дрейф, занос) – кероване занесення транспортного засобу, за якого передбачається здійснення надмірної поворотності транспортного засобу, що змушує останній рухатися боком у заносі з навмисним зривом провідної осі за умови збереження водієм контролю над рухом транспортного засобу. При цьому слід підкреслити, що однойменну назву має і окремий вид автомобільного спорту, що набуває поширення. Цей вид автоспорту почав набувати популярності в Японії в 1970–1980-х роках, а згодом поширився та був офіційно визнаний видом спорту у багатьох державах світу (Австралії, Великій Британії, Латвії, Литві, Новій Зеландії, США, Японії та ін.). Водночас наголосимо, що дрифтування визнано Автомобільною федерацією України як складова частина автомобільного спорту і в Україні, де відбуваються змагання Ukrainian Drift Championship (UDC). Наведені обставини потребують обов'язкового врахування під час аналізу сучасних законодавчих ініціатив, які мають місце в Україні, відносно встановлення адміністративної відповідальності за навмисне кероване занесення транспортного засобу (дрифтування).

Насамперед слід відзначити, що проект нового Кодексу України про адміністративні проступки, реєстр. № 11386 від 28.06.2024 [3], який оприлюднений та обговорюється науковим і експертним середовищем, не передбачає такого складу адміністративного правопорушення, як «навмисне кероване занесення транспортного засобу (дрифтування)». Своєю чергою, на окрему увагу заслуговує проект закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за навмисне кероване занесення транспортного засобу (дрифтування)» (реєстр. № 9642 від 22.08.2023, далі – законопроект № 9642) [4].

Як зазначається у пояснювальній записці до законопроекту № 9642, він спрямований на посилення захисту учасників дорожнього руху від небезпечних дій водіїв, що здійснюють дрифтування, а також посилення захисту людей від впливу шуму, що виникає під час дрифтуван-

ня. У зв'язку з наведеним пропонується внести зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП), а саме:

– доповнити КУпАП новою статтею – ст. 122-6 «Навмисне кероване занесення (дрифтування) транспортного засобу» такого змісту:

«Порушення водієм Правил дорожнього руху, що виражається у навмисному керованому занесенні автомобіля (дрифтуванні),

– тягне за собою накладення штрафу в розмірі п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Повторне протягом року вчинення порушення, передбаченого частиною першою цієї статті,

– тягне за собою накладення штрафу на водія в розмірі однієї тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян із позбавленням права керування транспортними засобами на строк від шести місяців до одного року.

Примітка. Під навмисним керованим занесенням (дрифтуванням) для цілей цієї статті слід розуміти навмисне вчинення на керованому транспортному засобі маневрів, що спричиняють занесення осі автомобіля під час повороту автомобіля на максимально можливій швидкості»;

– доповнити ст. 22 КУпАП після цифр «122-4,» цифрою «122-6,» чим, по суті, встановити неможливість звільнення порушника від адміністративної відповідальності за навмисне кероване занесення (дрифтування) транспортного засобу у зв'язку з обмеженням усним зауваженням у разі визнання такого правопорушення малозначним;

– доповнити ч. 1 ст. 222 після слів та цифр «частини перша, друга, третя, четверта, шоста і сьома статті 122» словами та цифрами «частина перша статті 122-6», чим, по суті, віднести до підвідомчості органів Національної поліції розгляд справ про порушення водієм Правил дорожнього руху, що виражається у навмисному керованому занесенні автомобіля (дрифтуванні) (за ч. 1 пропонуваної ст. 122-6 КУпАП);

– доповнити ст. 221 після слів та цифр «статтями 122-4, 122-5» словами та цифрами «частиною другою статті 122-6», чим, по суті, віднести до підвідомчості районних, районних у місті, міських чи міськрайонних судів (суддів) розгляд справ про вчинення повторного протягом року порушення водієм Правил дорожнього руху, що виражається у навмисному керованому занесенні автомобіля (дрифтуванні) (за ч. 2 пропонуваної ст. 122-6 КУпАП);

– доповнити абз. 2 п. 1 ч. 1 ст. 255 після слів та цифр «статті 122-2, 122-4, 122-5» цифрами «122-6», чим, по суті, наділити уповноважених на те посадових осіб Національної поліції України правом складати протоколи про вчинення пропонуваного адміністративного правопорушення (ст. 122-6 КУпАП).

Загалом під адміністративним правопорушенням у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху розуміють винну та протиправну (у формі умислу або необережності), карану суспільно небезпечну (шкідливу) дію чи бездіяльність, яка вчинена певним суб'єктом, що посягає на охоронювані законом суспільні відносини у сфері убезпечення дорожнього руху, і врегульована правовими нормами, за що настає адміністративна відповідальність [5, с. 22]. Видається, що дрифтування (навмисне кероване занесення автомобіля або іншого транспортного засобу) за певних умов допустимо вважати суспільно шкідливим протиправним адміністративно-караним діянням, адже воно може спричинити

суспільно шкідливі наслідки, які у тому числі пов'язуються з можливою загрозою для життя та здоров'я водіїв, пішоходів та інших учасників дорожнього руху, загрозою спричинення шкоди майну та ін., особливо тоді, коли відповідні діяння вчиняються у місцях можливого масового скупчення людей, як то на територіях жилих масивів, дворах, парковках торговельних центрів тощо.

Але наголосимо, що від дрифтування як протиправного діяння слід відрізнити дрифтування як окремий вид автомобільного спорту, про йшлося вище. Вивчення зарубіжного досвіду свідчить про визнання у низці іноземних держав автомобільного дрифтування як протиправного діяння за умови, що такі діяння не є спортивними змаганнями, підготовкою до них, тренуваннями водіїв тощо (наприклад, у США [11], Саудівській Аравії [12], Туреччині [13] та ін.).

У зв'язку з наведеним, ураховуючи укорінення у вжитку терміна «дрифтування» для позначення виду автоспорту та його офіційне визнання в Україні, а також із метою розмежування відповідних протиправних діянь та виду спорту (спортивних змагань тощо) постає питання у доцільності вибору більш точного терміна для позначення відповідного адміністративного правопорушення. Звернемо увагу, що окремі вчені (зокрема, А.В. Червінчук, Є.О. Пилипенко, Ю.Ю. Агаманенко) пропонують «дрифтування» у його адміністративно-караний формі визнати як один із проявів адміністративного правопорушення під назвою «агресивне керування транспортним засобом» (саме так пропонується назвати склад адміністративного правопорушення, передбаченого ст. 122-6 КУпАП). Учені обґрунтовують, що в контексті керованого занесення транспортного засобу (дрифтування) йдеться саме про один із проявів агресивного керування транспортним засобом. Про агресивну поведінку водія за кермом можуть свідчити й інші його дії, зокрема: перешкоджання обгону чи випередженню, постійне перестроювання за умов щільності транспортного потоку, різке гальмування, що не викликане необхідністю запобігання дорожньо-транспортній пригоді, об'їзд транспортних засобів, що зупинилися на виконання вимог Правил дорожнього руху. У зв'язку із цим адміністративна відповідальність має встановлюватися не лише за кероване занесення транспортного засобу (дрифтування) як прояв агресивного керування, що створює загрозу для учасників дорожнього руху, а й інші випадки прояву агресії з боку особи, яка керує транспортним засобом [7, с. 133–135].

Аналіз положень законопроекту № 9642 свідчить про наявність певних його недоліків. Насамперед привертає увагу, що диспозиція пропонуваної ст. 122-6 КУпАП містить формулювання «порушення ... Правил дорожнього руху, що виражається у навмисному керованому занесенні автомобіля (дрифтуванні)». При цьому аналіз Правил дорожнього руху, що затверджені Постановою Кабінету Міністрів України «Про Правила дорожнього руху» від 10.10.2001 [2], свідчить, що станом на сьогодні у них відсутня пряма заборона щодо «навмисного керованого занесення автомобіля (дрифтування)». Як видається, *включати до диспозиції пропонуваної ст. 122-6 КУпАП вказане формулювання («порушення Правил дорожнього руху...») можливо лише за умови безпосередньої наявності у Постанові Кабінету Міністрів України «Про Правила дорожнього руху» від 10.10.2001 відповідної заборони.* Уважаємо, що правові норми Правил дорожнього руху, з одного боку, та склади адміністративних правопору-

шень, пов'язаних із порушенням Правил дорожнього руху, – з іншого, обов'язково мають узгоджуватися між собою (приміром, заборона керувати транспортним засобом у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння (п 2.9 Правил дорожнього руху [2]) та адміністративна відповідальність за керування транспортним засобом у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння – ст. 130 КУпАП [1] тощо).

Привертає увагу, що *окремі варіанти протиправної поведінки щодо дрейтування, які законопроектом № 9642 пропонується визначити у межах окремого складу адміністративного правопорушення, за чинного регулювання вже є адміністративно-караними діями*. Приміром, дрейтування, що вчиняється у межах населеного пункту, може пов'язуватися з перевищенням установлених обмежень швидкості руху і кваліфікуватися за ч. 1 або ч. 4 ст. 122 «Перевищення встановлених обмежень швидкості руху, проїзд на заборонний сигнал регулювання дорожнього руху та порушення інших Правил дорожнього руху» КУпАП. Інший приклад: дрейтування (навмисне кероване занесення автомобіля), що примусило інших учасників дорожнього руху різко змінити швидкість, напрямку руху або вжити інших заходів щодо забезпечення особистої безпеки або безпеки інших громадян за певних умов, може бути кваліфіковане як створення аварійної обстановки та тягнути відповідальність за ч. 5 ст. 122 КУпАП. Поряд із цим звернемо увагу, що у ст. 182 КУпАП також установлена адміністративна відповідальність за порушення вимог законодавчих та інших нормативно-правових актів щодо захисту населення від шкідливого впливу шуму чи правил додержання тиші в населених пунктах та громадських місцях.

Окремі недоліки містить і примітка до ст. 122-6 КУпАП, у якій пропонується врегулювати, що «під навмисним керованим занесенням (дрейтуванням) для цілей цієї статті слід розуміти навмисне вчинення на керованому транспортному засобі маневрів, що спричиняють занесення осі автомобіля під час повороту автомобіля на максимально можливій швидкості». По-перше, зміст примітки більше нагадує диспозицію статті (опис об'єктивної сторони правопорушення), ніж традиційну примітку, котра має носити допоміжний характер. По-друге, у контексті дрейтування у примітці, рівною мірою як і в самій диспозиції пропонуваної ст. 122-6, йдеться виключно про автомобілі. Своєю чергою, варто звернути увагу не лише на автомобілі, а й на інші транспортні засоби, котрі за своїми технічними та іншими характеристиками ймовірно можуть здійснювати дрейтування, бути джерелом небезпеки та шуму (наприклад, мотоцикл із боковим причепом або без нього тощо). По-третє, у примітці сутність дрейтування пов'язується «із занесенням осі автомобіля під час повороту автомобіля на максимально можливій швидкості». Видається, що дрейтування не завжди пов'язується саме з максимально можливою швидкістю, а технічно можливе у тому числі на швидкості, що є нижчою від максимальної.

Удосконалення законодавства України у сфері забезпечення безпеки дорожнього руху можливе лише після детального вивчення й аналізу відповідного за-

рубіжного законодавства, виявлення в ньому переваг та недоліків [6, с. 70–71]. Законопроект № 9642 за вчинення дрейтування передбачається накладення: за ч. 1 ст. 122-6 КУпАП – штраф у розмірі 500 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; за ч. 2 ст. 122-6 КУпАП – штраф у розмірі 1 000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян із позбавленням права керування транспортним засобом на строк від шести місяців до одного року. У цьому сенсі звернемося до зарубіжного досвіду у сфері встановлення заходів відповідальності за навмисне кероване занесення транспортного засобу (дрейтування). Так, дрейтування є адміністративно-караним у Грузії, де встановлено стягнення у вигляді штрафу розміром 300 ларі та зняття 30-ти балів із водійського посвідчення. Передбачається й обтяжуюча обставина – дрейтування, яке спричинило ДТП (карається штрафом у 500 ларі та зняття з водійського посвідчення 35 балів). У Японії за дрейтування на дорогах загального призначення передбачається досить суворовідповідальність. Відповідні протиправні дії караються до двох років позбавлення волі, штрафом у розмірі до ¥ 500 000 (близько 3 800 дол. США), а також позбавленням права керування транспортним засобом та конфіскацією транспортного засобу [9]. Жорсткими є санкції за навмисне кероване занесення транспортного засобу (дрейтування) на дорогах загального користування у Саудівській Аравії. Учинення таких дій передбачає санкції у формі 20 000 саудівських ріялів (приблизно 5 333 дол. США), а також позбавлення права керування транспортним засобом із можливою конфіскацією транспортного засобу [12].

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що питання встановлення адміністративної відповідальності за навмисне кероване занесення транспортного засобу (дрейтування) у непризначених для цього місцях є актуальним у контексті зростання кількості ДТП в Україні та європеїзації адміністративно-деліктного законодавства. Попри те, що дрейтування визнано видом автомобільного спорту як в Україні, так і за кордоном, його здійснення у непризначених для цього місцях створює реальну загрозу для безпеки дорожнього руху та потребує нормативно-правового реагування. Аналіз законопроекту № 9642 указує на позитивну тенденцію до посилення безпеки дорожнього руху, проте окремі положення потребують удосконалення. Зокрема, необхідними є точніше визначення термінів, усунення наявних недоліків, а також узгодження запропонованих норм із чинними Правилами дорожнього руху. Варто також урахувати міжнародний досвід, де дрейтування, що не є частиною спортивних заходів (офіційних змагань тощо), кваліфікується як адміністративне або навіть кримінальне правопорушення.

З урахуванням зазначеного доцільно поглибити наукову дискусію щодо кваліфікації дрейтування як прояву агресивного керування транспортним засобом, переглянути структуру запропонованої ст. 122-6 КУпАП та забезпечити чітке розмежування між дозволеним спортивним дрейтуванням і суспільно шкідливим порушенням Правил дорожнього руху. Це сприятиме формуванню ефективної системи превенції правопорушень та підвищенню рівня безпеки на дорогах України.

Список використаних джерел

1. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X, зі змін. та доп. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text> (дата звернення: 30.06.2025).
2. Про Правила дорожнього руху : Постанова Кабінету Міністрів України від 10.10.2001 № 1306, зі змін. та доп. *Офіційний вісник України*. 2001. № 41. Ст. 1852.
3. Проект Кодексу про адміністративні проступки, реєстр. № 11386 від 28.06.2024. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44507> (дата звернення: 30.06.2025).
4. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за навмисне кероване занесення транспортного засобу (дрифтування) : проект закону України, реєстр. № 9642 від 22.08.2023. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42555> (дата звернення: 30.06.2025).
5. Григорчак Ю.П. Адміністративна відповідальність за правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2023. 191 с.
6. Коллер Ю.С., Собакарь А.О. Адміністративна відповідальність за правопорушення у сфері безпеки дорожнього руху : монографія. Київ : Леся, 2015. 204 с.
7. Червінчук А.В., Пилипенко Є.О., Атаманенко Ю.Ю. Перспективні напрями розвитку законодавства з питань забезпечення безпеки дорожнього руху. *Organizational and legal fundamentals for the formation of a security environment in Ukraine* : monograph. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 2023. P. 102–143.
8. Статистика дорожньо-транспортних пригод в Україні за 2023 та 2024 роки. *Офіційний вебпортал Національної поліції*. URL: <https://patrolpolice.gov.ua/statystyka/> (дата звернення: 30.06.2025).
9. Dorn J. Is Drifting Illegal in Japan? *Expert Beacon*. May 14, 2024. URL: https://expertbeacon.com/is-it-illegal-to-drift-in-japan/?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 30.06.2025).
10. Drifting becomes punishable in Georgia. *NewsHub*. 23.07.2022. URL: <https://newshub.ge/en/news/society/drifting-becomes-punishable-in-georgia> (дата звернення: 30.06.2025).
11. Renford N. Is It Illegal to Drift in a Parking Lot? *Smart Parkings*. URL: <https://smart-parkings.com/is-it-illegal-to-drift-in-a-parking-lot/> (дата звернення: 30.06.2025).
12. Saudi Car Drifting Penalties: A Crucial Road Safety Issue. URL: <https://www.saudi-drivers.com/saudi-car-drifting-penalties/> (дата звернення: 25.09.2023).
13. Turkey. Parliament passes law to introduce severe traffic fines. *Daily News*. October 18, 2018. URL: <https://www.hurriyetdailynews.com/parliament-passes-law-to-introduce-severe-traffic-fines-138011> (дата звернення: 30.06.2025).

References

1. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia [Code of Ukraine on Administrative Offenses] vid 07.12.1984 № 8073-X, zi zmin. ta dop. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80732-10#Text> (data zvernennia: 30.06.2025) [in Ukrainian].
2. Pro Pravyla dorozhnoho rukhu [On Road Traffic Rules]: postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 10.10.2001 № 1306, zi zmin. ta dop. Ofitsiyniy visnyk Ukrainy. 2001. № 41. St. 1852. [in Ukrainian].
3. Proiekt Kodeksu pro administratyvni prostupky [Draft Code on Administrative Misdemeanors], reiestr. № 11386 vid 28.06.2024. Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/44507> (data zvernennia: 30.06.2025) [in Ukrainian].
4. Pro vnesennia zmin do Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia shchodo vstanovlennia vidpovidalnosti za navmysne kероване занесення транспортного засобу (dryftuvannia) [On Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses Regarding the Establishment of Liability for Intentional Controlled Skidding of a Vehicle (Drifting)]: proiekt Zakonu Ukrainy, reiestr. № 9642 vid 22.08.2023. Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42555> (data zvernennia: 30.06.2025) [in Ukrainian].
5. Hryhorchak, Yu.P. (2023). Administratyvna vidpovidalnist za pravoporushennia u sferi bezpeky dorozhnoho rukhu [Administrative liability for offenses in the field of road safety]. *Candidate's thesis*. Zaporizhzhia, 191 p. [in Ukrainian].
6. Koller, Yu.S., Sobakar, A.O. (2015). Administratyvna vidpovidalnist za pravoporushennia u sferi bezpeky dorozhnoho rukhu [Administrative liability for offenses in the field of road safety]: monohrafiia. Kyiv: MP Lesia. 204 p. [in Ukrainian].
7. Chervinchuk, A.V., Pylypenko, Ye.O., Atamanenko, Yu.Yu. (2023). Perspektyvni napriamy rozvytku zakonodavstva z pytan zabezpechennia bezpeky dorozhnoho rukhu [Promising directions for the development of legislation on road safety]. *Organizational and legal fundamentals for the formation of a security environment in Ukraine: monograph*. Riga, Latvia: Baltija Publishing, 102–143. [in Ukrainian].
8. Statystyka dorozhno-transportnykh pryhod v Ukraini za 2023 ta 2024 roky [Road Traffic Accident Statistics in Ukraine for 2023 and 2024]. Ofitsiyniy veb-portal Natsionalnoi politsii. Retrieved from: <https://patrolpolice.gov.ua/statystyka/> (data zvernennia: 30.06.2025). [in Ukrainian].
9. Dorn, J. Is Drifting Illegal in Japan? *Expert Beacon*. May 14, 2024. Retrieved from: https://expertbeacon.com/is-it-illegal-to-drift-in-japan/?utm_source=chatgpt.com (data zvernennia: 30.06.2025).
10. Drifting becomes punishable in Georgia. *NewsHub*. 23.07.2022. Retrieved from: <https://newshub.ge/en/news/society/drifting-becomes-punishable-in-georgia> (data zvernennia: 30.06.2025).
11. Renford, N. Is It Illegal to Drift in a Parking Lot? *Smart Parkings*. Retrieved from: <https://smart-parkings.com/is-it-illegal-to-drift-in-a-parking-lot/> (data zvernennia: 30.06.2025).
12. Saudi Car Drifting Penalties: A Crucial Road Safety Issue. Retrieved from: <https://www.saudi-drivers.com/saudi-car-drifting-penalties/> (data zvernennia: 25.09.2023).
13. Turkey. Parliament passes law to introduce severe traffic fines. *Daily News*. October 18, 2018. Retrieved from: <https://www.hurriyetdailynews.com/parliament-passes-law-to-introduce-severe-traffic-fines-138011> (data zvernennia: 30.06.2025).

Merdova Olha,

PhD, Professor

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0769-2364>

Umrykhina Iryna,

PhD

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-9041-5831>

Shyshkarova Olena,

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-0086-6486>

ADMINISTRATIVE LIABILITY FOR INTENTIONAL CONTROLLED SKIDDING OF A VEHICLE (DRIFTING): LEGISLATIVE INITIATIVES IN UKRAINE AND FOREIGN EXPERIENCE

The article is devoted to the study of the issues related to the introduction of administrative liability for intentional controlled skidding of a vehicle (drifting). Special attention is paid to the analysis of current legislative initiatives in Ukraine regarding the establishment of administrative liability for this type of conduct. In particular, the article analyzes the provisions of the Draft Law of Ukraine «On Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses Regarding the Establishment of Liability for Intentional Controlled Skidding of a Vehicle (Drifting)» (Reg. No. 9642 of August 22, 2023). It is emphasized that drifting as an unlawful act should be distinguished from the sport of the same name. In this context, considering the widespread use of the term «drifting» to refer to a type of motorsport and its official recognition in Ukraine, as well as for the purpose of clearly differentiating between unlawful conduct and sporting competitions, the issue arises as to whether a more precise term should be used to denote this specific administrative offense. Other shortcomings of Draft Law No. 9642 are also highlighted, including: a) the impossibility of including in the disposition of the proposed Article 122-6 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses a reference to «violation of traffic rules...» given the absence of a direct prohibition against intentional controlled skidding (drifting) in the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On Traffic Rules» dated October 10, 2001; b) certain variants of unlawful behavior related to drifting, which the draft law proposes to define as a separate administrative offense, are already subject to administrative liability under the current legal framework. The analysis of foreign experience has shown that in many countries, intentional controlled skidding of a vehicle (drifting) – with the exception of drifting as a sport – is prohibited (e.g., Georgia, the USA, Saudi Arabia, Turkey, Japan, etc.). The article concludes that it is appropriate to amend the Code of Ukraine on Administrative Offenses and establish administrative liability for intentional controlled skidding of a vehicle (drifting), provided that Draft Law No. 9642 is revised.

Key words: administrative liability, administrative offense, drifting, traffic safety offenses.

Надіслано до редколегії 29.08.2025
Рекомендовано до публікації 09.10.2025
Опубліковано 21.11.2025

УДК 343.32 (477)
DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-3-15-13>

Мовчан Роман Олександрович,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного, міжнародного і кримінального права
(Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2074-8895>

Бурда Петро Олексійович,
доктор філософії в галузі права
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-3541-2176>

ПРО ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО ОПИСУ ОЗНАК ПРЕДМЕТІВ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 114-2 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

У статті здійснено критичний аналіз нормативного опису ознак предметів злочинів, передбачених ст. 114-2 Кримінального кодексу України (далі – КК), що дало можливість виявити їхні основні недоліки та розробити науково обґрунтовані пропозиції, спрямовані на їх законодавче усунення. Зроблено загальний висновок про те, що чинна ст. 114-2 КК не є досконалою через відсутність у ній: конкретизованого визначення та переліку як офіційних джерел країн-партнерів, так і уповноважених державних органів, які мають право поширювати відповідну інформацію; вказівки на певні різновиди військово значущої інформації; уточнення, що відповідні відомості незалежно від їх попереднього поширення у відкритому доступі будь-якими особами: а) мають фактичний характер; б) дають можливість ідентифікації військових формувань не лише на місцевості, а й у часі тощо. Водночас доведено, що вказівка у ст. 114-2 КК на всі зазначені вище обставини суперечитиме правилам кримінального нормотворення. Через це аргументовано положення про те, що деталізований перелік та порядок поширення відповідної інформації має бути закріплені у релевантному наказі МОУ (або іншому нормативно-правовому акті, але не в КК), на кшталт чинного Наказу № 73, дія якого, проте, має поширюватися на необмежене коло суб'єктів. Натомість невиправдано громіздкі назва і диспозиції ст. 114-2 КК мають бути замінені на чітке та лаконічне формулювання «несанкціоноване поширення військово значущої інформації» (або інший подібний варіант), зміст якого мав би бути розкритий у відповідних положеннях регулюючого законодавства.

Ключові слова: несанкціоноване поширення, військово значуща інформація, державна таємниця, військові формування, переміщення, рух, розташування, зброя, озброєння та боєприпаси, товари військового призначення, злочин, кримінальне законодавство, кримінально-правова норма.

Постановка проблеми. 24 березня 2022 р. парламентом було ухвалено Закон України № 2160-ІХ. У результаті цього Кримінальний кодекс України (далі – КК) був доповнений новою ст. 114-2, у якій передбачено відповідальність за несанкціоноване поширення так званої «військово значущої інформації».

Від моменту появи у системі Особливої частини КК і дотепер розглядувана норма активно застосовується на практиці, що підтверджується наведеними нижче офіційними даними Офісу Генерального прокурора (табл. 1).

Наведена статистична інформація виступає зайвим підтвердженням слушності відповідного рішення вітчиз-

Таблиця 1

Відомості про застосування ст. 114-2 КК у 2022–2025 рр.

Кількісні показники	Роки застосування	2022 р. (березень–грудень)	2023 р.	2024 р.	2025 р. (січень–липень)
Кількість облікованих кримінальних правопорушень		202	192	211	98
Кількість проваджень, розслідування яких завершилося врученням повідомлення про підозру		121	105	116	45
Кількість проваджень, розслідування яких завершилося направленням справ до суду		88	88	87	30

няних парламентаріїв, завдяки якому правозастосовчі органи отримали можливість здійснювати належне кримінально-правове реагування на поширені з початком відкритого нападу РФ на Україну випадки необдуманого та небезпечного несанкціонованого поширення військово значущої інформації.

Водночас варто зазначити, що попри її очевидну необхідність аналізована норма не позбавлена і деяких недоліків, наявність яких не дає змоги повноцінно розкрити її правозастосовний потенціал. Зокрема, попри всі намагання законодавця йому так і не вдалося, по-перше, навести у диспозиції ч. 1 та ч. 2 ст. 114-2 КК вичерпний перелік інформації, розповсюдження якої є шкідливим із військового погляду, по-друге, дотриматися засад правової визначеності навіть щодо переліку тієї інформації, яка знайшла відображення у тексті розглядуваної заборони. Указане свідчить про необхідність удосконалення відповідних положень ст. 114-2 КК, основні напрями якого ми й спробуємо визначити за результатами написання цієї статті.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти досліджуваної проблематики висвітлювалися у працях М. Акімова, В. Бондаря, О. Будяченко, М. Дубняка, Д. Євтеєвої, А. Лапкіна, О. Маріна, К. Новікової, Є. Письменського, Ю. Пономаренка, О. Самчинської, А. Сердечної, О. Старко, Л. Тимофєєвої, О. Тугарової, М. Хавронюка та деяких інших науковців. Визнаючи вагомий внесок названих авторів, водночас маємо констатувати, що питання про зміст та оптимальний спосіб викладення ознак предметів злочинів, передбачених ст. 114-2 КК, у вітчизняній кримінально-правовій доктрині і досі належить до когорти невіршених. Саме ця обставина і зумовила вибір теми статті.

Метою статті є критичний аналіз нормативного опису ознак предметів злочинів, передбачених ст. 114-2 КК, на підставі чого мають бути виявлені його недоліки та розроблені науково обґрунтовані пропозиції, спрямовані на їх законодавче усунення.

Виклад основного матеріалу. Відразу варто зазначити, що на окремі вади законодавчого опису предметів аналізованих злочинів ми вже вказували у наших попередніх працях, у яких, зокрема:

1) із метою усунення будь-якого підґрунтя для неоднакового тлумачення положень ст. 114-2 КК законодавцю рекомендувалося більш чітко виразити свої наміри стосовно того, за якою її частиною має кваліфікуватися несанкціоноване поширення інформації про переміщення озброєння та боєприпасів, які не є іноземною (міжнародною) допомогою [1, с. 141]. На нашу думку, таке «більш чітке вираження» могло би бути досягнуте за рахунок указівки у ч. 1 ст. 114-2 КК (або її аналогу) на те, що караним за нею є несанкціоноване поширення інформації про переміщення будь-яких товарів військового призначення, спрямованих для використання військовими формуваннями України без жодного «прив'язування» (як це має місце в чинній редакції досліджуваної норми) до того: по-перше, чи це є іноземна допомога, чи продукція вітчизняних виробників; по-друге, чи таке переміщення здійснюється територією України, чи ж територією будь-якої іншої держави;

2) відзначалася суспільна небезпечність несанкціонованого поширення інформації не згаданих у ст. 114-2 КК місць **ремонту військової техніки**, причому: а) як у межах території України; б) так і за кордоном;

При цьому хотілося б додати, що, відповідно до Наказу Міністерства оборони України (далі – МОУ) № 605, службовою інформацією МОУ визнаються не лише відомості про наявність на ремонтних підприємствах,

що належать до сфери управління МОУ, спеціальної техніки та військового майна, та узагальнені відомості про виробничі потужності відповідних ремонтних підприємств, а й відомості, що містять дані про **технічне обслуговування** озброєння та військової техніки;

3) критикувалося вживання у ч. 1 ст. 114-2 КК поняття «озброєння», замість чого ми виступили з ініціативою вказати в ній:

– або ж (**перший варіант**) не лише на інформацію щодо «озброєння (зброю) та бойових припасів», а й на «військову та спеціальну техніку». У цьому контексті варто відзначити, що у Наказі Головнокомандувача ЗСУ від 03 березня 2022 р. № 73 «Про організацію взаємодії між Збройними Силами України, іншими складовими сил оборони та представниками медіа на час дії правового режиму воєнного стану» (далі – Наказ № 73) прямо зазначається, що в умовах воєнного стану шкоду може завдати саме несанкціоноване поширення інформації про переміщення «бойової (спеціальної) техніки»;

– або ж (**другий варіант**, який нам імпонує більше) – на єдине загальне (ширше за змістом) поняття «товари військового призначення», або ж принаймні «вироби військового призначення» [2; 3, с. 104–106]. До речі, саме на цьому варіанті нині зупинилися і розробники проекту КК.

Водночас необхідно додати, що в оновленій редакції Наказу № 73:

1) шкідливим із військового погляду визнано несанкціоноване поширення інформації не лише про, так би мовити, «справжні» товари військового призначення, а й розміщення відзнятих фото- та відеоматеріалів із зображенням **макетів і засобів імітації**, які використовуються військовими частинами (підрозділами) ЗСУ, інших складників сил оборони України;

2) указується на неприпустимість несанкціонованого поширення інформації не лише про направлення та переміщення «іноземної» військової допомоги, а й про терміни поставок, типи та кількість, матеріально-технічне забезпечення, актуальні та майбутні місця зосередження (зберігання) озброєння та військової техніки, які надаються у рамках матеріально-технічної допомоги від країн-партнерів, особливо ракет, боєприпасів, засобів авіаційного ураження.

Але під час більш глибокого аналізу виявляється, що, окрім названих, існує і багато інших нормативних вад законодавчого опису ознак предметів розглядуваних злочинів.

Так, Ю. Пономаренко зазначає, що обов'язковою властивістю інформації, про яку йдеться у ч. 1 ст. 114-2 КК, є те, що вона не розміщувалась у відкритому доступі ГШ ЗСУ, МОУ, ГУР МОУ чи СБУ або в офіційних джерелах країн-партнерів [4, с. 104].

Із цього приводу фахівці звертають увагу на:

– по-перше, відсутність жодних об'єктивних критеріїв, які б допомагали однозначно (а не ймовірно) визначити вказаних у ч. 1 ст. 114-2 КК «країн-партнерів» України;

– по-друге, відсутність у чинному законодавстві визначення чи переліку офіційних джерел згаданих країн-партнерів. На думку експертів ГО «Платформа прав людини», таке положення закону може надмірно обмежувати поширення інформації, плекати самоцензуру [5, с. 37].

Окрім того, О. Будяченко підкреслює й те, що, ураховуючи складність роботи органів досудового розслідування в умовах воєнного стану, а також існування великої кількості офіційних джерел країн-партнерів,

які містять інформацію на різних мовах, установлення згаданого факту вбачається непростим завданням і може стати перепорою у притягненні винних до відповідальності за скоєння злочину, передбаченого ст. 114-2 КК. При цьому, наголошує дослідниця, презумпція невинуватості дає змогу підозрюваному (обвинуваченому) не надавати доказів поширення відповідної інформації в офіційних джерелах країн-партнерів [6, с. 157]. Як бачимо, фактично йдеться про часткове порушення такого принципу криміналізації, як принцип процесуальної здійсненності переслідування.

Здавалося б, що в ч. 2 ст. 114-2 КК коло відповідних суб'єктів є (порівняно з ч. 1) дещо вузьким. Однак насправді це не так, адже поряд із ГШ ЗСУ та МОУ в цьому списку фігурує і таке широке за змістом поняття, як «інші уповноважені державні органи».

Для М. Хавронюка очевидно, що такими державними органами є самі ці військові формування (їх адміністрація), кожне в межах своєї компетенції: СБУ, ДПСУ, НГУ, УДО, ДССТ, ДССЗІ [7]. Та попри згадану «очевидність» усе ж не варто забувати про небезпідставні зауваження науковців, які, як і в описаній вище ситуації з ч. 1, знову в унісон указують на відсутність чіткого визначення зазначених уже в ч. 2 ст. 114-2 КК «інших уповноважених державних органів» [5, с. 37].

Вочевидь, саме прагненням усунути відзначену в попередньому абзаці нечіткість пояснюється позиція розробників законопроекту № 8218, які у пропонованій ними новій ч. 1 ст. 114-2 КК рекомендують указати не лише на «інші уповноважені державні органи», а й на «службових осіб, які займають особливо відповідальне становище». Утім, М. Акімов переконливо довів, що і цей варіант є далеким від ідеалів нормотворчості [8].

Проаналізувавши ознаки предметів досліджуваних злочинів, варто нагадати, що за ч. 1 та ч. 2 ст. 114-2 КК може бути кваліфіковано несанкціоноване поширення **лише** тієї інформації, яка була вказана у цих нормах. Через це виникає ледь не найважливіше з-поміж тих, які потребують вирішення у межах цього дослідження, питання: а чи зумів законодавець у відповідних нормах навести вичерпний перелік інформації, розповсюдження якої є шкідливим із військового погляду?

Уважно вивчивши відповідну проблематику, із прикрістю маємо підстави навіть не припускати, а стверджувати, що згаданій меті вітчизняним парламентаріям, на жаль, досягнути не вдалося. При цьому маємо зауважити, що, будучи характерною для обох частин ст. 114-2 КК, особливо гостро наявна проблема помітна у її ч. 1.

Зокрема, вітчизняні криміналісти неодноразово привертати увагу до того, що попри їхню очевидну суспільну небезпечність за чинною ч. 1 ст. 114-2 КК не може (хоча мало б) кваліфікуватися несанкціоноване поширення інформації про:

1) місця зберігання товарів військового призначення, небезпека чого є очевидною «через завдання шкоди оборонним можливостям держави» [5, с. 73]. Чи не найбільш же парадоксальним у цій ситуації є те, що про шкідливість відповідних дій пишуть не лише цивільні експерти у різноманітних публікаціях, а й її на нормативному рівні визнано і найвище військово керівництво держави. Зокрема, у первинній редакції виданого вже в умовах широкомасштабного вторгнення (3 березня 2022 р.) Наказу Головнокомандувача ЗСУ № 73 прямио зазначалося, що розголошення інформації про місця зберігання озброєння та бойової техніки може призвести до обізнаності противника про дії ЗСУ та, відповідно, негативно вплинути на хід виконання бойових завдань.

Відомості про «місця зберігання основних видів озброєння, військової техніки» справедливо визнані і державною таємницею (п. 1.4.6 ЗВДТ).

На нашу думку, необхідність указівки у ч. 1 ст. 114-2 КК (чи її аналогу), зокрема і на згадані вище місця «зберігання», «ремонт» та «технічного обслуговування» відповідних предметів, сумнівів не викликає.

Водночас хотілося б зауважити, що у тому-таки ЗВДТ державною таємницею визнаються не лише відомості щодо *капітального ремонту та поставок озброєння, боєприпасів та військової техніки*, а й щодо *виробництва* відповідних предметів (пункти 2.1.1, 2.1.3, 2.1.5). А тому вважаємо, що і ця інформація має потрапити до переліку тієї, несанкціоноване поширення якої в умовах воєнного стану тягне кримінальну відповідальність за ст. 114-2 КК;

2) а також зазначені в Наказі № 73 *втрати бойової (спеціальної) техніки (танки, САУ, літаки, вертольоти, ЗРК, кораблі (катери), особливо іноземного виробництва) та особового складу*.

Раніше ми намагалися довести необхідність згадування в аналізованій нормі не про «зброю», «озброєння» та «боєприпаси», а про більш широке поняття «товари військового призначення». Однак на цьому проблемі законодавчого опису предмета розглядуваного складу злочину не вичерпуються, адже з військового погляду шкідливим є несанкціоноване поширення інформації не лише про певні дії (зберігання, виробництво, ремонт), які стосуються, власне, виключно «зброї», «озброєння» та «боєприпасів», а й про низку інших юридично значущих фактів та предметів.

Зокрема, свого часу як нами, так і іншими фахівцями вже зверталась увага на те, що у ст. 114-2 КК відсутнє згадування про:

– по-перше, *місця (локації, координати) влучання ракет або артилерії ворога*, на неприпустимість поширення інформації про які неодноразово вказував ГШ ЗСУ [3, с. 98];

– по-друге, *маршрути, обсяги та місця зберігання нафтопродуктів, а також інші об'єкти критичної інфраструктури* [5, с. 99].

Урешті-решт, небезпечність здійснюваного під час війни розповсюдження такої інформації визнала і частина вітчизняних парламентаріїв, логічним результатом чого стало розроблення законопроекту № 8218, у якому:

– спочатку резонно зазначалося про те, що позначена інформація поширюється громадянами України одразу після чергового «прильоту» ракет та/або безпілотників і потрапляє у російські Інтернет-ресурси, а також до керівництва ворожих збройних сил, що є недопустимим;

– і через це пропонувалося встановити кримінальну відповідальність для осіб, які поширюють інформацію про вогневе ураження державою-агресором об'єктів критичної інфраструктури або будівель чи споруд, що забезпечують діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних, комунальних підприємств, установ чи організацій на території України. За задумом суб'єктів законодавчої ініціативи, такий крок мав би допомогти усунути відповідну прогалину в кримінально-правовому регулюванні.

Однак, уважно вивчивши положення законопроекту № 8218, М. Акімов хоча й підтримав його концептуальну ідею, але водночас відзначив, що в ньому не визначено, яка саме інформація повинна бути розголошена (сам лише факт ураження чи його характеристики: точний час, спосіб, кількість влучань, наявність жертв, ступінь ураження (знищення/пошкодження) тощо) [8, с. 32]. На

нашу думку, несанкціоноване поширення абсолютно всіх згаданих М. Акімовим різновидів інформації про вогневе ураження є шкідливим із військового погляду.

На те, що законопроект № 8218, попри намагання його розробників насправді не охоплює всієї інформації, поширення якої в умовах війни об'єктивно може завдати шкоди інтересам національної безпеки та обороноздатності країни, вказували і парламентські експерти.

Зокрема, у Висновку від 21 квітня 2023 р. фахівці ГНЕУ ВРУ первинно підкреслили добре відомий навіть широкому загалу факт недопустимості зйомки та викладання у мережу роботу ППО. У Наказі № 73 відповідна інформація була позначена як «розташування (місця розгортання) стартових (вогневих) позицій підрозділів ППО та результати виконання ними бойових завдань» (п. 6 Додатку 2). Водночас варто визнати, що на практиці проблема належного кримінально-правового реагування на відповідні прояви з часом була вирішена за допомогою їх оцінки як таких, які розкривають інформацію про розташування ЗСУ, та наступного застосування не ч. 1, а ч. 2 ст. 114-2 КК [9; 10].

Але вже далі юристи ВРУ підкреслили, що, окрім зазначених вище, надзвичайно шкідливими і такими, які негативно впливають на хід виконання силами оборони України завдань за призначенням під час дії правового режиму воєнного стану, є:

– повідомлення інформації навіть **про відсутність ППО** на конкретній ділянці фронту, адже ППО ефективна тоді, коли ворог про неї не знає;

– ведення **«прямих ефірів» ракетних обстрілів чи бомбардувань** (навіть інверсійний слід від ракети може дати ворогові інформацію про те, де стоїть комплекс, з якого було запущено ракету ППО);

– а також уже згадане нами несанкціоноване поширення інформації **про місце обстрілу або влучання снаряда** (наприклад, зазначати, що ракета держави-агресора влучила поряд із місцем розташування залізничного вокзалу; озвучування назви вулиць, зупинок транспорту, магазинів, де мало місце відповідне вогневе ураження).

Логічно, що зі впливом певного проміжку часу шкідливість поширення відповідної інформації на нормативному рівні визнано і керівництвом ЗСУ. Зокрема, на відміну від первинної в оновленій редакції (від 3 лютого 2024 р.) Наказу № 73 прямо вказується на те, що на хід виконання бойових завдань негативно може вплинути несанкціоноване поширення інформації *про «результати ракетних, авіаційних ударів противника по військових об'єктах (цільях), об'єктах критичної інфраструктури»*. Як бачимо, у цьому акті вживається термін **«результати»**, яким вочевидь охоплюються всі різновиди інформації, про невизначеність яких писав М. Акімов (точний час, спосіб, кількість влучань, наявність жертв, ступінь ураження (знищення/пошкодження) тощо). Хоча ті ж самі «прямі ефіри» цим поняттям, мабуть, не охоплюються.

На відміну від ч. 1 у контексті ч. 2 ст. 114-2 КК вітчизняні дослідники переважно звертають увагу не на «неповноту», а на «нечіткість» описаної у ній інформації.

Зокрема, аналізуючи предмет відповідного злочину, О. Будяченко слушно наголошує на тому, що не варто виключати випадки поширення неправдивої інформації про переміщення, рух та розташування ЗСУ з метою введення в оману ворогу [6, с. 155].

Позначена проблема не залишилася непоміченою і для Д. Євтеєвої та А. Лапкіна. Однак, констатуючи неконкретизованість ознак предмета аналізованого делікту, науковці вказують на те, що у відповідній нормі існує невизначеність не лише з приводу того, якою має

бути інформація про розташування ЗСУ (дійсною, ймовірно або вигаданою), а й того, чи відображає вона їх розташування в теперішньому часі або ж у минулому чи майбутньому. У зв'язку із цим криміналісти наполягають на внесенні законодавчих змін та доповнень до ч. 2 ст. 114-2 КК, спрямованих на конкретизацію цієї норми та надання їй юридичної визначеності, зокрема уточнення того, що відповідні відомості: 1) мають фактичний характер; 2) дають можливість ідентифікації військових формувань не лише на місцевості, а й у часі; 3) а також попередньо не поширювалися у відкритому доступі будь-якими особами [11, с. 218].

Погоджуючись із двома першими ініціативами фахівців, водночас останню пропозицію щодо криміналізації лише, так би мовити, «первинного» розміщення відповідної інформації, тобто поширення виключно тієї інформації, яка попередньо не розповсюджувалась у відкритому доступі будь-якими особами, ми підтримати не можемо. Аргументи на користь такої позиції наведено нами на сторінках однієї з інших опублікованих раніше праць [3, с. 99–101].

Утім, факт невідомості лише останньої з аналізованих рекомендацій жодним чином не може вплинути на наш загальний і комплексний, зроблений з урахуванням усіх наведених вище аргументів, висновок про те, що ст. 114-2 КК потребує істотного редагування як у частині доповнення її низкою нових різновидів інформації, так і уточнення змісту тієї інформації, кримінальна відповідальність за несанкціоноване поширення якої вже передбачена нею.

Водночас можна лише уявити, якого вигляду набуде вже й зараз занадто громіздка ст. 114-2 КК, якщо бодай спробувати в ній:

– уточнити, що йдеться виключно про зброю, озброєння чи бойові припаси, які призначаються саме для потреб військових формувань України (така необхідність була доведена Ю. Пономаренком [4, с. 105]);

– конкретизувати визначення та уточнити перелік як офіційних джерел країн-партнерів, так і уповноважених державних органів, які мають право поширювати описану в ст. 114-2 КК інформацію;

– доповнити перелік відповідної інформації відомостями про: а) місця виробництва, ремонту, зберігання та технічного обслуговування товарів військового призначення; б) вогневе ураження об'єктів критичної інфраструктури або будівель чи споруд, а також уточнити, яка саме інформація повинна бути розголошена (сам лише факт ураження чи його характеристики: точний час, місце, спосіб, кількість влучань, наявність жертв, ступінь ураження (знищення/пошкодження)); в) відсутність ППО на конкретній ділянці фронту; г) терміни поставок, типи та кількість, матеріально-технічне забезпечення, актуальні та майбутні місця зосередження озброєння та військової техніки, які надаються у рамках матеріально-технічної допомоги від країн-партнерів; г) макети товарів військового призначення та засоби імітації, які використовуються ЗСУ; д) місця скупчення та евакуації цивільного населення, несанкціоноване поширення інформації про які пропонувалося криміналізувати авторами законопроекту № 7455;

– згадати про ведення «прямих ефірів» ракетних обстрілів чи бомбардувань;

– зазначити, що відповідні відомості (незалежно від їх попереднього поширення у відкритому доступі будь-якими особами): а) мають фактичний характер; б) дають можливість ідентифікації військових формувань не лише на місцевості, а й у часі.

Але ж і це ще далеко не все.

Зокрема, положення Наказу № 73 засвідчують, що, на думку військових, не менш небезпечним за попередні визнається поширення хоч і не передбаченої ст. 114-2 КК, але згаданої у первинній та чинній редакції відповідного наказу інформації про:

- персональні дані військовослужбовців;
- бойовий та чисельний склад військових частин (підрозділів) ЗСУ, наявну кількість, тип бойової (спеціальної) техніки та її технічний склад;
- операції, які проводяться або плануються, їхні результати, а також про відкладені або скасовані операції та інформаційні і психологічні інформації;
- ефективність (досвід) застосування ЗСУ засобів ураження, тестової (спеціальної) техніки, а також способів ведення бойових (тактичних) дій;
- фото- та відеоматеріали всередині танків, САУ, ЗРК, ББМ та літаків тактичної авіації, особливо іноземного виробництва;
- обізнаність про противника, тактики його дій, місця зосередження важливих військових об'єктів тощо (пункти 1, 2, 5, 7, 8, 13, 14, 16, 18 Додатку 2).

Отже, у розглядуваній ситуації ми зіштовхнулися з проблемою того, що: з одного боку, є надзвичайно багато як передбачених, так і не передбачених чинною ст. 114-2 КК різновидів інформації, поширення якої в умовах воєнного стану є виключно небезпечним, а тому має тягнути кримінальну відповідальність; але, з іншого – указівка у диспозиції кримінально-правової норми на всі варіанти такої інформації, а, крім того, ще й на список суб'єктів, які мають право її розповсюджувати, явно суперечить правилам кримінальної правотворчості.

Як же можна вирішити позначену проблему?

На нашу думку, відповідь на поставлене питання лежить на поверхні, а саме в інших нормах КК, присвячених складам кримінальних правопорушень, предметом яких виступає «спеціальна» (з особливим правовим режимом) інформація. Так, якщо ми проаналізуємо відповідні заборони, то помітимо, що на відміну від ст. 114-2 КК: у ст. 182 не наводиться перелік інформації, яка має визнаватися конфіденційною; у статтях 231–232-1, 232-3 – банківською чи комерційною таємницею, інсайдерською інформацією; у ст. 361-2 – інформацією з обмеженим доступом; а в найближчих за змістом статтях 328–330, 422 – державною таємницею та відповідною службовою інформацією.

Натомість у всіх перерахованих статтях КК просто згадується про зазначені різновиди інформації, зміст якої розкривається не в диспозиціях кримінально-правових норм, а в релевантних приписах регулюючого законодавства: законах України «Про банківську діяльність», «Про ринки капіталу та організовані товарні ринки», «Про інформацію», «Про доступ до публічної інформації», Цивільному кодексі України, відомчих нормативно-правових актах, зокрема ЗВДТ, тощо.

Зважаючи на сказане, виникає логічне питання: а чому ж тоді під час конструювання ст. 114-2 КК парламентарії не скористалися відповідним елементарним та успішно апробованим часом законодавчим прийомом?

Видається, що відповідь на це питання є ще більш очевидною, ніж на попереднє. Справа в тому, що як на час ухвалення Закону від 24 березня 2022 р., так і сьогодні у нормативному просторі нашої держави визначено лише те, яка інформація є:

- державною таємницею (ЗВДТ). Нагадаємо, що до кримінальної відповідальності за розголошення такої інформації може бути притягнутий лише *спеціальний суб'єкт* (статті 328 та 422 КК);

- службовою (раніше – Наказ МОУ від 27 грудня 2016 р. № 720, нині – Наказ МОУ від 17 жовтня 2023 р. № 605), кримінальної відповідальності за **поширення** (на відміну від передачі або збирання – ст. 330 КК) якої взагалі не було;

- такою, розголошення якої може призвести до *обізнаності противника про дії ЗСУ, інших складників оборони, негативно вплинути на хід виконання завдань за призначенням під час дії правового режиму воєнного стану*, яка не вважається ні державною таємницею, ні інформацією з обмеженим доступом і перелік якої був затверджений ухваленим відносно нещодавно (3 березня 2022 р.) Наказом № 73.

Проаналізувавши зміст інформації, наведеної саме у Наказі № 73, О. Тугарова висловила не позбавлене раціонального зерна судження про те, що у вітчизняному правовому полі поряд із законодавчо визначеними видами інформації з обмеженим доступом (конфіденційна, службова і таємна), сформувався новий вид – інформація, розголошення якої може призвести до вкрай негативних наслідків для ЗСУ. За своїм змістом і ступенем суспільного значення така інформація дотична до державної таємниці, адже її розголошення або втрата документів, що її містять, потенційно може призвести до тяжких наслідків у сфері обороноздатності країни та національної безпеки загалом. «Проте, – констатує дослідниця, – за режимом доступу ця інформація містить ознаки службової інформації, оскільки її перелік закріплюється наказом суб'єкта владних повноважень, а сам Наказ має тимчасовий характер дії і втрачає чинність з припиненням або скасуванням воєнного стану в Україні (п. 5 Наказу)» [12, с. 448].

Загалом погоджуючись з аргументами юриски, водночас хотілося б уточнити, що Наказ № 73 забороняє поширювати відповідні відомості не всім суб'єктам, а лише посадовим (службовим) особам та представникам медіа. Натомість нормативно затвердженого переліку інформації, заборона поширення якої розповсюджується б, як і ст. 114-2 КК, на будь-яких осіб (*загальний суб'єкт*), і досі немає.

На наше переконання, не повинно вважатися системно-правовою суперечливістю те, що передбачене ст. 114-2 КК обмеження конституційних прав шляхом установа кримінальної відповідальності за вчинення певних діянь відбулося без попереднього внесення змін до інших нормативних актів, які регулюють відповідні суспільні відносини. Водночас викладені раніше положення не залишають сумнівів у тому, що, будучи допустимим, так би мовити, «теоретично», на практиці такий стан речей призвів до виникнення низки істотних проблем правотворчого та правозастосовного характеру, вирішення яких не уявляється можливим без внесення релевантних змін до регулюючого законодавства.

Зокрема, зважаючи, що для встановлення відповідальності за «несанкціоноване» поширення інформації, для забезпечення вимог слова в демократичному суспільстві доцільно визначити підстави для обмеження реалізації цих свобод, М. Дубняк пропонує розглянути можливість доповнення Закону України «Про інформацію» статтею на кшталт «Особливості поширення інформації в умовах воєнного або надзвичайного стану» [13, с. 71–72].

Однак, зважаючи на, по-перше, специфічність відповідної інформації, по-друге, необхідність чіткого закріплення її змісту та визначеного порядку і кола суб'єктів, які мають право її поширювати чи надавати дозвіл на поширення, а також залишення можливості внесення

оперативного уточнення щодо цього, по-третє, досвід вирішення подібних ситуацій в однорідних статтях 328–330 (як і 422) КК, ми схилиємося до думки про те, що деталізований перелік та порядок поширення відповідної інформації мав би бути закріплений у нормах «військового» права, а саме у наказі МОУ.

При цьому для нас доволі очевидним виглядає те, що «прототипом» до такого акту мав би виступати чинний Наказ № 73. Однак у перспективі він має містити положення, які стосуються не лише медіа та службових осіб, а поширювалися б на будь-яких осіб (із позиції кримінального права – загальний суб'єкт), і закріпив би чіткий порядок (**санкціонований**) оприлюднення відповідної інформації (наприклад, журналістами). Зокрема, хотілося б нагадати, що в чинній редакції цього нормативно-правового акту до переліку інформації, поширення якої визнається шкідливим із військового погляду, вже віднесено передбачену і ст. 114-2 КК інформацію про: географічні об'єкти місць розташування і зосередження військових частин у районах виконання бойових (спеціальних) завдань (п. 1); місця зосередження, розгортання та відновлення боездатності військових частин (підрозділів) ЗСУ з прив'язкою до населених пунктів (географічних об'єктів) (п. 3); розташування стартових (вогневих) позицій підрозділів ППО та результати виконання ними бойових завдань (п. 6); переміщення (висування) бойової (спеціальної) техніки, маршрути їх переміщення, типи та кількість (п. 11); «іноземну» військову допомогу (п. 18).

Як бачимо, у ст. 114-2 КК не вказується на жоден новий вид інформації, невідомої Наказу № 73; водночас, як ми пам'ятаємо, у цьому Наказі міститься й низка інших та вже згаданих раніше різновидів інформації, поширення якої є небезпечним під час воєнного стану, яка, проте, із незрозумілих міркувань чомусь не знайшла свого відображення у розглядуваній кримінально-правовій нормі.

Тож виникає чергове питання: а чим саме пояснюється подібний диференційований, вибірковий підхід законодавця, який несанкціоноване поширення одних різновидів передбаченої Наказом № 73 інформації визнає кримінально протиправним, а інших, які, нагадаємо, Головнокомандувачем ЗСУ **так само, без будь-якої вказівки на їхню меншу небезпечність**, були визнані такими, розголошення яких може негативно вплинути на хід виконання ЗСУ завдань за призначенням під час дії правового режиму воєнного стану, – чомусь ні, не передбачивши при цьому навіть адміністративної відповідальності за такі дії?

Утім, як писалося раніше, і в Наказі № 73 не згадується про низку важливих різновидів інформації, поширення якої є вкрай небажаним в умовах воєнного стану (ті ж самі «прямі» ефіри ракетних обстрілів) і яка, зважаючи на це, теж повинна знайти своє відображення у проєктованому нормативно-правовому акті.

Варто визнати, що про необхідність ухвалення відповідних змін до регулюючого законодавства говорили і деякі інші вітчизняні науковці. Та при цьому вони не акцентували увагу на головному, а саме на тому, що одночасно з такими змінами паралельного оновлення має зазнати і ст. 114-2 КК (або ж її аналог). За наслідком ухвалення таких змін не виправдано громіздкі та нечіткі назва і диспозиції відповідної кримінально-правової норми мають бути замінені на зрозуміле та лаконічне формулювання «несанкціоноване поширення ... інформації», зміст якого має розкриватись у положеннях регулюючого законодавства.

Водночас зауважимо, що чинна назва Наказу № 73, по-перше, знову-таки є доволі громіздкою, по-друге, не повністю відповідає його змісту. Наприклад, інформація про результати ракетних, авіаційних ударів противника по об'єктах критичної інфраструктури навряд чи є такою, розголошення якої може призвести до обізнаності противника про дії ЗСУ та негативно вплинути на хід виконання ними завдань за призначенням. А тому вважаємо, що, формулюючи відповідну назву, яка надалі мала б бути релевантно відображена і в ст. 114-2 КК, нормотворчий орган (незалежно від того, який саме) міг би використати значно простіші та точніші формулювання на кшталт: «інформація, поширення якої є шкідливим в умовах воєнного або надзвичайного стану» або ж «військово значуща інформація» – термінологічний зворот, яким і послуговуються автори цієї статті.

Висновки. Отже, підсумовуючи написане, можна констатувати, що чинна ст. 114-2 КК не є досконалою через те, що в ній відсутні:

– конкретизоване визначення та перелік як офіційних джерел країн-партнерів, так і уповноважених державних органів, які мають право поширювати відповідну інформацію;

– вказівка на інформацію про: місця виробництва, ремонту, зберігання та технічного обслуговування товарів військового призначення; вогневе ураження об'єктів критичної інфраструктури; відсутність ППО на конкретній ділянці фронту; ведення «прямих ефірів» ракетних обстрілів чи бомбардувань; терміни поставок, типи та кількість, матеріально-технічне забезпечення, актуальні та майбутні місця зосередження озброєння та військової техніки, які надаються у рамках матеріально-технічної допомоги від країн-партнерів; макети товарів військового призначення та засоби імітації, які використовуються ЗСУ; місця скупчення та евакуації цивільного населення; бойовий та чисельний склад військових частин (підрозділів) ЗСУ, наявну кількість, тип бойової (спеціальної) техніки та її технічний склад; операції, які проводяться або плануються, їхні результати, а також про відкладені або скасовані операції та інформаційні та психологічні інформації; ефективність застосування ЗСУ засобів ураження, тестової техніки, а також способів ведення бойових дій; фото- та відеоматеріали всередині танків, САУ, ЗРК, ББМ та літаків тактичної авіації, особливо іноземного виробництва; обізнаність про противника, тактики його дій, місця зосередження важливих військових об'єктів тощо;

– уточнення, що відповідні відомості, незалежно від їхнього попереднього поширення у відкритому доступі будь-якими особами: а) мають фактичний характер; б) дають можливість ідентифікації військових формувань не лише на місцевості, а й у часі тощо.

Водночас вказівка у ст. 114-2 КК на всі зазначені вище обставини буде суперечити правилам кримінального нормотворення, через що деталізований перелік та порядок поширення відповідної інформації має бути закріплений у релевантному наказі МОУ (або іншому нормативно-правовому акті, але не в КК), на кшталт чинного Наказу № 73, дія якого, проте, має поширюватися на необмежене коло суб'єктів. Натомість не виправдано громіздкі назва і диспозиції ст. 114-2 КК (власне, це стосується і передбачених проєктом КК її норм-наступників) мають бути замінені на чітке та лаконічне формулювання «несанкціоноване поширення військово значущої інформації» (або інший подібний варіант), зміст якого мав би бути розкритий у відповідних положеннях регулюючого законодавства.

Список використаних джерел

1. Новели кримінального законодавства України, прийняті в умовах воєнного стану : науково-практичний коментар / А.А. Вознюк та ін. ; за ред. А.А. Вознюка, Р.О. Мовчана, В.В. Чернея. Київ : Норма права, 2022. 278 с.
2. Мовчан Р.О. Аналіз кримінально-правової новели про несанкціоноване поширення військово значущої інформації (ст. 114-2 Кримінального кодексу України). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 4. С. 326–330. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/77>.
3. Мовчан Р.О. «Воєнні» новели Кримінального кодексу України: правотворчі та правозастосовні проблеми : монографія. Київ : Норма права, 2022. 242 с.
4. Пономаренко Ю. Несанкціоноване поширення військово значущої інформації: питання кримінально-правової кваліфікації та застосування кримінально-правових засобів. *Право України*. 2022. № 11. С. 100–117.
5. Вдовенко О., Воробйов Є., Гринишак М. Кримінальна відповідальність за поширення інформації в Інтернеті до та після 24 лютого 2022 року. Київ : ГО «Платформа прав людини», 2022. 88 с.
6. Будяченко О.М. Щодо напрямів удосконалення правового забезпечення протидії несанкціонованому поширенню інформації про засоби відсічі збройної агресії російської федерації. *Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні* : матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 5 трав. 2022 р. Харків : Право, 2022. С. 153–157.
7. Хавронюк М. Порухення принципу законності і рівності перед законом у змінах до Кримінального кодексу під час війни. Аналіз помилок у законах воєнного часу щодо змін Кримінального кодексу України. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/porushennya-pryntsyphu-zakonnosti-i-rivnosti-pered-zakonom-u-zminah-kryminalnogo-kodeksu-pid-chas-vijny/>
8. Акімов М.О. До питання про недоцільність криміналізації поширення певної інформації (на прикладі законопроекту № 8218 від 23 листопада 2022 р.). *Злочинність і протидія їй в умовах війни: глобальний, регіональний та національний виміри* : зб. тез доп. наук.-практ. конф., м. Вінниця, 12 квітня 2023 р. Вінниця : ХНУВС, 2023. С. 31–33.
9. Вирок Голосіївського районного суду м. Києва від 28 липня 2023 р. у справі № 752/14990/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112495487>
10. Вирок Солом'янського районного суду м. Києва від 29 березня 2024 р. у справі № 1-кп/760/2572/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118073582>
11. Євтеєва Д.П., Лапкін А.В. До проблеми предмета кримінального правопорушення за ч. 2 ст. 114-2 КК України. *Національна безпека України в умовах інформатизації та глобалізації суспільних процесів: сучасні загрози та кримінально-правове регулювання* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 11 травня 2023 р. Харків : Право, 2023. С. 216–219.
12. Тугарова О.К. Воєнний стан vs свобода слова: окремі питання правового регулювання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 10. С. 446–450. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-10/107>.
13. Дубняк М.В. Конституційне право на свободу слова та кримінальна відповідальність за несанкціоноване поширення інформації. *Правові засоби протидії злочинам проти основ національної безпеки в умовах військової агресії* : матеріали круглого столу, м. Київ, 26 травня 2022 р. Київ : КПП ім. Ігоря Сікорського, 2022. С. 68–72.

References

1. Vozniuk, A.A., Dudorov, O.O., Movchan, R.O., Cherniavskiy, S.S. et al. (2022). Novely kryminalnoho zakonodavstva Ukrainy, pryiniati v umovakh voiennoho stanu [Novels of the criminal legislation of Ukraine, adopted under martial law]. Kyiv: Norma prava. 278 p. [in Ukrainian].
2. Movchan, R.O. (2022). Analiz kryminalno-pravovoi novely pro nesanktsionovane poshyrennia viiskovo znachushchoi informatsii (st. 114-2 Kryminalnoho kodeksu Ukrainy) [Analysis of the criminal law novel about the unauthorized dissemination of military-significant information (Article 114-2 of the Criminal Code of Ukraine)]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 4, 326–330. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-4/77> [in Ukrainian].
3. Movchan, R.O. (2022). «Voienni» novely Kryminalnoho kodeksu Ukrainy: pravotvorchi ta pravozastosovni problemy [«Military» Novels of the Criminal Code of Ukraine: Law-Making and Law-Enforcement Problems]. Kyiv : Norma prava. 241 p. [in Ukrainian].
4. Ponomarenko, Yu. (2022). Nesanktsionovane poshyrennia viiskovo znachushchoi informatsii: pytannia kryminalno-pravovoi kvalifikatsii ta zastosuvannia kryminalno-pravovykh zasobiv [Unauthorized dissemination of military-sensitive information: issues of criminal legal qualification and application of criminal legal remedies]. *Pravo Ukrainy*, 11, 100–117. [in Ukrainian].
5. Vdovenko, O., Vorobiov, Ye., Hrynyshak, M. (2022). Kryminalna vidpovidalnist za poshyrennia informatsii v interneti do ta pislia 24 liutoho 2022 roku [Criminal liability for dissemination of information on the Internet before and after February 24, 2022]. Kyiv : HO «Platforma prav liudyny». 88 p. [in Ukrainian].
6. Budiachenko, O.M. (2022). Shchodo napriamiv vdoskonalennia pravovoho zabezpechennia protydii nesanktsionovanomu poshyrenniu informatsii pro zasoby vidsichi zbroinoi ahresii rosiiskoi federatsii [Regarding areas for improving legal support for countering the unauthorized dissemination of information about the means of repelling armed aggression of the Russian Federation]. *Kryminalno-pravovi vidpovidi na vyklyky voiennoho stanu v Ukraini : materialy mizhnar. nauk. CONF., m. Kharkiv, 5 trav. 2022 r.* Kharkiv : Pravo, 153–157. [in Ukrainian].
7. Khavroniuk, M. (2022). Porushennia pryntsyphu zakonnosti i rivnosti pered zakonom u zminakh do Kryminalnoho kodeksu pid chas viiny. Analiz pomylok u zakonakh voiennoho chasu shchodo zmin Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [Violation of the principle of legality and equality before the law in amendments to the Criminal Code during the war. Analysis of errors in wartime laws regarding amendments to the Criminal Code of Ukraine]. URL: <https://pravo.org.ua/blogs/porushennya-pryntsyphu-zakonnosti-i-rivnosti-pered-zakonom-u-zminah-kryminalnogo-kodeksu-pid-chas-vijny/> (data zvernennia: 14.07.2025) [in Ukrainian].
8. Akimov, M.O. (2023). Do pytannia pro nedotsilnist kryminalizatsii poshyrennia pevnoi informatsii (na prykladi zakonoproiektu № 8218 vid 23 lystopada 2022 roku) [On the question of the inexpediency of criminalizing the dissemination of certain information (using the example of draft law No. 8218 of November 23, 2022)]. *Zlochynnist i protydii yii v umovakh viiny: hlobalnyi, rehionalnyi ta natsionalnyi vymiry : zb. tez dop. nauk.-prakt. CONF. (m. Vinnytsia, 12 kvit. 2023 r.)*. Vinnytsia : KhNUVS, 31–33. [in Ukrainian].

9. Vyrok Holosiivskoho raionnoho sudu m. Kyieva vid 28 lypnia 2023 r. u spravi № 752/14990/23 [Verdict of the Holosiivskiy District Court of Kyiv dated July 28, 2023 in case No. 752/14990/23]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112495487> (data zvernennia: 14.07.2025) [in Ukrainian].

10. Vyrok Solom'ianskoho raionnoho sudu m. Kyieva vid 29 bereznia 2024 r. u spravi № 1-kp/760/2572/24 [Verdict of the Solomyanskiy District Court of Kyiv dated March 29, 2024 in case No. 1-kp/760/2572/24]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/118073582> (data zvernennia: 14.07.2025) [in Ukrainian].

11. Yevtieieva, D.P., Lapkin, A.V. Do problemy predmeta kryminalnoho pravoporushennia za ch. 2 st. 114-2 KK Ukrainy [To the problem of the subject of a criminal offense under Part 2 of Article 114-2 of the Criminal Code of Ukraine]. *Natsionalna bezpeka Ukrainy v umovakh informatyzatsii ta hlobalizatsii suspilnykh protsesiv: suchasni zahrozy ta kryminalno-pravove rehuliuвання : materialy VII Mizhnar. nauk.-prakt. konf., m. Kharkiv, 11 trav. 2023 r.* Kharkiv : Pravo, 216–219. [in Ukrainian].

12. Tuharova, O.K. (2023). Voiennyi stan vs svoboda slova: okremi pytannia pravovoho rehuliuвання [Martial law vs freedom of speech: specific issues of legal regulation]. *Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal*, 10, 446–450. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-10/107> [in Ukrainian].

13. Dubniak, M.V. (2022). Konstytutsiine pravo na svobodu slova ta kryminalna vidpovidalnist za nesanktsionovane poshyrennia informatsii [Constitutional right to freedom of speech and criminal liability for unauthorized dissemination of information]. *Pravovi zasoby protydii zlochynam proty osnov natsionalnoi bezpeky v umovakh viiskovoi ahresii : materialy kruhloho stolu (m. Kyiv, 26 travnia 2022 r.)*. Kyiv : KPI im. Ihoria Sikorskoho, 68–72. [in Ukrainian].

Movchan Roman,

Doctor of Law, Professor,

Professor at the Department of Constitutional, International and Criminal Law

(Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2074-8895>

Burda Petro,

Doctor of Philosophy in Law

ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-3541-2176>

ON PROSPECTS OF IMPROVING THE LEGISLATIVE DESCRIPTION OF THE SIGNS OF THE SUBJECTS OF CRIMES PROVIDED FOR IN ARTICLE 114-2 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE

In particular, it was proven that the current Article 114-2 of the Criminal Code of Ukraine (hereinafter referred to as the CC) is not perfect due to the fact that it lacks:

– a specific definition and list of both official sources of partner countries and authorized state bodies that have the right to disseminate relevant information;

– an indication of information about: places of production, repair, storage and maintenance of military goods; fire damage to critical infrastructure facilities; absence of air defense on a specific section of the front; conducting «live broadcasts» of missile attacks or bombings, etc.;

– a clarification that the relevant information, regardless of its previous dissemination in the open access by any persons: a) is factual in nature; b) allows for the identification of military formations not only in the area, but also in time.

At the same time, it is noted that the indication in Art. 114-2 of the Criminal Code for all the above circumstances will contradict the rules of criminal lawmaking, due to which a detailed list and procedure for the dissemination of relevant information should be enshrined in the relevant order of the Ministry of Defense of Ukraine (or other regulatory legal act, but not in the Criminal Code), such as the current Order No. 73, the effect of which, however, should extend to an unlimited range of subjects. Instead, it is concluded that the unreasonably cumbersome title and provisions of the criminal law norm under consideration should be replaced with a clear and concise formulation of «unauthorized dissemination of military-significant information» (or another similar option), the content of which should be disclosed in the relevant provisions of the regulatory legislation.

Key words: unauthorized distribution, military-significant information, state secret, military formations, movement, movement, location, weapons, armaments and ammunition, military goods, crime, criminal legislation, criminal law norm.

Надіслано до редколегії 16.07.2025
Рекомендовано до публікації 26.08.2025
Опубліковано 21.11.2025

УДК 343.222:343.431
DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-3-15-14>

Політова Анна Сергіївна,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права
(Маріупольський державний університет, м. Київ)
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7351-7110>

ВПЛИВ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА КВАЛІФІКАЦІЮ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ

Статтю присвячено дослідженню проблем впливу рішень Європейського суду з прав людини на кваліфікацію торгівлі людьми. Указано, що сучасна форма рабства – торгівля людьми є викликає неабияке хвилювання та є злочином міжнародного характеру.

Відзначено, що у ст. 4 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. закріплено заборону рабства і примусової праці: нікого не можна тримати в рабстві або в підневільному стані; ніхто не може бути присилуваний виконувати примусову чи обов'язкову працю.

*Проаналізовано рішення Європейського суду з прав людини щодо порушень ст. 4 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, зокрема справи *Rantsev v. Cyprus and Russia, L.E. v. Greece, Chowdury and Others v. Greece, S.M. v. Croatia (Grand Chamber)*. Звернено увагу на те, що торгівля людьми підпадає під заборону, передбачену ст. 4 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. Відповідно держави – учасниці останньої мають позитивне зобов'язання: прийняти належну та комплексну правову базу для боротьби із цим кримінальним злочином; уживати захисних заходів щоразу, коли органам влади відомо або вони повинні були знати про серйозний ризик того, що особа стане жертвою торгівлі людьми; належним чином розслідувати ситуації потенційної торгівлі людьми.*

Зазначено, що у 22 вироків суду за ст. 149 КК України відсутні посилання на практику ЄСПЛ щодо застосування ст. 4 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

*Зроблено висновок, що під час тлумачення понять, що містяться у ст. 4 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, ЄСПЛ спирається на Конвенцію про рабство 1926 р. (*Siliadin v. France*), Додаткову конвенцію про скасування рабства, работоргівлі та інститутів і звичаїв, подібних до рабства, Конвенцію № 29 МОП про примусову чи обов'язкову працю, Конвенцію Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, а також Додатковий протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. (*Rantsev v. Cyprus and Russia*). Наголошено, що з огляду на досвід практики ЄСПЛ щодо заборони рабства і примусової праці та враховуючи положення ст. 17 Закону України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», під час розгляду кримінальних проваджень, направлених до суду з обвинувальним актом за ст. 149 КК України, необхідно обов'язково враховувати рішення ЄСПЛ під час винесення вироків.*

Ключові слова: торгівля людьми, заборона рабства, кваліфікація кримінальних правопорушень, Європейський суд з прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, судова практика.

Постановка проблеми. Спеціальний доповідач із питань сучасних форм рабства Томоя Обоката відзначає, що рабство та торгівля людьми є серйозними злочинами і грубим порушенням прав людини [1]. Це вказує на те, що сучасна форма рабства – торгівля людьми – викликає неабияке хвилювання та є злочином міжнародного характеру.

Першим міжнародним договором, присвяченим боротьбі з торгівлею людьми, є Міжнародна угода про припинення торгівлі білими рабниками, ухвалена в 1904 р. У 1910 р. була прийнята Міжнародна конвен-

ція про боротьбу з торгівлею білими рабниками. Згодом у 1921 р. Ліга Націй ухвалила Конвенцію про боротьбу з торгівлею жінками та дітьми, положення якої були підтверджені у прийнятті пізніше у Міжнародній конвенції про боротьбу з торгівлею повнолітніми жінками 1933 р. Конвенція 1949 р. про боротьбу з торгівлею людьми та експлуатацією проституції третіми особами об'єднала раніше укладені міжнародні документи під егідою Організації Об'єднаних Націй. Також відзначимо й Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми,

особливо жінками та дітьми, і покарання за неї, що повноє Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. та окремо Конвенцію Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми 2005 р.

Проте, незважаючи на вжиті заходи щодо протидії торгівлі людьми, такі протиправні діяння вчинюються та носять транснаціональний організований характер. За даними Міжнародної організації праці ООН, жертвами торгівлі людьми у світі стають приблизно 27,6 млн людей. Із числа усіх жертв 77% використовуються для примусової праці, 23% – із метою сексуальної експлуатації; 57% жертв – чоловіки та хлопчики, 43% – жінки та дівчата. Що ж стосується торгівлі людьми з метою сексуальної експлуатації, то 78% – жінки та дівчата, а 22% – чоловіки та хлопці, серед яких 92% – дорослі та 8% – діти. У торгівлі людьми з метою примусової експлуатації 33% – жінки та дівчата, а 67% – чоловіки та хлопці, серед яких 73% – дорослі, 27% – діти [2].

С. Прийма зауважує, що рабство і підневільний стан зумовлюють примусову й обов'язкову працю, хоча це не є їх визначальною характеристикою. Насамперед слід відзначити, що заборона рабства і підневільного стану має абсолютний характер. А це означає, що п. 1 ст. 4 на відміну від більшості основних положень Конвенції, у тому числі й п. 2 ст. 4, не передбачає винятків, і жодні відступи від неї, відповідно до п. 2 ст. 15 ЄСПЛ, навіть у разі надзвичайної ситуації, котра загрожує життю нації, не допускаються [3, с. 293]. Саме тому, на нашу думку, є актуальним питання впливу рішень Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) на кваліфікацію торгівлі людьми за КК України.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Відзначимо, що комплексному дослідженню особливостей кримінальної відповідальності за торгівлю людьми та питанню протидії цим кримінально протиправним діяннями присвятили свої дисертаційні дослідження В. Іващенко («Кримінологічні та кримінально-правові аспекти боротьби з торгівлею жінками та дітьми», 2000 р.) [4], В. Козак («Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми (аналіз складу злочину)», 2003 р.) [5], Я. Лизогуб («Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо передачі людини: порівняльно-правове дослідження», 2003 р.) [6], А. Орлеан («Соціальна зумовленість криміналізації та кримінально-правова характеристика торгівлі людьми», 2003 р.) [7], В. Підгородинський («Відповідальність за торгівлю людьми за кримінальним законодавством України», 2005 р.) [8], Ю. Раковська («Соціально-правова природа та детермінація торгівлі людьми: кримінологічне дослідження», 2011 р.) [9], Д. Негодченко («Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми в Україні та інших країнах: порівняльно-правовий аналіз», 2011 р.) [10], К. Ісров («Кримінально-правова характеристика торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо людини: міжнародні та національні аспекти», 2012 р.) [11], В. Мусатенко («Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми», 2025 р.) [12], Д. Григорчак («Торгівля людьми в умовах гібридної війни та воєнного стану в Україні: кримінологічна характеристика», 2025 р.) [13].

Окрім того, кримінально-правовим та кримінологічним дослідженням теоретичних і практичних проблем запобігання та протидії злочинам проти волі, честі та гідності особи присвячене дисертаційне дослідження на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук А. Андрушка (2021 р.), а дослідження проблем кримінально-правового забезпечення охорони людини від експлуатації – дисертаційне дослідження на здобуття

наукового ступеня доктора юридичних наук А. Орлеан (2014 р.). Проте у зазначених працях не приділено окремої уваги питанню впливу рішень ЄСПЛ на кваліфікацію торгівлі людьми за КК України.

Метою статті є аналіз впливу рішень ЄСПЛ на кваліфікацію торгівлі людьми та розроблення пропозицій щодо вдосконалення законодавства для розв'язання проблем, що виникають у правозастосовчій діяльності під час кваліфікації цих кримінально протиправних діянь.

Виклад основного матеріалу. У ст. 4 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. зазначено:

«1. Нікого не можна тримати в рабстві або в підневільному стані.

2. Ніхто не може бути присилуваний виконувати примусову чи обов'язкову працю.

3. Для цілей цієї статті значення терміна «примусова чи обов'язкова праця» не поширюється:

а) на будь-яку роботу, виконання якої зазвичай вимагається під час призначеного згідно з положеннями статті 5 цієї Конвенції тримання в умовах позбавлення свободи або під час умовного звільнення;

б) на будь-яку службу військового характеру або – у разі коли особа відмовляється від неї з мотивів особистих переконань у країнах, де така відмова визнається, – службу, яка вимагається замість обов'язкової військової служби;

с) на будь-яку службу, що вимагається у разі надзвичайної ситуації або стихійного лиха, яке загрожує життю чи благополуччю добробуту суспільства;

д) на будь-яку роботу чи службу, яка є частиною звичайних громадянських обов'язків» [14].

Також у ст. 34 цієї Конвенції закріплено, що ЄСПЛ може приймати заяви від будь-якої особи, неурядової організації або групи осіб, які вважають себе потерпілими від допущеного однією з Високих Договірних Сторін порушення прав, викладених у Конвенції або Протоколах до неї. Високі Договірні Сторони зобов'язуються не перешкоджати жодним чином ефективному здійсненню цього права. Якщо в результаті розгляду справи ЄСПЛ ухвалене рішення, яке набуло статусу остаточного, то Високі Договірні Сторони зобов'язуються виконувати остаточні рішення Суду в будь-яких справах, у яких вони є сторонами (п. 1 ст. 46 Конвенції).

Проведений нами аналіз деяких рішень ЄСПЛ щодо порушень ст. 4 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод показав таке (табл. 1).

Відзначимо, що саме у справі *Rantsev v. Cyprus and Russia* (2010) Велика Палата ЄСПЛ відзначила, що торгівля людьми підпадає під заборону, передбачену ст. 4 Конвенції. Звідси випливає, що держави-учасниці мають позитивне зобов'язання:

– прийняти належну та комплексну правову базу для боротьби із цим кримінальним злочином;

– уживати захисних заходів щоразу, коли органам влади відомо або вони повинні були знати про серйозний ризик того, що особа стане жертвою торгівлі людьми;

– та належним чином розслідувати ситуації потенційної торгівлі людьми [15].

Що ж стосується національного законодавства України, то ч. 1 ст. 149 КК України встановлює відповідальність за торгівлю людиною, а так само вербування, переміщення, переховування, передачу або одержання людини, вчинені з метою експлуатації, з використанням примусу, викрадення, обману, шантажу, матеріальної чи іншої залежності потерпілого, його уразливого стану або підкупу третьої особи, яка контролює потерпілого, для отримання згоди на його експлуатацію [16].

Аналіз практики ЄСПЛ щодо протидії торгівлі людьми

Справа	Рік	Суть справи	Порушена стаття Конвенції	Висновок ЄСПЛ
Siliadin v. France	2005	Заявниця прибула до Франції з Того у віці 15 років та 7 місяців з особою, яка домовилася з батьком, що вона працюватиме до повернення коштів за її квиток, що її імміграційний статус буде врегульований і що її відправлять до школи. Але вона примусово працювала хатньою робітницею: виконувала домашню роботу понад 15 годин щодня, без оплати, без вихідних, упродовж кількох років	Ст. 4 (заборона рабства)	Кримінально-правове законодавство, яке діяло на той час, не забезпечувало заявниці незначного, практичного та ефективного захисту від дій, жертвою яких вона була. Суд зазначає, що законодавство було змінено, але поправки, внесені згодом, не застосовувалися до ситуації заявника. Він підкреслює, що все більш високі стандарти, які вимагаються у сфері захисту прав людини та основних свобод, відповідно і неминуче вимагають більшої твердості в оцінці порушень основних цінностей демократичного суспільства
Rantsev v. Cyprus and Russia	2010	Російська громадянка на Кіпрі опинилася у пастці системи «кабальних віз», згодом загинула	Ст. 2 (право на життя), ст. 4 (заборона рабства), ст. 5 (свобода)	Суд порохував, що влада Кіпру порушила ст. 4, оскільки вона не ввела в дію належні правовий та адміністративний механізми щодо боротьби з торгівлею людьми, а також тому, що поліція не захистила пані Ранцеву, незважаючи на те, що обставини ясно вказували на те, що вона могла бути жертвою торгівлі людьми. Також мало місце порушення ст. 4 з боку влади Росії, оскільки вона не розслідувала обставини того, де і як пані Ранцева була найнята на роботу, хто був її наймачем і які методи при цьому використовувалися
LE. v. Greece	2016	Жінку з Нігерії змусили до проституції, поліція не реагувала належним чином	Ст. 4 (заборона рабства)	Суд установив, що ст. 4 було порушено через затримку національних органів влади в офіційному визнанні заявниці жертвою торгівлі людьми, а також через бездіяльність поліції та судів у переслідуванні осіб, підозрюваних у скоєнні злочину. Окрім того, статті 6 (1) та 13 було порушено через затримки у кримінальному провадженні проти цих осіб, а також через те, що заявниця не мала можливості скористатися ефективним засобом правового захисту для оскарження цього
Chowdury and Others v. Greece	2017	42 мігранти з Бангладеш працювали на плантаціях полуниці без оплати, під озброєною охороною	Ст. 4 (заборона рабства)	Суд постановляє, що примусова праця є однією з форм експлуатації, що підпадає під визначення торгівлі людьми, як це чітко зазначено у ст. 4а) Конвенції Ради Європи про боротьбу з торгівлею людьми. Позитивні зобов'язання за ст. 4(2) ЄКПЛ повинні тлумачитися у світлі Конвенції Ради Європи та того, як її тлумачила Група експертів Ради Європи з питань боротьби з торгівлею людьми. Договірні держави мають три позитивні зобов'язання за ст. 4(2): а) відповідна правова та регуляторна база для криміналізації торгівлі людьми; б) оперативні заходи щодо запобігання торгівлі людьми та захисту прав жертв; в) ефективне розслідування та судова процедура
S.M. v. Croatia (Grand Chamber)	2020	Жінку змушували до проституції; національні органи не розслідували справу належно	Ст. 4 (заборона рабства)	Суд підкреслив: концепція торгівлі людьми стосується як національного, так і транснаціонального виміру і може впливати як на громадян, так і на іноземців. Розкрито позитивні зобов'язання держави та концепцію «зловживання уразливим становищем»

За даними Офісу Генерального прокурора, у звітах щодо зареєстрованих кримінальних правопорушень та результати їх досудового розслідування у 2023 р. було обліковано 147 кримінальних правопорушень, передбачених ст. 149 КК України, серед яких у 109 кримінальних правопорушеннях, передбачених ст. 149 КК України, особам вручено повідомлення про підозру, і 82 кримінальних правопорушеннях, передбачених ст. 149 КК України, провадження направлено до суду з обвинувальним актом; у 2024 р. – 105 таких кримінальних правопорушень обліковано, серед яких вручено повідомлення про підозру у 62 провадженнях, направлено до суду з обвинувальним актом – 49; із січня по липень 2025 р. – 131 обліковано, вручено повідомлення про підозру – у 79, направлено до суду з обвинувальним актом – 43. За даними Єдиного державного реєстру судових рішень, із січня 2022 р. по серпень 2025 р. винесено 115 вироків за ст. 149 КК України.

Проведений нами аналіз вироків за ст. 149 КК України свідчить, що, незважаючи на те що практика ЄСПЛ є частиною законодавства України, вона не використовується в контексті притягнення до кримінальної відповідальності за торгівлю людьми. У жодному з проаналізованих нами вироків за січень-серпень 2025 р. (загалом 22) немає посилань на практику ЄСПЛ щодо застосування ст. 4 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (в аспекті торгівлі людьми).

Водночас у вироку Шевченківського районного суду м. Чернівці (справа № 727/9754/18, провадження № 1-кп/727/19/22) колегією суддів було проведено відмежування допустимої поведінки від провокації злочину на підставі критеріїв, напрацьованих ЄСПЛ. Суд, зокрема, встановив, що «в матеріалах кримінального провадження відсутні ознаки, притаманні провокації злочину правоохоронними органами, а саме спонукання до вчинення злочину особи, а в суду наявні всі можливості перевірити такі твердження засудженого, що і стало предметом перегляду у суді апеляційної інстанції. А посилання засудженого на порушення пункту 1 статті 6 Конвенції про захист прав та основоположних свобод та посилання на рішення ЄСПЛ *Худобін проти Російської Федерації*, *Тейшейро де Кастро проти Португалії*, зміст яких зводиться до вислову «не було б скоєно, якби не було спровоковано», не є при-

йнятними до застосування у вказаному кримінальному провадженні». При цьому колегією суддів ознак, притаманних провокації злочину правоохоронними органами, не встановлено. Колегія суддів належним чином перевірила доводи захисника та дійшла висновку про відсутність провокації злочину [17].

Із початку 2025 р. статус особи, яка постраждала від торгівлі людьми, встановлено 112 громадянам в Україні. Згідно із зареєстрованою статистикою, більшість з них постраждала від змішаної форми торгівлі людьми, 13 осіб – від трудової експлуатації, 4 – від сексуальної. За матеріальною допомогою звернулося 80 осіб (20 жінок, 57 чоловіків та троє дівчат), їм надано фінансування на суму 699 тис грн [18].

Висновки. Проведений нами аналіз, виходячи з поставленої мети дослідження, дає змогу зробити такі висновки:

1. Під час постановлення рішень ЄСПЛ останній для тлумачення понять, що містяться у ст. 4 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, спирається на Конвенцію про рабство 1926 р. (*Siliadin v. France*), Додаткову конвенцію про скасування рабства, работоргівлі та інститутів і звичаїв, подібних до рабства, Конвенцію № 29 МОП про примусову чи обов'язкову працю, Конвенцію Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, а також Додатковий протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками та дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. (*Rantsev v. Cyprus and Russia*).

2. Зважаючи на досвід практики ЄСПЛ щодо заборони рабства і примусової праці, а також урахування положення ст. 17 Закону України від 23 лютого 2006 р. № 3477-IV «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» (у частині застосування судами під час розгляду справ Конвенції та практики Суду як джерело права), вітчизняним судам під час розгляду кримінальних проваджень за ст. 149 КК України, що надходять до них з обвинувальним актом, необхідно враховувати рішення ЄСПЛ при винесенні вироків.

Викладене зумовлює потребу проведення подальших досліджень щодо впливу рішень ЄСПЛ на кваліфікацію окремих кримінальних правопорушень.

Список використаних джерел

1. Сьогодні світ відзначає Міжнародний день боротьби за скасування рабства. *Державна служба України з питань праці*. URL: <https://dsp.gov.ua/sohodni-svit-vidznachaie-mizhnarodnyi-den-borotby-za-skasuvannia-rabstva/> (дата звернення: 28.08.2025).
2. Human Trafficking Quick Facts | Homeland Security. *U.S. Department of Homeland Security*. URL: <https://www.dhs.gov/human-trafficking-quick-facts> (date of access: 28.08.2025).
3. Pryima S.V. The right not to be required to perform forced or compulsory labour in the case law of the European court of human rights. *Law and Society*. 2024. No. 6. P. 291–302. URL: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.6.43> (date of access: 28.08.2025).
4. Іващенко В.О. Кримінологічні та кримінально-правові аспекти боротьби з торгівлею жінками та дітьми : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2000. 223 с.
5. Козак В.А. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми (аналіз складу злочину) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2003. 196 с.
6. Лизогуб Я.Г. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо передачі людини: порівняльно-правове дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Луганськ, 2003. 202 с.
7. Орлеан А.М. Соціальна зумовленість криміналізації та кримінально-правова характеристика торгівлі людьми : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2003. 226 с.
8. Підгородинський В.М. Відповідальність за торгівлю людьми за кримінальним законодавством України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2005. 219 с.
9. Раковська Ю.В. Соціально-правова природа та детермінація торгівлі людьми: кримінологічне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2011. 214 с.

10. Негодченко Д.О. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми в Україні та інших країнах: порівняльно-правовий аналіз : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2011. 225 с.
11. Іскров К.М. Кримінально-правова характеристика торгівлі людьми або іншої незаконної угоди щодо людини: міжнародні та національні аспекти : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2012. 20 с.
12. Мусатенко В.С. Кримінальна відповідальність за торгівлю людьми : дис. ... докт. філос. : 081. Київ, 2025. 256 с.
13. Григорчак Д.В. Торгівля людьми в умовах гібридної війни та воєнного стану в Україні: кримінологічна характеристика : дис. ... докт. філос. : 081. Одеса, 2025. 282 с.
14. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 01.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 28.08.2025).
15. ECtHR – Rantsev v. Cyprus and Russia, Application no. 25965/04, 10 October 2010. *EDAL | European Database of Asylum Law*. URL: <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/content/ecthr-rantsev-v-cyprus-and-russia-application-no-2596504-10-october-2010> (date of access: 28.08.2025).
16. Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III : станом на 17.07.2025. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 28.08.2025).
17. З початку 2025 року 80 постраждалих від торгівлі людьми отримали матеріальну допомогу на близько 700 тисяч гривень. *Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України*. URL: <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/z-pochatku-2025-roku-80-postrazhdalikh-vid-torhivli-lyudmy-otrimaly-materialnu-dopomogu-na-blyzko-700-tysyach-hryven> (дата звернення: 28.08.2025).
18. Вирок Шевченківського районного суду м. Чернівці від 14.01.2022 у справі № 727/9754/18. Провадження № 1-кп/727/19/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/103129709> (дата звернення: 28.08.2025).

References

1. Sohodni svit vidznachaie Mizhnarodnyi den borotby za skasuvannia rabstva [Today the world celebrates the International Day for the Abolition of Slavery]. Retrieved from: <https://dsp.gov.ua/sohodni-svit-vidznachaie-mizhnarodnyi-den-borotby-za-skasuvannia-rabstva/> (data zvernennia: 28.08.2025) [in Ukrainian].
2. Human Trafficking Quick Facts | Homeland Security. *U.S. Department of Homeland Security*. Retrieved from: <https://www.dhs.gov/human-trafficking-quick-facts> (data zvernennia: 28.08.2025) [in English].
3. Pryima, S.V. (2024). The right not to be required to perform forced or compulsory labour in the case law of the European court of human rights [Pravo ne buty prysyluvanyam vykonuvaty prymusovu chy oboviazkovu pratsiu v praktytsi Yevropeiskoho sudu z prav liudyny]. *Law and Society*, 6, 291–302. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.6.43> [in Ukrainian].
4. Ivashchenko, V.O. (2000). Criminological and crime-law aspects of combatting the women and children selling [Kryminolohichni ta kryminalno-pravovi aspekty borotby z torhivleiu zhinkamy ta ditmy]. *Candidate's thesis*. Kiev [in Ukrainian].
5. Kozak, V.A. (2003). Criminal responsibility for trafficking in people (analysis of legally defined crime) [Kryminalna vidpovidalnist za torhivliu liudmy (analiz skladu zlochynu)]. *Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
6. Lyzohub, Ya.H. (2003). The criminal responsibility for trade in human beings or other illegal transaction concerning transfer of human being: comparatively-lawful research [Kryminalna vidpovidalnist za torhivliu liudmy abo inshu nezakonnu uhodu shchodo peredachi liudyny: porivnialno-pravove doslidzhennia]. *Candidate's thesis*. Luhansk [in Ukrainian].
7. Orlean, A.M. (2003). Social conditionality of criminalization and crime-law characteristic of trafficking in people [Sotsialna obumovlenist kryminalizatsii ta kryminalno-pravova kharakterystyka torhivli liudmy]. *Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
8. Pidhorodynskyi, V. M. (2005). Responsibility for Traffic in Human Beings under the Criminal Legislation of Ukraine [Vidpovidalnist za torhivliu liudmy za kryminalnym zakonodavstvom Ukrainy]. *Candidate's thesis*. Odessa [in Ukrainian].
9. Rakovska, Yu.V. (2011). Socially-legal nature and determination of human trafficking: criminological research [Sotsialno-pravova pryroda ta determinatsiia torhivli liudmy : kryminolohichne doslidzhennia]. *Candidate's thesis*. Odessa [in Ukrainian].
10. Negodchenko, D.O. (2011). Criminal liability for human trafficking in Ukraine and other countries: the comparative legal analysis [Kryminalna vidpovidalnist za torhivliu liudmy v Ukraini ta inshykh krainakh: porivnialno-pravovyi analiz]. *Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
11. Iskrov, K.M. (2012). Criminal law characterization of human trafficking or other illicit transactions in respect of rights: international and national aspects [Kryminalno-pravova kharakterystyka torhivli liudmy abo inshoi nezakonnoi uhody shchodo liudyny: mizhnarodni ta natsionalni aspekty]. *Extended abstract of Candidate's thesis*. Kharkiv [in Ukrainian].
12. Musatenko, V.S. (2025). Criminal liability for human trafficking [Kryminalna vidpovidalnist za torhivliu liudmy] : *Doctor of Philosophy degree*. Kiev [in Ukrainian].
13. Hryhorchak, D.V. (2025). Human trafficking in the context of hybrid warfare and martial law in Ukraine: criminological characteristics [Torhivlia liudmy v umovakh hibrydnoi viiny ta voiennoho stanu v Ukraini: kryminolohichna kharakterystyka] : *Doctor of Philosophy degree*. Odessa [in Ukrainian].
14. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod : Konventsiiia Rady Yevropy vid 04 lystopada 1950 r. [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms: Council of Europe Convention of 4 November 1950.]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (data zvernennia: 28.08.2025) [in Ukrainian].
15. ECtHR – Rantsev v. Cyprus and Russia, Application no. 25965/04, 10 October 2010. *EDAL | European Database of Asylum Law*. Retrieved from: <https://www.asylumlawdatabase.eu/en/content/ecthr-rantsev-v-cyprus-and-russia-application-no-2596504-10-october-2010> (data zvernennia: 28.08.2025) [in English].
16. Kryminalnyi kodeks Ukrainy : Kodeks Ukrainy vid 05 kvitnia 2001 r. № 2341-III : stanom na 17 lypnia 2025 r. [Criminal Code of Ukraine: Code of Ukraine dated April 5, 2001 No. 2341-III: as of July 17, 2025]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (data zvernennia: 28.08.2025) [in Ukrainian].
17. Z pochatku 2025 roku 80 postrazhdalikh vid torhivli liudmy otrymaly materialnu dopomogu na blyzko 700 tysyach hryven. *Ministerstvo sotsialnoi polityky, simi ta yednosti Ukrainy* [Since the beginning of 2025, 80 victims of human trafficking have received financial assistance worth about 700 thousand hryvnias. Ministry of Social Policy, Family and Unity of Ukraine].

Retrieved from: <https://www.msp.gov.ua/press-center/news/z-pochatku-2025-roku-80-postrazhdalykh-vid-torhivli-lyudmy-otry-maly-materialnu-dopomohu-na-blyzko-700-tysyach-hryven> (data zvernennia: 28.08.2025) [in Ukrainian].

18. Vyrok Shevchenkivskoho raionnoho sudu m. Chernivtsi vid 14 sichnia 2022 r. u Spravi № 727/9754/18 Provazhennia № 1-кп/727/19/22 [Verdict of the Shevchenkivskyi District Court of Chernivtsi dated January 14, 2022 in case No. 727/9754/18 Proceedings No. 1-кп/727/19/22]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115842533> (data zvernennia: 23.02.2025) [in Ukrainian].

Politova Anna,

Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Law
(Mariupol State University, Kyiv)
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-7351-7110>

**THE IMPACT OF EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS DECISIONS
ON THE CLASSIFICATION OF HUMAN TRAFFICKING**

This article examines the impact of European Court of Human Rights decisions on the classification of human trafficking. It notes that human trafficking, a modern form of slavery, is a cause for considerable concern and constitutes an international criminal offence.

It is noted that Article 4 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 1950 prohibits slavery and forced labour: no one shall be held in slavery or servitude; no one shall be required to perform forced or compulsory labour.

The decisions of the European Court of Human Rights on violations of Article 4 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms were analyzed, in particular the cases of Rantsev v. Cyprus and Russia, L.E. v. Greece, Chowdury and Others v. Greece, S.M. v. Croatia (Grand Chamber). Attention is drawn to the fact that trafficking in human beings is prohibited under Article 4 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, and that the States Parties have a positive obligation to adopt an adequate and comprehensive legal framework to combat this criminal offence; to take protective measures whenever the authorities are aware or should have been aware of a serious risk that a person is at risk of becoming a victim of trafficking; to properly investigate situations of potential trafficking.

It is noted that in 22 court rulings under Article 149. Human trafficking of the Criminal Code of Ukraine, there are no references to the practice of the ECHR regarding the application of Article 4 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms.

It is concluded that in interpreting the concepts contained in Article 4 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, the ECHR relies on the Slavery Convention, 1926 (Siliadin v. France), the Supplementary Convention on the Abolition of Slavery, the Slave Trade, and Institutions and Practices Similar to Slavery, ILO Convention No. 29 on Forced or Compulsory Labour, the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings, and the additional Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime, 2000 (Rantsev v. Cyprus and Russia).

It is emphasized that, given the experience of the ECHR in prohibiting slavery and forced labour and taking into account the provisions of Article 17 of the Law of Ukraine of 23 February 2006 No. 3477-IV «On the Enforcement of Decisions and Application of the Practice of the European Court of Human Rights», it is necessary to take into account the decisions of the ECHR when passing sentences in criminal proceedings referred to the court with an indictment under Article 149 of the Criminal Code of Ukraine.

Key words: human trafficking, prohibition of slavery, classification of criminal offences, European Court of Human Rights, Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, judicial practice.

Надіслано до редколегії 29.08.2025
Рекомендовано до публікації 10.10.2025
Опубліковано 21.11.2025

УДК 351.74:614.8:351.86(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-3-15-15>

Санжаров Роман Борисович,
аспірант

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-2996-9242>

ЗАЛИШЕННЯ УЧАСНИКАМИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ МІСЦЯ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОЇ ПРИГОДИ: АНАЛІЗ СТАНУ ПРОБЛЕМИ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ

Стаття аналізує феномен «Hit and Run» (залишення місця дорожньо-транспортної пригоди) на прикладі зарубіжного та вітчизняного досвіду. Виявлено, що попри негативні наслідки від таких інцидентів повна статистика щодо «Hit and Run» часто недоступна публічно. В Україні офіційні джерела не надають деталізованих даних щодо цього питання. Вибірковий аналіз судової статистики (2020–2024 рр.) виявив тривожне зростання випадків залишення місця ДТП, що вимагає системного моніторингу та перегляду існуючих механізмів протидії.

Ключові слова: адміністративне правопорушення, безпека дорожнього руху, дорожньо-транспортна пригода, залишення місця пригоди, учасник дорожнього руху, статистичний аналіз, правоохоронна діяльність.

Постановка проблеми. Проблема дорожньо-транспортних пригод (далі – ДТП) є однією з найгостріших у сучасному світі. Насамперед це пов'язано з тими негативними наслідками, до яких призводять такі інциденти: загибель чи травмування людей, матеріальні збитки у вигляді пошкодження чи знищення транспортних засобів, вантажів, дорожнього обладнання та устаткування, іншого майна, ускладнення дорожнього руху тощо. Одним з обтяжливих аспектів цієї проблеми є так звані «Hit and Run» – випадки, коли учасник ДТП залишає місце події, намагаючись уникнути відповідальності. Це часто призводить до унеможливлення чи несвоєчасності надання необхідної медичної допомоги постраждалим учасниками таких автопригод. Не менш негативна реакція виникає й у разі автопригоди без постраждалих (лише з матеріальними наслідками), оскільки залишення місця події, як правило винуватцем, ускладнює та затягує процес з'ясування обставин ДТП, притягнення винних до юридичної відповідальності, компенсації завданої шкоди. Тож зазначене соціально-правове явище не лише порушує принципи справедливості та законності, а й значно ускладнює процес відшкодування збитків, лягаючи тягарем на суспільство та страхові фонди.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Деякі проблеми безпеки дорожнього руху існують уже давно майже в усіх країнах із розвиненим транспортом, що свідчить про те, що їх нелегко вирішити. Якщо проблема не сприймається як проблема, то її, ймовірно, буде важко вирішити. Р. Елвік наголошує, що відсутність інформації про стан проблеми та її характеристик певною мірою може ускладнити її ефективне вирішення, це стосується і сфери безпеки дорожнього руху [1]. У 2021 р. в Лондоні було зареєстровано неприйнятно високу кількість

ДТП – 7 708, що означає у середньому понад 21 автопригода на день. Це вдвічі більше, ніж у 2009 р., та на 14% більше, ніж у 2017 р. 773 ДТП за участю водіїв, що втекли з місця події, у 2021 р. призвели до серйозних травм або летального результату. У 2024 р. у своєму звіті К. Рассел, член Лондонської асамблеї, зазначила: «Не повинно бути ні неминучим, ні прийнятним, що так багато людей гине та отримує серйозні травми на дорогах Лондона через те, що вони не зупиняються» [2].

Науковцями Донецького державного університету внутрішніх справ (С. Вітвіцький, А. Червінчук, Ю. Атаманенко, Є. Пилипенко) на підставі узагальнення даних Департаменту патрульної поліції НПУ, Головного сервісного центру МВС України, Державної служби України з безпеки на транспорті, Державної служби статистики України було проведено ґрунтовний аналіз ключових показників аварійності на автомобільному транспорті в Україні за 2021 і 2022 рр. та представлено у вигляді науково-аналітичних оглядів. У роботах акцентовано увагу на дослідженні «внутрішнього змісту автотранспортного травматизму, якісних характеристик учасників ДТП та виявленні чинників впливу на безпеку дорожнього руху, зокрема тих, що безпосередньо пов'язані з війною» [3]. Серед іншого, науково-аналітичні огляди містять аналіз ДТП за місцем скоєння (наприклад, за категоріями населених пунктів та автомобільних доріг, за умовами стану дорожнього покриття, погодними умовами тощо) [3; 4]. Водночас ці дослідження не містять згадування інформації про ті випадки, коли учасники самовільно залишили місце скоєння ДТП, а тим більш детального аналізу цих ситуацій за кількісними та якісними критеріями (статус учасника дорожнього руху, його вік та стаж керування (за наявності відповідно-

го спеціального права), ДТП із постраждалими чи без (лише з матеріальними збитками), вид транспортного засобу, час доби і т. ін.), що може бути корисним для розуміння основних тенденцій цього негативного явища.

Серед публікацій вітчизняних науковців є актуальна для нашого часу робота, присвячена висвітленню результатів статистично-правового аналізу ДТП за участю військовослужбовців в Україні, у якій автори дослідження (М. Веселов, Ю. Марценішин та А. Приходько) констатують суттєве зростання ДТП та інших правопорушень ПДР із боку зазначеної категорії учасників дорожнього руху, зокрема залишення місця ДТП (+1460%) [5, с. 17]. Опрацювання різноманітних облікових даних у наведеному дослідженні здійснюється на підставі звітів та статистичних даних Національної поліції, судової влади України. Однак характерним є те, що відомості для аналізу саме випадків залишення військовослужбовцями місця ДТП та деяких інших даних, судячи з посилання на використані джерела, автори отримали за спеціально сформованими цільовими запитами та офіційними відповідями (наприклад, лист полку патрульної поліції у місті Кривий Ріг Управління патрульної поліції в Дніпропетровській області ДПП НПУ від 20.02.2024 № 1052/41/19/1/01-2024 та лист Управління патрульної поліції в Дніпропетровській області ДПП НПУ від 30.01.2024 № 1417/41/19/01-2024) [5].

Науковці – автори кримінологічних досліджень та досліджень у галузі юридичної психології, присвячених причинам правопорушень у сфері безпеки дорожнього руху, небезпідставно наголошують, що залишення місця ДТП суттєво ускладнює встановлення всіх обставин події та притягнення винних осіб до відповідальності. Діяльність поліції з розшуку таких учасників дорожнього руху як об'єкт наукового дослідження вимагає чіткого формулювання наукової проблеми, яка потребує вирішення. Необхідно з'ясувати, чому ця проблема є важливою саме зараз, які наслідки її неусвідомлення можуть бути та як результати дослідження можуть сприяти вирішенню певних практичних завдань або розвитку науки у сфері правоохоронної діяльності. На підставі наведеного вище аналізу можна припустити, що стан і характеристики такого правопорушення, як залишення місця ДТП його учасниками, у нашій державі сьогодні ще не мають належного рівня формації.

Метою статті є з'ясування стану і тенденцій (на прикладі аналізу зарубіжного та вітчизняного досвіду) та обґрунтування значущості статистичних і аналітичних даних для усвідомлення проблематики такого негативного соціально-правового явища, як залишення місця події учасниками ДТП.

Виклад основного матеріалу. Візьмемо за приклад США. За даними Національного управління безпеки дорожнього руху (NHTSA), у 2023 р. на дорогах цієї держави в ДТП загинуло 40 901 особа, що на 4,3% менше, ніж у попередньому (2022) році; водночас орієнтовна кількість постраждалих у ДТП осіб за вказаний період зросла до 2,44 млн, збільшившись на 2,5%. За участю водіїв, які втекли з місця події у 2023 р., загинуло 2 872 особи, що у цілому (незважаючи на те що це на 3,4% менше, ніж за попередній звітний період) становить значну кількість таких негативних інцидентів; із 7 314 смертельних ДТП за участю пішоходів 1 818 (25%) сталися внаслідок наїзду та втечі керманіча з місця події; із 1 166 смертельних випадків серед велосипедистів 274 особи (23%) загинули за подібних обставин [6, с. 1–2].

У Великій Британії у 2023 р. кількість смертей на дорогах поступово продовжує знижуватися. Остаточні

оцінки щодо зареєстрованих за 2023 р. ДТП та їхніх наслідків мали такий вигляд: 1 624 смертельні випадки (на 5% менше порівняно з 2022 р.); 29 711 загиблих або тяжко поранених осіб (цей показник несуттєво змінився порівняно з попереднім роком); 132 977 постраждалих усіх ступенів тяжкості (що на 2% менше порівняно з 2022 р.) [7].

Наїзд (чи зіткнення) та втеча з місця події («*Hit-and-runs*»), або «інциденти з невдалою зупинкою» («*Fail-to-stop incidents*»), як їх називають у відповідних британських законах, є кримінальними злочинами у будь-якому випадку, коли людині було завдано травми або пошкодження. Британські офіційні звіти з безпеки дорожнього руху (наприклад, «*Reported Road Casualties Great Britain*» від DfT) деталізують кількість ДТП, загиблих та травмованих, але не завжди надають розгорнуту статистику за конкретними правопорушеннями, як то «*failure to stop*» (термін за значенням включає «незупинку транспортного засобу», «залишення місця ДТП», «ненадання допомоги»). Такі дані зазвичай публікуються Міністерством юстиції (Ministry of Justice) у їхніх звітах про судову статистику і для публічного доступу потребують офіційного запиту. Нині якщо особу засуджено за наїзд та втечу з місця злочину (автопригоди), вона може отримати від 5 до 10 штрафних балів у своїх водійських правах або бути ув'язненою на строк до 26 тижнів. Суд також може оштрафувати її на суму до 5 тис фунтів стерлінгів.

Щоб отримати справжнє уявлення про поширеність наїздів та втеч із місця події на дорогах Британії, юридична компанія «*Legal Expert*» вирішила провести власне розслідування. Було подано запити на отримання інформації до всіх 44 поліцейських управлінь Англії та Вельсу, просячи надати кількість випадків наїзду та втечі з місця ДТП, зареєстрованих у кожному поліцейському окрузі за останні три роки (у період за квітень-місяць 2021–2024 рр.). Також було підготовлено звернення до Королівської прокуратури (CPS) із проханням надати інформацію про кількість кримінальних переслідувань за інциденти з наїздом та втечею з місця події або інциденти з невдалою зупинкою за останні три роки. Через те, як деякі поліцейські підрозділи організовують дані, деякі з них змогли надати інформацію лише про пошкодження, тобто коли «інциденти з невдалою зупинкою» призводять лише до пошкодження транспортних засобів, а не обов'язково до травм. Однак деякі поліцейські підрозділи надали відомості про кількість смертельних випадків, серйозних та легких травм за запитуваний період. Окрім того, було виявлено суттєві невідповідності у способах, якими Столична поліція та Управління транспорту Лондона організовують свої дані щодо випадків наїзду та втечі з місця події (злочину). У підсумку з 44 поліцейських управлінь лише 22 (50%) змогли надати дані у порівнянній формі, що дало б змогу чітко зрозуміти справжні масштаби відповідних інцидентів (ДТП), коли учасники залишають місце пригоди) в Англії та Вельсі. З отриманих даних було зроблено такі висновки: із 22 поліцейських управлінь Англії та Вельсу 6 повідомили про збільшення кількості аварій із наїздом та втечею з місця злочину; водночас окремі запити щодо свободи інформації, надіслані до Королівської прокуратури, показали, що кількість переслідувань за втечі з місця злочину в Англії та Вельсі за останні три роки скоротилася на 28%, причому ці показники зменшуються рік у рік [8].

Тож навіть для країн, яким властиві загальні тенденції щодо стабільного поступового зниження рівня дорожньо-транспортної аварійності, питання систем-

ного комплексного моніторингу окремих проявів ДТП та поведінки його учасників (зокрема, це стосується тих випадків, коли учасники інциденту залишили місце події) залишається не остаточно з'ясованим.

Що ж тоді є характерним для України? Уявлення про актуальний стан справ щодо ДТП, у яких учасники залишили місце пригоди, бажано було б формувати на аналізі наявних офіційних джерел та науково-аналітичних звітів. Саме така інформація викликає найменше зауважень та може бути використана для аналізу наявних тенденцій у соціальних процесах, слугувати основою для розроблення алгоритмів і планів заходів щодо покращення ситуації. Ми маємо доступ до окремих статистичних даних щодо кількості та деяких окремих характеристик ДТП із постраждалими (вебсайт Патрульної поліції «Статистика ДТП в Україні»), щодо зареєстрованих кримінальних правопорушень та результатів їх досудового розслідування (вебсайт Офісу Генерального прокурора: статистика), щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення (вебсайт Судової влади України: судова статистика). Проте навіть поєднання різних джерел не дає змоги отримати достатньо чіткої картини про стан та різні характеристики такої категорії ДТП, у яких учасники автопригоди залишили місце події, в агрегованому вигляді. Утім, саме це дає змогу впевнено гово-

рити про наявність та масштаби проблеми, її динаміку, що, своєю чергою, є підставою для критичного аналізу ефективності способів впливу (нормативно-правових та організаційно-технічних), які передбачає національне законодавство та має у своєму арсеналі Національна поліція як основний суб'єкт розв'язання цієї проблеми.

Національна поліція України щорічно публікує статистику ДТП із загиблими та травмованими, хоча ці звіти зазвичай не виокремлюють випадки залишення водіями чи іншими учасниками місця ДТП («Hit and Run») як окрему категорію у загальнодоступних інфографіках. Так само у статистичних даних прокуратури щодо кримінальних правопорушень за ст. 286 та 286-1 Кримінального кодексу України та результатів їх досудового розслідування можна почерпнути лише загальні цифри таких правопорушень, не маючи нагоди виокремити з їх кількості ті інциденти, які пов'язані із залишенням місця ДТП. Більш-менш придатною для аналізу в межах цього дослідження видалася судова статистика. На підставі аналізу звітів судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення за період 2020–2024 рр. нами було приблизно визначено властиві нашій країні стан та тенденції щодо такого негативного явища, як залишення місця ДТП без постраждалих (рис. 1 та 2).

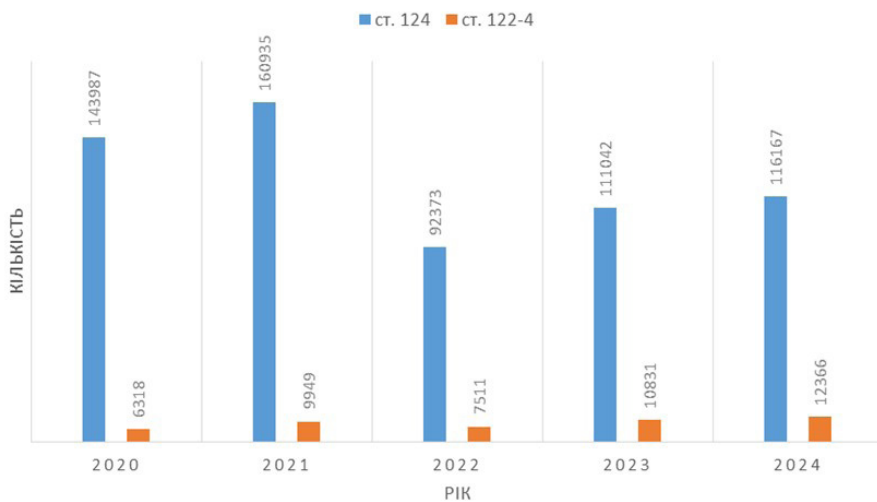

Рис. 1. Кількість справ за ст. 122-4 та ст. 124 КУпАП, що надійшли на розгляд суду за період із 2020 по 2024 р. (за результатами власного узагальнення відповідних звітів судової статистики [9])

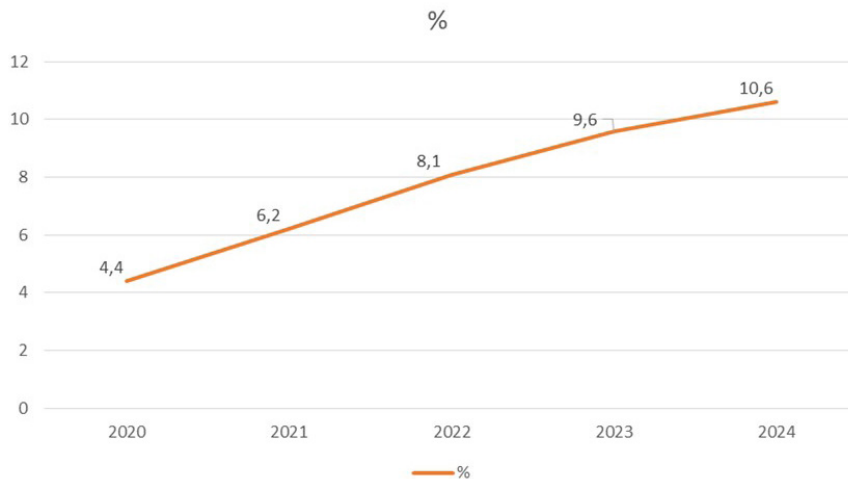

Рис. 2. Кількість справ за ст. 122-4 та ст. 124 КУпАП, що надійшли на розгляд суду за період із 2020 по 2024 р. (за результатами власного узагальнення відповідних звітів судової статистики [9])

Слід констатувати, що з початку повномасштабної війни в Україні поступово збільшуються обидва аналізовані показники: і кількість оформлених поліцією ДТП (із матеріальним збитком) – ст. 124 КУпАП, і кількість оформлених випадків залишення місця ДТП – ст. 122-4 КУпАП.

Із наведеного аналізу судової практики можна сформулювати лише уявлення про загальні тенденції досліджуваного явища, оскільки наведені статистичні дані про порушення ПДР, що спричинило пошкодження транспортних засобів, вантажу, автомобільних доріг, вулиць, залізничних переїздів, дорожніх споруд чи іншого майна (ст. 124 КУпАП), не відбивають усієї реальної картини щодо кількості таких ДТП (відповідно до примітки до ст. 124 КУпАП за умови, що учасники ДТП скористалися правом спільно скласти повідомлення про цю пригоду, винні особи звільняються від адміністративної відповідальності, тож протокол про адміністративне правопорушення не складається), так само і дані про адміністративні правопорушення, пов'язані із залишенням місця ДТП (ст. 122-4 КУпАП), не охоплюють ті інциденти, де причетних до автопригоди винних осіб не вдалося встановити. Відомостей про цей відсоток публічно доступна статистика не містить. До того ж із практики відомо, що певна частина інцидентів, пов'язаних із залишенням місця ДТП винної особою, може вчинятися особами, які не досягли віку адміністративної відповідальності, а в такому випадку в разі їх установлення до адміністративної відповідальності притягуються їхні батьки або особи, що їх замінюють, за ч. 3 ст. 184 КУпАП.

Проте навіть дані, отримані з аналізу судової практики, дають змогу побачити ще одну не менш важливу для констатації проблеми тенденцію: відбувається не лише збільшення кількості ДТП, а й відсоток у цій загальній кількості тих випадків, коли учасник цього інциденту протиправно залишає місце пригоди. Якщо в 2020 р. залишення місця ДТП (без постраждалих) це була, умовно кажучи, кожна двадцять друга-двадцять третя автопригода, то в 2024 р. – кожна дев'ять-десята.

Висновки. Аналіз зарубіжного досвіду, зокрема на прикладі США та Великої Британії, указує на те, що залишення місця ДТП учасниками дорожнього руху, так само як і для України, є поширеним проблемним явищем у сфері безпеки дорожнього руху та правоохоронної діяльності. При цьому, незважаючи на кримінальну відповідальність за такі дії та передбачені санкції у наведених країнах, повна статистика щодо подібних інцидентів («*failure to stop*» або «*Hit-and-Run*») часто є недоступною

для публічного доступу і вимагає спеціальних запитів до Міністерства юстиції або правоохоронних органів. Це свідчить про складність збору та агрегації емпіричних даних для відповідних досліджень навіть у розвинених країнах Європи та Північної Америки.

Щодо України встановлено, що, незважаючи на доступність окремих статистичних даних щодо ДТП загалом, офіційні джерела (вебсайти Патрульної поліції, Офісу Генерального прокурора) не надають агрегованої та деталізованої інформації про випадки залишення місця ДТП як окремої категорії (незалежно від наявності чи відсутності постраждалих осіб). Це суттєво ускладнює формування чіткої картини про стан, масштаби та динаміку цієї проблеми в нашій державі як за попередні роки, так і на даний момент.

Проте на підставі аналізу судової статистики щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення за ст. 122-4 та ст. 124 КУпАП за період із 2020 по 2024 р. виявлено тривожну тенденцію: від початку повномасштабної війни в Україні поступово збільшуються як кількість оформлених поліцією ДТП із матеріальним збитком, так і кількість оформлених випадків залишення місця ДТП. Зокрема, якщо в 2020 р. залишення місця ДТП (без постраждалих) умовно становило кожен двадцять другий-двадцять третій автопригоду, то в 2024 р. цей показник зріс до кожної дев'ятої-десятої автопригоди.

Наведені дані підкреслюють не лише наявність, а й зростання проблеми, пов'язаної із залишенням місця ДТП її учасниками в Україні, що вимагає критичного аналізу ефективності існуючих нормативно-правових та організаційно-технічних способів впливу на ситуацію. Для покращення поліцейської діяльності з розшуку учасників дорожнього руху, що залишили місце ДТП, необхідний системний та комплексний моніторинг усіх проявів таких інцидентів. Цей показник має посісти місце у статистичній звітності Національної поліції на системній основі, що слугуватиме основою для розроблення ефективних алгоритмів та планів заходів, спрямованих на запобігання і протидію цьому негативному явищу та коригування вже існуючих практик.

Ця стаття одночасно є передумовою і складовою частиною більш комплексного вивчення сучасного стану наукової думки щодо розшуку учасників дорожнього руху, що залишили місце ДТП. Перспективним продовженням цього дослідження мають стати моніторинг та узагальнення зарубіжних і вітчизняних наукових підходів та сучасних практик цього напряму правоохоронної діяльності.

Список використаних джерел

1. Elvik R. Why some road safety problems are more difficult to solve than others. *Accid Anal Prev.* 2010. 42(4). P. 1089–96. DOI: 10.1016/j.aap.2009.12.020.
2. RoadPeace. New report highlights the rise of hit-and-run collisions in London. 2024, January 31. URL: <https://www.roadpeace.org/new-report-highlights-the-rise-of-hit-and-run-collisions-in-london/> (дата звернення: 09.07.2025).
3. Вітвіцький С.С., Червінчук А.В., Атаманенко Ю.Ю., Пилипенко Є.О. Стан дорожньо-транспортного травматизму в Україні у 2022 році : науково-аналітичний огляд. Київ : Дакор, 2023. 204 с.
4. Спринцев П.С., Червінчук А.В., Атаманенко Ю.Ю., Пилипенко Є.О. Стан дорожньо-транспортного травматизму в Україні за 2021 рік : науково-аналітичний огляд / за заг. ред. проф. С.С. Вітвіцького. Київ : Дакор, 2022. 252 с.
5. Веселов М.Ю., Марценишин І.Ю., Приходько А.О. Аналіз стану дорожньо-транспортної аварійності за участю військовослужбовців в Україні. *Правовий часопис Донбасу.* 2024. №2(87). С. 14–20. DOI: 10.32782/2523-4269-2024-87-14-20.
6. National Highway Traffic Safety Administration. (2023). Traffic Safety Facts: Hit-and-Run Crashes. U.S. Department of Transportation. URL: <https://crashstats.nhtsa.dot.gov/Api/Public/ViewPublication/813426> (дата звернення: 09.07.2025).
7. GOV.UK. Accredited official statistics. Reported road casualties Great Britain, annual report: 2023. 2024. URL: <https://surl.li/zexlhs> (дата звернення: 09.07.2025).
8. Legal Expert. Our Research Into Hit-And-Run Incidents in England And Wales. 2024, April 24. URL: <https://www.legalexpert.co.uk/car-accident-claims/research-hit-and-run-incidents-england-wales/> (дата звернення: 09.07.2025).

9. Звіт судів першої інстанції щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення: 2020/2021/2022/2023/2024. Судова влада України: судова статистика. URL: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka (дата звернення: 09.07.2025).

References

1. Elvik, R. (2010). Why some road safety problems are more difficult to solve than others. *Accid Anal Prev*, 42(4), 1089–96. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.aap.2009.12.020> [in English].
2. RoadPeace. (2024, January 31). New report highlights the rise of hit-and-run collisions in London. Retrieved from <https://www.roadpeace.org/new-report-highlights-the-rise-of-hit-and-run-collisions-in-london/> [in English].
3. Vitvitskyi, S., Chervinchuk, A., Atamanenko, Yu., & Pylypenko, Ye. (2023). Stan dorozhno-transportnoho travmatyzmu v Ukraini u 2022 rotsi : naukovo-analitychnyi ohliad [The state of road traffic injuries in Ukraine in 2022: a scientific and analytical review]. Kyiv : VD Dakor [in Ukrainian].
4. Yepryntsev, P., Chervinchuk, A., Atamanenko, Yu., Pylypenko, Ye., Vitvitskyi, S. (Ed.) (2022). Stan dorozhno-transportnoho travmatyzmu v Ukraini za 2021 rik : naukovo-analitychnyi ohliad [The state of road traffic injuries in Ukraine in 2021: a scientific and analytical review]. Kyiv : VD Dakor [in Ukrainian].
5. Veselov, M.Yu., Martsenyshyn, I.Yu., Prykhodko, A.O. (2024). Analiz stanu dorozhno-transportnoi avariinosti za uchastiu viiskovosluzhbovtziv v Ukraini [Analysis of the state of road traffic accidents with the participation of military personnel in Ukraine]. *Pravovyi chasopys Donbasu*, 2(87), 14–20. DOI: <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2024-87-14-20> [in Ukrainian].
6. National Highway Traffic Safety Administration. (2023). Traffic Safety Facts: Hit-and-Run Crashes. U.S. Department of Transportation. Retrieved from: <https://crashstats.nhtsa.dot.gov/Api/Public/ViewPublication/813426> [in English].
7. GOV.UK. (2024). Accredited official statistics. Reported road casualties Great Britain, annual report: 2023. Retrieved from: <https://surl.li/zexlhs> [in English].
8. Legal Expert. (2024, April 24). Our Research Into Hit-And-Run Incidents in England And Wales. Retrieved from: <https://www.legalexpert.co.uk/car-accident-claims/research-hit-and-run-accidents-england-wales/> [in English].
9. Sudova vlada Ukrainy (n.d.). Zvit sudiv pershoi instantsii shchodo rozghliadu sprav pro administratyvni pravoporushennia: 2020/2021/2022/2023/2024 [Report of courts of first instance on the consideration of cases of administrative offenses: 2020/2021/2022/2023/2024]. Retrieved from: https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka [in Ukrainian].

Sanzharov Roman,

Postgraduate Student

(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3963-2764>

ROAD TRAFFIC PARTICIPANTS LEAVING THE VENUE OF A ROAD ACCIDENT («HIT-AND-RUN»): ANALYSIS OF THE STATE OF THE PROBLEM IN UKRAINE AND ABROAD

This article is devoted to the actualization of the problem and clarification of the status of such offenses as leaving the scene of a road accident by its participants. It is assumed that the status and characteristics of this negative socio-legal phenomenon in our country today do not yet have the proper level of formation. The purpose of the study is to clarify the status and trends (using the example of an analysis of foreign and domestic experience) and to substantiate the significance of statistical and analytical data for understanding the problems of such a phenomenon as leaving the scene of an accident by participants in a road accident. An analysis of foreign experience (using the example of the USA and Great Britain) indicates that in other countries of the world, leaving the scene of an accident by road traffic participants, as well as for Ukraine, is a widespread problematic phenomenon in the field of road safety and law enforcement. At the same time, complete statistics on such incidents («failure to stop» or «Hit-and-Run») are often unavailable for public access and require special requests to the Ministry of Justice or law enforcement agencies. Regarding Ukraine, it has been established that publicly available official sources of statistics in the field of road safety and law enforcement activities do not provide aggregated and detailed information on cases of leaving the scene of road accidents as a separate category. This significantly complicates the formation of a clear picture of the state, scale and dynamics of this problem in our country both in previous years and at the moment. Based on the analysis of judicial statistics on the consideration of cases of administrative offenses under Articles 122-4 and 124 of the Code of Ukraine on Administrative Offenses for the period from 2020 to 2024, an alarming trend was identified: since the beginning of the full-scale war in Ukraine, the number of cases of leaving the scene of traffic accidents with material damage (without victims) registered by the police has been gradually increasing.

Key words: administrative offense, road safety, road accident, leaving the scene of the accident, road user, statistical analysis, law enforcement activities.

Надіслано до редколегії 15.07.2025
Рекомендовано до публікації 27.08.2025
Опубліковано 21.11.2025

УДК 343.2(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-3-15-16>

Сень Ірина Зеновіївна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права і кримінології
(Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0648-6948>

Федорович Наталія Андріївна,

доктор філософії в галузі права,
асистент кафедри кримінального права і кримінології
(Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9161-9700>

ОЗНАКИ ПРОДОВЖУВАНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ У ПРАКТИЦІ ВЕРХОВНОГО СУДУ

У статті проаналізовано позиції Верховного Суду щодо розуміння ознак продовжуваного кримінального правопорушення. Особливу увагу приділено поняттям «тотожні діяння» та «єдиний кримінально протиправний намір». Обґрунтовано, що під тотожними потрібно розуміти юридично тотожні діяння, запропоновано їх визначення. З'ясовано, що поняття «єдиний кримінально протиправний намір» є ширшим, аніж «єдиний умисел», та розкрито його зміст. Установлено, що ВС розширив законодавчий перелік ознак продовжуваного кримінального правопорушення. Проаналізовано такі ознаки, як віддаленість тотожних діянь одне від одного проміжком часу та їх спрямованість на один і той самий об'єкт кримінально-правової охорони.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, одиничне кримінальне правопорушення, продовжуване кримінальне правопорушення, тотожні діяння, кримінально протиправний намір, потерпілий, судова практика, Верховний Суд.

Постановка проблеми. Продовжуване кримінальне правопорушення є ustalеним поняттям у кримінальному праві, зміст якого розкрито безпосередньо у Кримінальному кодексі України (далі – КК України) [1], однак усе ж залишається недостатньо дослідженим, оскільки є низка питань, які викликають дискусії. Проблемним аспектом є те, що продовжуване кримінальне правопорушення у КК України визначене через такі невідомі поняття, як «тотожні діяння» та «кримінально протиправний намір»; також спірними є, зокрема, питання щодо виду умислу, єдності предмета та потерпілого під час учинення продовжуваного кримінального правопорушення. Не вирішені законодавцем питання доводиться розв'язувати практикам та науковцям. У цій статті ми зосередили увагу на ознаках продовжуваного кримінального правопорушення у практиці Верховного Суду

(далі – ВС), адже висновки щодо застосування норм права, викладені у постановках ВС, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень та враховуються іншими судами під час застосування таких норм права (ч. ч. 5, 6 ст. 13 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів») [2].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Судову практику щодо ознак продовжуваного кримінального правопорушення аналізували Н.О. Антонюк, В.Є. Ясеницький [3], В.М. Бурдін [4], О.О. Дудоров, О.В. Колос, А.А. Стрижевська [5, с. 717–725], О.Г. Панчак [6, с. 535–540], Л.М. Федорак [7] та інші науковці, однак практика Верховного Суду щодо тлумачення ознак продовжуваного кримінального правопорушення все ще залишається недостатньо дослідженою. По-перше, деякі зі згаданих праць були опубліковані ще до початку функціонування Верховного Суду, тому практика цього

суду в них узагалі не досліджувалася. По-друге, судова практика змінюється, і щоразу з'являються нові постанови ВС. По-третє, хоча відповідні питання й були викладені в сучасних підручниках із кримінального права з урахуванням основних висновків ВС, проте, з огляду на навчальне призначення таких видань, найбільш дискусійні та неоднозначні аспекти не піддавалися глибокому аналізу. Щодо наукових публікацій, то в них, як правило, зосереджувалася увага на окремих проблемах розуміння поняття продовжуваного кримінального правопорушення, а саме: перелік можливих кримінальних правопорушень, які можуть бути продовжуваними; вид умислу, з яким діє особа; наявність єдиного потерпілого під час учинення продовжуваного кримінального правопорушення; предмет такого кримінального правопорушення; розуміння єдиного кримінально протиправного наміру; момент закінчення продовжуваного кримінального правопорушення тощо. Комплексного ж аналізу ознак продовжуваного кримінального правопорушення з урахуванням актуальної практики ВС поки що здійснено не було.

Метою статті є узагальнення наявних правових позицій Верховного Суду щодо ознак продовжуваного кримінального правопорушення, виявлення та вирішення наявних у них суперечностей.

Виклад основного матеріалу. У ч. 2 ст. 32 КК України розкривається поняття продовжуваного кримінального правопорушення шляхом протиставлення поняттю повторності й зазначається, що таке складається з двох або більше тотожних діянь, об'єднаних єдиним кримінально протиправним наміром. Тобто законодавець закріплює у КК України дві ознаки продовжуваного кримінального правопорушення:

- 1) воно складається з двох або більше тотожних діянь;
- 2) ці діяння об'єднані єдиним кримінально протиправним наміром.

Відповідно, виникає потреба у роз'ясненні таких понять, як «тотожні діяння» та «єдиний кримінально протиправний намір».

Розпочнемо з поняття *«тотожні діяння»*. Розкриваючи зміст єдиного продовжуваного злочину, ВС в одній зі своїх постанов уточнив, що він «складається з двох або більше юридично тотожних злочинних дій» [8]. Тобто складниками продовжуваного кримінального правопорушення є юридично тотожні діяння. В іншій постанові ВС зазначив, що продовжуваний злочин складається з двох чи більше самостійних діянь; дані діяння (дії чи бездіяльність) містять у собі ознаки *одного й того самого складу злочину, тобто є юридично тотожними* [9]. Водночас у постановах ВС можна відшукати тлумачення поняття тотожних кримінальних правопорушень як елементів одного з видів повторності кримінальних правопорушень. Зокрема, зазначається таке: «...Коли особою вчинено кілька кримінальних правопорушень як до постановлення вироку, так і після, які передбачені тією самою статтею або частиною статті Особливої частини цього Кодексу, тобто має місце «розірвана» засудженням повторність кримінальних правопорушень, які у доктрині кримінального права отримали назву тотожних» [10; 11]. Як бачимо, тотожними кримінальними правопорушеннями ВС називає такі кримінальні правопорушення, які передбачені тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК України. Припускаємо, що так само потрібно розуміти і тотожні діяння, які є елементами продовжуваного кримінального правопорушення. До того ж у кількох постановах ВС зазначив, що «продовжуваний злочин – це діяння, ознаки якого *передбачені однією статтею або частиною статті КК* і складаються з двох

або більше тотожних злочинних дій...» [12–14]. Тобто, урахуовуючи наведені позиції ВС, тотожні (юридично тотожні) діяння – це діяння (дії чи бездіяльність), які містять у собі ознаки одного й того самого складу кримінального правопорушення та передбачені тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК України.

Значно більше уваги у постановвах ВС приділено поняттю *«єдиний кримінально протиправний намір»* (зазначимо, що ВС здебільшого використовує попереднє законодавче формулювання «єдиний злочинний намір»).

У КК України законодавець тричі використовує поняття «кримінально протиправний намір»: у ч. 2 ст. 32 під час визначення продовжуваного кримінального правопорушення, а також у ч. 1 ст. 68 та у ч. 1 ст. 96-10, говорячи про врахування ступеня здійснення кримінально протиправного наміру під час призначення покарання за незакінчене кримінальне правопорушення та застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру. Проте визначення цього поняття КК України не містить. Спроби з'ясувати його зміст були здійснені в науці, але єдності думок досягнуто не було. Так, Л.М. Федорак запропонувала таке визначення злочинного наміру: це стадія вольового процесу, що виникає до вчинення суспільно небезпечного діяння чи першого з низки тотожних діянь, коли особа чітко усвідомлює об'єкт, на який спрямовано намір, та які саме дії необхідно вчинити для реалізації цього наміру. При цьому вчена зазначає, що злочинний намір взаємопов'язаний з ознаками суб'єктивного боку злочину, однак його не можна з жодною з них ототожнювати [15, с. 48]. Натомість у статті В.А. Мисливого та С.М. Огіевич відзначається, що домінуючою позицією в теорії кримінального права є співвідношення понять «намір» та «умисел» як синонімічних, з огляду на що автори пропонують законодавцю відмовитися від уживання поняття «намір» та замінити його на «умисел» [16, с. 299]. Зважаючи на таку неоднорідність розуміння єдиного кримінально протиправного наміру в теорії кримінального права, тлумачення цього поняття на рівні ВС є вкрай актуальним.

В одній зі своїх постанов ВС дослівно відтворив рекомендації Пленуму ВС України щодо розуміння єдиного злочинного наміру: «Об'єднання тотожних діянь єдиним злочинним наміром означає, що до вчинення першого з низки тотожних діянь особа усвідомлює, що для реалізації її злочинного наміру необхідно вчинити декілька таких діянь, кожне з яких спрямоване на реалізацію цього наміру. Такі діяння не утворюють повторності, оскільки кожне з них стає елементом єдиного (єдиного) злочину і окремим (самостійним) злочином щодо будь-якого іншого із цих діянь бути не може. За повторності ж тотожних злочинів кожен із них має власну суб'єктивну сторону, зокрема самостійний умисел, який виникає щоразу перед учиненням окремого злочину» [17; 18].

Також ВС неодноразово пояснював у дужках єдиний злочинний намір як *єдиний умисел та загальну мету* [12–14; 19; 20]. У практиці ВС наявне і детальніше тлумачення: «Поняття «єдиний злочинний намір» є більш широким поняттям, аніж «єдиний умисел», оскільки його змістом охоплюються й сам умисел, і заздалегідь поставлена мета, які в своєму поєднанні нерозривно об'єднують усе вчинене в одне кримінальне правопорушення» [8; 9]. В одній справі суд касаційної інстанції уточнив, що умисел має бути *прямим* та мета має бути поставлена заздалегідь, а саме до вчинення першого з тотожних діянь [21]. Окрім того, обґрунтовуючи наявність продовжуваного кримінального правопорушення, в одній із постанов ВС зазначив про вчинення тотожних діянь, які «мали загальну

мету, від самого початку охоплювалися єдиним злочинним наміром *на заволодіння конкретним майном*» [17]. Водночас ВС допускає можливість *неконкретизованого* умислу щодо розміру заподіяної шкоди. У таких випадках, стверджує ВС, учинене слід кваліфікувати залежно від розміру фактично заподіяної шкоди [8]. Та в одній із постанов суд касаційної інстанції доволі контроверсійно зазначив: «... за неконкретизованого умислу обов'язковою суб'єктивною ознакою продовжуваного злочину є *засдалегідь поставлена мета вчиняти кримінальне правопорушення, доки це можливо*, яка і об'єднує в єдине ціле вчинені особою умисні тотожні діяння» [9]. Видається, таким твердженням ВС дещо «розмиває» межу між повторністю кримінальних правопорушень та продовжуваним кримінальним правопорушенням. Зауважимо, що у згаданих висновках ВС загалом простежується непослідовність щодо можливості вчинення продовжуваного кримінального правопорушення з неконкретизованим умислом, тому питання залишається невирішеним.

Варто зазначити, що в Постанові від 29 вересня 2021 р. у справі № 682/3004/15-к Касаційний кримінальний суд поряд з ознаками, які прямо передбачені законодавцем у ч. 2 ст. 32 КК України, виокремлює також інші ознаки продовжуваного кримінального правопорушення. Зокрема, суд зазначив: «Продовжуваний злочин характеризується такими ознаками:

- він складається з двох чи більше самостійних діянь;
- дані діяння (дії чи бездіяльність) містять у собі ознаки одного й того самого складу злочину, тобто є юридично тотожними;
- ці діяння віддалені одне від одного проміжком часу (як правило, але не обов'язково, незначним);
- усі діяння спрямовані на один і той самий об'єкт кримінально-правової охорони;
- спричиняють єдиний (спільний) суспільно небезпечний наслідок (якщо склад продовжуваного злочину за конструкцією є матеріальним);
- об'єднані єдиним злочинним наміром, тобто мають єдиний умисел і спільну мету, а отже, з огляду на це, є частинами одного цілого.

Суб'єктивні ознаки продовжуваного злочину полягають у тому, що всі тотожні діяння у його складі об'єднані єдиним злочинним наміром, який реалізується поетапно, а це, своєю чергою, означає, що продовжуваний злочин характеризується виною виключно у вигляді прямого умислу» [9]. Тобто ВС додає до законодавчого визначення кілька ознак. Більшість із них випливає з тих ознак, які прямо закріплені у законодавчому визначенні, деталізують їх.

ВС звертає увагу, що два або більше тотожні діяння мають бути вчинені у різний час [17], віддалені одне від одного *проміжком часу* (як правило, але не обов'язково, незначним) [9]. На підставі цієї ознаки ВС проводить розрізнення продовжуваного та триваючого кримінальних правопорушень. Зокрема, у Постанові від 04 серпня 2022 р. у справі № 452/2842/19 суд касаційної інстанції зазначив таке: «Необхідно відрізнити продовжувані злочини від триваючих злочинів за характером вчинюваних дій. Триваючий злочин – це неперервний злочин, де особа скоює одну дію (бездіяльність), а продовжуваний злочин, навпаки, перерваний. Під час учинення продовжуваного злочину мають місце два (або більше) тотожні діяння, відокремлені одне від одного проміжком часу». ВС також зауважив, що ці кримінальні правопорушення відрізняються за суб'єктивними ознаками: «У триваючо-

му злочині умисел реалізується одночасно з учиненням дії (бездіяльності), а у продовжуваному злочині вчинені діяння об'єднані єдиним злочинним наміром, який реалізується поетапно протягом певного часу» [22].

Зупинимося детальніше на такій ознаці, як «усі діяння, спрямовані на *один і той самий об'єкт кримінально-правової охорони*» [9]. ВС лише вказав про існування цієї ознаки, але не пояснив її. Водночас така вже згадувалася в науковій та навчальній літературі. Так, Н.О. Антонюк та В.Є. Ясеницький за результатами дослідження об'єктивних ознак складу продовжуваного злочину дійшли висновку, що «об'єкт є ознакою продовжуваного злочину, причому основний безпосередній об'єкт окремих посягань повинен бути однаковим, а додатковий об'єкт цих посягань може бути й різним; продовжуваним злочином може бути заподіяна шкода лише одному і тому ж потерпілому; предмети продовжуваного злочину повинні бути юридично (змістовно) однаковими, однак фактично можуть відрізнятися» [3, с. 393]. Дещо схоже стверджує О.Г. Панчак: «... хоча це прямо не відображено в дефініції, проте тотожними можна вважати лише діяння, що посягають на один і той же фактичний безпосередній об'єкт вчинюваного кримінального правопорушення, а більш конкретно – на одного і того ж потерпілого від кримінального правопорушення, на один і той же предмет кримінального правопорушення і т. д.» [6, с. 536]. Як бачимо, в ознаку спрямованості діянь на один і той самий об'єкт кримінально-правової охорони науковці вкладають єдність предмета та потерпілого.

Щодо *предмета*, то видається дискусійним твердження про те, що тотожні діяння посягають на «один і той же предмет кримінального правопорушення» [6, с. 536]. Варто погодитися з Н.О. Антонюк та В.Є. Ясеницьким, що фактично такі предмети можуть відрізнятися, але вони повинні бути юридично однаковими [3, с. 393], тобто ці предмети мають охоплюватися одним і тим самим складом кримінального правопорушення. Наприклад, продовжуване кримінальне правопорушення може охоплювати крадіжку золота і побутової техніки (відповідна частина ст. 185 КК України), а от ще крадіжку вибухових пристроїв не може, оскільки таке діяння передбачене ст. 262 КК України.

Зупинимося більш детально на *потерпілому*, адже питання про спрямованість продовжуваного кримінального правопорушення на одного і того ж потерпілого є чи не найбільш дискусійним у контексті ознак продовжуваного кримінального правопорушення. О.Г. Панчак зазначає, що вже традиційно й у кримінально-правовій науці, й у судовій практиці визнають тотожними лише діяння, вчинені щодо одного і того ж потерпілого¹ [6, с. 537]. Справді, ВС у Постанові від 31 травня 2018 р. у справі № 520/6591/15-к зазначає про вчинення діянь «відносно двох потерпілих у різні періоди часу (другий епізод було вчинено через 20 хвилин після першого)» та робить висновок про наявність повторності кримінальних правопорушень, а не одного продовжуваного кримінального правопорушення [12]. Але чи можна із цього твердження зробити однозначний висновок, що ВС узагалі заперечує можливість учинення тотожних діянь у продовжуваному кримінальному правопорушенні стосовно різних потерпілих? Прямо на це Касаційний кримінальний суд у зазначеній постанові не вказує, а зазначає лише про те, що «без переоцінки доказів і встановлених судом першої інстанції обставин суд касаційної інстанції не може зробити висновок, що в даному випадку мав місце продовжуваний злочин». До того ж

¹ Як виняток з аналізованої ознаки авторка зазначає про випадки, коли законодавець диференціює кримінальну відповідальність за певне кримінальне правопорушення за кількістю потерпілих осіб.

у Постанові від 19 лютого 2020 р. у справі № 607/483/19, у якій розглядалося питання про вчинення кількох епізодів шахрайства щодо різних потерпілих, ВС не використовує наявність кількох потерпілих як аргумент на підтвердження своєї позиції про відсутність у вчиненому ознак продовжуваного кримінального правопорушення, а говорить лише про відсутність єдиного наміру на заволодіння коштами всіх потерпілих. Наведемо відповідне обґрунтування ВС: «Дії ОСОБА_6 від самого початку не охоплювалися єдиним наміром на заволодіння шляхом обману грошовими коштами всіх потерпілих. Натомість засуджений щоразу керувався самостійним умислом на заволодіння грошима кожного потерпілого у різному розмірі, у різний час і виконував в аналогічний спосіб усі необхідні дії для досягнення злочинної мети. Таким чином, кожен з епізодів учинено із самостійним умислом, а тому підстав уважати злочин продовжуваним немає» [13].

Загалом аналіз практики ВС змушує поставити під сумнів твердження про обов'язкову єдність потерпілого під час учинення продовжуваного кримінального правопорушення. У Постанові ККС ВС від 23 серпня 2023 р. у справі № 265/3994/13-к стверджено: «За умови реалізації єдиного наміру, спрямованого на заподіяння шкоди *кільком правовласникам*, посягання, передбачене ч. 1 ст. 176 КК, відповідає ознакам одиничного продовжуваного злочину (ч. 2 ст. 32 КК)» [8]. Виходить, що ВС допускає заподіяння продовжуваним кримінальним правопорушенням шкоди кільком (різним) потерпілим як мінімум за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 176 «Порушення авторського права і суміжних прав» КК України.

Уважаємо, що до цього питання треба підходити диференційовано. Якщо об'єкт кримінально-правової охорони нерозривно пов'язаний із людиною (її життям, здоров'ям, статевою свободою та статевою недоторканістю), то продовжуване кримінальне правопорушення може мати місце лише у разі вчинення тотожних діянь

щодо одного і того ж потерпілого, множинність потерпілих у таких випадках неможлива. Наприклад, у п. 7 Постанови Пленуму ВС України «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» зазначено про наявність ознак продовжуваного злочину, якщо винна особа, діючи з єдиним злочинним наміром, без перерви або без значної перерви у часі, вчинила два чи більше статевої актів *з однією й тією ж потерпілою особою* [23]. У таких випадках про одне кримінальне правопорушення слід стверджувати лише тоді, коли законодавець диференціює кримінальну відповідальність за кількістю потерпілих, тобто вчинення кримінального правопорушення щодо двох або більше осіб є кваліфікуючою чи особливо кваліфікуючою ознакою відповідного складу кримінального правопорушення. В інших випадках – коли об'єкт кримінально-правової охорони не є нерозривно пов'язаним з людиною – виходячи з правових позицій ВС, множинність потерпілих допускається, тобто продовжуваним кримінальним правопорушенням може бути заподіяна шкода кільком (різним) потерпілим.

Висновки. Отже, ознаки продовжуваного кримінального правопорушення неодноразово аналізувалися у постановках ВС. Суд роз'яснював такі поняття, як «тотожні діяння» та «єдиний кримінально протиправний намір», однак однозначність у їх тлумаченні відсутня. Зазначені поняття потребують детальнішого тлумачення, зважаючи на наявність низки невирішених проблем. ВС розширив зміст законодавчих ознак продовжуваного кримінального правопорушення, зокрема зазначив про таку ознаку продовжуваного кримінального правопорушення, як спрямованість діянь на один і той самий об'єкт кримінально-правової охорони, однак не надав їй чіткого змістовного наповнення. Отже, неоднозначним у практиці ВС залишається питання можливості вчинення продовжуваного кримінального правопорушення проти різних потерпілих.

Список використаних джерел

1. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 02.07.2025).
2. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02 червня 2016 р. № 1402-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (дата звернення: 01.08.2025).
3. Антонюк Н.О., Ясеницький В.Є. Об'єктивні ознаки складу продовжуваного злочину. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. № 52. С. 388–394.
4. Бурдін В.М. До питання про момент закінчення продовжуваних та триваючих злочинів. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*. 2013. Вип. 1. С. 81–95.
5. Кримінальне право. Загальна частина (Українсько-європейські студії) : підручник : у 2-х кн. / за ред. О.О. Дудорова, А.А. Стрижеської. Київ : Норма права, 2025. Кн. 1. 824 с.
6. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / за заг. ред. В.М. Бурдіна, В.І. Маркіна. Київ : Юрінком Інтер, 2025. 1148 с.
7. Федорак Л.М. Визначення продовжуваного злочину. *Судова влада України*. URL: <https://gr.pl.court.gov.ua/sud1605/pres-centr/4/450359> (дата звернення: 02.07.2025).
8. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 23 серпня 2023 р. у справі № 265/3994/13-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113065926> (дата звернення: 27.07.2025).
9. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29 вересня 2021 р. у справі № 682/3004/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100109259> (дата звернення: 30.07.2025).
10. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 08 лютого 2021 р. у справі № 390/235/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94974219> (дата звернення: 10.07.2025).
11. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 02 вересня 2021 р. у справі № 725/4994/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99315565> (дата звернення: 10.07.2025).
12. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 31 травня 2018 р. у справі № 520/6591/15-к. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74475971> (дата звернення: 31.07.2025).
13. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 19 лютого 2020 р. у справі № 607/483/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86000634> (дата звернення: 30.07.2025).
14. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 22 березня 2023 р. у справі № 161/1921/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109810013> (дата звернення: 30.07.2025).

15. Федорак Л.М. Злочинний намір у кримінальному праві України. *Вісник Верховного Суду України*. 2015. № 11(183). С. 44–48.
16. Мисливий В.А., Огієвич С.М. Злочинний намір як категорія у кримінальному праві України. *Молодий вчений*. 2021. № 3(91). С. 296–300. DOI: 10.32839/2304-5809/2021-3-91-62.
17. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 10 вересня 2019 р. у справі № 610/1109/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84305338> (дата звернення: 31.07.2025).
18. Про практику застосування судами кримінального законодавства про повторність, сукупність і рецидив злочинів та їх правові наслідки : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 04 червня 2010 р. № 7. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-10> (дата звернення: 30.07.2025).
19. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 06 липня 2022 р. у справі № 727/4042/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105148911> (дата звернення: 30.07.2025).
20. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 27 листопада 2019 р. у справі № 473/4471/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86000634> (дата звернення: 30.07.2025).
21. Ухвала Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 29 липня 2020 р. у справі № 640/18653/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90740277> (дата звернення: 30.07.2025).
22. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 04 серпня 2022 р. у справі № 452/2842/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105668198> (дата звернення: 04.08.2025).
23. Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30 травня 2008 р. № 5. *Законодавство України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08> (дата звернення: 04.08.2025).

References

1. Verkhovna Rada Ukrainy. (2001). *Kryminalnyi kodeks Ukrainy [The Criminal Code of Ukraine]: Zakon Ukrainy vid 5 kvitnia 2001 r. № 2341-3*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (data zvernennia: 02.07.2025) [in Ukrainian].
2. Verkhovna Rada Ukrainy. (2016). *Pro sudoustrii i status suddiv [On the Judiciary and the Status of Judges]: Zakon Ukrainy vid 2 chervnia 2016 r. № 1402-8*. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19> (data zvernennia: 01.08.2025) [in Ukrainian].
3. Antoniuk, N.O., & Yasenyskyi, V.Ie. (2010). Obiektivni oznaky skladu prodovzhuvanoho zlochyну [Objective Signs of a Crime which Consist of Several Acts]. *Aktualni problemy derzhavy i prava*, 52, 388–394. [in Ukrainian].
4. Dudorov, O.O., & Stryzhevska, A.A. (Red.). (2025). *Kryminalne pravo. Zahalna chastyna (Ukrainsko-yevropeiski studii) [Criminal law. General part (Ukrainian and European studies)]: pidruchnyk: u 2 knyhakh. Knyha 1. Vstup do kryminalnoho prava Ukrainy. Vchennia pro kryminalne pravoporushennia*. Vydavnytstvo «Norma prava». 824 p. [in Ukrainian].
5. Burdin, V.M., & Markin, V.I. (Red.). (2025). *Kryminalne pravo Ukrainy. Zahalna chastyna [Criminal Law of Ukraine. General part]: pidruchnyk*. Yurinkom Inter. 1148 p. [in Ukrainian].
6. Burdin, V.M. (2013). Do pytannia pro moment zakinchennia prodovzhuvanykh ta tryvaiuchykh zlochyv [On the issue of the moment of termination of continuing and ongoing crimes]. *Visnyk Luhanskoho derzhavnoho universytetu vnurishnikh sprav imeni E.O. Didorenka*, 1, 81–95. [in Ukrainian].
7. Fedorak, L.M. (2018). Vyznachennia prodovzhuvanoho zlochyну [Definition of a continuing crime]. *Sudova vlada Ukrainy*. Retrieved from: <https://gr.pl.court.gov.ua/sud1605/pres-centr/4/450359> (data zvernennia: 02.07.2025) [in Ukrainian].
8. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 23 serpnia 2023 r. u spravi № 265/3994/13-k [Resolution of the Criminal Cassation Court of the Supreme Court dated 23 August 2023 in case No. 265/3994/13-k]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113065926> (data zvernennia: 27.07.2025) [in Ukrainian].
9. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 29 veresnia 2021 r. u spravi № 682/3004/15-k [Resolution of the Criminal Cassation Court of the Supreme Court dated 29 September 2021 in case No. 682/3004/15-k]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100109259> (data zvernennia: 30.07.2025) [in Ukrainian].
10. Postanova Obiednanoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 08 liutoho 2021 r. u spravi № 390/235/19 [Resolution of the Joint Chamber of the Criminal Cassation Court of the Supreme Court dated 08 February 2021 in case No. 390/235/19]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/94974219> (data zvernennia: 10.07.2025) [in Ukrainian].
11. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 02 veresnia 2021 r. u spravi № 725/4994/20 [Resolution of the Criminal Cassation Court of the Supreme Court dated 02 September 2021 in case No. 725/4994/20]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/99315565> (data zvernennia: 10.07.2025) [in Ukrainian].
12. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 31 travnia 2018 r. u spravi № 520/6591/15-k [Resolution of the Criminal Cassation Court of the Supreme Court dated 31 May 2018 in case No. 520/6591/15-k]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74475971> (data zvernennia: 31.07.2025) [in Ukrainian].
13. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 19 liutoho 2020 r. u spravi № 607/483/19 [Resolution of the Criminal Cassation Court of the Supreme Court dated 19 February 2020 in case No. 607/483/19]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86000634> (data zvernennia: 30.07.2025) [in Ukrainian].
14. Postanova Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudu vid 22 bereznia 2023 r. u spravi № 161/1921/20 [Resolution of the Criminal Cassation Court of the Supreme Court dated 22 March 2023 in case No. 161/1921/20]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109810013> (data zvernennia: 30.07.2025) [in Ukrainian].
15. Fedorak, L.M. (2015). Zlochyynnyi namir u kryminalnomu pravi Ukrainy [Criminal intent in criminal law of Ukraine]. *Visnyk Verkhovnoho Sudu Ukrainy*, 11(183), 44–48. [in Ukrainian].
16. Myslyvyi, V.A., & Ohiiyevych, S.M. (2021). Zlochyynnyi namir yak katehoriia u kryminalnomu pravi Ukrainy [Criminal intention as a category in the criminal law of Ukraine]. *Molodyi vchenyi*, 3(91), 296–300. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2021-3-91-62> [in Ukrainian].

17. Postanova Kasatsiinoho kryminalnogo sudu Verkhovnoho Sudu vid 10 veresnia 2019 r. u spravi № 610/1109/18 [Resolution of the Criminal Cassation Court of the Supreme Court dated 10 September 2019 in case No. 610/1109/18]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/84305338> (data zvernennia: 31.07.2025) [in Ukrainian].

18. Pro praktyku zastosuvannya sudamy kryminalnogo zakonodavstva pro povtornist, sukupnist i retsydyv zlochyniv ta yikh pravovi naslidky [On the practice of application by courts of criminal legislation on repetition, cumulation and recidivism of crimes and their legal consequences]: Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 04 chervnia 2010 r. № 7. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-10> (data zvernennia: 30.07.2025) [in Ukrainian].

19. Postanova Kasatsiinoho kryminalnogo sudu Verkhovnoho Sudu vid 06 lypnia 2022 r. u spravi № 727/4042/18 [Resolution of the Criminal Cassation Court of the Supreme Court dated 06 July 2022 in case No. 727/4042/18]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105148911> (data zvernennia: 30.07.2025) [in Ukrainian].

20. Postanova Kasatsiinoho kryminalnogo sudu Verkhovnoho Sudu vid 27 lystopada 2019 r. u spravi № 473/4471/18 [Resolution of the Criminal Cassation Court of the Supreme Court dated 27 November 2019 in case No. 473/4471/18]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/86000634> (data zvernennia: 30.07.2025) [in Ukrainian].

21. Ukhvala Kasatsiinoho kryminalnogo sudu Verkhovnoho Sudu vid 29 lypnia 2020 r. u spravi № 640/18653/17 [Ruling of the Criminal Cassation Court of the Supreme Court dated 29 July 2020 in case No. 640/18653/17]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90740277> (data zvernennia: 30.07.2025) [in Ukrainian].

22. Postanova Kasatsiinoho kryminalnogo sudu Verkhovnoho Sudu vid 04 serpnia 2022 r. u spravi № 452/2842/19 [Resolution of the Criminal Cassation Court of the Supreme Court dated 04 August 2022 in case No. 452/2842/19]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen*. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/105668198> (data zvernennia: 04.08.2025) [in Ukrainian].

23. Pro sudovu praktyku u spravakh pro zlochyny proty statevoi svobody ta statevoi nedotorkanosti osoby [On court practice in cases of crimes against sexual freedom and sexual inviolability of a person]: Postanova Plenumu Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 30 travnia 2008 r. № 5. Baza danykh «Zakonodavstvo Ukrainy». Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-08> (data zvernennia: 04.08.2025) [in Ukrainian].

Sen Iryna,

Candidate of Law, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Criminal Law and Criminology

(Ivan Franko National University of Lviv, Lviv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0648-6948>

Fedorovych Nataliia,

PhD in Law,

Assistant Professor at the Department of Criminal Law and Criminology

(Ivan Franko National University of Lviv, Lviv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9161-9700>

FEATURES OF A CONTINUING CRIMINAL OFFENCE IN THE SUPREME COURT'S PRACTICE

The article analyzes the positions of the Supreme Court regarding the interpretation of the features of a continuing criminal offence. The concepts of «similar acts» and «a single criminal intention», which are essential for understanding a continuing criminal offence, are clarified. Based on the analysis of the Supreme Court's practice, the article concludes that similar acts should be understood as legally similar acts, i.e., those that contain the elements of the same criminal offence and fall under the same article or part of an article of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine. The article establishes that the concept of «a single criminal intention» is broader than «a single intent» because it includes both the intent itself and a predetermined purpose. However, the possibility of committing a continuing criminal offence with unspecified intent remains unresolved, as the Supreme Court's positions on this matter are contradictory.

The article notes that the Supreme Court has expanded the legislative characteristics of a continuing criminal offence by identifying certain additional features. The authors analyze such features as «similar acts are separated by a period of time» and «these acts are directed at the same object of criminal-law protection». The distinction between continuing and ongoing criminal offences is emphasized. The position that the subject-matters of a continuing criminal offence must be legally identical is supported. It is stated that the Supreme Court's practice does not provide a clear answer regarding the possibility of committing a continuing criminal offence against different victims. A differentiated approach is therefore proposed. If the object of criminal-law protection is inseparably linked to a person (his or her life, health, sexual freedom, or sexual integrity), a continuing criminal offence can only arise when similar acts are committed against the same victim. Conversely, where the object of criminal-law protection is not inseparably linked to a person, a continuing criminal offence may involve harm to multiple (different) victims.

Key words: criminal offence, single criminal offence, continuing criminal offence, similar acts, criminal intention, victim, judicial practice, Supreme Court.

Надіслано до редколегії 12.08.2025
Рекомендовано до публікації 29.09.2025
Опубліковано 21.11.2025

УДК 343.3

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-3-15-17>

Тимофєєва Лілія Юрїївна,

кандидат юридичних наук, доцент,

доцент кафедри кримінального права

(Національний університет «Одеська юридична академія», м. Одеса)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6968-6587>

ПРИНЦИПИ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ТА ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

У статті розглянуто теоретичні та практичні аспекти реалізації принципів індивідуалізації та диференціації відповідальності. Аргументовано, що ефективність запобігання злочинам, зокрема, залежить від реалізації принципів кримінального права, у тому числі та головним чином принципів диференціації та індивідуалізації, а також пропорційності. Установлено, що некоректне врахування всіх обставин справи, особливостей особи винного та його поведінки щодо вчиненого правопорушення може призвести до м'якшого або суворішого покарання, ніж те, на яке заслуговує особа, та не досягнути цілей призначення покарання та застосування інших засобів кримінально-правового реагування.

Ключові слова: принцип індивідуалізації, принцип диференціації відповідальності, пропорційність, справедливість, призначення покарання, ефективність запобігання злочинам.

Постановка проблеми. Визначення та класифікація кримінальних правопорушень, засобів реагування на конкретні кримінальні правопорушення та їхніх особливостей, врахування всіх обставин, які впливали на вчинення кримінального правопорушення, котрі відбувалися в момент його вчинення та після вчинення, впливають на ефективність запобігання кримінальним правопорушенням та досягнення справедливості правосуддя, а також сприйняття цих результатів людьми (особами, які вчинили кримінальне правопорушення, потерпілими, суспільством у цілому та державою).

У тому числі та головним чином досягненню цих завдань сприяє реалізація принципів кримінального права, зокрема принципів диференціації, індивідуалізації та пропорційності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Н.О. Антонюк комплексно дослідила диференціацію кримінальної відповідальності у кримінальному праві України як на рівні Загальної, так і Особливої частини КК, визначила поняття, виокремила її ознаки, здійснила класифікацію тощо [1]. На її думку, «диференціація кримінальної відповідальності покликана забезпечити справедливий, пропорційний баланс між базовим (загальним) посяганням зі всіма його ознаками особою, яка вчинила таке діяння, та потенційним колом заходів, які передбачені законодавцем за вчинене у кримінальному законі» [1, с. 490]. Л.В. Павлик узагальнив позиції науковців щодо дефініції поняття «диференціація кримінальної відповідальності» та вважає, що суть процесу диференціації кримінальної відповідальності полягає у встановленні різних за видом та обсягом обмежень прав і свобод суб'єкта злочину залежно від обставин, що впливають на законодавчу оцінку зміни ступеня су-

пільної небезпеки злочинного посягання, а диференціації покарання – у визначенні видів і розмірів (строків) покарань і встановлення їх еквівалентності [2, с. 261]. В.О. Навроцький пропонує розуміти диференціацію як установлення різних форм і видів відповідальності за правопорушення залежно від його родових і видових ознак, її посилення або пом'якшення у самому законі [3, с. 101]. Учений також серед ознак диференціації кримінальної відповідальності виокремлює врахування типовості суспільно небезпечного діяння. М.І. Хавронюк обґрунтував ризики надмірної диференціації. На його думку, КК України містить надто широкі можливості реалізації кримінальної відповідальності у різних формах. В умовах тотальної корупції в Україні передбачені кримінальним законом засоби диференціації кримінальної відповідальності, які роблять можливою найширшу судову дискрецію, є додатковим і надзвичайно потужним корупційним ризиком [4].

Е. Корнфорд досліджує диференціацію правопорушень у кримінальному праві в контексті реалізації принципу справедливого маркування (ярликування), згідно з яким розмежування між правопорушеннями має відображати відмінності в характері та тяжкості правопорушення, яке вони криміналізують (2022) [5]. Дж. Чалмерс та Ф. Леверік дослідили ризики несправедливого маркування, зокрема за назвою правопорушення [6].

У науці немає єдиного підходу до визначення поняття диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності, їх співвідношення з принципом пропорційності. Окрім того, мінливість умов актуалізує дослідження питань їх практичного застосування в частині запобігання злочинам.

Метою статті є встановлення особливостей збалансованої реалізації принципів диференціації та індивідуалізації відповідальності.

Виклад основного матеріалу. Кримінальний закон містить низку обставин, які сприяють диференціації відповідальності та врахуванню їх під час призначення покарання, зокрема тяжкість кримінального правопорушення (ст. 12 КК), стадії вчинення кримінального правопорушення (ст. 14, 15 КК), співучасть (ст. 27 КК), форми вини (умисне вбивство (ст. 115 КК) та необережне вбивство (ст. 119 КК)), множинність, врахування пом'якшуючих (ст. 66 КК) та обтяжуючих (ст. 67 КК) обставин під час призначення покарання та врахування пом'якшуючих обставин (наприклад, врахування стану сильного душевного хвилювання у ст. 116, а післяполового стану – у ст. 117 КК) та обтяжуючих обставин під час кваліфікації діяння (наприклад, ч. 2 ст. 115 КК) та ін. Також вищезазначені та інші обставини справи, які не відобразилися або не в повному обсязі відобразилися під час кваліфікації, індивідуалізують покарання або можливість застосування інших заходів кримінально-правового впливу.

Диференціація здійснюється згідно з класифікацією кримінальних правопорушень (ст. 12 КК). Слід визнати, що категоризація кримінальних правопорушень, передбачена в проекті нового КК України, більш диференційована, індивідуалізована, передбачувана, а отже, більш зрозуміла. Типова санкція сприяє формуванню єдності підходів до врахування обтяжуючих та пом'якшуючих обставин. Таким чином, забезпечуються стабільність кримінального законодавства, єдність підходів до визначення ступенів тяжкості, диференціації та індивідуалізації відповідальності, а також пропорційності. Ця категоризація заснована на ступені шкоди, спричиненій особою, яка вчинила кримінальне правопорушення.

У ст. 1.3.4 проекту нового КК (станом на 21.07.2025) передбачено принцип пропорційності як окремий принцип. Убачається, що принципи індивідуалізації та диференціації відображено як складники принципу пропорційності. Розуміння принципу пропорційності, згідно з практикою ЄСПЛ (тест на пропорційність), відображується у таких положеннях статті: «1. Кримінально-правові засоби є крайніми засобами реагування держави на протиправні діяння, передбачені цим Кодексом... 4. Надмірність кримінально-правових засобів не допускається. 5. Більш суворий кримінально-правовий засіб установлюється та застосовується лише тоді, коли менш суворого засобу недостатньо для досягнення їхньої мети» [7]. Принцип диференціації відображується у ч. 2 «Пропорційність є основою поділу кримінальних правопорушень на види», а принцип індивідуалізації частково відображується в ч. 3 «Кримінально-правові засоби встановлюються відповідно до ступеня тяжкості кримінального правопорушення та застосовуються з врахуванням ступеня тяжкості вчиненого кримінального правопорушення й особи винного».

Розглянемо диференційованість складів на *законодавчому рівні* в конкретних розділах КК, а також можливість для індивідуалізації залежно від їх диференціації.

Відповідальність за злочини проти основ національної безпеки диференціюється не лише в рамках одного розділу, а й урахує особливості родового об'єкта інших розділів. Зокрема, це стосується кримінальних правопорушень проти громадської безпеки, військових, воєнних кримінальних правопорушень та деяких інших. Склад посягання на життя державного чи громадського діяча, передбачений ст. 112 КК, необхідно відмежовува-

ти від умисного вбивства, передбаченого ст. 115 КК. Це пов'язано, зокрема, з тим, що в ст. 112 КК ідеться про вичерпний перелік потерпілих, і посягання відбувається не так на їхнє життя, як на функцію, яку вони виконують у державі.

Відповідальність за ці склади диференціюється. Санкція за ст. 112 КК передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк 10–15 років або довічним позбавленням волі з конфіскацією майна або без такої. Санкція за п. 8 ч. 2 ст. 115 КК передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на аналогічний строк 10–15 років або довічного позбавлення волі з конфіскацією майна у випадку, передбаченому п. 6 ч. 2 ст. 115 КК.

Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я достатньо диференційовані. Зокрема, КК України класифікує умисні вбивства на прості, кваліфіковані, привілейовані. Склади доволі конкретизовані. ППВСУ «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я особи» від 07.02.2003 р. № 2 детально відмежовує кваліфіковані склади від простих та в деяких моментах привілейованих. Така диференціація дає можливість також максимально індивідуалізувати реакцію держави на вчинене, зокрема призначити пропорційне покарання, урахувати поведінку особи, форму вини (умисне вбивство (ст. 115 КК) та необережне спричинення смерті (ст. 119 КК)), емоційний стан (ст. ст. 116, 117 КК), необхідність захищатися чи захищати (ст. 118 КК). Положення ч. 2 ст. 115 КК містять перелік кваліфікованих складів, відмежовують їх від простого складу, передбаченого ч. 1 ст. 115 КК, та відповідно диференціюється відповідальність за відповідними складами залежно від умов їх учинення, ознак об'єктивної сторони. Зокрема, вбивство у бійці та вбивство з хуліганських мотивів відмежовуються залежно від відношення винного до спричинення смерті. Із хуліганських мотивів дії винного цілеспрямовані та спрямовані на вчинення вбивства незнайомої людини. У бійці, хоча першочергово особи не мали наміру вбити один одного, жоден із них не зупинився, коли бійка переросла у неконтрольований стан.

Убивство з ревнощів (ч. 1 ст. 115 КК) та вбивство у стані сильного душевного хвилювання (ст. 116 КК) відмежовують, зокрема, залежно від обізнаності особи щодо зради партнера. Зрада може стати підставою сильного душевного хвилювання. Але якщо людина вже знала про зраду та використала ситуацію викриття партнера у зраді для виправдання вбивства через помсту, це має кваліфікуватися за ч. 1 ст. 115 КК, а не за привілейованим складом, передбаченим ст. 116 КК, який містить значно нижчу санкцію порівняно з основним складом. Зворотне було б непропорційним реагуванням на вчинене та не враховувало б індивідуалізуючі обставини. Ці склади є прикладом того, як індивідуалізуючі ознаки покарання перейшли в диференційуючі ознаки складів.

Відповідальність за нанесення тілесних ушкоджень диференціюється залежно від ступеня спричиненої шкоди (легкі тілесні ушкодження (ст. 125 КК), середньої тяжкості тілесні ушкодження (ст. 126 КК), тяжкі тілесні ушкодження (ст. 121 КК)).

Кримінальні правопорушення проти власності. Серед прикладів також можна навести фактичну відсутність диференціації основного, кваліфікованого та особливо кваліфікованих складів крадіжки та деяких інших кримінальних правопорушень проти власності в умовах воєнного стану, оскільки всі крадіжки (навіть у мінімальному розмірі) мають кваліфікуватися як мінімум за ч. 4 ст. 185 КК. Тобто диференціації за ч. ч. 1–3 ст. 185 КК в умовах воєнного стану фактично немає.

Відповідальність, диференційована залежно від об'єкта посягання, особливостей вини та кваліфікації, буде залежати від установлених наслідків, причинно-наслідкового зв'язку між діянням конкретних осіб і наслідками, та зафіксованих обставин, які будуть підтверджувати спрямованість умислу винуватих осіб.

Слід також зазначити про певні вади правотворчості в частині реалізації принципів індивідуалізації та диференціації відповідальності.

09 липня 2025 р. зареєстровано проєкт Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо порівняння карності корупційних кримінальних правопорушень до державної зради на період воєнного стану в Україні» (реєстраційний № 13423-1) [8]. Ним, зокрема, пропонується доповнити КК новою ст. 111-3, що передбачатиме кримінальну відповідальність за вчинення корупційного кримінального правопорушення під час дії правового режиму воєнного стану. Така пропозиція є *непослідовною, породжуватиме колізії та порушення структури КК, а також порушуватиме принципи індивідуалізації та диференціації відповідальності*.

За всіма частинами у запропонованій ст. 111-3 КК пропонується передбачити покарання у вигляді позбавлення волі на строк 15 років або довічного позбавлення волі з конфіскацією майна. Така санкція не дає можливості індивідуалізувати та диференціювати кримінальну відповідальність, призначити покарання, пропорційне тяжкості конкретного кримінального правопорушення. За правилами законодавчої техніки також є неприпустимим передбачати однакове покарання у всіх частинах. Окрім того, кваліфіковані склади повинні містити ознаки основного складу. У запропонованій статті всі її частини містять абсолютно різні склади кримінальних правопорушень, які продовжують залишатися в інших розділах КК (виключати їх не пропонують)¹.

На думку О.О. Дудорова, Р.О. Мовчана, Є.О. Письменського, «кваліфіковані склади кримінального правопорушення містять у собі всі без винятку ознаки основного складу кримінального правопорушення та одну (або декілька) кваліфікуючих ознак. Порушення цього правила означатиме неправильне розуміння змісту кримінального закону, здатне поставити під сумнів усю систему кваліфікуючих ознак як засобу диференціації кримінальної відповідальності» [9].

Якщо законодавець прагне посилити кримінальну відповідальність, то таке рішення має бути обґрунтованим, відповідати нормам національного, міжнародного, європейського законодавства, особливостям законодавчої техніки. Емоційні рішення та прагнення схвалення суспільством не призводять до ефективної протидії злочинності. Так само посилення кримінальної відповідальності не стримує від учинення злочинів, не сприяє ефективному запобіганню злочинності. Для превенції

злочинності основну роль грає невідворотність відповідальності, а не жорстокість закону. Диференціація може відбуватися за відмінними ознаками схожих складів. Окрім того, покарання має бути пропорційним та індивідуалізованим.

Дж. Чалмерс і Ф. Леверік серед ризиків несправедливого маркування зазначають, що назви правопорушень не повинні «створювати хибного або оманливого враження про характер або масштаби правопорушення правопорушника або спонукати до неточних висновків». Друге – це комунікативна цінність справедливого маркування: назви правопорушень «передають інформацію про правопорушника низці різних органів... [які] можуть формувати думки або приймати рішення щодо правопорушника, що базуються на отриманій інформації» [6, с. 228, 238].

У цьому разі назва вводить в оману, оскільки корупція не є державною зрадою. За таким принципом усі кримінальні правопорушення в умовах воєнного стану можна було б називати державною зрадою, оскільки вчинення злочину не сприяє наближенню перемоги, шкодить суспільству та державі.

Учений називає такі випадки правом проти неправомірної стигматизації. У такому разі суттєво страждає репутація особи. Вона засуджується в тому, що насправді не вчиняла та не мала наміру вчиняти. Невизначеність у застосуванні обставин, які виключають кримінальну протиправність діяння та інших заохочувальних норм, може призвести до суттєвих зловживань та можливості уникнення відповідальності.

Разом із тим, згідно з положеннями проєкту Закону «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, інших законодавчих актів України щодо врегулювання питань протидії розвідувально-підривної діяльності спеціальних служб іноземних держав» від 10 травня 2024 р. № 11228-1 [10] пропонується доповнити ст. 43 КК новою обставиною, що виключає кримінальну протиправність діяння за вимушене заподіяння шкоди правоохоронюючим інтересам особою, яка відповідно до закону в інтересах забезпечення національної безпеки України виконувала заздалегідь затверджене керівником спеціально уповноваженого державного органу у сфері контррозвідувальної діяльності контррозвідувальне (спеціальне) завдання або заздалегідь затверджене керівником розвідувального органу розвідувальне (спеціальне) завдання.

У проєкті Закону не запропоновано зміни до ч. 2 ст. 43 КК, згідно з якою особа «підлягає кримінальній відповідальності за вчинення у складі організованої групи чи злочинної організації особливо тяжкого злочину, вчиненого умисно і поєднаного з насильством над потерпілим, або тяжкого злочину, вчиненого умисно і пов'язаного зі спричиненням тяжкого тілесного ушкодження потерпілому або настанням інших тяжких або особливо тяжких наслідків». Виходить, що на діяння

¹ Санкції кваліфікованих складів чинних ч. 4 ст. 191 КК – позбавлення волі на строк від 5 до 8 років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років (ч. 5 ст. 191 КК – позбавлення волі на строк від 7 до 12 років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років та з конфіскацією майна); ч. 2 ст. 210 КК – обмеження волі на строк від 2 до 5 років або позбавлення волі на строк від 2 до 6 років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років; ч. 2 ст. 364 КК – позбавлення волі на строк від 3 до 6 років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років, зі штрафом від 500 до 1000 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян; ч. 4 ст. 368 – позбавлення волі на строк від 8 до 12 років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років із конфіскацією майна; ст. 368-5 КК – позбавлення волі на строк від 5 до 10 років із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років. Санкція ч. 1 ст. 364 КК передбачає пробаційний нагляд на строк до 3 років або обмеження волі на строк до 3 років, або позбавлення волі на той самий строк із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років зі штрафом від 250 до 750 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Такої різниці між основним та кваліфікованим складами бути не може.

Окрім того, ч. 3 ст. 111 КК попри тяжкість злочину «державна зрада» містить умови для звільнення від кримінальної відповідальності для заохочення правомірної поведінки.

під час виконання «контррозвідувального (спеціального) завдання» такі положення не поширюються та безкарно можна вчиняти в тому числі тяжкі та особливі тяжкі злочини.

Також неможливо перевірити, чи контррозвідувальне (спеціальне) завдання було заздалегідь затверджене керівником, оскільки така діяльність знаходиться під грифом секретності.

У Пояснювальній записці до проекту Закону № 11228-1 зазначено: «Під час виконання таких завдань у діяннях контррозвідника або особи, яка співробітничала з контррозвідкою на конфіденційній основі, можуть міститися склади злочинів, відповідальність за які, зокрема, передбачена статтями 111, 111-1, 258-3, 260 Кримінального кодексу України». Якщо положення проекту Закону спрямовані на виключення кримінальної протиправності конкретних діянь у разі виконання «спеціального завдання», то у запропонованому положенні проекту Закону необхідно чітко визначити статті Особливої частини, які можуть підпадати під дію таких обставин; передбачити обмеження щодо спричиненої шкоди. Хоча такий крок також містить ризики зловживань.

Запропоновані положення у разі прийняття нівелюють такий суворий підхід до корупції (який пропонується іншими проектами законів). Виглядає так, що за бажанням кожна людина, яка цікава владі, може уникнути кримінальної відповідальності за будь-які діяння (кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я, статевої свободи та недоторканості, корупційні кримінальні правопорушення тощо), які мають ознаки складу кримінального правопорушення.

Виходячи з того, що реального механізму відшкодування шкоди державою немає, таку шкоду відшкодувати ніхто не буде. Проблема відшкодування шкоди в кримінальному праві є системною та потребує комплексного вирішення, зокрема закріплення порядку компенсації та реституції, а також налагодження механізму (створення відповідного фонду).

На думку В.О. Тулякова, ефективність права залежить від його здатності досягати цілей правового регулювання, спрямованих на забезпечення безпеки та захист суб'єктів відповідних правовідносин. Світові, регіональні та національні особливості реалізації охоронно-запобіжних правовідносин зумовлюють неминучу диференціацію в оцінці ефективності заходів залежно від особливостей суб'єктів, об'єктів та потреб інших учасників кримінально-правових відносин (потерпілих, третіх осіб, партії, соціальні групи, держави, міжнародні та транснаціональні організації) [11, с. 4]. Тому реалізація принципів у кримінальному праві, зокрема принципів диференціації та індивідуалізації кримінальної відповідальності, має тримати у фокусі всіх суб'єктів кримінально-правових відносин (особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, потерпілих, суспільство у цілому та державу).

На думку М.І. Хавронюка, диференціація кримінальної відповідальності призводить до забуття принципу невідворотності кримінальної відповідальності і принципу рівності громадян перед законом, поступово стирає межу між принципом справедливості (адекватності) та принципом гуманізму (милосердя) і зводить в абсолют принцип індивідуалізації покарання. В умовах тотальної корупції в Україні передбачені кримінальним законом засоби диференціації кримінальної відповідальності, які роблять можливою найширшу судову дискрецію, є додатковим і надзвичайно потужним корупційним ризиком [4].

Питання врахування всіх кваліфікуючих та пом'якшувальних ознак повинні мати системне вирішення. Наявність алгоритмів під час кваліфікації та призначення покарання (застосування засобів кримінально-правового впливу, іншої реакції на протиправне діяння) сприяють повній, точній та об'єктивній (виходячи з урахування обставин справи) кваліфікації вчиненого діяння [12, с. 31]. Така кваліфікація, своєю чергою, сприяє індивідуалізації, диференціації кримінальної відповідальності, призначенню справедливого та пропорційного покарання (іншої реакції на протиправне діяння) виходячи з обставин справи. Зокрема, під час створення таких алгоритмів необхідно враховувати конкретний вплив пом'якшувальних та обтяжуючих обставин на кваліфікацію та призначення покарання за кримінальне правопорушення, вплив таких обставин на інших суб'єктів кримінально-правових відносин.

Ендрю Корнфорд зазначає, що принцип справедливого маркування (у частині диференціації правопорушень. – Л.Т.) не повинен бути єдиним або основним принципом, що регулює рішення щодо диференціації правопорушень. Його аргументація складається з трьох основних тверджень. По-перше, основою для цього принципу є обов'язок забезпечити справедливий розподіл провини, вираженої через кримінальне засудження. По-друге, цей обов'язок не може бути абсолютним: якби це було так, результатом було б абсурдно диференційоване кримінальне право. По-третє, кілька інших чинників мають значення для того, як ми повинні диференціювати правопорушення, і вони часто суперечитимуть вимогам справедливого звинувачення. Повне нормативне пояснення диференціації правопорушень має виходити за рамки справедливого маркування або, власне, будь-якого окремого принципу [5]. Учений, по суті, говорить про баланс та почуття здорового глузду у диференціації відповідальності.

Обставини, які не можна врахувати за допомогою принципу диференціації відповідальності (на законодавчому та правотворчому рівні), можна врахувати за допомогою принципу індивідуалізації відповідальності (на правозастосовному рівні). Принцип пропорційності сприяє досягненню балансу між диференціацією та індивідуалізацією.

Тому слід казати про пропорційність диференціації, адже не завжди одні й ті самі обставини, які диференціюють кримінальні правопорушення, однаково та пропорційно враховуються. А також пропорційність індивідуалізації, адже мають ураховуватися лише обставини, які стосуються конкретної справи, під час як кваліфікації, так і призначення покарання. Не всі особистісні риси особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, слід ураховувати. Некоректне врахування таких обставин може призвести до м'якшого або суворішого покарання, ніж те, на яке заслуговує особа. У подальшому це відображується на ефективності запобігання злочинності.

Висновки. Ефективність запобігання злочинам, зокрема, залежить від збалансованої реалізації принципів кримінального права, у тому числі та головним чином принципів диференціації та індивідуалізації, а також пропорційності.

Принципи індивідуалізації та диференціації відповідальності реалізуються на законодавчому, правозастосовному (під час як кваліфікації, так і призначення покарання та застосування інших засобів реагування, зокрема заохочувальних), правотворчому (під час конструювання кримінально-правових норм) рівнях.

Кримінальний закон містить низку обставин, які сприяють диференціації відповідальності та врахуванню їх під час призначення покарання, зокрема тяжкість кримінального правопорушення, стадії вчинення кримінального правопорушення, співучасть, форми вини, множинність, урахування пом'якшуючих та обтяжуючих обставин під час призначення покарання та врахування пом'якшуючих обставин. У законотвірчій діяльності пропозиції змін до законодавства, особливо КК, мають бути системними, враховувати чинне законодавство, положення Конституції, міжнародні норми, ратифіковані Україною, європейські норми, які потребують гармонізації.

Принцип індивідуалізації полягає у тому, щоб максимально врахувати всі обставини (обтяжуючі та пом'якшуючі), які є в конкретній справі, на правозастосовному рівні. Принцип диференціації сприяє тому, щоб певні

обставини (обтяжуючі та пом'якшуючі) ураховувалися на правотвірчому рівні на етапі конструювання кримінально-правової норми та подальшого її застосування.

Урешті, урахування всіх цих обставин сприяє досягненню справедливості. Некоректне врахування таких обставин може призвести до м'якшого або суворішого покарання, ніж те, на яке заслуговує особа, та не досягнути цілей призначення покарання і застосування інших засобів кримінально-правового реагування.

Пропорційність диференціації означає застосування єдиних обґрунтованих підходів до врахування одних і тих самих обставин, які диференціюють кримінальну відповідальність.

У подальших дослідженнях будуть більш предметно досліджені питання пропорційності диференціації та індивідуалізації на прикладах судової практики.

Список використаних джерел

1. Антонюк Н.О. Диференціація кримінальної відповідальності у кримінальному праві України : монографія. Київ : Алерта, 2023. 554 с.
2. Павлик Л.В. Диференціація кримінальної відповідальності, покарання та виконання покарання: особливості розмежування понять. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 2. С. 256–265.
3. Навроцький В. Диференціація кримінальної відповідальності: забаганка законодавця чи необхідність. *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення* : Міжнародний симпозиум, м. Львів, 11–12 вересня 2009 р. Львів, 2009. С. 101.
4. Хавронюк М. Диференціація кримінальної відповідальності: чи кримінальна безвідповідальність? *Підприємство, господарство і право*. 2009. № 8. С. 3–7.
5. Cornford Andrew. Beyond Fair Labelling: Offence Differentiation in Criminal Law. *Oxford Journal of Legal Studies*, Volume 42, Issue 4, Winter 2022, P. 985–1011. DOI: 10.1093/ojls/gqac007
6. Chalmers James, Leverick Fiona. Fair Labelling in Criminal Law. *Modern Law Review*. Volume 71. Issue number 2. 2008. P. 217–246. DOI: 10.1111/j.1468-2230.2008.00689.x
7. Текст проекту нового Кримінального кодексу України (станом на 21.07.2025). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/07/22/kontrolnyj-proyekt-kk-21-07-2025.pdf>
8. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо прирівняння карності корупційних кримінальних правопорушень до державної зради на період воєнного стану в Україні : проект Закону від 09 липня 2025 р., реєстраційний № 13423-1. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56731>
9. Дудоров О.О., Мовчан Р.О., Письменський Є.О. Кримінально-правова охорона лісу в Україні : монографія. Київ : Норма права, 2023. С. 361.
10. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України, інших законодавчих актів України щодо врегулювання питань протидії розвідувально-підривної діяльності спеціальних служб іноземних держав : проект Закону від 10 травня 2024 р., реєстраційний № 11228-1. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44187>
11. Tuliakov V. Victimization and Victim-Oriented Development of Ukrainian Doctrine of Criminal Law through European Union Dimensions. *International Annals of Criminology*. Cambridge University Press. 7 January 2025. P. 1–22. DOI: 10.1017/cri.2024.22.
12. Тимофеева Л.Ю. Пропорційність урахування обтяжуючих та пом'якшуючих обставин при кваліфікації та призначенні покарання. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2024. № 1(21). С. 13–36. DOI: 10.21564/2311-9640.2024.21.306239.

References

1. Antonyuk, N.O. (2023). *Dyferentsiatsiya kryminalnoyi vidpovidalnosti u kryminalnomu pravi Ukrayiny* [Differentiation of criminal liability in the criminal law of Ukraine]: monohrafiya. Kyiv: Alerta. 554 p. [in Ukrainian].
2. Pavlyk, L.V. (2015). *Dyferentsiatsiya kryminal'noyi vidpovidal'nosti, pokarannya ta vykonannya pokarannya: osoblyvosti rozmezhuвання ponyat'* [Differentiation of criminal liability, punishment and execution of punishment: features of the distinction of concepts]. *Naukovyy visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav* [Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs], 2, 256–265. [in Ukrainian].
3. Navrotsky, V. (2009). *Dyferentsiatsiya kryminal'noyi vidpovidal'nosti: zabahanka zakonodavtsya chy neobkhdnist'* [Differentiation of criminal liability: a whim of the legislator or a necessity]. *Kryminal'nyy kodeks Ukrayiny 2001: problemy zastosuvannya i perspektyvy udoskonalennya: Mizhnarodnyy symposium 11–12 veresnya 2009 roku* [Criminal Code of Ukraine 2001: problems of application and prospects for improvement: International Symposium September 11–12, 2009]. LvDUVS 2009, 101. [in Ukrainian].
4. Khavronyuk, M.I. (2009). *Dyferentsiatsiya kryminal'noyi vidpovidal'nosti: chy kryminal'na bezvidpovidal'nist'?* [Differentiation of criminal liability: or criminal irresponsibility?]. *Pidpryyemnystvo, hospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*, 8, 3–7. [in Ukrainian].
5. Cornford, A. (2022). Beyond Fair Labelling: Offence Differentiation in Criminal Law. *Oxford Journal of Legal Studies*, 42, 985–1011. DOI: <https://doi.org/10.1093/ojls/gqac007>
6. Chalmers, J., Leverick, F. (2008). Fair Labelling in Criminal Law. *Modern Law Review*. 71, 2, 217–246. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2230.2008.00689.x>

7. Tekst projektu novoho Kryminal'noho kodeksu Ukrayiny [Text of the draft of the new Criminal Code of Ukraine]. (Proekt stanom na 21.07.2025). Retrived from: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/07/22/kontrolnyj-proyekt-kk-21-07-2025.pdf> [in Ukrainian].

8. Pro vnesennya zmin do Kryminal'noho kodeksu Ukrayiny ta Kryminal'noho protsesual'noho kodeksu Ukrayiny shchodo pryryvnyannya karnosti koruptsiynykh kryminal'nykh pravoporushen' do derzhavnoyi zrazy na period voyennoho stanu v Ukrayini: Proyekt Zakonu [On Amendments to the Criminal Code of Ukraine and the Criminal Procedure Code of Ukraine on Equating the Punishment of Corruption Criminal Offenses to High Treason for the Period of Martial Law in Ukraine: Draft Law] vid 9 lypnya 2025 roku, reyestratsiynny № 13423-1. Retrived from: <https://itd.rada.gov.ua/billinfo/Bills/Card/56731> [in Ukrainian].

9. Dudorov, O.O., Movchan, R.O., Pys'mens'kyy, Ye.O. (2023). Kryminal'no-pravova okhorona lisu v Ukrayini: monohrafiya [Criminal and Legal Protection of Forests in Ukraine: Monograph]. Kyiv: Norma prava, 520 p. [in Ukrainian].

10. Pro vnesennya zmin do Kryminal'noho ta Kryminal'noho protsesual'noho kodeksiv Ukrayiny, inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrayiny shchodo vrehulyuvannya pytan' protydyi rozviduval'no-pidryvnyy diyal'nosti spetsial'nykh sluzhb inozemnykh derzhav: Proyekt Zakonu [On Amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine, Other Legislative Acts of Ukraine on the Regulation of Issues of Counteracting Intelligence and Subversive Activities of Special Services of Foreign States: Draft Law] vid 10 travnya 2024 roku, reyestratsiynny № 11228-1. Retrived from: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/44187> [in Ukrainian].

11. Tuliakov, V. (2025). Victimization and Victim-Oriented Development of Ukrainian Doctrine of Criminal Law through European Union Dimensions. *International Annals of Criminology*. Cambridge University Press. 07 January 2025, 1–22. DOI: <https://doi.org/10.1017/cri.2024.22>.

12. Timofieieva, L.Yu. (2024). Proportsiynist' vrakhuvannya obtyazhuyuchykh ta pom'yakshuyuchykh obstavyn pry kvalifikatsiyi ta pryznachenni pokarannya [Proportionality of Taking into Account Aggravating and Mitigating Circumstances in Qualifying and Imposing Punishment]. *Visnyk asotsiatsiyi kryminalnoho prava Ukrayiny – Bulletin of the Criminal Law Association of Ukraine*, 1(21), 13–36. [in Ukrainian].

Timofieieva Liliia,

Candidate of Law, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Criminal Law
(National University «Odesa Law Academy», Odesa)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6968-6587>

PRINCIPLES OF INDIVIDUALIZATION AND DIFFERENTIATION OF CRIMINAL LIABILITY

The article examines the theoretical and practical aspects of the implementation of the principles of individualization and differentiation of responsibility.

It is argued that the effectiveness of crime prevention depends in particular on the implementation of the principles of criminal law, including and mainly the principles of differentiation and individualization, as well as proportionality. It is established that incorrect consideration of all the circumstances of the case, the characteristics of the perpetrator and his behavior in relation to the offense committed can lead to a milder or harsher punishment than the one the person deserves and not achieve the goals of imposing punishment and applying other means of criminal law response.

It was found that the criminal law contains a number of circumstances that contribute to the differentiation of responsibility and their consideration when imposing a penalty, in particular the severity of the criminal offense, the stage of committing a criminal offense, complicity, forms of guilt, multiplicity, consideration of mitigating and aggravating circumstances when imposing a penalty and consideration of mitigating circumstances.

It is argued that the principle of individualization consists in taking into account as much as possible all the circumstances (aggravating and mitigating) that are in a specific case. The principle of differentiation contributes to the fact that certain circumstances (aggravating and mitigating) are taken into account in at the stage of constructing a criminal law norm and its further application.

It is substantiated that taking into account all these circumstances contributes to the achievement of justice. It is established that the proportionality of differentiation means the use of uniform approaches to taking into account the same circumstances that differentiate criminal offenses.

Key words: *the principle of individualization, the principle of differentiation of responsibility, proportionality, justice, assignment of punishment, effectiveness of crime prevention.*

Надіслано до редколегії 29.08.2025
Рекомендовано до публікації 29.09.2025
Опубліковано 21.11.2025

УДК 343.8(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-3-15-18>

Ясінь Ілона Миколаївна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінально-правових дисциплін Навчально-наукового інституту
права та правоохоронної діяльності

(Львівський державний університет внутрішніх справ, м. Львів)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8074-8953>

КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

У статті проаналізовано практику застосування статей, які передбачають кримінальну відповідальність за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Установлено, що кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, є достатньо поширеними суспільно небезпечними діяннями, які порушують установлений законом порядок декларування осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, що спрямований забезпечити їхню доброчесність через прозорість діяльності та запобігання зловживанням у сфері державної влади та місцевого самоврядування.

Ключові слова: *судова практика, кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, декларування недостовірної інформації, неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, кримінальна відповідальність, покарання.*

Постановка проблеми. Корупція в Україні традиційно залишається однією з найактуальніших проблем для суспільства та держави. Попри значний прогрес у антикорупційній сфері питання ефективності запобігання та протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним із корупцією, досі викликає чимало дискусій. Внесення завідомо недостовірних відомостей до декларації чи неподання її перешкоджає здійсненню фінансового контролю за майновим станом суб'єкта декларування контролюючим органом та перешкоджає ефективній протидії корупції. Так, в одному із судових рішень Вищий антикорупційний суд зазначив, що механізм декларування є складовою частиною комплексної системи боротьби з корупцією, запровадження та ефективне функціонування якого зумовлено необхідністю створення системи об'єктивного фінансового контролю за майновим становищем публічних службовців, проведення моніторингу способу їхнього життя з метою перевірки відповідності рівня життя задекларованим майну та доходам [1]. У контексті цього на особливу увагу заслуговує судова практика, яка не лише формує правозастосовну позицію, а й дає змогу оцінити реальні масштаби проблеми, труднощі, які виникають під час доказування та кваліфікації діянь, а також виявити найпоширеніші механізми зловживань.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання кваліфікації кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією, з тією чи іншою повнотою дослідження, розглядали Л.П. Брич, О.О. Дудоров, Д.Г. Михайленко, Р.О. Мовчан, М.І. Хавронюк, В.І. Шакун,

І.М. Ясінь та інші дослідники, результати наукових пошуків яких знайшли відображення у наукових статтях, структурних частинах коментарів КК України, підручниках і посібниках з Особливої частини кримінального права України. Проте самостійного дослідження кваліфікації кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією, з урахуванням останніх законодавчих змін у чинному законодавстві та аналізу практики застосування кримінально-правових норм, які передбачають відповідальність за вказані види кримінальних правопорушень, у науці кримінального права не здійснювалося.

Метою статті є на основі дослідження особливостей законодавчих конструкцій складів кримінальних правопорушень, передбачених ст. ст. 366-2, 366-3 КК України, провести системний аналіз судової практики застосування статей, які передбачають кримінальну відповідальність за вказані правопорушення, а також виявити проблемні аспекти застосування відповідних кримінально-правових норм.

Виклад основного матеріалу. 04 грудня 2020 р. Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» № 1074-IX КК України доповнено ст. 366-2 «Декларування недостовірної інформації» та ст. 366-3 «Неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування». Указаним За-

коном усунуто прогалину в законодавстві, що виникла у зв'язку з Рішенням Конституційного Суду України № 13-р/2020 від 27.10.2020, та передбачено можливість притягнення до кримінальної відповідальності за декларування недостовірної інформації та за неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Судова практика, у тому числі застосування статей про кримінальну відповідальність за декларування недостовірної інформації та неподання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, є цінним джерелом інформації, оскільки дає можливість з'ясувати основні об'єктивні прояви цих діянь, особливості особи правопорушника, а також проблемні аспекти застосування відповідних статей на практиці. З'ясування цих особливостей дасть змогу здійснювати правильну кримінально-правову кваліфікацію, за необхідності вдосконалити кримінально-правову заборону, а також слугуватиме орієнтиром у виробленні ефективних способів запобігання таким суспільно небезпечним діям.

До слова, про значення та роль судової практики неодноразово наголошувалося у рішеннях Європейського суду з прав людини в контексті забезпечення правової визначеності та передбачуваності як невід'ємного складника верховенства права. «Тлумачення, здійснюване судовими органами, не може недооцінюватися у системах континентального права при забезпеченні передбачуваності законодавчих положень. Саме ці органи повинні послідовно тлумачити точне значення загальних положень закону та розсіювати будь-які сумніви щодо його тлумачення (рішення у справі «Гожелік та інші проти Польщі», п. 65)» [2]. Тож перед науковим дослідженням постає завдання дослідити судову практику застосування статей, які передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією.

Від моменту доповнення КК України статтями, які передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, кількість судових вироків, розміщених у Єдиному державному реєстрі судових рішень за дані посягання за 2021–2025 рр., за ст. 366-2 КК України становить 30 обвинувальних вироків і 189 обвинувальних вироків за ст. 366-3 КК України. Аналіз цих судових рішень дав можливість виявити певні особливості щодо об'єктивних та суб'єктивних ознак досліджуваних складів кримінальних правопорушень.

Щодо предмету складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-2 КК України, то дослідження показало, що практично в усіх проаналізованих судових рішеннях завідомо недостовірними відомостями, внесеними суб'єктом декларування до декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, є відомості про об'єкти нерухомості, що належать суб'єкту декларування та членам його сім'ї на праві приватної власності, включаючи спільну власність, а також тих, що знаходяться у них в оренді чи на іншому праві користування незалежно від форми укладення правочину, унаслідок якого набує таке право. У тому числі це відомості про об'єкти незавершеного будівництва та об'єкти, що не прийняті в експлуатацію, які розташовані на земельних ділянках, котрі належать членам сім'ї суб'єкта декларування на праві приватної власності. Окрім того, у 65% судових рішень виявлено, що суб'єкти декларування завідомо не подавали відомості

про цінне рухоме майно, зокрема дані щодо транспортних засобів, які належали їм на праві користування та праві власності членам сім'ї декларанта, у 35% судових рішень – відомості про наявні у членів сім'ї грошові активи, розміщені на банківських рахунках, видатки на придбання майна, фінансові зобов'язання суб'єкта декларування та членів його сім'ї, доходи, отримані у вигляді страхових виплат, а також корпоративні права членів сім'ї декларанта.

У 70% судових рішень встановлено, що завідомо недостовірними відомостями, поданими до декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, є відомості, які відрізняються від достовірних на суму від 500 прожиткових мінімумів, і у 30% судових рішень – відомості, які відрізняються від достовірних на суму понад 4000 прожиткових мінімумів для працездатних осіб. Принагідно слід зазначити, що аналізовані судові рішення є практикою застосування ст. 366-2 КК України, яка діяла у редакції Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення відповідальності за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» № 1074-IX від 04.12.2020 (далі – Закон № 1074-IX). Тобто станом на 01.01.2025 недостовірними є відомості, які відрізняються від достовірних на суму від 500 прожиткових мінімумів для працездатних осіб, внесені суб'єктом декларування до декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, що становить 1 514 000 грн. Це законодавчо визначений мінімальний поріг криміналізації декларування недостовірної інформації. Проте Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо підвищення відповідальності за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення» № 4496-IX від 17.06.2025 мінімальний поріг криміналізації декларування недостовірної інформації підвищено до 750 прожиткових мінімумів для працездатних осіб. Такі значення, зокрема, стосуватимуться тих суб'єктів декларування, які вже вноситимуть завідомо недостовірні відомості до декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування до 01.04.2026. На думку авторів законопроекту № 13271-1 від 26.05.2025 (згідно з пояснювальною запискою до нього), збільшення порогового значення у ст. 366-2 КК України спрямоване на підвищення ефективності антикорупційного контролю [3], із чим важко погодитися, і вважаю не є повною мірою обґрунтовано.

Важливо зазначити, що механізм фінансового контролю осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, наділений особливо потужним превентивним потенціалом та дає можливість охопити широке коло антикорупційних цілей, оскільки спрямований на моніторинг змін майнового становища з метою попередження, виявлення та запобігання фактам незаконного збагачення. Тому, урахувавши характер суспільних відносин, суб'єкта відповідальності, такий поріг криміналізації кримінального правопорушення проти встановленого порядку декларування є занадто високим. Законодавчо визначений мінімальний розмір предмета складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-2 КК України, не дасть можливості

притягати до кримінальної відповідальності осіб, які подали декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, котра містить відомості, різниця між якими становить менше, ніж визначено у чинній редакції ст. 366-2 КК України, але при цьому ці відомості є недостовірними, такими, що не відповідають дійсності.

Щодо суспільно небезпечного діяння як ознаки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-2 КК України, то на підставі аналізу судових рішень удалося з'ясувати, що внесення суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей до декларації вчиняється шляхом подання неправдивої, неповної інформації з приховуванням дійсної вартості майна, заниження реальної вартості майна, внесення неповної інформації про доходи суб'єкта декларування та членів його сім'ї, неповідомлення про наявність корпоративних прав та неповідомлення про цінні подарунки або спадщину. Така кримінально-правова кваліфікація була здійснена Вищим антикорупційним судом у кількох постановлених судових рішеннях [1; 4–6].

Своєю чергою, дії особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, не можуть бути кваліфіковані як умисне внесення завідомо недостовірної інформації, якщо на момент подання декларації вартість майна, майнових прав, активів, інших об'єктів декларування, що перебувають у володінні чи користуванні суб'єкта декларування, не були і не повинні бути йому відомими. Така правова позиція міститься в одному з виправдувальних вироків Вищого антикорупційного суду [7]. Також слід зазначити, що, відповідно до роз'яснень Національного агентства з питань запобігання корупції, не вважається декларуванням недостовірної інформації, якщо член сім'ї суб'єкта декларування відмовив йому у наданні всієї або частини інформації, що повинна бути відображена в декларації, і при цьому самому суб'єкту декларування ця інформація не відома [8, с. 54–55]. Однак, якщо отримати інформацію про об'єкти декларування є можливим (з офіційних джерел), що відома самому декларанту, однак останній умисно не користується цією можливістю, але при цьому зазначає, що член сім'ї декларанта відмовив у наданні відповідної інформації, учинене слід розглядати як декларування недостовірної інформації [9, с. 379].

Щодо суб'єктів кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією, то, відповідно до ст. ст. 366-2 та 366-3 КК України, є суб'єкт декларування, тобто особи, які відповідно до ч. ч. 1 та 2 ст. 45 Закону України «Про запобігання корупції» № 1700-VII від 14.10.2014 (далі – Закон № 1700-VII) зобов'язані подавати декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Аналіз судових рішень за 2021–2025 р. та звітних матеріалів Національного антикорупційного бюро України за 2024 р. та I півріччя 2025 р. [10–12] показав, що суб'єктами кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-2 КК України, найчастіше є народні депутати, депутати міських, селищних рад, державні службовці та посадові особи місцевого самоврядування, військові посадові особи Збройних сил України, судді. Практично у 50% судових рішень суб'єктами кримінальних правопорушень за неподання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, є особи, які припинили діяльність, пов'язану з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування,

або іншу діяльність, зазначену у підпунктах «а» і «в» п. 2 ч. 1 ст. 3 вище зазначеного Закону, і зобов'язані наступного року після припинення діяльності подавати в установленому ч. 1 ст. 3 порядку декларацію особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування.

Щодо суб'єктивної сторони, то як для кваліфікації діяння, передбаченого ст. 366-2 КК України, так і для кваліфікації діяння, передбаченого ст. 366-3 КК України, обов'язковою умовою є встановлення факту, що внесення суб'єктом декларування завідомо недостовірних відомостей до декларації, передбаченої Законом № 1700-VII, та неподання декларації вчинені з прямим умислом. Так, відповідно до ч. 1 ст. 24 КК України, у кримінальному правопорушенні, передбаченому ст. 366-2 КК України, умисел буде прямим, якщо суб'єкт декларування усвідомлював суспільно небезпечний характер свого діяння з внесення до декларації завідомо недостовірних відомостей і бажав його вчинити.

Зокрема, в одному із судових рішень Вищий антикорупційний суд зазначив, що на момент подання декларації ОСОБА_1 форма декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, була затверджена рішенням НАЗК «Про функціонування Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування» від 10.06.2016 № 3. Така форма складалася з правил заповнення форми декларації та шістнадцяти розділів, у яких суб'єкт декларування зазначав інформацію про себе, членів своєї сім'ї, інших осіб та об'єкти декларування згідно із Законом № 1700-VII. Відповідно до п. 8 II Розділу Порядку формування, ведення та оприлюднення (надання) інформації Єдиного державного реєстру декларацій осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, затвердженого Рішенням НАЗК від 23.07.2021 № 448/21, після заповнення усіх необхідних полів форми декларації суб'єкт декларування підписує документ шляхом накладання на нього особистого кваліфікованого електронного підпису. Перед підписанням документа суб'єкт декларування підтверджує ознайомлення з попередженням про настання відповідальності за подання недостовірних відомостей [1]. Таким чином, Суд дійшов висновку, що ОСОБА_1 був обізнаний про настання відповідальності за декларування недостовірної інформації, тобто був обізнаний про протиправність такого діяння [1].

Окрім цього, Вищий антикорупційний суд зазначає, що складником суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-2 КК України, який підлягає встановленню, є *внесення завідомо* (курсив мій. – І.Я.) недостовірних даних. Законодавець, використовуючи слово «завідомо», підкреслює, що суб'єкт декларування, заповнюючи декларацію, виражає свідомий, вільний варіант поведінки – приховати інформацію про об'єкт декларування або відобразити її із зазначенням достовірної або викривленої інформації про вартість об'єкта декларування [1].

В іншому судовому рішенні суд зазначає, що завідомо недостовірними відомостями є прихована, неправильна інформація, яка до моменту внесення суб'єктом декларування в декларацію була відома декларанту і усвідомлювалася ним повною мірою. Завідомість означає, що певне діяння вчиняється з прямим умислом, тобто особа: 1) достовірно знала про доходи, майно, інші активи, а також видатки, які

підлягають декларуванню; 2) знала про наявність у неї чи членів її сім'ї таких доходів, майна, інших активів чи видатків; 3) бажала не вказувати у декларації відомості щодо таких доходів, майна, інших активів чи видатків або вказати їх неправдиву вартість, кількість тощо [5].

Так само, умисел буде прямим, якщо суб'єкт декларування усвідомлював свій обов'язок подання декларації, але не вчиняє і не бажає вчинити цього. Діяння, передбачене ст. 366-3 КК України, за конструкцією об'єктивної сторони є формальним, а тому в зміст інтелектуальної ознаки умислу входить усвідомлення особою характеру об'єкта, фактичного змісту і соціального значення діяння. Так, суб'єкт декларування розуміє, що посягає на суспільні відносини, які становлять об'єкт складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 366-3 КК України, шляхом неподання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування. Умислом особи охоплюється й розуміння положення ч. 2 ст. 45 Закону України «Про запобігання корупції», яка містить указівку на обов'язок подання декларації після припинення діяльності, пов'язаної з виконанням функцій держави або місцевого самоврядування протягом 30 днів зі дня припинення відповідної діяльності за період, не охоплений раніше поданими деклараціями.

Мотив та мета не є обов'язковими ознаками аналізованих складів кримінальних правопорушень, однак їх установлення має велике значення для правильної кваліфікації. Зокрема, з'ясування мети внесення завідомо недостовірних відомостей чи неподання декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, указує на бажання суб'єкта приховати необґрунтовані активи та джерела їх походження. Зокрема, в одному із судових рішень ідеться про те, що, заповнюючи декларацію за ОСОБА_1 не зазначив відомості про ІНФОРМАЦІЯ_1 у 8, 9, 11 розділах декларації, тим самим приховав свою приналежність до цього товариства. Обвинувачений не відобразив, що він є бенефіціарним власником товариства, одержував заробітну плату на ньому, про наявні зобов'язання фінансового характеру щодо поповнення статутного капіталу товариства, а також що він мав видатки, пов'язані з діяльністю товариства. Наведене свідчить, що суб'єкт декларування мав особистий мотив та мету приховати відомості від громадськості та контролюючих органів про свій дійсний фінансовий стан та різницю між видатками та доходами [5].

Щодо практики призначення покарання. Аналіз обвинувальних вироків за ст. 366-2 та ст. 366-3 КК України показав, що судді призначають покарання в межах санкції статей, які передбачають відповідальність за кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією.

Зокрема, у 28 обвинувальних вироків за ст. 366-2 КК України суди призначали покарання у вигляді штрафу із застосуванням додаткового покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певними видами діяльності, і лише у двох судових рішеннях зазначено, що судді призначали покарання у вигляді громадських робіт із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певними видами діяльності. Не було жодного рішення не було, де було б зазначено, що суди призначали покарання у вигляді обмеження волі на певний строк.

Щодо призначення покарання за діяння, передбачене ст. 366-3 КК України, то практично в усіх випадках суди призначали покарання у вигляді громадських робіт на строк 150 годин із позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певними видами діяльності строком на один рік. Тут слід ще раз зазначити, що аналізовані судові рішення в частині призначення покарання є практикою застосування статей, які діяли в редакції Закону № 1074-IX від 04.12.2020. Конституційний Суд України у Рішенні № 15-рп/2004 від 02.11.2004 зазначив, що виходячи з принципу справедливості, покарання має перебувати у справедливому співвідношенні з тяжкістю та обставинами скоєного і особою винного [13]. «Невідповідним ступеню тяжкості злочину та особі засудженого визнається таке покарання, яке хоч і не виходить за межі, встановлені відповідною статтею КК України, але за своїм видом чи розміром є явно несправедливим як унаслідок м'якості, так і суворості» [13]. Ураховуючи зазначене, реальна суспільна небезпека кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією, не відповідає видам та розмірам санкцій, визначеним у статтях, які діяли у попередній редакції. Однак Законом України № 4496-IX від 17.06.2025 такий недолік у частині визначення санкцій (які відповідають характеру і ступеню суспільної небезпеки) за кримінальні правопорушення, пов'язані з корупцією, законодавцем усунений.

Висновки. Таким чином, виконане дослідження засвідчило актуальність задекларованої теми для науки і практики правозастосування у сфері запобігання і протидії корупційним кримінальним правопорушенням та кримінальним правопорушенням, пов'язаним із корупцією. На підставі даних судових рішень з'ясовано об'єктивні та суб'єктивні ознаки складів кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією. Установлено, що практика застосування статей про кримінальну відповідальність за декларування недостовірної інформації та неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, потребує розвитку в напрямі актуальних змін до законодавства.

Список використаних джерел

1. Вирок Вищого Антикорупційного Суду України від 24.03.2023 у справі № 991/500/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109780535>
2. Рішення у справі «Олександр Волков проти України», заява № 21722/11. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947#Text
3. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального кодексу України, Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо підвищення відповідальності за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення» № 13271-1 від 23.05.2025. URL: <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/56461>
4. Вирок Вищого Антикорупційного Суду України від 16.03.2023 у справі № 991/6699/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109607533>
5. Вирок Вищого Антикорупційного Суду України від 17.08.2023 у справі № 991/1126/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112874596>

6. Вирок Вищого Антикорупційного Суду України від 05.02.2024 у справі № 991/503/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116751816>
7. Вирок Вищого Антикорупційного Суду України від 16.03.2023 у справі № 991/174/23. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109666619>
8. Роз'яснення щодо фінансової доброчесності: застосування окремих положень Закону України «Про запобігання корупції» стосовно заходів фінансового контролю (подання декларації, повідомлення про суттєві зміни у майновому стані, повідомлення про відкриття валютного рахунку) № 4 від 13 листопада 2023 р. URL: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/deklaruvannya/>
9. Ясін І.М. Кваліфікація кримінальних правопорушень, пов'язаних із корупцією. *Юридичний електронний науковий журнал*. 2024. № 2. С. 377–380. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-2/92>.
10. Звіт Національного антикорупційного бюро України за перше півріччя 2024 р. URL: https://nabu.gov.ua/site/assets/files/47676/zvit_2024_ukrai_nska_versiia.pdf
11. Звіт Національного антикорупційного бюро України за друге півріччя 2024 р. URL: https://nabu.gov.ua/site/assets/files/48751/zvit_2024_ii_ukr-1.pdf
12. Звіт Національного антикорупційного бюро України за перше півріччя 2025 р. URL: https://nabu.gov.ua/site/assets/files/49482/zvit_i_2025.pdf
13. Рішення Конституційного Суду України від 02.11.2004 у справі № 15-рп/2004. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04/print1381412623960740>

References

1. Vyrok Vyshchoho Antykoruptsiinoho Sudu Ukrainy vid 24 bereznia 2023 r. u spravi № 991/500/23 [Verdict of the Supreme Anti-Corruption Court dated March 24, 2023 in case No. 991/500/23]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109780535> [in Ukrainian].
2. Rishennia u spravi «Oleksandr Volkov proty Ukrainy», zaiava № 21722/11 [Decision in the case of Oleksandr Volkov v. Ukraine, application no. 21722/11]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_947#Text [in Ukrainian].
3. Poiasniuvalna zapyska do proiektu Zakonu Ukrainy [Pro vnesennia zmin do Kodeksu Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia, Kryminalnogo kodeksu Ukrainy, Kryminalnogo protsesualnogo kodeksu Ukrainy ta inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo pidvyshchennia vidpovidalnosti za koruptsiini abo poviazani z koruptsiieiu pravoporushennia] № 13271-1 vid 23.05.2025 r. [Explanatory note to the draft Law of Ukraine [On Amendments to the Code of Ukraine on Administrative Offenses, the Criminal Code of Ukraine, the Criminal Procedure Code of Ukraine and other legislative acts of Ukraine regarding increasing liability for corruption or corruption-related offenses] No. 13271-1 dated 05/23/2025]. Retrieved from: <https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/56461> [in Ukrainian].
4. Vyrok Vyshchoho Antykoruptsiinoho Sudu Ukrainy vid 16 bereznia 2023 r. u spravi № 991/6699/22 [Verdict of the Supreme Anti-Corruption Court dated March 16, 2023 in case No. 991/6699/22]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109607533> [in Ukrainian].
5. Vyrok Vyshchoho Antykoruptsiinoho Sudu Ukrainy vid 17 serpnia 2023 r. u spravi № 991/1126/23 [Verdict of the Supreme Anti-Corruption Court dated August 17, 2023 in case No. 991/1126/23]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/112874596> [in Ukrainian].
6. Vyrok Vyshchoho Antykoruptsiinoho Sudu Ukrainy vid 05.02.2024 r. № 991/503/23 [Verdict of the Supreme Anti-Corruption Court dated February 5, 2024 in case No. 991/503/23]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116751816> [in Ukrainian].
7. Vyrok Vyshchoho Antykoruptsiinoho Sudu Ukrainy vid 16 bereznia 2023 r. u spravi № 991/174/23 [Verdict of the Supreme Anti-Corruption Court dated March 16, 2023 in case No. 991/174/23]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109666619> [in Ukrainian].
8. Roziasnennia shchodo finansovoi dobrochesnosti: zastosuвання окремих положень Закону України [Pro zapobihannia koruptsii] stosovno zakhodiv finansovoho kontroliu (podannia deklaratsii, povidomlennia pro suttiyvi zminy u mainovomu stani, povidomlennia pro vidkryttia valiutnogo rakhunku) № 4 vid 13 lystopada 2023 r. [Clarification on financial integrity: application of certain provisions of the Law of Ukraine «On Prevention of Corruption» regarding financial control measures (submission of a declaration, notification of significant changes in property status, notification of opening a foreign currency account) No. 4 of November 13, 2023]. Retrieved from: <https://wiki.nazk.gov.ua/category/deklaruvannya/> [in Ukrainian].
9. Yasin, I.M. (2024). Kvalifikatsiia kryminalnykh pravoporushen, poviazanykh z koruptsiieiu [Qualification of criminal offenses related to corruption]. *Yurydychnyi elektronnyi naukovyi zhurnal*, 2, 377–380. Retrieved from: http://www.lsej.org.ua/2_2024/94.pdf [in Ukrainian].
10. Zvit Natsionalnogo antykoruptsiinoho biuro Ukrainy za pershe pivrichchia 2024 r. [Report of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine for the first half of 2024]. Retrieved from: https://nabu.gov.ua/site/assets/files/47676/zvit_2024_ukrai_nska_versiia.pdf [in Ukrainian].
11. Zvit Natsionalnogo antykoruptsiinoho biuro Ukrainy za pershe pivrichchia 2024 r. [Report of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine for the second half of 2024]. Retrieved from: https://nabu.gov.ua/site/assets/files/48751/zvit_2024_ii_ukr-1.pdf [in Ukrainian].
12. Zvit Natsionalnogo antykoruptsiinoho biuro Ukrainy za pershe pivrichchia 2024 r. [Report of the National Anti-Corruption Bureau of Ukraine for the first half of 2025]. Retrieved from: https://nabu.gov.ua/site/assets/files/49482/zvit_i_2025.pdf [in Ukrainian].
13. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 02 lystopada 2004 r. u spravi № 15-rp/2004 [Decision of the Constitutional Court of Ukraine dated November 2, 2004 in case No. 15-rp/2004]. Retrieved from: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04/print1381412623960740> [in Ukrainian].

Yasin Iлона,

Candidate of Law, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Criminal Law Disciplines of the Educational
and Scientific Institute of Law and Law Enforcement Activities

(Lviv State University of Internal Affairs, Lviv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8074-8953>

CRIMINAL OFFENCES RELATED TO CORRUPTION: ANALYSIS OF JUDICIAL PRACTICE

In the article analyzes the practice of applying articles of criminal liability for declaring false information and failure to submit a declaration by a person authorized to perform state or local government functions. It has been established that criminal offenses related to corruption are quite widespread socially dangerous acts that violate the legally established procedure for declaring persons authorized to perform state or local government functions, which is aimed at ensuring their integrity through transparency of activities and preventing abuses in the field of state power and local government. The analysis of court decisions on the application of articles on liability for criminal offenses related to corruption made it possible to find out objective and subjective signs of the studied components of criminal offenses. For the criminal legal qualification of act under Article 366-2 of the Criminal Code of Ukraine, a mandatory condition is establish the fact that the subject of the declaration entered information into the declaration provided for by the Law of Ukraine «On Prevention of Corruption», as well as the fact that such information are deliberately unreliable for the person of the declaration. Also, for the qualification of acts provided for in Art. Art. 366-2, 366-3 of the Criminal Code of Ukraine, a mandatory condition is establish the fact that the person of the declaration entered deliberately unreliable information into the declaration, and the failure to submit the declaration, was committed with direct intent. Despite the fact that the motive and purpose are not mandatory signs of the analyzed components of criminal offenses, but establishing the content of these signs is important for correct qualification. The find out of the purpose of entering knowingly false information or failure to submit a declaration of a person authorized to perform state or local government functions indicates the subject's desire to hide unfounded assets and sources of their origin.

Key words: case law, criminal offenses related to corruption, declaration of false information, failure by the subject of the declaration to submit a declaration of a person authorized to perform state or local government functions, criminal liability, punishment.

Надіслано до редколегії 18.08.2025
Рекомендовано до публікації 01.10.2025
Опубліковано 21.11.2025

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

УДК 159.923.363:076

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-3-15-19>

Богучарова Олена Іванівна,

доктор психологічних наук, доцент,

професор кафедри психології, соціології та педагогіки

(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5617-9175>

ПСИХОЛОГІЧНА ОЦІНКА ПРАВДИВОСТІ ПОКАЗАНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ІНСТРУМЕНТАЛЬНІ ТА НЕІНСТРУМЕНТАЛЬНІ ПІДХОДИ

У статті представлено результати порівняльного дослідження методів оцінки достовірності показань свідків з арсеналу європейського та українського кримінального судочинства та судово-психологічної експертологічної практики (лай-детекція). Потреба цього дослідження продиктована низкою питань, перш за все різних форм протидії розслідуванню злочинів і правосуддя, таких як неправдиві показання, неправдиві докази, значне посилення агресивності, що пов'язане з приховуванням злочину, а також підвищенням ролі експерта-психолога в судочинстві. За зразок одного з типових та відомих англійських методів лай-детекції вибрано методики SVA, CBCA тощо, а також процесуальне інтерв'ю за Рейдом. Ретельно проаналізовано сучасний стан диференційної психологічної оцінки достовірності показань свідків, потерпілих, підозрюваних в українській судово-експертологічній практиці. Показано особливості застосування судово-психологічної експертизи (за відеозаписом) щодо встановлення розбіжностей між правдивими та неправдивими показаннями. Представлено детальний огляд поняття психологічної достовірності.

Зроблено висновок про позитивний досвід західної/вітчизняної системи диференційної психологічної оцінки достовірності показань та необхідність контролю «критичних зон» завідомо неправдивих свідчень. Надбання системи лай-детекції доводять свою корисність у розвитку українського доказового права і судової та експертологічної практики в умовах воєнного стану.

Ключові слова: достовірність, протидія розслідуванню злочинів, тактичні слідчі техніки, інструментальна/неінструментальна лай-детекція, методики, критерії реальності, правдиві/неправдиві свідчення, судово-психологічна експертиза ознак достовірності показань (за відеозаписом), поліграфні дослідження, процесуальне інтерв'ю.

Постановка проблеми. Дослідження людини та «культурних» мовних моделей брехливих виразів (фейків) постійно зростає, що доводить соціальну значимість проблематики неправдивості в сучасному світі й особливо в умовах військових дій та гібридної війни на теренах України. У правовому полі викриття нещирості пов'язують із завданням встановлення достовірності доказів у кожній кримінальній або цивільній справі. При цьому більшість українських процесуалістів під достовірністю доказів розуміють відповідність їх дійсності, а для того, щоб упевнитися у достовірності доказу, на їхню думку, потрібно перевірити, чи правду говорить свідок [1, с. 555]. Також науковці підкреслюють, що

достовірність доказу – це рівень його правдивості, тобто рівень довіри до нього суду [2, с. 476]. Тобто перш ніж робити висновки про обставини справи, суд розділяє усі досліджені докази на дві групи: достовірні і недостовірні. При цьому в судовому рішенні суд повинен зазначити причини, з яких було прийнято або відхилено той чи інший доказ.

Загалом надання неправдивих показань є злочином, який віднесено до поняття «протидія відправленню правосуддя або спричинення шкоди підвалинам влади та правосуддя». У Кримінальному кодексі (далі – КК) України це питання регламентує ст. 384 «Завідомо неправдиве показання» [3, с. 1040–1041].

Зазначимо, що в українському кримінальному та цивільних процесах гарантією достовірності свідчень свідка є його/її присяга. Уважається, що присяга здатна викликати у особи більш відповідальне ставлення до свого обов'язку. Задля дотримання цього положення в українському цивільному судочинстві суддя перед допитом приводить свідка до присяги, текст якої підписується свідком (ч. ч. 5–6 ст. 180 Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) України). Гарантією достовірності показань свідка є також усвідомлення ним/нею відповідальності, встановленої законом за завідомо неправдиві показання або за відмову давати показання з непередбачених законом підстав (ч. 5 ст. 50 ЦПК України). Достовірність забезпечується й тим, що свідок дає показання усно під час судового розгляду у присутності суду та осіб, які беруть участь у справі. Важливою гарантією достовірності є допит свідка обома сторонами, що дає змогу додатково перевірити правдивість його/її свідчень. Така легкість у теорії, на жаль, не завжди постає аналогічною легкістю в практиці перевірки достовірності свідчень, адже критерії достовірності нечітко регламентовано законодавством України.

Так, розглядаючи норми ЦПК України, науковці виділяють два основні правила, якими має керуватися суд під час оцінки доказів на предмет їх достовірності. По-перше, достовірний доказ має бути отриманий із доброякісного джерела інформації (ст. 63, ч. 2 ст. 64, ч. 2 ст. 185, ч. 1 ст. 187, ч. 4 ст. 188, ч. 3 ст. 190 ЦПК України). Наприклад, оцінюючи достовірність показань свідка, суд повинен перевірити, чи в змозі свідок узагалі правильно сприймати, запам'ятовувати, правдиво викладати факти у своїх показаннях.

Другим критерієм для перевірки достовірності доказу є співставлення його з іншими доказами у провадженні чи справі. Зокрема, у разі розходження показань двох свідків суд може допитати їх одночасно (ч. 12 ст. 180 ЦПК України).

Однак попри всі запобіжники неправдивих показань в українському судочинстві вистачає, а відповідальність за дачу завідомо неправдивих показань настає рідко. Так, упродовж 2010–2014 рр. в Харківській області в провадженні місцевих судів знаходилося 20 кримінальних проваджень за ст. 384 КК України з ухваленням судових рішень (4 провадження/рік) [4]. З огляду на думки науковців, це пояснюється й диспозицією самої статті, протиріччями, які виникають у зв'язку з викладом інших дотичних до цієї статті КК, КПК та ЦПК України, поблажливим ставленням судій, прокурорів у встановленні фактів кривосвідчень. Проте наслідки неправдивих показань, особливо у кримінальних провадженнях із тяжких злочинів, украй негативні [5].

Звідси проблематика достовірності доказів завжди привертала значну увагу теоретиків та практиків різних наукових спрямувань. До того ж не в останню чергу підвищенню актуальності проблематики неправдивих показань (кривосвідчень) у правовому полі сприяла поява потужного доробку зарубіжних методик оцінки правдивості інформації, що надавали неповнолітні жертви сексуального насильства та їхні кривдники [6]. За сучасною термінологією ці методичні засоби отримали назву лай-детекції (від англ. слова lie – брехня, detection – визначення; лай-детекція, лай-прийоми, лай-техніки як калька з англійської мови). Поряд із потужним доробком й розширенням методичного арсеналу з приводу оцінки достовірності свідчень у європейських країнах суттєво зросла кількість експертів-психологів, які беруть участь в оцінці надійності

показань свідків, презентуючи в судах успішні кейси. Верховні суди відповідних європейських країн почали позитивно оцінювати цей досвід, пропонуючи використовувати його, особливо в конфліктних випадках кримінальних правопорушень.

Очевидно у зв'язку із цим, а також з низкою інших обставин почала змінюватися практика встановлення достовірності й в українських реаліях судочинства. Водночас у вітчизняному правовому полі картина виявляється дещо інша. Оскільки навіть за приведення до присяги свідків, потерпілих або підозрюваних неможливо гарантувати надання правдивих показань, тому спеціалісти у галузі судової та юридичної психології пропонують проведення відповідних експертологічних психологічних досліджень, у тому числі щодо встановлення фактів того, чи присутні у свідченнях (доказах) ознаки достовірності (правдивості, надійності). Результати таких досліджень потрібні не лише для винесення ухвали суду, вони вкрай необхідні для інформування працівників судових та слідчих органів. Зокрема, статистика доводить, що під час допиту співробітники правоохоронних органів здатні викрити брехню лише у 10% потерпілих, 9% обвинувачуваних, 7% підозрюваних, 6% свідків, 4% підсудних. Щоправда, неправдивість показань значно краще та ефективніше встановлюється слідчими під час вивчення справи (54%), проведення експертизи (51%) та відтворення обставин подій (слідчий експеримент) (18%) [7].

Звідси, зважаючи на зазначене, науковці пропонують поряд із правничим терміном «неправдиві показання» використовувати поняття «психологічна достовірність» або «психологічна правдивість» як міри, визначення якої належить до компетентності суду, а зовсім не експертів [8]. З експертологічного погляду саме «психологічна достовірність» показань може бути предметом експертного дослідження. За наявності чи відсутності ознак психологічної достовірності в показаннях перелік цих ознак може бути переданий до суду для критичної оцінки та ухвалення рішення. Головне тут те, що висновок експерта виступає джерелом доказів і не зводиться лише до формулювання відповідей на поставлені запитання, а включає ще опис процедури дослідження.

Звісно, сьогодні для перевірки свідомо неправдивих показань у працівників поліції в арсеналі доказування злочинів є низка криміналістичних засобів верифікації достовірності показань. Переважно це маніпулятивні, тактико-психологічні прийоми, які використовують не лише в умовах воєнного стану українські слідчі та оперативні працівники, а й правники та поліцейські в різних країнах світу – західного чи східного. Це цілком допустимі прийоми, особливо враховуючи, що більшість допитуваних геть не схильні надавати правдиві показання, намагаючись якомога «вправніше» приховати сліди скоєного злочину. Перш за все це створення ситуації перехресного допиту, перевірка отриманої інформації з незалежних джерел, технічні засоби контролю, психофізіологічні дослідження реакцій учасників процесу на поліграфі, звернення до експертів тощо [8]. Проте в усіх цих ситуаціях йдеться про компетентність поліцейських, оперативних працівників, слідчих, суддів у розпізнаванні ситуацій уведення в оману, їхню здатність виявлення завідомо нещирих показань завдяки тактичним прийомам або об'єктивному аналізу [9–11].

Отже, досить актуальною є проблема пошуку слідчими та суддями, експертним психологічним співтовариством, а також іншими спеціалістами: профайлера-

ми, поліграфологами, психологами, експертологами тих методологічних і методичних орієнтирів, індикаторів, критеріїв, маркерів, згідно з якими з'являються наукові підстави для аналізу такої форми протидії розслідуванню злочинів і справедливому судочинству, як неправдиві показання (кривосвідчення) учасників кримінального та цивільного процесів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Попри суспільну вагу понять обману, брехні, фейкових повідомлень, відомо неправдивих показань, недостовірних доказів довгий час ці терміни тлумачилися переважно як моральна категорія, сутність якої становила невідворотність покарання того, хто безпідставно обмовив іншу людину або збрехав під присягою чи надав неправдиві свідчення. Проте сьогодні навколо проблеми надійності показань у кримінальному та цивільному судочинстві точаться жваві дискусії західних та вітчизняних науковців [12–15]. Зазначимо, що конкретні дослідження в частині верифікації правдивості різних інформаційних повідомлень у розмаїтих сферах суспільного життя поступово інтенсифікуються та перетворюються на центральну ланку сучасного розвитку наукових методів установлення (англ. детекції) брехні як у соціальній площині, так і в правовому полі.

Тож зараз поняття «неправдиві показання» вже суто наукова дефініція. На підтвердження цього підкреслимо, що за ч. 1 ст. 50 ЦПК України свідком може бути кожна особа, якій відомі будь-які обставини, що стосуються справи. При цьому для можливого використання показань свідка у справі встановлено лише дві умови: правильність сприйняття обставин, що мають значення для справи, і давання про них правильних показань.

Звісно, у західній англомовній літературі теж дії свідка регулюються законодавчо, так само як й існує проблема достовірності показань. Поряд із тим зі спірних питань європейської та американської судової практики представлено досить потужний масив публікацій, де аналізуються проведені дослідження із психологічної достовірності показань та перевірки кривосвідчень на підставі засад прецедентного права. Так, свідок може свідчити про певний факт, лише якщо він/вона особисто і безпосередньо сприймали його за допомогою одного із власних п'яти відчуттів (слуху, зору, дотику, запаху, смаку). За загальним правилом показання свідка можуть бути дискредитовані будь-якою стороною, навіть тією, яка його викликала. Саме дані правила відтворюють вимогу прецедентного права пошуку «найбільш надійних джерел інформації» [16, с. 19].

Щоправда, не всі західні науковці дають оптимістичні прогнози щодо перспектив розвитку проблематики «психологічної достовірності», висловлюючись досить обережно стосовно надійних маркерів вербальної/невербальної поведінки в юридично значущій ситуації [17].

У вітчизняному дискурсі прикладом досліджень із фундаментальних питань достовірності інформації учасників кримінального провадження є праці співробітників Харківського науково-дослідного інституту судових експертиз імені М.С. Бокаріуса. Цей науково-дослідний інститут розвиває нову модель судової експертизи, у тому числі щодо виявлення достовірності/недостовірності інформації, що повідомляється учасниками кримінального провадження. Нова модель судової експертизи, перш за все, знаменує фундаментальні зміни в наукових уявленнях про теоретичне та практичне призначення судово-психологічної експертизи (СПЕ), зокрема й щодо достовірності/недостовір-

ності інформації, отриманої від учасників кримінального провадження [18]. Як випливає з положень моделі судової експертизи XXI ст., висунуто три обов'язкові вимоги до надійності доказів загального типу СПЕ: використання експертами логічно-коректної форми оцінки та інтерпретації результатів експертизи; застосування методів, що засновані на релевантних даних, кількісних вимірах і статистичних моделях; запровадження процедур експериментального тестування ступеня достовірності та надійності судово-експертних оцінок стосовно умов конкретних справ (кримінальних проваджень). Водночас експерт-психолог виявляється статусною особою. Тобто як в Україні, так і переважній частині європейських країн та США нова модель вимагає сертифікації та акредитації судово-експертної діяльності за стандартом ISO 17020, що сприяє підвищенню ефективності експертної діяльності. До того ж експертизи щодо достовірності/недостовірності показань мають предметний напрям – судово-психологічна експертиза комунікативної діяльності особи, зафіксованої у відеозапису: присутність/відсутність елементів тиску, впливу слідчого як насильства над особистістю (законодавчо несанкціонованого впливу) або самотійності/несамотійності у відтворенні обставин події.

Натомість у прикладній юридичній площині причинами повідомлення недостовірної інформації поруч зі свідомою неправдою можуть бути добросовісні помилки в показаннях учасників кримінального провадження, що виникли в ході їх формування. Звідси, слідчі дії, з одного боку, мають бути спрямовані на нейтралізацію таких помилок, а з іншого – потребують розвитку арсеналу відповідних тактичних прийомів виявлення свідомо неправдивих показань від самих слідчих [19].

Варто зазначити, що у загальнонауковій методологічній площині, коли йдеться про достовірність доказів, насамперед досліджуються тактико-комунікативна компетентність, а також тактико-комунікативна діяльність слідчих, суддів або експертів: поліграфологів, профайлерів, експертів-психологів. Предметом дослідження при цьому стають комунікативна ситуація, що складається у професійній комунікації, та особливості взаємодії між учасниками кримінального або цивільного судочинства [20]. Тобто від того, наскільки майстерно фахівець-правоохоронець, правник, експерт – людина-комунікатор володіє уміннями встановлення психологічного контакту, правомірності впливу, влучної оцінки психологічної достовірності/недостовірності повідомлень в юридично значущій ситуації щодо кримінально релевантних обставин, які входять у предмет доказування, настільки всі ці фахівці будуть успішні в розкритті злочину [21]. Адже у показаннях свідків, як зазначено вище, присутні як добросовісні помилки, так і свідомо викривлена інформація, що очевидно потребує «запуску» системи тактичних прийомів задля їх діагностики, виявлення, нейтралізації та спростування під час допиту або розгляду в суді [22].

Окрім того, в умовах воєнного стану так само, як і в мирний час, традиційний допит може «заміщуватися» так званим процесуальним інтерв'ю,

Повертаючись до експертологічної практики, варто наголосити, що, оскільки встановлення психологічної достовірності/недостовірності інформації, що повідомляється учасниками кримінального провадження, проводиться за матеріалами відеозапису, тому завжди постає питання коректності використання технічних засобів у кримінальному провадженні (ч. 2 ст. 237 КПК України). У зв'язку із цим важливо згадати, що у кри-

мінально-процесуальному доказуванню застосування відеозапису є дієвим механізмом підвищення ефективності розслідування кримінальних правопорушень, а також успішності роботи експерта-психолога [23]. Та, на жаль, і досі наявний низький рівень забезпечення слідчих підрозділів відеотехнікою, технічними засобами. Ба більше, як доводить поліцейська практика, працівники слідчих підрозділів у разі потреби проводять слідчі (розшукові) дії, як правило, за допомогою особистих мобільних телефонів. Тобто, ясна річ, у судовому впровадженні докази, отримані в такий спосіб, можуть бути легко спростовані попри зусилля кримінального блоку Національної поліції.

Разом із тим правниками-дослідниками також виявлено, що задоволення клопотань про використання відеозапису присутніми особами регламентовано лише у судовому провадженні. У стадії досудового розслідування, зокрема під час проведення слідчих (розшукових) дій, ці питання залишаються недостатньо законодавчо врегульованими [24]. Тим не менше інформація, що отримана із застосуванням технічних засобів на етапі досудового розслідування, уважається як криміналістично значущою, так і експертологічно доцільною.

Отже, очевидно, що повне та комплексне розкриття скоєних кримінальних правопорушень мають забезпечити не лише криміналістичні методи поліцейських, слідчих, суддів, їх висока комунікативна або тактико-комунікативна компетентність та відповідна діяльність, а й експертна діяльність експертів-психологів (лай-детекція) завідомо неправдивих показань, добросовісних помилок тощо.

У підсумку постає питання співвідношення законодавчої та психологічної достовірності показань поряд з оцінкою переваг одного з двох підходів – експертологічної практики інструментальної з використанням поліграфа верифікації свідчень або неінструментальної діагностики неправдивості показань свідків у ході процесуального інтерв'ю. Не варто забувати, що згідно з ч. 2 ст. 84 КПК України, показання є джерелами доказів, а тому встановлення правдивості чи неправдивості показань є важливим аспектом доказування.

Метою статті є аналіз методичних засобів оцінки достовірності/недостовірності показань свідків за інструментального підходу з використанням поліграфа та неінструментального – за статистичних, аналітико-психолінгвістичних, когнітивних критеріїв або за спрямуванням на отримання правдивої інформації завдяки тактично-психологічним прийомам ведення допиту (у тому числі у форматі процесуального інтерв'ювання).

Виклад основного матеріалу. У західних країнах, так само як і у вітчизняній експертологічній практиці, є два основні підходи до оцінки достовірності повідомленої інформації свідками, потерпілими або підозрюваною особою: інструментальна детекція брехні з використанням комп'ютерного поліграфа та інших технічних засобів; неінструментальна детекція брехні, підґрунтям якої є психологічна оцінка вербальних і невербальних критеріїв, змістовного складника висловлювань, вокальних компонентів мови і міміко-пантомімічних проявів підекспертного суб'єкта. Окрім того, також до неінструментальної детекції брехні деякі автори додають так зване процесуальне інтерв'ю як один зі складників процесу досудового розслідування [25]. Ці два підходи не є альтернативними.

Розглянемо інструментальні методи діагностики брехні з використанням спеціального технічного пристрою – комп'ютерного поліграфа (детектор брехні).

Поліграфічне тестування ґрунтується на припущенні, що деякі подразники (наприклад, слова, пов'язані з описом місця злочину) викликають помітний емоційний сплеск, виражений у певних реакціях людського організму. Як наслідок, судова психофізіологічна експертиза з використанням поліграфа (далі – СПФЕВП) та психофізіологічне дослідження з використанням поліграфа (далі – ПФДВП) ґрунтуються на експертній оцінці підвищення психічної напруженості та психофізіологічній активності різних структур головного мозку, які проявляються у зміні окремих фізіологічних функцій організму (диханні, серцебитті тощо). Глибинним підґрунтям усіх цих процесів є, звісно, емоції. Вони супроводжують зміни психофізіологічних реакцій людини. Тому аналіз даних експертом-поліграфологом у вигляді комп'ютерних графіків (поліграм) має бути проведений згідно із загально-визначеними методиками поліграфічного тестування, які повинні відображати процеси змін фізіологічного стану підекспертної особи в ході пред'явлення відповідних мовних або візуальних (наочних) стимулів.

Узагальнюючи численні психофізіологічні реакції у відповідь на подразники у низці вегетативних та фізіологічних реакцій, варто зазначити, що поліграфологом фіксуються пов'язані з емоціями зміни: частота пульсу (за відсутності фізичної активності) або ритму пульсових скорочень; артеріального тиску (за гіпертонічним або гіпотонічним типом); ритму дихання (різке зниження фази видиху та спотворення звичайного дихального циклу); шкірно гальванічної реакції (КГР), рівня пітливості поза високої температури та фізичних навантажень; кривих електрокардіограми (ЕКГ); мальонікпів і спадів електроенцефалограми (ЕЕГ); моторики кишечника; діурезу; певних елементів у крові, сечі, слині [26]. У цьому ракурсі постає проблемне питання визнання доказами результати проведених СПФЕВП і ПФЕВП у вітчизняному кримінальному або цивільному судочинстві. Презумпція невинуватості завжди є першоосновою методичного підходу для підготовки та проведення СПФЕВП чи ПФДВП та отриманих результатів у вітчизняній правозастосовній практиці.

Із цієї причини результати виконаної психофізіологічної експертизи з використанням поліграфа в сукупності з іншими доказами, зібраними досудовим слідством у конкретному розслідуваному злочині, дають змогу стверджувати принаймні про психологічну достовірність показань підекспертної особи або наявність прихованої інформації щодо злочину. Наголосимо, що починаючи з 01.11.2010 професія «експерт-поліграфолог» офіційно включена до Національного класифікатора професій України (код 2144.2), що є державним визнанням даної професії.

Стан поліграфічних досліджень у сьогоденній Україні та міжнародний досвід системного використання поліграфа створюють умови для впровадження цього приладу та його результатів у різні сфери вітчизняної правозастосовної практики. Незважаючи на те що поліграф та діяльність із його використання й донині залишаються недостатньо нормативно розробленими, нагальні потреби кримінального та цивільного судочинства спонукають вітчизняні правоохоронні органи залучати спеціалістів-поліграфологів та їхні спеціальні знання у галузі поліграфології для надання фахової допомоги у кримінальному провадженні або цивільній справі.

Звертаючись до неінструментальної оцінки криво-свідчень, можна побачити, як у західній теорії та практиці судової експертизи викристалізувалися когнітивні

та аналітико-психолінгвістичні підходи, які згодом були доповнені статистичними щодо оцінки достовірності/недостовірності інформації, повідомленої учасниками кримінального провадження.

Першим проривним напрацюванням у цьому стала гіпотеза У. Ундойча (U. Undeutsch), згідно з якою опис реальних спогадів потерпілих якісно відрізняється від сфабрикованих, недостовірних чи помилкових показань неприємних осіб [27]. Підтвердженням даної гіпотези є низка диференціюючих ознак у показаннях потерпілих. Наприклад, діти, які пережили сексуальне насильство, можуть змінювати свої показання, факт злочину, інформацію, повідомлену на початку та наприкінці судового інтерв'ю (допиту), але в їхніх оповідях завжди присутні конкретні деталі. При цьому оповідям «потерпілих» неповнолітніх притаманні надмірна точність опису злочинної події, нав'язливі повторення одних і тих самих відомостей тощо. На противагу ті, хто надає недостовірну інформацію, хоча і представляють більш струнку оповідь злочинної події, проте в їхніх оповідях є «проговорки» – неусвідомлене повідомлення достовірної інформації.

Наступним проривом у розвитку неінструментальної детекції брехні й викриття неправдивих показань стали дослідження шведських та німецьких фахівців у сфері сімейного сексуального насильства та розбещення неповнолітніх [28]. Автори, узагальнивши попередні напрацювання багатьох дослідників, склали перелік змістовних критеріїв сексуального насильства над дітьми та неповнолітніми – 19 «критеріїв реальності». За суттю 19 змістовних критеріїв або ознак реальності було отримано емпіричним шляхом під час інтерв'ювання значної кількості ймовірних жертв сексуального насильства. Ознаки реальності, які піддаються аналізу за групами, такі. Загальні: 1) логічна структура оповіді; 2) неструктурована оповідь; 3) кількість деталей. Специфічні: 4) прив'язка до контексту; 5) опис взаємодії; 6) відтворення розмови; 7) опис несподіваних утруднень під час події. Особливі: 8) опис незвичних деталей; 9) опис несуттєвих деталей; 10) правильний опис невірно зрозумілих деталей; 11) опис зовнішніх (побічних) асоціацій; 12) опис власних психічного стану/психічних процесів; 13) опис психічного стану/психічних процесів обвинуваченого. Мотиваційні: 14) спонтанні поправки; 15) визнання недостатності запам'ятовування; 16) сумніви в правильності своїх показань; 17) осуд себе, своїх учинків; 18) прощення обвинуваченого. Елементи, спеціальні для конкретного правопорушення: 19) характерні деталі злочину. Дані критерії, звичайно, доповнюються методикою «Оцінка валідності тверджень» (OBT, англ. SVA – «Statement Validity Assessment») [29].

Порівняння теоретичних припущень, які засновані на когнітивних підходах, та вищезазначених засобів оцінки достовірності (OBT та 19 ознак реальності) дає змогу стверджувати, що найбільш розповсюдженим методичним засобом у європейській та американській неінструментальній лай-детекції є техніка контент-аналізу за встановленими критеріями, або критеріальний контент-аналіз (далі – КАВК, або ККА, англ. CBSA – «Criteria Based Content Analysis»). У ККА, окрім когнітивних припущень з їх переліком 19 критеріїв реальності, також використовуються положення аналітико-психолінгвістичних підходів. Головна мета методики ККА – встановити, чи достовірні свідчення підекспертних, які, ймовірно, піддавалися сексуальному насильству/згвалтуванню, або експерт має справу

з кривосвідченнями й брехливістю особи (псевдологією). При цьому вважається, що показання дітей іноді, але не завжди, унаслідок високої навіюваності психіки неповнолітніх більш достовірні в конфліктних криміногенних ситуаціях, тому повинні мати таку ж саму доказову силу, як і у дорослих. У підсумку OBT з установленими 19 критеріями реальності – це стандартна процедура обробки мовленнєвих висловлювань потерпілих від злочину, тоді як ККА – це дослідницька (експертологічна) процедура оцінки достовірності/недостовірності інформації у кримінально-релевантній ситуації. Проведення ККА складається з трьох етапів: 1) структурованого інтерв'ю, спрямованого на отримання інформації завдяки спонуканню дитини чи дорослого людини до вільної описової оповіді про подію, що відбулася; 2) контент-аналізу на підставі встановлених 19 критеріїв «реальності»; 3) якісної експертологічної оцінки результатів контент-аналізу.

Межі застосування методики ККА разом з її інструментарієм ширші, ніж будь-яких інших технік. Зокрема, на Заході визнано її доцільність у перевірці показань не лише потерпілих, а й підозрюваних та обвинувачених у кримінальному та цивільному судочинстві. Спеціалісти, експерти-психологи, які працюють із ККА, орієнтуються не лише на критерії «достовірності», а й на маркери недостовірності (кривосвідчення). Це перетворює ККА під час проведення СПЕ на більш чутливий до фальсифікації доказів метод.

Отже, для підтвердження достовірності показань та їх диференціації з відмежуванням кривосвідчень, як правило, у європейських та англійських країнах звертаються до аналітичного ресурсу вербальних висловлювань із порівняльним розглядом невербальних знакових систем. Звісно, завідомо неправдиві свідчення містять приховані наміри, потреби, стереотипи, думки та смисли, які експерт намагається розпізнати за ознаками неконгруентності поведінки людини, що доступні спостереженню, або верифікувати на підставі інформації, яку людина надає оточуючим у вигляді слів («вербаліки»), емоційної експресії та деяких невербальних ознак.

Не менш затребуваний серед неінструментальних методів статистичний підхід наукового контент-аналізу (далі – НКАН, англ. SCAN – Scientific content analysis), який розроблено ізраїльським поліцейським А. Саліром [30].

З організаційного погляду під час проведення НКАН заявнику пропонується детально викласти все, що йому відомо про інцидент, який відбувся з ним/нею, у письмовій формі та надати пояснення. Отриманий від заявника письмовий опис події піддається статистичній обробці. Перш за все текст заяви поділяють на три частини: 1) початок – те, що відбувалося «до» інциденту; 2) центральна частина – «інцидент»; 3) закінчення – те, що відбувалося «після» інциденту.

Згідно з положеннями поліцейського, інформація в тексті правдивої письмової заяви підпорядкована співвідношенню: 20/50/30 % від усього тексту заяви. Дане відсоткове рівняння пояснюється так. Та особа, яка дійсно причетна до інциденту, неусвідомлено прагне більше уваги приділити тому, що відбувалося до (20%) та після інциденту (30%), а не самому інциденту (50%), про який вона розповідає схематично, намагаючись приховати свою причетність. Цей метод значно більшою мірою залежить від самого тексту заяви (оповіді, письмових пояснень) про злочин, аніж від спостережень за поведінкою особи потерпілого чи підозрюваного.

Загалом статистичного типу лай-техніки актуалізували питання щодо вірогідної статистики отриманих даних. Зокрема, експерти-психологи, аналізуючи отримані дані в СПЕ, почали враховувати відомі факти, наприклад що за допомогою вербальних засобів (тільки слів) передається лише 7% інформації, звукових засобів (у тому числі тону голосу, інтонації) – 38%, а невербальних – 55%. У підсумку під час оцінки кривосвідчень варто більше приділяти уваги сигналам «невербалики», оскільки завдяки словесному спілкуванню можна отримати менше 35% інформації, тоді як невербального – понад 65% [31]. Якщо враховувати позитивну статистику методичного інструментарію у сфері встановлення «психологічної достовірності» свідчень, то величина статистичної похибки кривосвідчень доходить в умовах реального кримінального провадження (польові умови), де підекспертні особи отримують процесуальний статус, то виявлено тільки 10% кривосвідчень, а правдивих – 90% [32].

Щодо релевантності даних методів, то питома частина західних дослідників пропонує ставитися до отриманих результатів із пересторогами та висувати мету як засвідчувальну, орієнтовально рекомендаційну, а не як доказову базу. Інша чимала група науковців, навпаки, визнає вищезазначені методики як методи, за допомогою яких отримують релевантні щодо злочинної події дані. Як уважають науковці, методи можуть використовуватися в суді та на етапі досудового розслідування. У підсумку варто не забувати, що результати досліджень із застосуванням методик приймаються до розгляду судами Німеччини, Нідерландів, США й Канади. Тож висновки судового психолога мають містити значний обсяг валідних статистичних маркерів як істинної інформації, так і кривосвідчень, для того щоб довести принаймні високу/низьку вірогідність скоєння конкретного злочину, причетність до нього як кривдника або жертви.

Отже, методологічні засади неінструментальних підходів як валідних і надійних методів, що використовують у СПЕ, полягають у тому, щоб відповідно до ознак реальності в мовленнєвій поведінці – вербальній та невербальній чи письмовій структурі й текстовому змісті заяви про злочин до поліції заповнити прогалину в доказовій базі щодо підозрюваного як суб'єкта фальшування стосовно кримінально релевантних обставин події та предмета доказування.

Вищезазначені методи та методики, звичайно, використовуються в експертній практиці психологами та іншими спеціалістами. Водночас поліцейська практика демократичних країн світу пропонує вже правоохоронцям доповнити процесуальну дію допиту впровадженням інституту процесуального інтерв'ювання. Цей інститут є відображенням сучасних підходів підвищення ефективності поліцейської діяльності та не є чимось абсолютно новим у правовому полі України [33]. Процесуальне інтерв'ю спрямоване на підвищення ефективності діяльності органів правопорядку та представляє певну «людиноцентричну» філософію досудового розслідування, що, перш за все, має на меті не підтвердження версій слідчого, а збір доказової інформації та її всебічний аналіз. Процесуальне інтерв'ю як форма опитування пройшло тривале вдосконалення від однієї уніфікованої концептуальної ідеї до різноманітних моделей, які мають свої особливості. Найбільш розповсюдженою зараз є не класична модель, яка не використовує обвинувальний підхід, а гібридна модель, яка якраз залучає обвинувальний підхід. Це

модель, техніка Рейда (REID), упроваджуючи яку варто враховувати про етичні обмеження, які накладаються на слідчого, що проводить досудове розслідування (співчуття слідчого як зловживання довірою допитуваного; неетичність альтернативних питань) [34]. Техніка Рейда базується на двох принципах: 1) розумінні того, що провідний мотив того, хто надає недостовірну інформацію, – уникнути наслідків за своє зізнання у скоєному злочині; 2) злочинець завжди шукає собі виправдання. На підставі цих принципів у злочинця формується «менталітет жертви». Головна особливість «менталітету жертви» полягає у тому, що злочинець прагне захистити свій образ жертви за будь-яку ціну, навіть надавши те зізнання, що його/її компроментує, викриває. Тому якщо слідчий правильно вибудує діалог, то допитувана особа визнає свою провину, заперечуючи хибне уявлення про свою злочину мотивацію. Техніка Рейда складається з дев'яти кроків, або етапів: 1) пряма позитивна конфронтація, тобто інформування особи щодо наслідків її злочину; 2) «розроблення теми», де слідчий удається до монологу, у якому надає моральні або психологічні виправдання злочину; 3–4) перехід від монологу до співбесіди з допитуваним, якого варто спонукати не просто заперечувати провину чи змінювати тему, а намагатися розповідати про подію, завдяки чому слідчий може зрозуміти, що людина каже правду; 5–6) підготовка зізнання, ознакою чого є пасивний стан допитуваного, що характеризується відкритою позою; 7) найважливіший, адже, довівши допитуваного до певного психічного стану, слідчий ставить йому/їй альтернативні питання, будь-яка згода з одним з яких означатиме визнання провини; 8) слідчий намагається розговорити злочинця й отримати розгорнуте зізнання з додатковими деталями подій; 9) усне зізнання оформлюється у письмовому вигляді за всіма юридичними правилами. На думку Рейда, якщо зізнання не було отримано впродовж чотирьох годин, допит має бути припинено.

Отже, традиційну процесуальну дію – допит сьогодні має доповнити процесуальне інтерв'ю, що є відображенням світового тренду посилення ефективності поліцейської діяльності. Щоправда, така форма дій потребує значних часових витрат від слідчих-правоохоронців, сприятливої атмосфери, уміння встановлювати довірливі стосунки з опитуваною особою, а ще в умовах воєнного стану, мабуть, тримає потенційну небезпеку для життя та здоров'я внаслідок підвищеної тривожності, травматизації, ПТСР обох учасників допиту. При цьому кримінальні провадження під час воєнних дій, як правило, орієнтовані на групове розслідування по «гарячих слідах», що передбачає часові межі від трьох до п'яти діб. Головними у таких розслідуваннях стають установлення та затримання особи, що вчинила кримінальне правопорушення, у якомога стислі строки, оскільки винна особа може швидко покинути місце злочину та перетнути лінію кордону, щоб переховуватися на непідконтрольній території. Тобто специфічність досудового розслідування сьогодні, а отже, і використання таких довготривалих форм збору доказів, як процесуальне інтерв'ю, залежить напряду від наближення до зони бойових дій.

Натомість щодо міри обману, фальшування, дезінформації в законодавчо регламентованій комунікації (наприклад, у системі спілкування «слідчий – підозрюваний») вони цілком доцільні в правничій та поліцейській площині. Тобто методи психологічної оцінки достовірності мають стати в нагоді не тільки експер-

там-психологам, а й фахівцям-правникам, працівникам поліції, оскільки можуть допомогти «вхопити злочинця за руку», вплинути на зниження рівня протидії розслідуванню з боку підозрюваних і зацікавлених у викривленні ходу розслідування осіб.

Висновки. На підставі вищевикладеного очевидно:

1. Сьогодні набуває актуальності пошук нових методів, тактичних прийомів і технік установлення правової та психологічної достовірності/недостовірності показань особи, відмінних від тих, що склалися у межах класичної науки та традиційної поліцейської практики. Серед підходів виділяють два базові – інструментальної та неінструментальної детекції.

2. Високий рівень компетентності експертів, задіяних на етапі досудового розслідування, зокрема поліграфологів, експертів-психологів, дає можливість говорити про ефективність переорієнтації зусиль із пошуку ознак достовірності доказів на диференціацію ознак правдивих та неправдивих показань (кривосвідчень) із використанням поліграфа або інших методів неінструментальної оцінки.

3. Методологія оцінки достовірності/недостовірності інформації, наданої учасниками кримінальних проваджень та цивільного судочинства, потребує не лише експертологічного знання, а й інноваційних розробок у галузі цифрових технологій, програмного та апаратного забезпечення процесуальних слідчих дій та судочинства.

4. У змістовному плані представлено опис нової моделі судово-психологічної експертизи, зроблено огляд поширеної у Європі та США й уведеної в їхнє

законодавче поле системи оцінок достовірності, що реалізується з використанням когнітивних, аналітико-психолого-лінгвістичних, статистичних підходів. Також розглянуто процесуальне інтерв'ю як особливий вид діяльності слідчих в умовах воєнного стану. Огляд базових методів неінструментальної лай-детекції довів, що у вітчизняних умовах вони не є поширеним інструментом та представлені в правовому полі дуже формально. Це зайвий раз підтверджує відсутність ефективного діалогу між українськими правниками, поліцейськими та психологами. Цей діалог тим більше важливий, що абсолютно надійних сигналів уведення в оману сьогодні не знайдено. Водночас позитивним боком застосування цих методів у процесуальних діях має стати підвищення ефективності кримінального та цивільного судочинства України в умовах воєнного стану.

Таким чином, кваліфіковане застосування методів оцінки психологічної достовірності (лай-детекції) сприятиме зняттю завіси непрозорості в засобах і методах отримання доказів, очищенню слідчої тактики від малоефективних «психологічних пасток», чудодійного «психологічного» реагенту, тактичних маніпулятивних «хитрощів» слідчих, що допоможе скоротити терміни розслідування.

Перспектива подальших досліджень полягає в осмисленні розвитку експертологічного знання в межах судово-психологічної експертизи та шляхів установлення ефективного діалогу між українськими правниками, поліцейськими та психологами.

Список використаних джерел

1. Коментар до ЦПК Цивільний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар : у 2-х т. / заг. ред. С.Я. Фурси. Київ : Фурса С.Я., 2006. Т. 1. 912 с.
2. Кравчук В.М., Уриновська О.І. Науково-практичний коментар до Цивільного процесуального кодексу України. 2-е вид., перероб. і доп. Харків : Фактор, 2010. С. 476.
3. Науково-практичний коментар кримінального кодексу України. 6-е вид. перероб. та доп. Київ : Юридична думка, 2009. С. 1040–1041.
4. Романаускас К.А. Неправдиві показання свідка і потерпілого, як форма протидії розслідуванню. Права людини в Україні: минуле, сьогодення, майбутнє. Харків, 2021. С. 308–309. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20211210/article/view/romanauskas/pdf
5. Шепітько М.В. Кримінальна відповідальність за завідомо неправдиве показання. Харків : Апостіль, 2012. 225 с.
6. Inbau F.E. Reid J.E., Buckley J.P., Brian C. Jayne Criminal interrogation and confessions. 5th-ed. N.-Y. Jones & Bartlett Learning, 2013. 472 p.
7. Переверза О.Я. Формування неправдивих показань, система тактичних прийомів їх виявлення і подолання : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2000. 16 с.
8. Лозинська Ю.І. Достовірність показань свідка та її з'ясування у кримінальному провадженні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Львів, 2018. 259 с.
9. Чепур О.О. Розуміння сутності правомірного психологічного впливу слідчими як предиктор його ефективного використання у професійній діяльності. Журнал сучасної психології. 2020 № 1. С. 132–137. URL: <https://www.journalsofznu.zp.ua/index.php/psych/article/view/1508>
10. Шепітько В.Ю. Криміналістична тактика (системно-структурний аналіз) : монографія. Харків, 2007. 432 с.
11. Чорний Г.О., Кравець К.О. Психологічні особливості проведення допиту. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 11. С. 580–582. DOI: 10.32782/2524-0374/2023-11/143.
12. Гузела М. Проблема визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2015. Вип. 61. С. 423–434.
13. Сокиран Ф.М. Характеристика тактичних прийомів психологічного впливу у криміналістичній діяльності слідчого. Криміналістичний вісник. 2014. № 1(21). С. 45–52.
14. Babanoski K., Piljevski I. Techniques of conducting interrogation during police investigation of crimes. Knowledge International Journal. 2018. № 28(6). P. 2101–2107. DOI: 10.35120/kij28062101K.
15. Bond C.F., DePaulo B.M. Accuracy of deception judgments. Personality and Social Psychology Bulletin. 2006. № 10. P. 214–234.
16. McCormick on evidence, 7th (Hornbook series) / by Kenneth S. Broun, general editor ; contributing authors, George E. Dix, Edward J. Imwinkelried, D.H. Kaye, Robert P. Mosteller, E.F. Roberts, Eleanor Swift. St. Paul, MN : West Academic Publishing, 2014. 778 p.
17. Ekman P., O'Sullivan M., Frank M.G. A few can catch a liar. Psychological Science. 1999. Vol. 10. P. 263–266. DOI: 10.1111/1467-9280.00147.

18. Спіщина Г.О., Белевцова С.О. Щодо питання формування новітньої парадигми теорії та практики судової експертизи в Україні. Актуальні питання судової експертизи і криміналістики : зб. мат-в Міжнарод. наук.-практ. конф., присвяч. 150-річчю зі дня народження засл. проф. М.С. Бокаріуса, м. Харків, 18–19 квітня 2019 р. Харків : ХНДІСЕ, 2019. С. 63–65.
19. Колесник І.А. Тактика виявлення та нейтралізації добросовісних помилок у показаннях свідків. : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2009. 19 с.
20. Мотлях О.І., Потильчак А.О. Використання експертами-поліграфологами тактико-комунікативної діяльності у проведенні інструментальної діагностики достовірності вербальної інформації. Юридичний вісник. 2014. № 1(30). С. 140–145.
21. Барган С.С. Пізнавальна діяльність слідчого: криміналістичний та процесуальний аспекти : дис. ... д-ра філософії : 081. Кропивницький, 2024. 258 с.
22. Психологічні чинники ефективного здійснення слідчих дій : методичні рекомендації / уклад. О.М. Цільмак, С.І. Яковенко. Одеса : ОДУВС, 2010. 96 с.
23. Сердюк В.П. Відеозапис у кримінальному провадженні України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Дніпро, 2016. 22 с.
24. Поляк Ю.П. Застосування технічних засобів під час проведення слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) дій та використання його результатів під час досудового розслідування : дис. ... докт. філософії : 081. Львів, 2022. 230 с.
25. Гавгун С.Р. Запровадження інституту процесуального інтерв'ю в Україні: pro et contra. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2022. С. 199–204. DOI: 10.24144/2307 – 3322.2022.72.65.
26. Палій Л.В., Бедан В.Б. Вплив загального фізіологічного стану досліджуваного на результати тестування. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа та спеціальних знань в юридичній практиці. Київ, 2018. № 1(18). URL: <http://expert-nazarov.com/nomera/845-2017-5-18> (дата звернення: 30.05.2025).
27. Undeutsch U. The development of statement reality analysis. Credibility assessment; J.C. Yuille (ed.). Dordrecht: Kluwer, 1989. P. 101–119.
28. Steller M., Köhnken G. Criteria-based statement analysis. Psychological methods in criminal investigation and evidence / ed. D.C. Raskin. N.-Y : Springer-Verlag, 1989. P. 217–245.
29. Raskin D.C., Esplin P.W. Statement Validity Assessment: Interview procedures and content analysis of children's statements of sexual abuse. Behavioral Assessment. 1991. Vol. 13. № 3. P. 265–291.
30. Halfmann E., Sporer S.L. Belief in Context: Effects of suspect preparation time on belief about Scientific Content Analysis. EAPL + World Conference. 2015 (Nuremberg, Germany, 4–7 August 2015). Abstracts. 2015. P. 92–93.
31. Носенко Е.Л., Петренко Т.М. Діагностика особистості засобами невербального спілкування : монографія. Київ : Освіта України, 2013. 191 с.
32. Vrij, A. (2008) Nonverbal dominance versus verbal accuracy in lie detection: A plea to change police practice. Criminal Justice and Behavior. № 35. P. 1323–1336. DOI: 10.1177/0093854808321530.
33. Ряшко О.В., Сорока С.О., Гуцуляк Ю.В. Порівняльна характеристика допиту та процесуального інтерв'ю в умовах воєнного стану. Baltic Journal of Legal and Social Sciences. 2023. С. 749–761 DOI: 10.30525/978-9934-26-559-4-37.
34. Бабенко О.О. Теоретичний аналіз можливості використання психологічного впливу у роботі слідчого під час проведення допиту. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». 2017. Вип. 6 (1). С. 160–164. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2017_6%281%29_29

References

1. Komentar do TsPK Tsyvilnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: Nauk.-praktych. komentar [Comment to the CPC Civil Procedure Code of Ukraine]: U 2 t. / Zah. red. S.Ya. Fursy. K.: Vydavets Fursa S.Ya. (2006). Kyiv: KNT [in Ukrainian].
2. Naukovo-praktychnyi komentar do Tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy [Scientific and practical commentary on the Civil Procedure Code of Ukraine] / V.M. Kravchuk, O.I. Uhrynivska. 2-he vyd., pererob. i dopov (2010). Kh. : Faktor. [in Ukrainian].
3. Naukovo-praktychnyi komentar kryminalnoho kodeksu Ukrainy [Scientific and practical commentary of the Criminal Code of Ukraine]. 6-te vyd.pererob. ta dopov. (2009). K. : Yurydychna dumka [in Ukrainian].
4. Romanauskas, K.A. (2021). Nepravdyvi pokazannia svidka i poterpiloho, yak forma protydii rozsliduvanniu [False testimony of a witness and victim as a form of counteraction to the investigation]. Prava liudyny v Ukraini: mynule, sohodennia, maibutnie, 308–309. Kharkiv. Retrieved from: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20211210/article/view/romanauskas/pdf/ [in Ukrainian].
5. Shepitko, M.V. (2012). Kryminalna vidpovidalnist za zavidomo nepravdyve pokazannia [Criminal liability for deliberately false testimony]. Kh. : Vydavnycha ahentsiia Apostil [in Ukrainian].
6. Inbau, F.E., & Reid, J.E., Buckley, J.P., Brian, C.J. (2013). Criminal interrogation and confessions. 5th-ed. N.-Y.: Jones & Bartlett Learning.
7. Pereverza, O.Ya. (2000). Formuvannia nepravdyvykh pokazan, systema taktychnykh pryiomiv yikh vyiavlennia i podolannia [Formation of false testimony, a system of tactical techniques for their detection and overcoming]. Extended abstract of Candidate's thesis. Kh. [in Ukrainian].
8. Lozynska, Yu.I. (2018). Dostovirnist pokazan svidka ta yii z'iasuvannia u kryminalnomu provadzheni [The authenticity of the testimony of a witness and its clarification in criminal proceedings]. Candidate's thesis. Lviv [in Ukrainian].
9. Chepur, O.O. (2020). Rozuminnia sutnosti pravomirnoho psykhologichnoho vplyvu slidchymy yak predyktor yoho efektyvnoho vykorystannia u profesiinii diialnosti [Understanding the essence of legitimate psychological influence by investigators as a predictor of its effective use in professional activity]. Zhurnal suchasnoi psykhologii, (1), 132–137. Retrieved from: <https://www.journalsofznu.zp.ua/index.php/psych/article/view/1508> [in Ukrainian].

10. Shepitko, V.Yu. (2007). Kryminalistychna taktyka (systemno-strukturnyi analiz): monohrafiia [Forensic tactics (system-structural analysis): monograph]. Kharkiv [in Ukrainian].
11. Chornyi, H.O., & Kravets, K.O. (2023). Psykholohichni osoblyvosti provedennia dopytu [Psychological features of interrogation]. Yurydychnyi naukovyi elektronnyi zhurnal, 11, 580–582. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-11/143> [in Ukrainian].
12. Huzela, M. (2015). Problema vyznannia dokaziv nedopustymymy u kryminalnomu provadzhenni [The problem of declaring evidence inadmissible in criminal proceedings]. Visnyk Lvivskoho universytetu. Ser. yurydychna, 61, 423–434. [in Ukrainian].
13. Sokyran F.M. (2014). Kharakterystyka taktychnykh pryiomiv psykholohichnoho vplyvu u kryminalistychnii diialnosti slidchoho [Characteristics of tactical techniques of psychological influence in the forensic activity of the investigator]. Kryminalistychnyi visnyk, 1 (21), 45–52. [in Ukrainian].
14. Babanoski K., Ilijevski I. (2018). Techniques of conducting interrogation during police investigation of crimes. Knowledge International Journal, 28 (6), 2101–2107. DOI: <https://doi.org/10.35120/kij28062101K> [in English].
15. Bond, C.F., & DePaulo, B.M. (2006). Accuracy of deception judgments. Personality and Social Psychology Bulletin, 10, 214–234 [in English].
16. McCormick on evidence / by Kenneth S. Broun, general editor; contributing authors, G.E. Dix, Ed. J. Imwinkelried, D.H. Kaye, R.P. Mosteller, E.F. Roberts, El. Swift; 7th (Hornbook series). (2014) St. Paul, MN: West Academic Publishing [in English].
17. Ekman, P., & O'Sullivan, M., Frank, M.G. (1999). A few can catch a liar. Psychological Science, 10, 263–266. DOI: <https://doi.org/10.1111/1467-9280.00147> [in English].
18. Spitsyna, H.O., & Belevtsova, S.O. (2019). Shchodo pytannia formuvannia novitnoi paradyhmy teorii ta praktyky sudovoi ekspertyzy v Ukraini [On the issue of formation of the latest paradigm of forensic theory and practice in Ukraine]. Aktualni pytannia sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky : zb. mat-liv mizhnarod. nauk.-prakt. konf., prysviach. 150-richchiu z dnia narodzhennia zasl. prof. M.S. Bokariusa (Kharkiv, 18–19 kvit. 2019 r.). Kh. : KhNDISE, 63–65 [in Ukrainian].
19. Kolesnyk, I.A. (2009). Taktyka vyiavlennia ta neutralizatsii dobrosovnykh pomylkov u pokazanniakh svidkiv [The tactics of detecting and neutralizing bona fide errors in witness testimony]. Extended abstract of Candidate's thesis. Kh. [in Ukrainian].
20. Motliakh, O.I., & Potylchak, A.O. (2014). Vykorystannia ekspertamy-polihrafolohamy taktyko-komunikatyvnoi diialnosti u provedenni instrumentalnoi diahnozyki dostovirnosti verbalnoi informatsii [Use of polygraph experts of tactical and communicative activity in carrying out instrumental diagnostics of reliability of verbal information]. Yurydychnyi visnyk, 1 (30), 140–145 [in Ukrainian].
21. Barhan, S.S. (2024). Piznavalna diialnist slidchoho: kryminalistychnyi ta protsesualnyi aspekty [The cognitive activity of the investigator: forensic and procedural aspects]. Doctor's thesis (081). Kropyvnytskyi [in Ukrainian].
22. Psykholohichni chynnyky efektyvnoho zdiisnennia slidchykh dii: metodychni rekomendatsii [Psychological factors of effective implementation of investigative actions: methodical recommendations] / uklad. O.M. Tsilmak, S.I. Yakovenko (2010). Odesa: ODUVS [in Ukrainian].
23. Serdiuk, V.P. (2016). Videozapys u kryminalnomu provadzhenni Ukrainy [Video in the criminal proceedings of Ukraine] Extended abstract of Candidate's thesis. Dnipropetrovsk [in Ukrainian].
24. Poliakh, Yu.P. (2022). Zastosuvannia tekhnichnykh zasobiv pry provedenni slidchykh (rozshukovykh), nehlasnykh slidchykh (rozshukovykh) dii ta vykorystannia yoho rezultatyv pid chas dosudovoho rozsliduvannia [Application of technical means in conducting investigative (investigative), unspoken investigative (search) actions and use of its results during pre-trial investigation]. Doctor's thesis (081). Lviv: LDUVS, [in Ukrainian].
25. Havhun, S.R. (2022). Zaprovdzhennia instytutu protsesualnoho interviu v Ukraini: pro et contra [Introduction of the Institute of Procedural Interview in Ukraine: Pro et Contra]. Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnoho Universytetu, 199–204. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.72.65> [in Ukrainian].
26. Palii, L.V., & Bedan, V.B. (2018). Vplyv zahalnoho fiziolohichnoho stanu doslidzhuvanoho na rezultaty testuvannia. Sudovo-psykholohichna ekspertyza. Zastosuvannia polihrafa ta spetsialnykh znan v yurydychnii praktytsi [Influence of the general physiological state of the test on the test results. Forensic psychological examination. Application of polygraph and special knowledge in legal practice]: Elektronnyi zhurnal / [redkol.: Nazarov O.A. (holov. red.) ta in.]. K., 1 (18). Data publikatsii: 30.06.2018. Retrieved from: <http://expert-nazarov.com/nomera/845-2017-5-18> (data zvernennia: 30.05.2025) [in Ukrainian].
27. Undeutsch U. (1989). The development of statement reality analysis. In: Credibility assessment; J.C. Yuille (ed.). Dordrecht: Kluwer [in English].
28. Steller, M., Köhnken, G. (1989). Criteria-based statement analysis. In Psychological methods in criminal investigation and evidence/ ed. D.C. Raskin. N.-Y: Springer-Verlag [in English].
29. Raskin, D.C., & Esplin, P.W. (1991). Statement Validity Assessment: Interview procedures and content analysis of children's statements of sexual abuse. Behavioral Assessment, 13, 3, 265–291 [in English].
30. Halfmann, E., Sporer, S.L. (2015). Belief in Context: Effects of suspect preparation time on belief about Scientific Content Analysis. EAPL + World Conference. 2015 (Nuremberg, Germany, 4-7 August 2015). Abstracts, 92–93 [in English].
31. Nosenko, E.L., Petrenko, T.M. (2013). Diahnozyka osobystosti zasobamy neverbalnoho spilkuvannia [Diagnosis of personality by means of non-verbal communication]: monohr. K. : Vyd-vo «Osvita Ukrainy» [in Ukrainian].
32. Vrij, A. (2008). Nonverbal dominance versus verbal accuracy in lie detection: A plea to change police practice. Criminal Justice and Behavior, No. 35, P. 1323–1336. DOI: <https://doi.org/10.1177/0093854808321530> [in English].
33. Riashko, O.V., & Soroka, S.O., Hutsuliak, Yu.V. (2023). Porivnialna kharakterystyka dopytu ta protsesualnoho interviu v umovakh voiennoho stanu [Comparative characteristics of interrogation and procedural interview in martial law]. Baltic Journal of Legal and Social Sciences, 749–761. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-559-4-37> [in Ukrainian].
34. Babenko, O.O. (2017). Teoretychnyi analiz mozlyvosti vykorystannia psykholohichnoho vplyvu u roboti slidchoho pid chas provedennia dopytu [Theoretical analysis of the possibility of using psychological impact in the work of the investigator during interrogation]. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnogo universytetu. Ser. Psykholohichni nauky, 6 (1), 160–164. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2017_6%281%29_29 [in Ukrainian].

Bohucharova Olena,

Doctor of Psychological Sciences, Associate Professor,
Professor at the Department of Psychology, Sociology and Pedagogy
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5617-9175>

**PSYCHOLOGICAL ASSESSMENT OF THE TRUTHFULNESS
OF TESTIMONY IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW:
INSTRUMENTAL AND NON – INSTRUMENTAL APPROACHES**

The article presents the results of the comparative study on the issue of assessing witness statements' reliability methods from the arsenal of European and Ukrainian legislative criminal and forensic expert psychological practice (lie-detection). The need for this study is dictated by a number of questions that arise in the national courts, first of all, various forms of obstructing the investigation of crimes, such as false evidences, false or unreliable testimonies, much more aggression aimed at concealing crime and expansion of the role of forensic psychologist under the influence of domestic legislation. As one of the typical and the famous methods of English lie-detection (SV, CBCA, at al.), as well as a procedural interview by Raid too. The current state of differential psychological assessment of law and psychological reliability of testimonies produced by victims of crimes, witness, accused persons in the Ukrainian forensic expertological practice have been comprehensively analyzed by the author. In the course of the research the peculiarities of the application of the forensic psychological examination (on the video materials) in distinguishing between truth and false confessions have been showed. There also are a detailed analysis of the concept of psychological reliability. The conclusion is drawn about positive experience of the foreign/national differential psychological assessing reliability testimony' systems, but the need to control in arising «the critical zones» of deliberately false evidence. The benefits of lie-detection systems prove its usefulness for the development of the Ukrainian evidence law, criminal investigation, court and expert practice in the conditions of martial law.

Key words: accuracy, counteraction to the investigation of crimes, tactic interrogation's techniques, instrumental/non-instrumental lie-detection, methodics, reality criteria, truthful/false testimony, participants' testimony in criminal and civil proceedings (according to video), polygraphic studies, procedural interview psychological features' expertise of validity psychological examination of authenticity/inaccuracy signs (video).

Надіслано до редколегії 14.07.2025
Рекомендовано до публікації 25.08.2025
Опубліковано 21.11.2025

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ: ОБМІН ДОСВІДОМ

УДК 351.74(477)(075):37.091.12
DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-3-15-20>

Атаманенко Юлія Юрївна,

кандидат технічних наук, старший дослідник
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7423-9880>

Наливайко Олег Іванович,

кандидат юридичних наук, доцент
(Донецький державний університет внутрішніх справ, м. Кропивницький)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2911-2108>

Цуркаленко Юлія Володимирівна,

кандидат юридичних наук,
стипендіатка фонду «Філіп Шварц ініціатива»,
(Університет Регенсбургу)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9201-4690>

РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У ФОРМУВАННІ СТАЛОЇ СИСТЕМИ ВЕЛОСИПЕДНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

*Статтю присвячено дослідженню ролі Національної поліції у формуванні сталої системи велосипедної освіти в Україні. Проаналізовано навчальну програму предмета «Основи здоров'я», яка була доповнена темами з безпеки руху на велосипеді. Обґрунтовано доцільність залучення працівників Національної поліції до проведення занять із безпечної їзди на велосипеді для школярів. На основі аналізу міжнародного досвіду та українських реалій запропоновано базові стандарти організації навчальних занять, які адаптовані до вікових особливостей та правового статусу юних велосипедистів. **Ключові слова:** велосипедна мобільність, Національна поліція, правове регулювання, безпека дорожнього руху, велосипедна освіта, міжнародний досвід.*

Постановка проблеми. Сьогодні велосипед є сучасним трендом транспортно-урбаністичного руху в багатьох країнах світу, адже у 2024 р. Європейський Парламент офіційно визнав велосипед важливим інструментом для досягнення кліматичної нейтральності та сталого розвитку, підкреслюючи його значний потенціал у декарбонізації міського транспорту країн [1]. В Україні, на жаль, велосипед як засіб активного транспорту особливо актуальним став лише в умовах сучасних викликів, таких як пандемія чи воєнні дії, коли він може забезпечити безпечну альтернативу громадському транспорту.

Однак попри численні переваги використання велосипеда серед дітей залишається доволі низьким, причому основними причинами такого явища, які потребують більш детального дослідження наукової спільноти, є недостатній рівень безпеки на дорогах для дітей-велосипедистів та їх освіченість із питань безпечної їзди на велосипедах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання щодо підвищення рівня безпеки дорожнього руху та популяризації велосипедного транспорту серед дітей шкільного віку активно обговорюються суспільством та є предметом досліджень як науковців, так і фахівців у галузі дорожнього руху та освітнього процесу. Зокрема, цій тематиці були присвячено наукові здобутки провідних закордонних науковців, таких як: А. Беккер, Дж. Кері, Л. Чіарелло, В. Феррарі, А. Гунія, С. Дженні, Л. Джонсон, Р. Палізано, Д. Шаффнер, А. Спітл, С. Шен, Дж. Шенінг, А. Тевараджа, М. Валлен [2–8]. Наприклад, у науковій роботі «Verkehrsprsychologische und –pädagogische best-practice-Empfehlungen für sichere Verkehrsteilnahme als Rad fahrendes Kind» авторами проаналізовано правові та навчальні рамки велосипедної освіти в Австрії, Німеччині та Швейцарії з психологічного та педагогічного погляду [9]. Джуліана Старк і Майкл Мещик, використовуючи багаторівневий підхід, включаючи тестування на велосипеді та інтерв'ю з дітьми, батьками та вчителями, оцінили навички їзди на велосипеді серед дітей молодшого шкільного віку в Нижній Австрії [7].

Однак попри ґрунтовну й комплексну науково-теоретичну базу міжнародного досвіду багато питань щодо розроблення мінімальних стандартів до організації та проведення навчання безпечної їзди на велосипеді для школярів працівниками Національної поліції в українських школах залишаються дискусійними та такими, що потребують більш ретельного дослідження.

Метою статті є розроблення мінімальних стандартів до організації та проведення навчання безпечної їзди на велосипеді для школярів працівниками Національної поліції, спрямованих на підвищення рівня безпеки дорожнього руху та популяризацію велосипедного транспорту серед дітей шкільного віку.

Виклад основного матеріалу. На відміну від України в країнах Європи пересування велосипедом є більш поширеним явищем сьогодення [10]. Водночас у кожній країні існує свій підхід до врегулювання правового забезпечення велосипедної мобільності, включаючи мінімальний вік велосипедистів та посилення навчання дітей і молоді безпечної їзди на велосипеді, зокрема працівниками поліції.

Аналіз європейського досвіду правового регулювання мінімального віку велосипедистів демонструє різний підхід до забезпечення права дітей на використання велосипеда, але при цьому не обмежує права дитини добиратися велосипедом до школи. Можна виокремити

три основні нормативні моделі регулювання означеного питання:

1. Модель чіткої вікової детермінації (передбачає законодавче встановлення конкретної вікової межі, яка розмежує право використання тротуару та проїжджої частини велосипедистами, без додаткових кваліфікаційних вимог). Наприклад, у Німеччині, учні 3–4-х класів початкової школи під керівництвом працівників поліції проходять теоретико-практичний курс із безпеки велосипедного руху [11, 12].

2. Модель комбінованого регулювання (базується на поєднанні вікового цензу та кваліфікаційних вимог, які передбачають обов'язкове проходження спеціалізованого навчання та отримання відповідного дозвільного документа для використання проїжджої частини). У Республіці Польща особи віком від 10 до 18 років повинні мати обов'язковий документ – велосипедну картку, яку отримують у результаті демонстрації належного рівня кваліфікації перед керівництвом навчального закладу [13; 14].

3. Модель поступової інтеграції (характеризується наявністю перехідного періоду між етапом обов'язкового використання тротуару та етапом самостійного користування проїжджою частиною, протягом якого неповнолітній велосипедист може пересуватися проїжджою частиною виключно у супроводі повнолітньої особи) [15–17].

Оскільки в Україні велосипедні доріжки зустрічаються доволі рідко і не утворюють транспортної мережі, що унеможливує самостійне пересування дитини велосипедом до школи, найбільш підходящою моделлю для українських реалій є модель поступової інтеграції, яка слугуватиме перехідним етапом, необхідним для розроблення, адаптації та реалізації другої моделі, водночас невідкладно розв'язуючи проблему вікових обмежень.

27 грудня 2024 р. Кабінет Міністрів України прийняв Постанову № 1550 «Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках» [18], у якій однією зі стратегічних цілей (Стратегічна ціль 3) є безпечний, людиноцентричний, екологічний та енергоефективний транспорт із курсом на декарбонізацію [19]. Відповідальність за виконання цієї цілі, а саме зниження дорожньо-транспортних пригод (ДТП), кількості травмованих та загиблих у ДТП, покладено на Національну поліцію України. У зазначеній Постанові також акцентується увага на недостатньому рівні розвитку велосипедної мобільності в Україні порівняно з країнами ЄС, що виражається в обмеженій протяжності велосипедної інфраструктури (близько 1 500 км) та її недостатній розгалуженості як у межах населених пунктів, так і між ними. Документ визначає ключові напрями розвитку, серед яких: стимулювання використання велосипедів через розбудову відповідної інфраструктури під час реконструкції та будівництва транспортних споруд, збільшення частки велотранспорту в містах та приміській зоні, забезпечення безпечного велосполучення між населеними пунктами, а також упровадження економічних стимулів для розвитку екологічно чистих видів транспорту, включаючи велосипеди та системи їх прокату. Отже, виходячи із зазначеної Стратегії, перед Національною поліцією України постає завдання зниження кількості ДТП з урахуванням того, що теоретично велосипедистів на дорогах України стане більше. Тому навчання з безпечної їзди велосипедом може відіграти важливу роль у процесі виконання зазначеного завдання.

Доречно зазначити, що в 2021 р. за ініціативи U-Cycle (Громадська організація «Асоціація велосипедистів Києва») в Україні було започатковано національну просвітницьку кампанію «Велосипедом до школи» в межах проекту «Упровадження освіти з безпеки руху на велосипеді в українських школах». Так, у серпні 2022 р. було затверджено навчальну програму предмета «Основи здоров'я» для учнів 6–9-х класів закладів загальної середньої освіти [20], яка була доповнена темами з безпеки руху на велосипеді, а саме: «Правила дорожнього руху для велосипедистів»; «Правила перевезення вантажів і виконання маневрів на велосипеді»; «Безпека пішохода, велосипедиста в місті та за містом, пасажира легкого і вантажного автомобіля, автобуса, поїзда тощо»; «Заходи безпеки під час подорожі на велосипеді»; «Відповідальність пішохода, велосипедиста та порушення Правил дорожнього руху (ПДР)»; «Перша допомога у разі падіння з велосипеда та алгоритм дій при дорожньо-транспортній пригоді»; «Елементи конструкції велосипеда, що впливають на безпеку руху»; «Користь їзди на велосипеді для здоров'я»; «Організація дорожнього руху і модель безпечного дорожнього середовища»; «Велосипед як екологічно чистий транспортний засіб» та ін. Зазначені теми висвітлено в таких розділах навчальної програми, як «Соціальний складник здоров'я» та «Безпека і здоров'я людини».

Запровадження до навчальних матеріалів питань безпеки велосипедистів є інноваційним для українських шкіл. Проте воно є недостатнім, бо початок вивчення правил дорожнього руху на велосипедах у 6-му класі, коли школярі вже досягли 11–12 років, є дещо запізненим, адже, згідно з результатами проведеного опитування, велосипедна активність дітей починається значно раніше. Так, 54,2% батьків визнали, що їхні діти у віці від 6 до 9 років почали повноцінно кататися на велосипедах з однолітками без нагляду дорослих [21]. Отже, для забезпечення безпеки дітей доцільно розпочинати навчання з відповідних питань раніше, доповнюючи вже впроваджені навчальні матеріали.

Однак постає ще одне нагальне питання – щодо доцільності покладення відповідальності за проведення таких занять на педагогічних працівників. Адже аналіз сучасних досліджень показує на суттєве зростання професійного навантаження освітян: близько 80,0% опитаних педагогів зазначають значне збільшення обсягу їх-

ньої роботи [22]. Окрім того, вчителі зазвичай не мають спеціалізованих знань та практичного досвіду у сфері правил дорожнього руху та особливостей велосипедного руху, якими володіють працівники поліції. Тому у цьому контексті ключову роль може відіграти Національна поліція, яка завдяки своєму авторитету, довірі серед населення та професійним знанням у сфері безпеки дорожнього руху має унікальні можливості для навчання дітей [23; 24], адже поліцейські можуть не лише передавати знання про правила дорожнього руху, а й формувати практичні навички відповідальної поведінки на дорозі, що є запорукою безпеки. Прикладом успішної реалізації такого підходу є досвід Німеччини – країни, де діти щоранку їздять до школи на велосипедах безпечними велодоріжжками. Там велосипед є повноцінним видом транспорту, а водії з повагою ставляться до велосипедистів. Цього вдалося досягти завдяки системній освіті: кожна дитина в німецьких школах отримує ґрунтовні знання з безпечної їзди на велосипеді під керівництвом досвідчених поліцейських, адже поліцейські не лише розповідають про правила, а й виїжджають разом із дітьми на вулиці, відпрацьовуючи навички в реальних умовах.

Слід зазначити, що сьогодні у закладах загальної середньої освіти функціонують кілька категорій поліцейських, які забезпечують безпеку учнів та реалізують превентивні заходи. Зокрема, це представники Служби освітньої безпеки (СОБ), які постійно перебувають у школах відповідно до укладених меморандумів та виконують профілактичні функції [25], шкільні офіцери поліції (ШОП), що працюють за встановленим графіком [26], а також ювенальні поліцейські [27]. Усі вони проводять заняття, спрямовані на підвищення рівня безпеки дітей, мають відповідну професійну підготовку, досвід роботи з дітьми та підлітками, а також володіють необхідними знаннями для здійснення освітньої діяльності. Зокрема, СОБ та ШОП активно проводять у школах заняття з безпеки дорожнього руху, реалізують різноманітні проекти з підвищення рівня безпеки та мають постійний контакт з учнями.

З огляду на сказане, авторським колективом запропоновано базові вимоги щодо організації та проведення навчальних занять поліцейськими в закладах загальної середньої освіти, які сформовані у вигляді окремих навчальних блоків (табл. 1). Навчальні блоки розробле-

Таблиця 1

Етапи навчальних блоків вивчення правил дорожнього руху для велосипедистів

Загальні дані	Перший етап (6–7 років)	Другий етап (9–10 років)
1	2	3
Мета	Сформувані у дітей відповідальне ставлення до безпечної їзди велосипедом по тротуару та навчити правильно використовувати шолом	Сформувані у дітей 9–10 років навички безпечної їзди на велосипеді з урахуванням їхнього правового статусу (заборона їзди по тротуарах, відсутність дозволу на рух по проїжджій частині) та забезпечення їхньої безпеки як активних самостійних учасників дорожнього руху
Загальна тривалість	45 хвилин	45 хвилин
Ресурси	Велосипедний дзвоник, відео та фото про важливість носіння шолома, малюнок велосипеда для позначення важливих елементів згідно із законом, гра в знаки дорожнього руху, відео про світлоповертаючі елементи, вправа з шоломом (набір шоломів різного розміру, дзеркало для самоконтролю дітей під час примірки)	Малюнок велосипеда для позначення важливих елементів безпеки, шоломи (різних розмірів), світловідбиваючі жилети/браслети, велосипедний дзвоник, плакати з дорожніми знаками, сигналами велосипедиста руками та жести регулювальника (роздруковані або на екрані), картки для гри «Мій маршрут» (зображення різних локацій: велодоріжка, парк, перехрестя, тротуар тощо), відео про важливість шолома (наприклад, експеримент з яйцем), дзеркало для перевірки правильності носіння шолома, вірші про сигнали регулювальника (роздруковані або на екрані), картки для вікторини про дорожні знаки та правила

1	2	3
План	Знайомство та вступ (5 хвилин) Мій велосипед та спорядження (20 хвилин) Безпечний велосипед Шолом Бути видимим Правила їзди для юних велосипедистів (15 хвилин) Де можна їздити в 7 років Перетинаємо дорогу правильно Важливі дорожні знаки та сигнали Сигнали руками Супроводжуючий дорослий Висновки до заняття та прощання (5 хвилин)	Знайомство та вступ (5 хвилин) Підготовка до поїздки (15 хвилин) Велосипед Шолом та спорядження Маршрут Правила їзди для юних велосипедистів (20 хвилин) 3.1. Де можна їздити та як (чи можна колоною і т. д.) 3.2. Велодоріжки та велосмуги: в чому різниця 3.3. Правила їзди на велодоріжках 3.4. Перетин дороги 3.5. Сигнали при повороті 3.6. Їзда у парках, прибудинкових територіях і т. д. 3.7. Переїзд колій (як трамвайних, так і залізничних) 3.8. Важливі знаки дорожнього руху та сигнали світлофору 3.9. Сигнали регулювальника 3.10. Де паркувати велосипед Що робити у разі аварії Висновки до заняття та прощання (5 хвилин)

но на основі передового європейського та українського досвіду, зокрема успішних практик німецької поліції щодо впровадження стандартизованих програм велосипедної освіти в школах, та адаптовано відповідно до чинного законодавства України та реалій українського сьогодення.

Третій етап занять проводиться для дітей віком від 14 років, адже, згідно з чинним законодавством України, діти від 14 років набувають статус повноцінного учасника дорожнього руху під час керування велосипедом та мають право пересуватися проїжджою частиною дороги нарівні з іншими транспортними засобами.

Отже, урахувавши повноцінний статус підлітків як учасників дорожнього руху, навчання базується на принципах комплексності та системності, що передбачає опанування «Правил дорожнього руху для велосипедистів», які охоплюють повний обсяг основних положень ПДР щодо велосипедистів, детальні технічні вимоги до велосипеда як транспортного засобу, правила використання велосипедного шолома та іншого захисного спорядження, усі вимоги розділу 6 ПДР без винятків, супутні правила дорожнього руху, що впливають на безпеку велосипедистів, а також повний спектр відповідальності за порушення ПДР.

Для оцінки рівня засвоєння знань і навичок підлітків віком від 14 років доцільно використовувати стандартизовані методи контролю, подібні до тих, що застосовуються під час підготовки водіїв автотранспортних засобів. У багатьох європейських країнах, наприклад в Австрії та Німеччині, для учнів розроблено систему оцінювання, що включає письмове тестування з питань ПДР. В Україні впровадження аналогічної сертифікаційної системи могло б сприяти підвищенню рівня безпеки та відповідальності молодих велосипедистів.

Висновки. Із метою підвищення рівня безпеки дорожнього руху та популяризації велосипедного транспорту серед дітей шкільного віку авторським колективом розроблено та запропоновано базові стандарти навчання безпечної їзди на велосипеді для школярів із залученням працівників Національної поліції. Оскільки поліцейські мають професійну компетентність для проведення занять із безпечної їзди на велосипеді, яка базується на глибокому розумінні правил дорожнього руху та багаторічному досвіді роботи з різноманітними ситуаціями на дорогах, запропоновані нововведення дадуть змогу адаптувати європейські стандарти безпеки до українських реалій та створити основу для формування сталої системи велосипедної освіти для майбутніх поколінь.

Список використаних джерел

1. European Declaration on Cycling: The European Parliament, the Council and the European Commission solemnly proclaim the following joint Declaration on Cycling dated 03.04.2024 No. C/2024/2377. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AC_202402377 (дата звернення: 29.07.2025).
2. Eggermond M., Schaffner D., Studer N., Knecht L., Johnson L. Assessing the effectiveness of an online cycling training for adults to master complex traffic situations. *Accident Analysis & Prevention*. 2025. Vol. 211. DOI: 10.1016/j.aap.2024.107856.
3. Cyr E., Palisano R., Chiarello L., Fragala-Pinkham M. Promoting Cycling Skills and Participation with Two-Wheel Bike Riding for Children with Neurodevelopmental Disorders. *Physical & Occupational Therapy In Pediatrics*. 2025. Vol. 44. DOI: 10.1080/01942638.2024.2309669.
4. Carey J., Toovey R., Spittle A., Imms C., Shields N. Exploring Adaptive Cycling Interventions for Young People with Disability: An Online Survey of Providers in Australia. *Journal of Clinical Medicine*. 2023. Vol. 12. DOI: 10.3390/jcm12175523.
5. Schöning J., Kettler J., Jäger M., Gunia A. Grand Theft Auto-Based Cycling Simulator for Cognitive Enhancement Technologies in Dangerous Traffic Situations. *Sensors*. 2023. Vol. 23. DOI: 10.3390/s23073672.
6. Thevarajah A., Wallen M., Imms C., Lonsdale C., Carey J., Froude E. Impact of adapted bicycle riding on outcomes for children and adolescents with disabilities: A systematic review. *Developmental Medicine & Child Neurology*. 2023. Vol. 65 (4). pp. 429–587. DOI: 10.1111/dmcn.15446.
7. Becker A., Jenny S. No Need for Training Wheels: Ideas for Including Balance Bikes in Elementary Physical Education. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*. 2017. Vol. 88 (4). pp. 14–21. DOI: 10.1080/07303084.2016.1270789.
8. Schoen S., Ferrari V., Valdez A. It's Not Just about Bicycle Riding: Sensory-Motor, Social and Emotional Benefits for Children with and without Developmental Disabilities. *Children*. 2022. Vol. 9(8). DOI: 10.3390/children9081224.

9. Schützhofer B., Rauch J., Uhr A., Bergmeier A., Knessl G., Schürch B. Verkehrspsychologische und – pädagogische best-practice Empfehlungen für sichere Verkehrsteilnahme als Rad fahrendes Kind. *Radfahrausbildung im Ländervergleich*. 2016. no. 4. P. 153. URL: https://toni-verkehrsfuchs.at/wp-content/uploads/2024/09/Schuetzhofer-et-al.-2016-Radfahren-ZVS_04_2016_153-162.pdf
10. Regulation (EU) 2021/1119 of the European Parliament and of the Council of 30 June 2021 establishing the framework for achieving climate neutrality and amending Regulations (EC) No 401/2009 and (EU) 2018/1999 (European Climate Law). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/1119/oj> (дата звернення: 28.07.2025).
11. Allgemeine Verwaltungsvorschrift zur Straßenverkehrs-Ordnung (VwV–StVO). URL: https://www.verwaltungsvorschriften-im-internet.de/bsvwvbund_26012001_S3236420014.htm (дата звернення: 28.07.2025).
12. Polizei Hamburg. *Polizei Hamburg*. URL: <https://www.polizei.hamburg> (дата звернення: 29.07.2025).
13. KODEKS DROGOWY Prawo o ruchu drogowym (Art. 1–2) Przepisy ogólne. URL: <https://kodeks-drogowy.dlakierowcy.info/s/1899/47467-przepisy/167051-Art-1-2-Przepisy-ogolne.htm> (дата звернення: 29.07.2025).
14. Jalgrattaga, pisimopeedi või kergliikuriga liiklemine. URL: <https://www.liikluskasvatus.ee/et/lapsevanemale/1/jalgrattur/reegliid-lapsega-jalgrattaga-soites> (дата звернення: 29.07.2025).
15. Qu'en est-il de la mobilité douce en famille? URL: <https://www.one.be/public/detailarticle/news/quen-est-il-de-la-mobilite-douce-en-famille/> (дата звернення: 29.07.2025).
16. Djeca biciklisti u prometu. URL: <https://mup.gov.hr/policijske-uprave/djeca-biciklisti-u-prometu-238118/234398> (дата звернення: 29.07.2025).
17. Παπαλάμπρος Λ. Μπρώ να κάνω ποδήλατο στον δρόμο; Είναι νόμιμο; – Οι ποδηλάτες, όπως και οι οδηγοί οχημάτων, αλλά και οι μοτοσυκλετιστές θεωρούνται από τον ΚΟΚ οδηγοί. Γι, αυτό πρέπει να τηρούν τους κανόνες και όχι να κινούνται όπως θέλουν. URL: https://www.gocar.gr/useful/law/41463.Podhlata_dromos_nomima_ti_isxuei.html (дата звернення: 28.07.2025).
18. Про схвалення Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2025–2027 роках : Постанова Кабінету Міністрів України від 27 грудня 2024 р. № 1550. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-2024-p> (дата звернення: 12.08.2025).
19. Allgemeine Verwaltungsvorschrift zur Straßenverkehrs-Ordnung (VwV–StVO). URL: <https://www.bmv.de/SharedDocs/DE/Gesetze-19/allgemeine-verwaltungsvorschrift-aenderung-allgemeine-verwaltungsvorschrift-strassenverkehrs-ordnung.htm?nn=76626> (дата звернення: 11.08.2025).
20. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 03 серпня 2022 р. № 698. URL: <https://surl.li/sujady> (дата звернення: 12.02.2025).
21. Червінчук А.В., Атаманенко Ю.Ю., Цуркаленко Ю.В. Велосипедна мобільність школярів в Україні: правова регламентація та суспільна думка (за результатами емпіричного дослідження). *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка*. 2025. Вип. 1(109) С. 135–147. DOI: 10.32782/2786-9156.109.1.135-147.
22. 54% українських учителів мають професійне вигорання, а три чверті учнів – ознаки стресу. URL: <https://www.village.com.ua/village/city/city-news/335601-54-ukrayinskih-vchiteliv-mayut-profesiyne-vigorannya-a-tri-chverti-uchniv-oznaku-stresu> (дата звернення: 20.08.2025).
23. Мердова О.М., Ухрихіна І.О. Правила етичної поведінки поліцейських: формально-юридичні аспекти. *Правовий часопис Донбасу*. 2025. Вип. 1(90). С. 115–121. DOI: 10.32782/2523-4269-2025-90-115-121.
24. Мердова О.М., Цуркан О.П. Адміністративно-правові засади професійного навчання поліцейських : монографія. Київ : Дакор, 2020. 186 с.
25. Відповіді МОН та МВС на запитання щодо Служби освітньої безпеки. *Нова українська школа*. URL: <https://nus.org.ua/2025/03/06/vidpovidi-mon-ta-mvs-na-zapytannya-shhodo-sluzhby-osvitnoyi-bezpeky/> (дата звернення: 20.08.2025).
26. Лапа О.В. Роль пілотного проекту «Шкільний офіцер поліції» у соціалізації дітей та учнівської молоді. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2016. Вип. 5(74). С. 135–143.
27. Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України : Наказ Міністерства внутрішніх справ від 19 грудня 2017 р. № 1044. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text> (дата звернення: 12.08.2025).

References

1. European Declaration on Cycling: The European Parliament, the Council and the European Commission solemnly proclaim the following joint Declaration on Cycling dated 03.04.2024 No. C/2024/2377. Retrieved from: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ%3AC_202402377 [in English].
2. Eggermond, M., Schaffner, D., Studer, N., Knecht, L., & Johnson, L. (2025). Assessing the effectiveness of an online cycling training for adults to master complex traffic situations. *Accident Analysis & Prevention*, 211. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.aap.2024.107856> [in English].
3. Cyr, E., Palisano, R., Chiarello, L., & Fragala-Pinkham M. (2025). Promoting Cycling Skills and Participation with Two-Wheel Bike Riding for Children with Neurodevelopmental Disorders. *Physical & Occupational Therapy In Pediatrics*, 44. DOI: <https://doi.org/10.1080/01942638.2024.2309669> [in English].
4. Carey, J., Toovey, R., Spittle, A., Imms, C., & Shields, N. (2023). Exploring Adaptive Cycling Interventions for Young People with Disability: An Online Survey of Providers in Australia. *Journal of Clinical Medicine*, 12. DOI: <https://doi.org/10.3390/jcm12175523> [in English].
5. Schöning, J., Kettler, J., Jäger, M., & Gunia, A. (2023). Grand Theft Auto-Based Cycling Simulator for Cognitive Enhancement Technologies in Dangerous Traffic Situations. *Sensors*, 23. DOI: <https://doi.org/10.3390/s23073672> [in English].
6. Thevarajah, A., Wallen, M., Imms, C., Lonsdale, C., Carey, J., & Froude, E. (2023). Impact of adapted bicycle riding on outcomes for children and adolescents with disabilities: A systematic review. *Developmental Medicine & Child Neurology*, 65(4), 429–587. DOI: <https://doi.org/10.1111/dmcn.15446> [in English].
7. Becker, A., & Jenny, S. (2017). No Need for Training Wheels: Ideas for Including Balance Bikes in Elementary Physical Education. *Journal of Physical Education, Recreation & Dance*, 88(4), 14–21. DOI: <https://doi.org/10.1080/07303084.2016.1270789> [in English].

8. Schoen, S., Ferrari, V., & Valdez, A. (2022). It's Not Just about Bicycle Riding: Sensory-Motor, Social and Emotional Benefits for Children with and without Developmental Disabilities. *Children*, 9(8). DOI: <https://doi.org/10.3390/children9081224> [in English].
9. Schützhofer, B., Rauch, J., Uhr, A., Bergmeier, A., Knessl, G., & Schürch, B. (2016). Verkehrspsychologische und –pädagogische best-practice Empfehlungen für sichere Verkehrsteilnahme als Rad fahrendes Kind [Traffic psychological and educational best-practice recommendations for safe traffic participation as a cycling child] . *Radfahrausbildung im Ländervergleich*, 4, 153. Retrieved from: https://toni-verkehrsfuchs.at/wp-content/uploads/2024/09/Schuetzhofer-et-al.-2016-Radfahren-ZVS_04_2016_153-162.pdf [in German].
10. Regulation (EU) 2021/1119 of the European Parliament and of the Council of 30 June 2021 establishing the framework for achieving climate neutrality and amending Regulations (EC) No 401/2009 and (EU) 2018/1999 (European Climate Law). Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2021/1119/oj> [in English].
11. Allgemeine Verwaltungsvorschrift zur Straßenverkehrs-Ordnung (VwV–StVO) [General Administrative Regulation on Road Traffic Regulations (VwV–StVO)]. Retrieved from: https://www.verwaltungsvorschriften-im-internet.de/bsvwvbund_26012001_S3236420014.htm [in German].
12. Polizei Hamburg. *Polizei Hamburg* [Hamburg Police. Hamburg Police]. Retrieved from: <https://www.polizei.hamburg> [in German].
13. KODEKS DROGOWY Prawo o ruchu drogowym (Art. 1–2) Przepisy ogólne [ROAD CODE Road Traffic Law (Art. 1–2) General provisions]. Retrieved from: <https://kodeks-drogowy.dlakerowcy.info/s/1899/47467-przepisy/167051-Art-1-2-Przepisy-ogolne.htm> [in Polish].
14. Jalgrattaga, pisimopeedi või kergliikuriga liiklemine [Traveling by bicycle, moped or light vehicle]. Retrieved from: <https://www.liikluskasvatus.ee/et/lapsevanemale/1/jalgrattur/reegliid-lapsega-jalgrattaga-soites> [in Estonian].
15. Qu'en est-il de la mobilité douce en famille? [What about soft mobility for families?]. Retrieved from: <https://www.one.be/public/detailarticle/news/quen-est-il-de-la-mobilite-douce-en-famille/> [in French].
16. Djeca biciklisti u prometu [Children cycling in traffic]. Retrieved from: <https://mup.gov.hr/policijske-uprave/djeca-biciklisti-u-prometu-238118/234398> [in Croatian].
17. Παπαλάμπρος Λ. Μπορώ να κάνω ποδήλατο στον δρόμο; Είναι νόμιμο; – Οι ποδηλάτες, όπως και οι οδηγοί οχημάτων, αλλά και οι μοτοσυκλετιστές θεωρούνται από τον ΚΟΚ οδηγοί. Γι, αυτό πρέπει να τηρούν τους κανόνες και όχι να κινούνται όπως θέλουν [Papalambros L. Can I ride a bike on the road? Is it legal? – Cyclists, like vehicle drivers, but also motorcyclists are considered drivers by the Road Traffic Act. Therefore, they must follow the rules and not move as they please.]. Retrieved from: https://www.gocar.gr/useful/law/41463,Podhlata_dromos_nomima_ti_isxyei.html [in Greek].
18. Pro skhvalennia Natsionalnoi transportnoi stratehii Ukrainy na period do 2030 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii u 2025–2027 rokakh : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27 hrudnia 2024 roku № 1550 [On approval of the National Transport Strategy of Ukraine for the period until 2030 and approval of the operational plan of measures for its implementation in 2025–2027: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated December 27, 2024 No. 1550]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-2024-n> [in Ukrainian].
19. Allgemeine Verwaltungsvorschrift zur Straßenverkehrs-Ordnung (VwV–StVO) [General Administrative Regulation on Road Traffic Regulations (VwV–StVO)]. Retrieved from: <https://www.bmv.de/SharedDocs/DE/Gesetze-19/allgemeine-verwaltungsvorschrift-aenderung-allgemeine-verwaltungsvorschrift-strassenverkehrs-ordnung.html?nn=76626> [in German].
20. Navchalna prohrama dlia zakladiv zahalnoi serednoi osvity: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 03 serpnia 2022 roku № 698 [Curriculum for general secondary education institutions: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated August 3, 2022 No. 698]. Retrieved from: <https://surl.li/sujady> [in Ukrainian].
21. Chervinchuk, A.V., Atamanenko, Yu.Yu., & Tsurkalenko, Yu.V. (2025). Velosypedna mobilnist shkolariv v Ukraini: pravova rehlamentatsiia ta suspilna dumka (za rezultatamy empirychnoho doslidzhennia) [Bicycle mobility of schoolchildren in Ukraine: legal regulation and public opinion (based on the results of an empirical study)]. *Visnyk Luhanskoho navchalno-naukovoho instytutu imeni E. O. Didorenka*. Kropyvnytskyi, 1(109), 135–147. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-9156.109.1.135-147> [in Ukrainian].
22. 54% ukrainiskykh vchyteliv maiut profesiine vyhoriannia, a try chverti uchniv – oznaky stresu [54% of Ukrainian teachers suffer from professional burnout, and three-quarters of students show signs of stress]. Retrieved from: <https://www.village.com.ua/village/city/city-news/335601-54-ukrayinskih-vchyteliv-mayut-profesiyne-vigorannya-a-tri-chverti-uchniv-oznaky-stresu> [in Ukrainian].
23. Merdova, O.M., & Ukhrykhina, I.O. (2025). Pravyla etychnoi povedinky politseiskykh: formalno-yurydychni aspekty [Rules of ethical behavior of police officers: formal and legal aspects]. *Pravovyi chasopys Donbasu*, 1(90), 115–121. DOI: <https://doi.org/10.32782/2523-4269-2025-90-115-121> [in Ukrainian].
24. Merdova, O.M., & Tsurkan, O.P. (2020). *Administrativno – pravovi zasady profesiinoho navchannia politseiskykh: monohrafiia* [Administrative and legal principles of professional training of police officers: monograph]. K. : VD «Dakor». 186 p. [in Ukrainian].
25. Vidpovidi MON ta MVS na zapytannia shchodo Sluzhby osvitnoi bezpeky [Answers from the Ministry of Education and Science and the Ministry of Internal Affairs to questions about the Educational Security Service]. *New Ukrainian School*. Retrieved from: <https://nus.org.ua/2025/03/06/vidpovidi-mon-ta-mvs-na-zapytannya-shhodo-sluzhby-osvitnoyi-bezpeky/> [in Ukrainian].
26. Lapa, O.V. (2016). Rol pilotnoho proektu «shkilnyi ofitser politsii» v sotsializatsii ditei ta uchnivskoi molodi [The role of the pilot project “school police officer” in the socialization of children and young students]. *Spirituality of the individual: methodology, theory and practice*, 5(74), 135–143 [in Ukrainian].
27. Pro zatverdzhennia Instruksii z orhanizatsii roboty pidrozdiliv yuvenalnoi preventsii Natsionalnoi politsii Ukrainy : Nakaz Ministerstva vnutrishnikh sprav vid 19 hrudnia 2017 roku № 1044 [On approval of the Instructions on the organization of the work of juvenile prevention units of the National Police of Ukraine: Order of the Ministry of Internal Affairs of December 19, 2017 No. 1044]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text> [in Ukrainian].

Atamanenko Yuliia,

Candidate of Technical Sciences, Senior Researcher,
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7423-9880>

Nalyvaiko Oleg,

Candidate of Law, Associate Professor,
(Donetsk State University of Internal Affairs, Kropyvnytskyi)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2911-2108>

Tsurkalenko Yuliia,

Candidate of Law,
Philippe Schwarz Foundation Initiative Fellow,
(University of Regensburg)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9201-4690>

THE ROLE OF THE NATIONAL POLICE IN FORMING A SUSTAINABLE SYSTEM OF CYCLING EDUCATION IN UKRAINE

In order to improve road safety and popularize cycling, the role of the National Police of Ukraine in forming a sustainable system of cycling education for schoolchildren was studied. The curriculum of the subject «Fundamentals of Health» was analyzed, which was supplemented with topics on bicycle safety, and the need to start training from an early age was argued due to the early cycling activity of children. The European experience in legal regulation of the minimum age of cyclists was analyzed, which demonstrates a different approach to ensuring the right of children to use a bicycle. Three main regulatory models of regulating this issue were identified, namely: a model of clear age determination; a model of combined regulation and a model of gradual integration.

Particular attention was paid to the feasibility of involving police officers who have professional competence and practical experience in the field of road safety in conducting classes on safe cycling for schoolchildren, which include both theoretical and practical aspects, in particular traffic rules, the use of protective equipment and behavior in real road conditions. Based on the analysis of international experience (in particular, Austria, Germany and Poland) and Ukrainian realities, basic standards for organizing training sessions on safe cycling have been developed. Three stages of training have been proposed, adapted to age groups (6–7 years, 9–10 years and 14 years and older), taking into account the legal status of young cyclists and the specifics of the current legislation of Ukraine. For younger schoolchildren (7–8 and 9–10 years), examples of classes have been developed that take into account their psychophysiological characteristics – limited peripheral vision, insufficient development of spatial orientation and impulsive behavior. For adolescents from 14 years of age, who are already full participants in road traffic, it is envisaged to study the full scope of the rules without simplifications, with an emphasis on responsibility and practical skills in real conditions. To assess the level of assimilation of knowledge and skills of adolescents from 14 years of age, it is proposed to use standardized control methods similar to those used during the training of motor vehicle drivers. As an example, the assessment system in Austria and Germany is given, which includes a written test on the Rules of the Road.

Key words: bicycle mobility, National Police, legal regulation, road safety, bicycle education, international experience.

Надіслано до редколегії 18.08.2025
Рекомендовано до публікації 26.10.2025
Опубліковано 21.11.2025

UDC 340.12

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-3-15-21>

Kravchuk Svitlana Mykolaivna,

Senior Lecturer at the Department of Legal Theory and Constitutionalism
of the Educational and Research Institute of Law, Psychology and Innovative Education

(National University «Lviv Polytechnic», Lviv);

Juror

(Shevchenkivskyi District Court of Lviv, Lviv)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3485-1343>

USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND INTERNATIONAL COOPERATION OF THE NATIONAL POLICE IN COMBATING HUMAN TRAFFICKING: OPTIMIZING THE EXCHANGE OF EXPERIENCE AND ENHANCING EFFICIENCY

The article presents the results of research a study of the critical role of artificial intelligence (hereinafter referred to as AI) and international cooperation in strengthening the capabilities of the National Police of Ukraine in combating such a complex transnational crime as human trafficking. This crime not only constitutes a gross violation of national legislation, but also encroaches on fundamental human rights and freedoms enshrined in international law, such as the right to life, liberty, and security of person. Using the methods of analysis, synthesis, systematic approach, forecasting and conceptual analysis, the paper comprehensively examines how the integration of advanced AI technologies – in particular, Big Data analytics, pattern and natural language recognition, and predictive analytics – can transform traditional approaches to crime detection, investigation and prevention, enabling a more proactive and targeted fight against organized criminal groups. Particular attention is paid to the potential of AI to optimize international exchange of experience and intelligence. The author analyzes the capabilities of AI in detecting suspicious patterns, in predictive analytics, in identifying victims, and in automating routine tasks. The author considers the prospects of creating unified international data exchange platforms that, thanks to AI, will be able to automatically process and translate information, revealing hidden transnational connections. The paper emphasizes the importance of creating joint think tanks where AI will act as a powerful «intellectual assistant», significantly speeding up complex investigations and facilitating faster response to human rights violations. The paper also identifies key challenges to the implementation of these innovative approaches, including ethical dilemmas, data privacy issues, the need for appropriate technical infrastructure and skilled personnel, and investments in appropriate staff training. The article emphasizes that the systematic implementation of AI in cooperation with international partners is key to progress in the fight against human trafficking. The purpose of the research is to substantiate the need for and ways to further improve the mechanisms for combating human trafficking through the synergy of artificial intelligence.

Key words: artificial intelligence, human trafficking, national police, fundamental human rights, human dignity, international cooperation.

Statement of the problem. In today's globalized world, human trafficking is a complex, multifaceted phenomenon that violates the rule of law, fundamental human rights and freedoms, and undermines national and international security. This problem becomes especially urgent in the context of growing international migration, deepening socio-economic inequality, instability in certain regions, and the active development of digital technologies. Criminal groups engaged in human trafficking are increasingly using the latest technological tools, including social media, anonymous messaging platforms and falsification of digital traces, which greatly complicates the activities of law enforcement agencies.

In these conditions, the National Police of Ukraine is forced to adapt its counteraction methods to meet the challenges of the times, in particular by introducing modern

digital solutions and data analysis systems based on artificial intelligence. AI allows automating monitoring processes, identifying patterns in large amounts of information, predicting risks, and detecting potential criminal networks before offenses are committed. At the same time, the effective use of such technologies requires proper legal and regulatory frameworks, technical support, and a high level of specialized training.

Another important aspect is international cooperation in combating human trafficking, which includes the exchange of operational information, coordination of actions during transnational investigations, joint trainings, and the development of unified standards. Optimization of cooperation with international partners allows to increase the speed of response to threats, eliminate gaps in law enforcement practice and avoid duplication of efforts.

Thus, a comprehensive combination of artificial intelligence capabilities and international police cooperation tools is not only a promising area, but also an objective necessity in the process of transforming the mechanisms for combating human trafficking. There is a need for a scientific and legal understanding of ways to optimize the exchange of experience, introduce innovative approaches and build effective interagency cooperation in line with international standards and practices.

Analysis of recent research and publications. In the current scientific literature and practical activities to combat human trafficking, considerable attention is paid to the introduction of digital technologies, in particular the use of artificial intelligence, as well as the intensification of international cooperation. Thus, D. Yevenko highlighted foreign experience in preventing human trafficking, formulated the features of foreign prevention practices and emphasized the importance of coordination between law enforcement agencies of different countries to effectively combat this phenomenon and emphasized the interaction of law enforcement agencies with civil society [1, p. 61–62]. I.A. Fedchak drew attention to artificial intelligence systems in criminology and the possibility of analyzing large amounts of information, which allows to identify patterns and anomalies that may indicate the formation of criminal networks and emphasized that technologies have an extremely high security potential [2, p. 1–5]. E.V. Zozulia studied the regulatory and organizational aspects of Ukraine's international cooperation in combating human trafficking [3, pp. 402–407]. This led the author to the idea of the need to unify procedures and overcome legal differences.

At the same time, as noted by A.M. Demkiv, O.V. Bykova, E.A. Vlasenko and V.I. Melnyk, who summarized the review of new technologies and concluded that they can help save lives in various fields [4, p. 135–137]. It is assumed that the introduction of information technology into law enforcement practice in Ukraine has significant potential to increase the efficiency of investigations and data exchange. However, there may be challenges related to different levels of technical equipment, standardization of procedures and access to resources.

O.Y. Drozd and L.V. Soroka studied the impact of the war in Ukraine on the European strategic course of combating human trafficking [5, p. 202–207].

The publications reviewed have provoked reflection and have become an impetus for understanding that the synergy between the use of artificial intelligence and active international cooperation is a key modern direction for improving the effectiveness of combating human trafficking in Ukraine.

The scientific basis for the development of XAI was laid by a researcher such as Tim Miller, who in his thorough work «Explanation in Artificial Intelligence: Insights from the Social Sciences» [6, p. 3–4], he argues that explanations in AI should be understandable in terms of human cognition, not just technical accuracy. He distinguishes between different types of explanations – causal, counterfactual, and procedural – and justifies which ones are relevant in legal contexts. Other well-known researchers, in particular Cynthia Rudin, advocates the use of so-called interpretable models that are transparent from the very beginning, unlike the «black boxes» typical of deep learning [7, p. 206–215].

Objective. In the context of the growing scale of human trafficking and the complication of its mechanisms, it is of particular importance to improve the efficiency of law enforcement agencies, in particular the National Police of Ukraine. Modern challenges require not only the improvement of internal procedures, but also the intensification of

international cooperation and the introduction of the latest digital technologies, including artificial intelligence (hereinafter – AI).

In view of the above, it becomes an urgent task to analyze the possibilities of integrating artificial intelligence tools into the activities of the National Police of Ukraine in the field of combating human trafficking, as well as to determine the prospects for international cooperation to increase the effectiveness of such measures.

The purpose of the study is to substantiate the role and prospects of using artificial intelligence in combination with international cooperation in the system of combating human trafficking, as well as to identify ways to optimize the exchange of information and experience between the National Police of Ukraine and its foreign partners.

In order to achieve this goal, the following tasks need to be solved

- to identify current threats and trends in the field of human trafficking;
- analyze the current legal framework and institutional mechanism for combating human trafficking in Ukraine;
- to study the practice of international cooperation in combating human trafficking;
- to determine the potential of using artificial intelligence to detect, monitor and prevent human trafficking;
- to assess the possibilities of integrating AI into the operational and service activities of the National Police of Ukraine.

Summary of the main material. At the present stage of human development, human trafficking is one of the most acute global threats which significantly undermines the foundations of law and order, security and human rights. Its scale and sophistication are increasing every year as a result of the interaction of a number of factors, including globalization transformations, unstable socio-economic conditions, increased migration flows, armed conflicts, and the widespread use of digital technologies that create new mechanisms of exploitation.

In a fundamental sense, human trafficking is not just a criminal offense, but a serious violation of fundamental human rights, primarily the right to freedom, dignity, personal integrity, work, security and justice. It covers a wide range of criminal activities aimed at recruiting, transporting, harboring or obtaining persons for the purpose of exploitation. The main forms of such exploitation include sexual slavery, forced labor, begging, involvement in criminal activities, organ harvesting, forced marriage, and in recent years, cyber exploitation and reproductive exploitation, including in the field of surrogacy [8, p. 45–57].

One of the most dangerous characteristics of human trafficking is its transnational nature. Criminal networks do not operate within a single state, but cover several countries – the country of origin, transit and destination. This creates serious obstacles for law enforcement agencies, which face jurisdictional issues, differences in legislation, and a lack of mechanisms for effective international information exchange and coordination. In this context, cooperation between governments, international organizations, law enforcement and judicial structures, and the public sector is of particular importance.

Among the main factors contributing to the spread of human trafficking is socioeconomic inequality. Poverty, lack of proper education, unemployment, limited access to resources and social services, as well as discrimination based on gender, race or ethnicity, all make certain groups of people extremely vulnerable. This is especially true for women, children, people with disabilities, internally displaced persons and migrants in search of better living conditions.

In the context of current global crises, such as the COVID-19 pandemic, economic turmoil, and the war in Ukraine, both internal and cross-border trafficking in persons has increased. In particular, the full-scale invasion of Ukraine by the Russian Federation in 2022 significantly affected the expansion of the illegal migration market, creating preconditions for intensive recruitment of vulnerable populations, including women with children who were forced to leave their homes [9, p. 59].

In addition to physical methods of influence, the latest criminal strategies actively use digital platforms to recruit and control victims. Social networks, messengers, forums, and even online games have become tools in the hands of traffickers. The creation of fictitious vacancies, educational programs, promises of quick earnings or marriage to a foreigner are all traps that allow a person to be involved in labor or sexual exploitation.

In the context of the digitalization of society, the phenomenon of cyber exploitation poses a particular threat. This is a relatively new but extremely dangerous form of human trafficking that involves the involvement of victims – often children or adolescents – in creating or participating in digital sexual content, committing fraud, or working on illegal online platforms. The anonymity, accessibility of digital technologies and weak online control mechanisms only contribute to the development of these forms of crime.

Analyzing current threats, it is impossible to ignore the problem of the high latency of this phenomenon. Most human trafficking crimes remain undetected due to victims' fear of persecution, distrust of the law enforcement system, legal illiteracy, and unwillingness to disclose personal traumatic circumstances. Additionally, the complexity of the victim identification procedure, insufficient training of social service workers, law enforcement officers and medical professionals also contributes to the fact that many cases of exploitation remain unreported.

Equally important is the aspect of the imperfection of the legal framework. Although international documents, such as the UN Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children [10], provide the basis for relevant national legislation, the problem still remains in the effectiveness of its implementation, harmonization with other regulations and application in practice. In Ukraine, despite the existence of specialized laws and programs, including the National Mechanism for Interaction of Actors, there are gaps in law enforcement practice, particularly in the context of prosecuting criminals and rehabilitating victims.

Special attention should be paid to the introduction of innovative technologies in the fight against human trafficking. The use of artificial intelligence, blockchain, biometric systems and digital databases can significantly increase the level of control, identification, risk monitoring and coordination of efforts between countries. For example, automated systems for detecting anomalies in migration flows, tracking financial transactions, and creating integrated information exchange platforms between border and police agencies can help fight organized criminal groups more effectively.

In this context, international cooperation plays an important role. Joint operations, information exchange, the creation of unified registries, joint anti-trafficking centers, and training programs for national personnel are essential tools without which countering this global threat cannot be successful. Organizations such as the United Nations, the European Union, Interpol, the OSCE, and numerous international NGOs play an important role in coordinating efforts, developing policies, and protecting victims.

At the present stage, human trafficking is not just a challenge for individual states, but a serious threat to international security and stability [11, p. 125]. Effective counteraction to this phenomenon is possible only with a comprehensive, interdisciplinary and multi-actor approach, including reforming national legislation, strengthening international cooperation, introducing the latest technologies, developing social services and strengthening the legal awareness of citizens. Only such a strategy can ensure not only the identification and punishment of perpetrators, but also the real restoration of the rights and dignity of each victim.

In this context, the need to strengthen interagency coordination, expand international information exchange, and introduce innovative technologies, including artificial intelligence tools, to identify criminal patterns, analyze large amounts of data, predict risk situations, and support law enforcement decision-making is of particular importance. The development of technological solutions, such as analytical platforms, speech and image recognition software, and geolocation monitoring, makes it possible to increase the level of detection and documentation of criminal activity, reduce the workload of operational staff, and shorten the time required to respond to offenses.

Along with technical development, harmonization of legal standards at the international level plays an important role, in particular the implementation of the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings [12], the UN Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, especially Women and Children [8], as well as active participation of states in the activities of intergovernmental structures such as Europol, Interpol, the OSCE and the European Commission's Group of Experts on Action against Trafficking in Human Beings.

Law provides the regulatory framework governing criminal liability and victim protection, while economics analyzes the impact of human trafficking on labor markets and financial flows. Countering human trafficking in Ukraine is based on a set of legal acts and institutional mechanisms that regulate both criminal and social rehabilitation measures.

At the national level, the key legislative document is the Law of Ukraine «On Combating Trafficking in Human Beings» [13], which defines the basic principles of state policy in this area, mechanisms for identifying victims of trafficking, the procedure for providing them with assistance and guarantees of protection. This law is the basis for the implementation of the state anti-criminal policy and the introduction of interagency cooperation.

In addition, the Criminal Code of Ukraine [14], in particular Article 149, criminalizes human trafficking, including recruitment, transportation, harboring and transfer of a person for the purpose of exploitation. It is also important to note that Ukraine is a party to international treaties that regulate the legal aspects of combating human trafficking, including the UN Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, especially Women and Children [8, p. 59], the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings [10], and the Istanbul Convention [15]. Their provisions are gradually being implemented into Ukrainian legislation through the harmonization of regulations and the development of relevant bylaws. The institutional mechanism for implementing anti-trafficking policy in Ukraine involves several key actors.

The key international document that laid the foundation for the global response to human trafficking is the Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the UN Convention against Transnational Organized Crime [16].

This Protocol not only defines the concept of trafficking in persons, but also establishes the obligations of states to criminalize the relevant acts, protect victims, provide international legal assistance, extradition, joint investigation and prevention. The Protocol has become a starting point for the development of numerous national and regional anti-trafficking strategies.

The central coordinating role is played by the Ministry of Social Policy of Ukraine, which maintains the Unified Register of Victims of Trafficking in Persons and coordinates the provision of assistance and the implementation of state programs.

At the same time, the Ministry of Internal Affairs, the National Police, the Security Service of Ukraine, prosecutors, the State Border Guard Service, the State Migration Service, and local governments are important actors. Non-governmental organizations are also actively involved, in particular those specializing in supporting victims of human trafficking and providing legal, psychological and medical assistance.

At the same time, legal support for effective countering human trafficking is not self-sufficient, as it is the interdisciplinary approach that allows for the complex nature of this phenomenon. Law forms the regulatory framework for liability and protection, economics investigates the causes related to market imbalances and financial flows that accompany exploitative crimes, and psychology focuses on overcoming post-traumatic syndromes and social rehabilitation of victims. Such an integrated approach allows for the formation of a comprehensive public policy that covers both preventive and reactive measures and ensures the sustainable return of victims to normal social life [17, p. 30–42].

Special attention should be paid to the use of innovative technologies, in particular digital data processing systems and AI, which, in the context of information overload, open up new opportunities to improve the efficiency of law enforcement.

Modern advances in AI make it possible to use machine learning, natural language processing algorithms, computer recognition of faces, voices, behavioral patterns, and social connections, which is especially relevant in identifying and documenting hidden criminal acts committed in the digital environment. For example, big data analytics systems can identify suspicious routes of movement, transactions related to illegal labor or sexual exploitation, as well as atypical behavioral patterns on social media that may indicate recruitment. AI can also automate the process of monitoring open sources, including the darknet, where information is exchanged, human trafficking is carried out, and victims are recruited for exploitation [18, p. 33–39; 19, p. 102–105].

The use of artificial intelligence tools can significantly reduce response times, improve the accuracy of risk analysis, reduce the workload of operational staff, and help develop more effective preventive measures. Given the limited resources of law enforcement agencies and the constant improvement of criminals' methods, digital technologies can become a key component of the new paradigm in the fight against human trafficking. In this regard, it is also important to ensure proper legal regulation of the use of artificial intelligence technologies. It is necessary to take into account personal data protection standards, ethical requirements and the principle of non-discrimination.

International cooperation plays a key role in the fight against human trafficking, as this crime has a distinctly transnational character and often goes beyond national ju-

risdictions. The basis for such cooperation is a number of international acts and conventions that regulate joint actions of states in this area and establish common standards of counteraction.

A significant contribution to the development of international practice was made by the Council of Europe, which in 2005 adopted the Convention on Action against Trafficking in Human Beings [12]. This document significantly expanded the obligations of the participating states, in particular, in terms of protecting the rights of victims, establishing independent monitoring bodies, introducing the principle of inevitable liability for offenders, and establishing obligations to finance rehabilitation programs. It is worth emphasizing that this Convention applies regardless of whether the crime is organized or cross-border, and extends its provisions to internal trafficking in persons, which emphasizes its progressive nature.

The European Union, in turn, has introduced a number of instruments to strengthen interstate coordination. In particular, Directive 2011/36/EU on preventing and combating trafficking in human beings sets minimum standards for criminal prosecution, victim protection, and mandatory interstate cooperation [20]. Within the EU, there are structures such as Europol, Eurojust, and FRONTEX, which are involved in the investigation of crimes, cross-border surveillance, information exchange, and repatriation of victims. Especially active are the activities of Europol's task forces, which use analytical capabilities to track cross-border criminal networks.

The International Organization for Migration is an important actor in the process, implementing programs to identify and reintegrate victims, facilitate the voluntary return of victims to their countries of origin, and develop assistance systems in more than 100 countries. With the support of the International Organization for Migration (IOM), numerous educational initiatives, trainings for border guards, law enforcement officers, social workers, and technical missions to assess risks in hot spots of migration pressure are being implemented.

We should also mention the activities of the Organization for Security and Cooperation in Europe, which created the Office of the Special Representative and Coordinator for Combating Trafficking in Human Beings. This institution carries out analytical, monitoring and advisory activities, as well as provides political dialogue between states to improve national strategies and harmonize law enforcement practices. The OSCE also has an International Platform for the Exchange of Information and Experience, which includes international organizations, governments, NGOs and academic institutions [21, p. 7–12].

On a practical level, international cooperation is implemented through a number of mechanisms: bilateral and multilateral agreements, participation in joint operational activities (e.g., joint investigative teams), use of Interpol systems, cross-border database exchange, automatic threat recognition and profiling at border crossing points. Joint databases on suspects, movement of victims, identified routes, forged documents, vehicles, etc. are actively used.

Ukraine is actively involved in the system of international cooperation in combating human trafficking. It is a party to the Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children, supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime [10], the Council of Europe Convention [12], the Istanbul Convention [15], Directive 2011/36/EU of the European Parliament and of the Council of April 5, 2011 on preventing and combating trafficking in human

beings and protecting victims [20]. The practical implementation of obligations is carried out through participation in cross-border operational activities, OSCE training programs, projects of the International Organization for Migration, and through cooperation with Europol (European Police Office). As part of the implementation of the National Action Plan to Combat Trafficking in Human Beings, Ukraine is developing mechanisms for interagency cooperation, improving the victim identification system, and harmonizing criminal legislation with European standards [22].

Effective counteraction to human trafficking is impossible without systematic and institutionalized international cooperation. Recent experience shows that only coordination of actions, real-time information exchange, creation of joint investigation teams, development of digital tools and cross-sectoral partnerships can successfully respond to the dynamics of transnational slavery. Since criminal trafficking networks are rapidly adapting to new conditions, effective cooperation between states should be based on the principles of mutual trust, shared responsibility and an integrated approach.

The use of artificial intelligence in the field of combating human trafficking is one of the most relevant innovative components of modern law enforcement and prevention activities. Due to the complexity, multifacetedness and transnational nature of this crime, traditional methods of combating it are increasingly showing limited potential, which leads to the search for new tools and approaches. Artificial intelligence, as a technology, is capable of processing large amounts of information, identifying complex patterns of behavior and predicting potential threats, thereby creating conditions for more effective counteraction to human trafficking. The practice of applying AI in this area covers several interrelated areas, each of which has its own characteristics, functional load, and development prospects.

The first and basic area is big data analytics. Modern machine learning technologies, which are one of the key components of AI, allow automated processing and analysis of huge amounts of information coming from various sources: law enforcement databases, financial transactions, information from telecommunications operators, as well as open sources such as Internet resources, social networks, forums, etc. Under traditional methods, this work would require significant human resources, take a long time, and often be ineffective due to the difficulty of identifying hidden connections.

However, AI algorithms can identify non-trivial patterns, anomalies, and trends that characterize criminal human trafficking networks. In particular, the systems can detect abnormal movements of financial flows, atypical routes of movement of persons, and unconventional communication patterns between actors, which are signs of the organization of criminal activity. This allows law enforcement agencies to obtain not only a detailed picture of criminal schemes, but also to respond promptly to potential threats, avoiding wasting time on routine analysis of large amounts of data. It is important to emphasize that such analytics requires the integration of information from various sources into a single system. Such a system requires an appropriate level of information security, standardization of data formats, and legal regulation of information exchange.

The second area of particular importance is the automation of monitoring of the digital space, namely social networks, messengers, online forums and other Internet platforms, which are becoming the main channels for recruiting victims of human trafficking, distributing illegal offers, and

coordinating the actions of criminal groups. The use of algorithms for natural language recognition, tone analysis, and detection of keywords and phrases related to human trafficking allows for real-time filtering of huge amounts of content, identifying potentially dangerous messages. Moreover, by using social graph analysis and network interaction methods, artificial intelligence reveals the structure of connections between accounts, identifying organized groups, their hierarchy, and operational activities. Social graphs are a way of representing social structures and relationships between actors using a mathematical model called a graph. It is a powerful tool for analyzing large amounts of data, especially in the context of social networks and other network interactions. This will enable law enforcement not only to track criminal communications but also to block them at an early stage. The uniqueness of this approach lies in the high speed of analysis and the possibility of large-scale coverage of the digital space, which is inaccessible to traditional law enforcement agencies.

The third important area is the use of predictive models and the construction of risk profiles that allow not only to record existing cases of human trafficking but also to predict the likelihood of such crimes in specific regions or among certain social groups. By analyzing socio-economic factors, demographic changes, migration processes, and historical data on criminal activity, artificial intelligence creates comprehensive models that help identify the most vulnerable areas and risk groups. This allows authorities, social services, and prevention organizations to plan prevention measures more effectively, optimize the use of resources, and create targeted support programs. In particular, such models can be used to predict an increase in the risk of human trafficking due to the economic crisis, changes in legislation, conflicts, or large-scale migration waves.

The fourth aspect is the use of artificial intelligence to automate the process of identifying victims, assessing their condition and needs. The use of biometric systems, face and voice recognition, as well as text and video processing algorithms, can increase the accuracy and speed of victim identification, even in cases where victims are hiding or in difficult circumstances. In addition, artificial intelligence can help create interactive platforms for confidential reporting by victims that ensure anonymity and security, as well as provide them with information about their rights and available assistance resources. This significantly enhances the ability of social services and law enforcement agencies to protect victims.

However, the introduction of artificial intelligence in the fight against human trafficking is accompanied by a number of significant technical, legal and ethical challenges. In particular, the processing of large amounts of personal data raises issues of privacy, confidentiality and other fundamental human rights. There is a risk that unreasonable or unethical use of AI may lead to violations of human rights, discrimination, or bias. Therefore, the application of these technologies should ensure transparency of algorithms, their accountability, and control by independent institutions. It is important to develop clear legal frameworks [23, p. 289] that regulate the collection, processing and storage of data, as well as the use of AI in law enforcement. This should comply with international human rights standards and be based on the principles of ethics, proportionality, and necessity.

In addition, the issue of continuous improvement of the technical capabilities of artificial intelligence, adaptation of algorithms to new types of threats and ways to disguise them is of great importance. Human trafficking is a dynamic area where criminals quickly change tactics, recruitment

and coordination methods, using the latest technologies. Successful counteraction requires the flexibility and ability of AI systems to respond quickly to new challenges, which involves the integration of innovative developments, staff training, and the development of interagency cooperation.

In view of the above, the introduction of artificial intelligence in the field of combating human trafficking is a promising area that has the potential to radically change the quality of law enforcement, improve security and human rights protection. However, achieving the maximum effect is only possible with a comprehensive approach that includes not only technical innovations, but also the formation of an appropriate legal environment, staff development, and ensuring transparency and control over the use of the latest technologies.

The integration of artificial intelligence (AI) into the operational activities of the National Police of Ukraine opens up a wide range of opportunities that can significantly improve the effectiveness of the law enforcement system in ensuring public safety, fighting crime, and protecting the rights and freedoms of citizens. Given the current level of development of digital technologies, as well as the transformation of the crime situation, in particular in view of the growing complexity and scale of criminal offenses, the use of AI is becoming not only desirable but also a necessary step to modernize law enforcement. The analysis of theoretical approaches, international experience, and peculiarities of national legislation allows us to identify the key areas, opportunities, and challenges that accompany the integration of AI into the operational and service activities of the National Police of Ukraine.

First of all, it should be noted that the operational and service activities of the National Police involve a wide range of tasks aimed at preventing, detecting, solving and investigating crimes, as well as maintaining public order. These activities require speed, accuracy, in-depth analysis of information, a high level of coordination between units and authorities, and the ability to adapt to constantly changing conditions and new challenges. The introduction of artificial intelligence into these processes has the potential to solve a number of traditional problems related to processing large amounts of data, automating routine tasks, and improving the quality of forecasting and rapid response.

One of the key areas of AI integration into the National Police's activities is the automation of information processing from various sources, including databases, telecommunication channels, video surveillance, social media, and other digital platforms. Artificial intelligence, including machine learning and deep learning methods, is able to identify abnormal behavioral patterns, potential threats, and criminal activities in real time that would not be available for traditional analysis due to their complexity or scale. For example, automated analysis of video feeds from surveillance cameras using face recognition and behavioral patterns allows us to identify suspicious individuals and prevent crimes at the earliest stages. Similarly, the analysis of digital traces in the network makes it possible to quickly track criminal groups, prevent cyberattacks and other forms of modern criminal activity.

The second important aspect is the use of AI in predicting the crime situation, which allows for effective planning of police resources, prioritization of activities, and optimization of operational and service measures. By analyzing historical data, socioeconomic indicators, geographic and demographic factors, artificial intelligence creates complex risk models that help identify areas with high crime rates,

predict its potential growth, and identify likely targets of criminal activity. This approach contributes to more accurate and timely management decision-making, which ultimately increases public safety and reduces the burden on law enforcement agencies.

AI can greatly facilitate document flow and improve the quality of analytical work. Automated word processing and reporting systems allow for quick and accurate drafting of protocols, summarizing information about crimes, and analyzing text data sets in compliance with legal requirements. This not only increases the productivity of police officers, but also reduces the likelihood of errors, contributing to the rule of law and human rights.

The potential of AI in the fight against cybercrime, which is becoming increasingly widespread and challenging for traditional methods of counteraction, deserves special attention. Thanks to the capabilities of automated detection and blocking of malware, recognition of phishing attacks, and analysis of network traffic, artificial intelligence significantly increases the efficiency of the fight against cybercrime, and protects the information resources of the state and individuals. In addition, AI helps to identify individuals involved in cybercrime by analyzing digital traces and behavioral patterns in the network.

It is also worth emphasizing that the integration of artificial intelligence into the activities of the National Police requires an appropriate legal framework that will regulate the use of such technologies in compliance with the constitutional rights and freedoms of citizens. The issues of personal data protection, ensuring the transparency of algorithms, and avoiding discrimination and bias are particularly relevant in the context of AI application. In this area, it is necessary to harmonize domestic legislation with international standards, in particular, taking into account the provisions of the European Convention on Human Rights [24], the General Data Protection Regulation (GDPR) [25] and other relevant documents. Ensuring legal protection of users, as well as control over the use of AI, should be prioritized in the process of digital transformation of law enforcement.

The technical challenges of integrating AI are related to the creation of the necessary infrastructure, training, and the constant improvement of algorithms to take into account new threats and conditions. It is crucial to ensure interaction between different units of the National Police and other government agencies involved in security, as well as proper coordination with international partners. Preparing police officers to work with innovative technologies requires systematic training that includes not only technical aspects but also ethical, legal and organizational issues.

International experience shows that the introduction of AI in law enforcement improves efficiency, quality of investigations, prevention effectiveness, and reduces crime. In developed countries, AI has been successfully used for face recognition, big data analysis, crime forecasting, and fighting cybercrime and terrorism. This experience can be adapted in Ukraine, taking into account legislation, resources, and social realities. At the same time, the introduction of AI in the work of the National Police should be accompanied by constant monitoring of effectiveness, timely identification of risks and shortcomings, as well as with the participation of the public, human rights defenders and ethics experts to maintain a balance between security and fundamental human rights. However, the process of digitalization is accompanied by a number of systemic problems – from regulatory and organizational to technological – that complicate the integration of AI into the national security space and limit international cooperation.

One of the key obstacles that hinders the full use of artificial intelligence potential within the law enforcement system is the limited financial resources that the state can allocate to the development of innovative technologies. In the current environment, budget funding is insufficient. Police agencies are forced to prioritize traditional methods of operation, while the introduction of AI requires significant investment in technical infrastructure, software, specialized equipment, and the creation of data protection and communication security mechanisms. In the absence of sustained financial support, most police units remain insufficiently equipped to use the latest digital solutions, creating an imbalance between regulatory expectations and the actual capabilities of the law enforcement system.

An equally important problem is the shortage of personnel, in particular the lack of a sufficient number of specialists with the necessary qualifications to implement and maintain artificial intelligence-based systems. The traditional police training system focuses primarily on legal disciplines, while the modern digital reality requires an interdisciplinary approach that combines legal, analytical, and technological training.

The absence of such training creates a gap between the needs of operational activities and the actual level of staff competence. In order to improve the available personnel, it is necessary to introduce innovative methods of training personnel for the relevant authorities, and to establish mandatory upgrades qualifications. [23, p. 291]. Artificial intelligence and other programs are becoming an integral part of the fight against crime – from big data analysis and face recognition to predictive analytics. Police officers must be able to use these tools to be effective. As a result, the lack of knowledge negatively affects both the effectiveness of practical use of AI and the legitimacy of its application in conditions requiring strict adherence to procedural and human rights standards.

The problem of regulatory and legal support is also of particular importance. The Ukrainian legal framework currently lacks specialized legislation that regulates the conditions, limits, procedures and procedures for the use of artificial intelligence in police operations. Moreover, the current legislation, in particular in the area of personal data protection, does not take into account the specifics of the functioning of intelligent systems that can act autonomously, make decisions without direct human intervention, use forecasting methods based on algorithmic models, etc. This situation gives rise to a number of legal conflicts, in particular regarding liability for the consequences of automated decisions, the legality of collecting and processing information related to the private life of citizens, and access to algorithms used in police activities.

In addition, the existing legislative differences between the partner states with which Ukraine interacts in the security sector greatly complicate the processes of international data exchange, coordination of actions to combat transnational crime, and make it impossible to integrate into single digital platforms. The absence of harmonized standards for the format, scope, structure and protocols of information exchange, as well as the lack of cross-border data protection procedures, significantly reduces the effectiveness of international cooperation, in particular in joint investigations, intelligence sharing, and monitoring of cyber threats.

In the context of these problems, it is important to draw attention to the need to develop a unified regulatory approach to the introduction of AI in law enforcement. Such an approach should take into account not only technical parameters but also legal principles, in particular the prin-

ciples of proportionality, legality, accountability, transparency of algorithms, and protection of human rights. In view of this, it is important to develop comprehensive legislation on artificial intelligence, which would include a special section on the use of AI in the field of public security, in particular in police activities. An important condition for legal regulation should be the establishment of clear criteria for the admissibility of the use of automated systems in the processes of surveillance, analysis of behavioral patterns, prediction of criminal activity, as well as determination of the procedural status of evidence obtained using intelligent technologies.

In this context, special attention should be paid to the need to improve mechanisms for controlling the use of AI. Independent monitoring of algorithmic systems, including mechanisms for appealing decisions made using automated tools, should be ensured, and supervisory bodies should be established to audit digital police platforms for compliance with ethical and legal standards.

In the future, international unification of legal standards governing the use of artificial intelligence in police activities is extremely important. A number of reputable international organizations have already developed the relevant norms. In particular, the Council of Europe adopted the Framework Convention on Artificial Intelligence, Human Rights, Democracy and the Rule of Law, and Ukraine acceded to it in 2025 [26]. The Convention defines the key principles of using AI in public administration: transparency, accountability, equality, non-discrimination, and also establishes the mandatory human control in decision-making. In 2024, the European Union adopted the Artificial Intelligence Regulation (AI Act) [27], which introduces a risk-based approach: a ban on AI systems that pose high risks to human rights (e.g., mass face recognition in public space), strict certification for systems used by law enforcement agencies, mandatory audits, mechanisms for appealing decisions, and requirements for transparency of algorithms. The UNESCO Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence: key facts was also adopted [28]. The universal principles are outlined: respect for human rights, environmental and social responsibility, prevention of bias in algorithms, and the need to ensure that «humans are at the center» of the technological process. Back in 2019, the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) approved the OECD Principles on AI, which emphasize the importance of transparency, reliability, accountability, and security of algorithmic systems in the public sector. The implementation of these international acts into Ukrainian national legislation will not only increase the efficiency and legitimacy of AI use in the police, but also strengthen cooperation with international partners in the field of security, digital rights, and human rights [29].

At the current stage, the introduction of artificial intelligence technologies into police operations is accompanied by a number of theoretical and legal challenges that require a comprehensive and interdisciplinary approach. First of all, it is about overcoming staffing and resource constraints, modernizing national legislation, harmonizing it with international standards, and creating effective legal guarantees for the use of algorithmic systems in the security sector. Ensuring a balance between innovation and adherence to the rule of law is possible only through coordinated actions of government agencies, the scientific community and civil society institutions. Combating human trafficking, a complex, latent and transnational phenomenon, deserves special attention in this context. One of the key areas of its

strengthening in the context of digital transformation is the introduction of artificial intelligence tools into the activities of law enforcement agencies. In this case, AI serves not only as a means of automating routine processes, but also as an effective tool for analytical support of operational and investigative activities, identifying risk situations, forming profiles of criminals and strategic planning of preventive actions.

In today's environment, the integration of AI technologies into the practice of detecting and investigating human trafficking crimes opens up new prospects. First and foremost, it is the ability to analyze large amounts of unstructured information from open sources, social media, mobile traffic, government databases, etc. Machine learning and in-depth analysis algorithms make it possible to identify potential threats and detect signs of risky scenarios, including in real time, which significantly increases the preventive capabilities of the police.

One of the important technological solutions that can be effectively applied in this area is blockchain. Its decentralized architecture ensures a high level of security, immutability and accessibility of records, which is essential for protecting confidential information about victims, suspects and official actions of law enforcement officers. In the context of interagency and international cooperation, this allows for the creation of a unified secure communication system between anti-trafficking actors – police, migration service, border guards, social institutions, international organizations, etc. Blockchain also makes it possible to record legally significant events (e.g., the movement of victims, decision-making by investigators) without the risk of falsification or unauthorized access.

The use of biometric technologies deserves special attention. Given the intense mobility of criminals and the widespread use of fake documents, biometrics is one of the key tools for establishing identity. The use of face recognition, fingerprint analysis, iris scanning, and voice identification technologies can significantly speed up and improve the accuracy of the verification procedure for persons crossing the border or involved in criminal proceedings. The introduction of integrated biometric databases synchronized with AI algorithms ensures the automatic detection of persons with a criminal record or who are on the international wanted list. Such systems should be promptly accessible to all authorized state bodies, including pre-trial investigation bodies, prosecutors, and social protection services. Cybercrime and human trafficking can have a rather complex relationship [30, p. 44–46].

A particularly promising area of technology development in law enforcement is the introduction of Explainable AI (XAI) systems. Their key feature is the ability not only to generate decisions but also to clearly explain the logic behind them. This approach is of fundamental importance in law enforcement, where transparency, accountability, and predictability are critical to protecting human rights and avoiding arbitrariness on the part of algorithmic systems.

XAI systems allow recording and interpreting the algorithm's «thinking», which is especially important in situations where, for example, an AI decision becomes the basis for detaining a person, conducting a search, or initiating criminal proceedings. In such cases, a person's right to defense requires access to clear information about what factors were taken into account by the algorithm and what its decision was based on. This also helps to avoid hidden discrimination or bias that may be embedded in the data or the structure of the model. The use of XAI in police work is

also important for judicial practice. If the algorithm provides an explanation of its findings, a judge or prosecutor can critically assess the weight and admissibility of digital evidence, ensuring the principles of adversarialism and equality of arms in the process.

Therefore, the integration of Explainable AI into police activities can significantly increase the level of public trust in digital innovations, as well as ensure higher quality court decisions based on algorithmic data analysis, but in compliance with procedural fairness and the principle of legal certainty.

At the same time, technological progress in combating human trafficking cannot be effective without ensuring sustainable and coordinated interagency cooperation. This phenomenon should be countered on the basis of an interdisciplinary approach that combines operational and investigative, procedural, analytical, social and rehabilitation components. Only close cooperation between the police, the Security Service, the Border Guard Service, prosecutors, ministries dealing with human rights, international institutions and the public sector can ensure effective protection of victims' rights, timely response to crimes and long-term reintegration of victims into society.

The key task is to create a common space for information exchange, joint training, and unification of approaches to crime classification and investigative actions. The creation of specialized international platforms where AI is integrated with analytical investigation systems allows for effective interaction between national police from different countries in real time.

The use of artificial intelligence in combination with the development of international cooperation and well-established interagency coordination creates a new paradigm in the fight against human trafficking. It is based on innovation, proactivity, transparency, and the need for evidence-based risk management. However, the effective realization of this potential is only possible with comprehensive reforms: updating the regulatory framework, increasing the digital literacy of law enforcement, introducing ethical standards for AI, and ensuring accountability of all processes related to the use of new technologies. In the long run, these are the steps that will guarantee real protection of human dignity and effectively counteract one of the most dangerous challenges of our time.

Conclusions. Summarizing the above, it should be emphasized that combating human trafficking in today's globalized environment is a multifaceted and complex social and legal challenge that requires a systematic, interdisciplinary and technologically sound approach. Given the dynamics of cybercrime, the strengthening of transnational criminal networks and the intensification of migration processes, an effective response to this phenomenon requires the integration of modern digital innovations, including artificial intelligence, biometric technologies and blockchain systems, into law enforcement practice at the national and international levels.

Artificial intelligence, in particular machine learning algorithms and large-scale language models, demonstrate high potential in detecting, preventing and investigating human trafficking cases by analyzing large amounts of data and predicting potential risks. Biometric systems that provide reliable identification of individuals, combined with Explainable AI tools, create conditions for transparent and ethical use of technology, minimizing the risks of human rights violations and abuses.

At the same time, the effectiveness of digital solutions is only possible with updated and proper legal and regula-

tory frameworks that define the limits of their application, guarantee control and protection of constitutional rights and freedoms of citizens. A special role in this context is played by the development of a balanced digital policy that ensures the harmonization of innovative technologies with the rule of law and international human rights standards.

Interagency and international coordination, based on the prompt exchange of information, joint response and cooperation of state authorities, international organizations and civil society, is a key element in the system of combating human trafficking. Institutions such as Interpol, Europol, IOM and the UN should continue to promote the formation of a unified law enforcement platform that will optimize measures to identify, prosecute and rehabilitate victims.

Equally important is the human resources policy, which should be aimed at improving the skills of specialists, introducing ethical standards and developing professional responsibility, which ensures the quality and effectiveness of law enforcement activities. Educational initiatives aimed at shaping legal awareness, tolerant attitudes towards victims and secure handling of personal data should become an integral part of the state strategy.

In general, countering human trafficking in the twenty-first century is transforming into a complex multi-level system that combines technological tools, legal mechanisms, ethical norms and human resources, implemented through preventive, analytical, law enforcement and rehabilitation measures with a focus on protecting human rights and free-

doms. Therefore, the strategic model of combating this phenomenon should be based on long-term public administration, effective interagency cooperation, active international cooperation and continuous improvement of the legal framework.

The topic under study is extremely relevant and promising for further research. It combines a number of key areas, each of which has great potential. Here are some of the perspectives that will be discussed in the next publication: A) development of legal regulation for the introduction of new AI tools for detecting and preventing human trafficking; B) optimization of international cooperation through AI; C) legal challenges of today's use of AI; D) overall performance evaluation and optimization; E) human factor and human-AI interaction; F) research on psychological aspects of police officers' interaction with AI systems, trust in them and their impact on decision-making.

Prospects for further research in this area generally include the need for both a deep basic scientific theory and practical normative developments, for diverse normative initiatives that will provide innovative solutions to strengthen the effectiveness of the fight against human trafficking at the national and international levels.

Only a comprehensive, holistic and scientifically based approach can ensure sustainable legal protection of victims, reduce the level of human trafficking and strengthen the democratic foundations of the rule of law, where the priority is to respect human dignity, freedom, equality and the rule of law.

Bibliography

1. Євченко Д.В. Запобігання торгівлі людьми: зарубіжний досвід. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2022. № 2(4). С. 59–63. DOI: 10.32782/2709-9261-2022-2-4-12.
2. Федчак І.А. Системи штучного інтелекту в кримінології: загрози і можливості. *Український політико-правовий дискурс*. 2025. № 10. С. 1–10. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15520919>.
3. Зозуля С.В. Нормативно-правові та організаційні аспекти міжнародного співробітництва України у боротьбі з торгівлею людьми. *Форум права*. 2011. № 1. С. 402–407.
4. Демків А.М., Бикова О.В., Власенко С.А., Мельник В.І. Огляд нових технологій для порятунку життя. *Збірник матеріалів III міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції з нагоди відзначення Дня науки – 2023 в Україні*. 2023. С. 135–137. URL: <https://surl.li/jvtsi> (дата звернення: 22.07.2025).
5. Дрозд О.Ю., Сорока Л.В. Вплив війни в Україні на європейський стратегічний курс протидії торгівлі людьми. *Право і суспільство*. 2023. № 2. Т. 2. С. 202–207. URL: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3a00e2a4-84ee-456a-94fb-f391964c23b7/content> (дата звернення: 22.07.2025).
6. Miller T. Explanation in Artificial Intelligence: Insights from the Social Sciences. *Artificial Intelligence*. 2019. Vol. 267. P. 1–38. DOI: 10.1016/j.artint.2018.07.007.
7. Rudin C. Stop Explaining Black Box Models for High Stakes Decisions and Use Interpretable Models Instead. *Nature Machine Intelligence*. 2019. Vol. 1. № 5. P. 206–215. DOI: 10.1038/s42256-019-0048-x.
8. Бондаренко В.І. Торговля людьми в умовах війни в Україні як кримінологічний феномен. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. Вип. 1. С. 45–57.
9. Черedyк К.О., Бережна О.М. Проблеми протидії торгівлі людьми в умовах війни в Україні. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. Вип. 1. С. 58–72.
10. Протокол про попередження та припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію ООН проти транснаціональної організованої злочинності (Палермський протокол). Прийнятий Резолюцією 55/25 Генеральної Асамблеї від 15 листопада 2000 р. Ратифікований Законом України від 04.02.2004 № 1433-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_791#Text (дата звернення: 22.07.2025).
11. Небитова Н.Ю. Актуальні питання протидії торгівлі людьми в умовах міжнародного збройного конфлікту в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. Вип. 2. С. 120–130.
12. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, ратифікована Законом України від 21.09.2010 № 2530-VI. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_858#Text (дата звернення: 22.07.2025).
13. Закон України «Про протидію торгівлі людьми» від 20.09.2011 № 3739-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 32. Ст. 373. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17> (дата звернення: 22.07.2025).
14. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III (зі змінами і доповненнями). *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25–26. Ст. 131. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 22.07.2025).
15. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. 2011. URL: <https://rm.coe.int/168008482e> (дата звернення: 22.07.2025).
16. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності : міжнародний документ від 15.11.2000. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text (дата звернення: 22.07.2025).

17. Сперкач Н.А. Торгівля людьми: сучасний стан, динаміка та напрями протидії. *Ірпінський юридичний часопис*. 2023. Т. 15. № 3. С. 30–42. DOI: [https://doi.org/10.33244/2617-4154-2\(11\)-2023-115-124](https://doi.org/10.33244/2617-4154-2(11)-2023-115-124).
18. Романова Н.Ф., Гусак Н.Є. Протидія торгівлі дітьми в Україні. *Український соціум*. 2007. Вип. 10. С. 15–27.
19. Серкевич І.Р., Лісіцина Ю.О., Євхутич І.М. Торгівля людьми в умовах воєнного стану в Україні: психологічні особливості жертв. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2023. Вип. 12. С. 100–115. <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-2-13>.
20. Directive 2011/36/EU of the European Parliament and of the Council of 5 April 2011 on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, and replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/UK/TXT/?uri=CELEX%3A32011L0036> (дата звернення: 22.07.2025).
21. Хомуленко О., Кононенко О.Я. Торгівля людьми: проблеми, причини, стан та методи боротьби. *Вісник Сумського державного університету*. 2007. Вип. 1. С. 5–22.
22. Державна цільова соціальна програма протидії торгівлі людьми на період до 2025 року. 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/496-2023-%D1%80#Text> (дата звернення: 22.07.2025).
23. Панова О.О. Шляхи оптимізації кадрового забезпечення протидії торгівлі людьми. *Протидія кіберзагрозам та торгівлі людьми. МВС України*. 2019. С. 289–291. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/75ba9c27-dadd-4a5a-932b-dd588d96508a/content> (дата звернення: 22.07.2025).
24. Європейська конвенція з прав людини. 1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 22.07.2025).
25. Загальний регламент захисту даних (GDPR). 2016. URL: <https://gdpr-text.com/uk/> (дата звернення: 22.07.2025).
26. Безпечний ІІІ для мільйонів українців: Україна підписала Рамкову конвенцію про штучний інтелект та права людини. 2025. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/bezpechnyi-shi-dlia-milioniv-ukraintiv-ukraina-pidpysala-ramkovu-konventsiiu-pro-shtuchnyi-intelekt-ta-prava-liudyny> (дата звернення: 22.07.2025).
27. EU Artificial Intelligence Act. 2025. URL: <https://artificialintelligenceact.eu/> (дата звернення: 22.07.2025).
28. UNESCO's Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence: key facts. 2023. URL: <https://www.gcedclearinghouse.org/resources/unesco%E2%80%99s-recommendation-ethics-artificial-intelligence-key-facts?language=en> (дата звернення: 22.07.2025).
29. OECD Principles on Artificial Intelligence. Organisation for Economic Co-operation and Development. 2019. URL: <https://www.oecd.org/going-digital/ai/principles/> (дата звернення: 22.07.2025).
30. Зінченко Д.А., Сидоренко В.М. Загальний розвиток використання міжнародного досвіду працівниками поліції у сфері протидії кіберзлочинам і торгівлі людьми. *Протидія кіберзлочинності та торгівлі людьми*. 2023. С. 44–46. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/278374b8-3963-45f2-8c43-d2fa6b285cc2/content> (дата звернення: 22.07.2025).

References

1. Evenko, D.V. (2022). Zapobihannia torhivli liudmy: zarubizhnyi dosvid [Prevention of human trafficking: foreign experience]. *Ukrainska politseistyka: teoriia, zakonodavstvo, praktyka – Ukrainian Police Science: Theory, Legislation, Practice*, 2 (4), 59–63. DOI: 10.32782/2709-9261-2022-2-4-12 [in Ukrainian].
2. Fedchak, I.A. (2025). Systemy shtuchnoho intelektu v kryminolohii: zahrozy i mozhlyvosti [Artificial intelligence systems in criminology: threats and opportunities]. *Ukrainskyi polityko-pravovyi dyskurs – Ukrainian Political and Legal Discourse*, 10, 1–10. <https://doi.org/10.5281/zenodo.15520919> [in Ukrainian].
3. Zozulia, Ye.V. (2011). Normatyvno-pravovi ta orhanizatsiini aspekty mizhnarodnoho spivrobitnytstva Ukrainy u borot'bi z torhivleiu liud'my [Regulatory and organizational aspects of Ukraine's international cooperation in combating human trafficking]. *Forum prava – Law Forum*, 1, 402–407. [in Ukrainian].
4. Demkiv, A.M., Bykova, O.V., Vlasenko, Ye.A., Melnyk, V.I. (2023). Ohliad novykh tekhnolohii dlia poriatunku zhyttia [Review of new technologies for saving lives]. *Zbirnyk materialiv III mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi internet-konferentsii z nahody vidznachennia Dnia nauky – 2023 v Ukraini – Proceedings of the 3rd International Scientific-Practical Internet Conference on the Occasion of Science Day – 2023 in Ukraine, 135–137*. Retrieved from: <https://surl.li/jvstsi> [in Ukrainian].
5. Drozd, O.Yu., Soroka, L.V. (2023). Vplyv viiny v Ukraini na yevropeiskyi stratehichnyi kurs protydiv torhivli liud'my [The impact of war in Ukraine on the European strategic course of combating human trafficking]. *Pravo i suspilstvo – Law and Society*, 2(2), 202–207. Retrieved from: <https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/3a00e2a4-84ee-456a-94fb-f391964c23b7/content> [in Ukrainian].
6. Miller, T. (2019). Explanation in artificial intelligence: Insights from the social sciences. *Artificial Intelligence*, 267, 1–38. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.artint.2018.07.007> [in English].
7. Rudin, C. (2019). Stop explaining black box models for high stakes decisions and use interpretable models instead. *Nature Machine Intelligence*, 1(5), 206–215. DOI: <https://doi.org/10.1038/s42256-019-0048-x> [in English].
8. Bondarenko, V.I. (2024). Torhivlia liudmy v umovakh viiny v Ukraini yak kryminolohichnyi fenomen [Human trafficking in the context of war in Ukraine as a criminological phenomenon]. *Visnyk Kryminolohichnoi Asotsiatsii Ukrainy – Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 1, 45–57. [in Ukrainian].
9. Cheredko, K.O., Berezhna, O.M. (2024). Problemy protydiv torhivli liudmy v umovakh viiny v Ukraini [Problems of combating human trafficking in the context of war in Ukraine]. *Visnyk Kryminolohichnoi Asotsiatsii Ukrainy – Bulletin of the Criminological Association of Ukraine*, 1, 58–72. [in Ukrainian].
10. Protokol pro poperedzhennia ta prypynennia torhivli liudmy, osoblyvo zhinkamy i ditmy, i pokarannia za neї, shcho dopovniuie Konventsiiu OON proty transnatsionalnoi orhanizovanoi zlochynnosti (Palermyskyi protokol): mizhnarodnyi dokument vid 15.11.2000. *Ratyfikovanyi Zakonom Ukrainy vid 04.02.2004 No 1433-IV*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_791#Text [in Ukrainian].
11. Nebytova, N.Yu. (2024). Aktualni pytannia protydiv torhivli liudmy v umovakh mizhnarodnoho zbroinoho konfliktu v Ukraini [Topical issues of combating human trafficking in the context of international armed conflict in Ukraine]. *Analitychno-porivniialne pravoznavstvo – Analytical and Comparative Jurisprudence*, 2, 120–130. [in Ukrainian].

12. Konventsia Rady Yevropy pro zakhody shchodo protydii torhivli liudmy: mizhnarodnyi dokument, ratyfikovanyi Zakonom Ukrainy vid 21.09.2010 No 2530-VI. (2010). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_858#Text [in Ukrainian].
13. Zakon Ukrainy «Pro protydiu torhivli liudmy» vid 20.09.2011 r. No 3739-VI. (2012). *Vedomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 32, art. 373. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3739-17> [in Ukrainian].
14. Kryminalnyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 05.04.2001 No 2341-III (iz zminamy i dopovnenniamy). (2001). *Vedomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 25–26, art. 131. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> [in Ukrainian].
15. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. (2011). Retrieved from: <https://rm.coe.int/168008482e> [in English].
16. Konventsia OON proty transnatsionalnoi orhanizovanoi zlochynnosti: mizhnarodnyi dokument vid 15.11.2000. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text [in Ukrainian].
17. Sperkach, N.A. (2023). Torhivlia liudmy: suchasnyi stan, dynamika ta napriamy protydii [Human trafficking: current state, dynamics and directions of counteraction]. *Irpinskyi yurydychnyi chasopys – Irpin Law Journal*, 15(3), 30–42. DOI: [https://doi.org/10.33244/2617-4154-2\(11\)-2023-115-124](https://doi.org/10.33244/2617-4154-2(11)-2023-115-124) [in Ukrainian].
18. Romanova, N.F., Husak, N.Ye. (2007). Protydiia torhivli ditmy v Ukraini [Combating child trafficking in Ukraine]. *Ukrainskyi sotsium – Ukrainian Society*, 10, 15–27. [in Ukrainian].
19. Serkevych, I.R., Lisytsyna, Yu.O., Yevkhutych, I.M. (2023). Torhivlia liudmy v umovakh voiennoho stanu v Ukraini: psykholohichni osoblyvosti zhertv [Human trafficking under martial law in Ukraine: psychological characteristics of victims]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of the Lviv State University of Internal Affairs*, 12, 100–115. <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-2-13> [in Ukrainian].
20. Directive 2011/36/EU of the European Parliament and of the Council of 5 April 2011 on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, and replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA (2011). Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/UK/TXT/?uri=CELEX%3A32011L0036> [in English].
21. Khomulenko, O., Kononenko, O.Ya. (2007). Torhivlia liudmy: problemy, prychyny, stan ta metody borotby [Human trafficking: problems, causes, state and methods of combating]. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu – Bulletin of Sumy State University*, 1, 5–22. [in Ukrainian].
22. Derzhavna tsil'ova sotsial'na prohrama protydii torhivli liud'my na period do 2025 roku. (2023). Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/496-2023-%D1%80#Text> [in Ukrainian].
23. Panova, O.O. (2019). Shliakhy optymizatsii kadrovoho zabezpechennia protydii torhivli liud'my [Ways to optimize personnel support for combating human trafficking]. Protydiia kyberzahrozam ta torhivli liud'my – Countering Cyber Threats and Human Trafficking. *Ministry of Internal Affairs of Ukraine*, 289–291. Retrieved from: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/75ba9c27-dadd-4a5a-932b-dd588d96508a/content> [in Ukrainian].
24. Yevropeiska konventsia z prav liudyny. (1950). Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [in Ukrainian].
25. Zahal'nyi rehlement zakhystu danykh (GDPR). (2016). Retrieved from: <https://gdpr-text.com/uk/> [in Ukrainian].
26. Bezpechnyi SHI dlia milioniv ukraintsiv: Ukraina pidypsala Ramkovu konventsiiu pro shtuchnyi intelekt ta prava liudyny. (2025). Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/news/bezpechnyi-shi-dlia-milioniv-ukraintsiv-ukraina-pidypsala-ramkovu-konventsiiu-pro-shtuchnyi-intelekt-ta-prava-liudyny> [in Ukrainian].
27. EU Artificial Intelligence Act. (2025). Retrieved from: <https://artificialintelligenceact.eu/> [in English].
28. UNESCO's Recommendation on the Ethics of Artificial Intelligence: key facts. (2023). Retrieved from: <https://www.gcedclearinghouse.org/resources/unesco%E2%80%99s-recommendation-ethics-artificial-intelligence-key-facts?language=en> [in English].
29. OECD Principles on Artificial Intelligence. (2019). Retrieved from: <https://www.oecd.org/going-digital/ai/principles/> [in English].
30. Zinchenko, D.A., Sydorenko, V.M. (2023). Zahal'nyi rozvytok vykorystannia mizhnarodnoho dosvidu pratsivnykamy politsii u sferi protydii kiberzlochynam i torhivli liud'my [General development of using international experience by police officers in the field of combating cybercrime and human trafficking]. *Protydiia kiberzlochynnosti ta torhivli liud'my – Countering cybercrime and human trafficking*, 44–46. Retrieved from: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/278374b8-3963-45f2-8c43-d2fa6b285cc2/content> [in Ukrainian].

Кравчук Світлана,

старший викладач кафедри теорії права та конституціоналізму
навчально-наукового інституту права, психології та інноваційної освіти
(Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів);

присяжна

(Шевченківський районний суд, м. Львів)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3485-1343>

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ТА МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У ПРОТИДІЇ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ: ОПТИМІЗАЦІЯ ОБМІНУ ДОСВІДОМ ТА ПОСИЛЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ

У статті подано дослідження критичної ролі штучного інтелекту (далі – ШІ) та міжнародного співробітництва в посиленні можливостей Національної поліції України у протидії такому складному транснаціональному злочину, як торгівля людьми. Цей злочин не лише є грубим порушенням національного законодавства, а й посягає на

фундаментальні права та свободи людини, закріплені у міжнародному праві, такі як право на життя, свободу та особисту недоторканність. У роботі, яка послуговується методами аналізу, синтезу, системного підходу, прогнозування та концептуального аналізу, комплексно розглядається, як інтеграція передових ШІ-технологій, зокрема Big Data, аналітики, розпізнавання образів та природної мови, а також прогнозувальної аналітики може трансформувати традиційні підходи до виявлення, розслідування та попередження злочинів, забезпечуючи більш проактивну та цілеспрямовану боротьбу з організованими злочинними угрупованнями. Особлива увага приділяється потенціалу ШІ в оптимізації міжнародного обміну досвідом та розвідувальною інформацією. Аналізуються можливості ШІ у виявленні підозрілих патернів, у прогнозуванні аналітиці, ідентифікації жертв та автоматизації рутинних завдань. Розглядаються перспективи створення уніфікованих міжнародних платформ для обміну даними, які завдяки ШІ зможуть автоматично обробляти та перекладати інформацію, виявляючи приховані транснаціональні зв'язки. Підкреслюється важливість створення спільних аналітичних центрів, де ШІ виступатиме як потужний інтелектуальний помічник, значно прискорюючи складні розслідування та сприяючи швидшому реагуванню на випадки порушень прав людини. У роботі також ідентифіковано ключові виклики на шляху впровадження цих інноваційних підходів, етичні дилеми, питання конфіденційності даних, потреба у відповідній технічній інфраструктурі та кваліфікованих кадрах та інвестиціях для відповідного навчання персоналу. Стаття підкреслює, що системне впровадження ШІ у співпраці з міжнародними партнерами є ключовим для прогресу у боротьбі з торгівлею людьми. Метою наукової розвідки є обґрунтування необхідності та шляхів подальшого вдосконалення механізмів протидії торгівлі людьми через синергію штучного інтелекту.

Ключові слова: штучний інтелект, торгівля людьми, Національна поліція, фундаментальні права людини, людська гідність, міжнародне співробітництво.

Надіслано до редколегії 22.07.2025
Рекомендовано до публікації 02.09.2025
Опубліковано 21.11.2025

УДК 341.24

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-3-15-22>

Янчук Наталія Дмитрівна,

кандидат юридичних наук, доцент,

професор кафедри загальноправових дисциплін

факультету підготовки фахівців для органів досудового розслідування

Національної поліції України

(Одеський державний університет внутрішніх справ, м. Одеса)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0491-0995>

ГЕНЕЗА ТА ЕВОЛЮЦІЯ АГЕНТСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЗІ СПІВРОБІТНИЦТВА У СФЕРІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (ЄВРОПОЛУ)

Наукову публікацію присвячено дослідженню історичних аспектів становлення та розвитку Агентства Європейського Союзу зі співробітництва у сфері правоохоронної діяльності (Європол). Зроблено спробу теоретичного осмислення феномену європейського поліцейського відомства через призму європейської інтеграції. Звернено увагу, що ідея створення платформи для співпраці між органами поліції європейських держав із метою попередження транскордонних загроз та ризиків внутрішньої безпеки в рамках Європейського Союзу з'явилася на порядку денному європейської інтеграції у середині 70-х років ХХ ст., проте лише в Маастрихтській угоді про утворення Європейського Союзу 1992 р. був підтверджений намір заснувати європейську поліцейську службу для поліпшення співробітництва між країнами – членами ЄС у боротьбі з торгівлею наркотичними речовинами, тероризмом та іншими тяжкими формами міжнародної організованої злочинності. Визначено, що успішність реалізації стратегічного курсу Української держави на набуття членства в Європейському Союзі не в останню чергу залежить від налагодження ефективного співробітництва з державами – членами Європейського Союзу та його органами у сфері правопорядку та правосуддя.

Ключові слова: *Європейський Союз, європейський поліцейський офіс, Європол, Агентство Європейського Союзу зі співробітництва у сфері правоохоронної діяльності, європейське поліцейське відомство, європейська інтеграція, правоохоронні органи, Національна поліція України.*

Постановка проблеми. Європейський Союз – унікальне міжнародне інтеграційне об'єднання держав. Інтеграційні процеси в рамках європейської спільноти поступово призвели до прозорості кордонів між державами-членами, вільного переміщення капіталів, можливості безперешкодного та практично безконтрольного переміщення осіб. Проте окрім численних переваг європейська інтеграція привнесла низку проблем. Однією з таких проблем є зростання транснаціональної злочинності. Таким чином, виникла потреба у створенні поліцейської організації, котра б діяла на території Європейського Союзу та співпрацювала з національними поліцейськими службами і відомствами з боротьби з організованою транскордонною злочинністю та обмінювалася оперативною інформацією. Власне, із цією метою і було створено Агентство Європейського Союзу зі співробітництва у сфері правоохоронної діяльності (Європол).

Актуальність вибраної теми дослідження зумовлена низкою причин: по-перше, «Європол відіграє ключову роль у боротьбі з організованою злочинністю, тероризмом, кіберзлочинністю, торгівлею людьми та іншими загрозами, що становлять небезпеку як для ЄС, так і для України. По-друге, співпраця з Європолом є важливим

інструментом посилення правоохоронного потенціалу України в умовах війни, коли злочинні угруповання використовують нестабільність для розширення своєї діяльності» [1, с. 207].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Науково-теоретичне підґрунтя для дослідження процесу зародження та розвитку європейського поліцейського офісу (Європол) становили праці вітчизняних та зарубіжних учених, а також нормативно-правові акти. Різним правовим аспектам функціонування Європолу присвячено праці таких учених, як Р. Бірюков, І. Захарченко, К. Каунерт, С. Кашкін, І. Маринів, А. Монаєнко, В. Муравйов, В. Неволя, С. Перепелкін, М. Сірант, Д. Флейк, Л. Фріс, Е. Хайруллін, Дж. Ховарт, К. Шалупня, І. Яковюк та ін. Проте лише окремі аспекти знайшли своє відображення у роботах згаданих учених, що не може компенсувати відсутність ґрунтовних досліджень, присвячених історичним аспектам зародження та розвитку ідей європейської інтеграції у сфері внутрішніх справ та правосуддя.

Метою статті є з'ясування історичних та правових передумов становлення Європолу і визначення особливостей його розвитку як правоохоронної інституції Європейського Союзу.

© Янчук Н. Д., 2025

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Виклад основного матеріалу. Ідея створення платформи для співпраці між органами поліції європейських держав із метою попередження транскордонних загроз та ризиків внутрішньої безпеки в рамках Європейського Союзу (далі – ЄС) з'явилася на порядку денному європейської інтеграції доволі пізно, а саме в грудні 1975 р., коли на позачерговому засіданні Ради міністрів британський міністр закордонних справ Дж. Каллаган запропонував створити спеціальну робочу групу з метою протидії тероризму в країнах – членах Європейських Співтовариств. Захист безпеки традиційно вважався прерогативою внутрішньої політики держав-членів, а тому вести мову щодо співробітництва в даній сфері, а тим паче про передачу частини свого суверенітету на наднаціональний рівень, стало можливим лише після того, як з'ясувалось, що держави – члени Співтовариств не в змозі вирішувати дані питання ізольовано одна від одної.

Пропозиція Дж. Каллагана була формалізована в Люксембурзі влітку 1976 р. на зустрічі міністрів внутрішніх справ країн – членів Співтовариств. Результатом зустрічі міністрів стало прийняття рішення щодо створення спеціальної групи для вирішення транс'європейських проблем із тероризмом – «ТРЕВІ» (TREVI – Terrorisme, Radicalisme, Extremisme et Violence Internationale), до якої увійшли міністри юстиції та внутрішніх справ. Однак діяльність групи «ТРЕВІ» будувалася на основі необов'язкового та малоєфективного міжурядового співробітництва.

У подальшому держави – члени ЄС дійшли необхідності формалізувати співпрацю у сфері внутрішніх справ та правосуддя, що призвело до того, що в 1991 р. на саміті в Люксембурзі канцлер ФРН Гельмут Коль запропонував створити загальноєвропейську поліцейську структуру, що нагадувала б структуру та організаційний механізм роботи американського ФБР. Ідея втілювалася у життя після підписання 07 лютого 1992 р. Маастрихтського договору (Договору про утворення Європейського Союзу), де був підтверджений намір заснувати європейський поліцейський офіс із метою співробітництва між державами – членами ЄС у такій сфері, як боротьба з торгівлею наркотичними речовинами, тероризмом та іншими тяжкими формами міжнародної організованої злочинності. Маастрихтський договір закріпив дану сферу співпраці як «третю опору» – співпраця у сфері юстиції та внутрішніх справ.

Через рік, у червні 1992 р., у Страсбурзі представниками національних служб кримінальної поліції Бельгії, Великобританії, Італії, Нідерландів, Федеративної Республіки Німеччина та Франції було створено інтернаціональний штаб. Європолу на початковому етапі становлення (до підписання відповідної Конвенції) відводилася роль спеціалізованої координаційної установи з протидії наркоторгівлі (Europol Drugs Unit – EDU), про що було заявлено 02 червня 1993 р. на нараді міністрів внутрішніх справ і юстиції країн – членів ЄС. Саме такий статус він мав 03 січня 1994 р., коли при Штаб-квартирі ЄС у Гаазі було відкрито представництво Європолу як координаційної інстанції з боротьби з наркобізнесом.

Незважаючи на прагнення ЄС посилити співпрацю у сфері внутрішніх справ і правосуддя, ратифікація державами – членами ЄС Маастрихтського договору мало що змінила. Створення в січні 1994 р. спеціальної поліцейської служби «Підрозділ Європолу з незаконного обігу наркотиків» не вирішувало всіх проблем у правоохоронній сфері. Із метою реалізації положень Маастрихтського договору щодо сумісної боротьби

з тероризмом, наркотиками та іншими небезпечними транскордонними злочинами в 1995 р. Європейською Радою було прийняте рішення щодо розроблення та затвердження Конвенції про заснування Європейського поліцейського офісу від 26 липня 1995 р. (далі – Конвенція про Європол) [2], котрою було утворено Відділ Європолу з боротьби з незаконним обігом наркотиків, статус якого Лісабонським договором 2007 р. було змінено на агенцію, що отримала назву «Європейський поліцейський офіс». Конвенція набула чинності 01 жовтня 1998 р. після ратифікації усіма державами – членами ЄС. Утім, ще до формального схвалення Конвенції про Європол у Гаазі був організований поліцейський офіс, котрий став у подальшому Штаб-квартирою Європолу, а в Страсбурзі почав функціонувати підрозділ боротьби з наркотиками, який займався протидією тероризму та нелегальній міграції.

Від моменту підписання Конвенції про Європол та прийняття низки загальноєвропейських законодавчих актів були визначені й основні завдання Європолу, такі як: організація збору інформації, її аналітичне опрацювання за цільовими напрямками, що передбачені Конвенцією про Європол; усебічне інформаційне навчання та обмін інформацією національних відомств; сприяння національній поліції у розшуку в державах-членах; використання автоматизованої інформаційної бази даних; сприяння підготовці, координації та проведенню спеціальних розшукових заходів; проведення оперативних заходів спільними групами.

Основними напрямками діяльності Європолу було визначено підвищення ефективності компетентних органів держав-членів та сприяння співпраці між ними для вирішення низки завдань, як то: розкриття правопорушень у сфері нелегальної імміграції; попередження незаконного обігу наркотиків; протидія тероризму та боротьба з ним; заборона торгівлі людьми; попередження торгівлі радіоактивними та ядерними матеріалами; контроль торгівлі транспортними засобами; попередження незаконних дій із відмивання коштів, підробки грошей; підвищення відсотку розкриття міжнародних злочинів; пошук та аналіз інформації; оперативне опрацювання отриманих даних; надання допомоги в слідчій та розшуковій діяльності; узагальнення, накопичення та ефективне зберігання інформації на електронних та паперових носіях [3, с. 31].

Необхідно мати на увазі, що одним із ключових принципів компетенції Європолу на момент підписання Конвенції про Європол виступав принцип розмежування предметів ведення Європолу та національних органів поліції. Даний принцип полягав у тому, що до компетенції Європейського поліцейського відомства могли бути віднесені лише ті злочинні діяння, котрі відповідають таким критеріям:

- здійснено злочинне діяння у складі організованого злочинного угруповання або ж злочинною організацією;
- учинене або злочинне діяння, яке планується вчинити, що об'єктивно може зачіпати інтереси двох чи більше держав – членів ЄС;
- розслідування, припинення чи попередження злочинного діяння неможливо здійснити зусиллями однієї держави – члена ЄС.

Незважаючи на масштабність проведеної роботи, у правоохоронній сфері ЄС ситуація залишалася далекою від ідеальної. Висвітлюючи питання простору свободи, безпеки та правосуддя ЄС, К. Каунерт звертає увагу на ту обставину, що «в міру того, як поліцейське співтовариство розвивалося відповідно до Конвенції про

Європол, його недоліки ставали помітними в практиці та зумовлювали потребу в змінах. На початку 2000-х років усе більше держав почали віддавати перевагу європейському рівню прийняття рішень. На додачу еволюція ЄС, зокрема через Лісабонський договір, впливала на преференції держав щодо Європолу, який почав розвиватися як спільна інституція» [4, с. 282].

Очікування неминучого розширення ЄС стало рушійною силою реформування «третьої опори». Погоджуючись із думкою Л. Фріса, що якби не майбутні зміни, ЄС та національні держави зберегли би status quo співробітництва у сфері внутрішніх справ та правосуддя, а також приймаючи до уваги той факт, що ЄС належало прийняти держави, чия імміграційна політика та система прикордонного контролю знаходилися у рудиментарному стані, на порядку денному постало питання щодо модернізації «третьої опори» і, як наслідок, Європолу. І такі перетворення легше було провести за участі 15 держав – членів ЄС, аніж після розширення, коли в 2004 р. до складу ЄС було прийнято одразу 10 держав і їх кількість зростає до 25.

Р. Бірюков у цьому контексті додає, що «після семи років роботи Європолу в 2006 р. розпочалася дискусія щодо його майбутнього. До того моменту було ухвалено вже три протоколи про доповнення до Конвенції про Європол, жоден з яких не набрав чинності, оскільки ці правові інструменти виявилися надмірно обтяжливими та негнучкими. Спроби Європейської Ради реформувати Конвенцію про Європол через додаткові протоколи виявилися ускладненими, оскільки потребували змін до існуючої структури міжурядового співробітництва. Слід урахувати, що рішення Ради про Європол було обговорене та ухвалене доволі швидко порівняно із загальним правотворчим процесом у ЄС. У 2006 р. була готова пропозиція, а в 2009 р. було ухвалене рішення, яке набрало чинності 01 січня 2010 р. Цим рішенням Європол перетворювався на виконавчий орган ЄС» [5, с. 194]. Рішення Ради Європейського Союзу від 06 квітня 2009 р. «Про створення Європейського поліцейського відомства (Європол)» [6] суттєво трансформувало європейське поліцейське відомство: по-перше, дане рішення скасувало Конвенцію про заснування Європейського поліцейського офісу від 26 липня 1995 р., що фактично ознаменувало припинення діяльності «старого» Європолу та створення на його основі «нового» органу, котрий інтегрований в організаційний механізм ЄС; по-друге, змінило жорсткий порядок прийняття рішень, запровадивши замість консенсусу процедуру ухвалення рішень двома третинами голосів; по-третє, розширило повноваження Європолу та надало можливість європейському поліцейському відомству самостійно від свого імені вступати у правовідносини з третіми країнами та міжнародними організаціями; по-четверте, визначило нові джерела фінансування Європолу за рахунок загального бюджету ЄС; по-п'яте, запровадило «спрощену процедуру внесення змін до Рішення про створення Європолу, що дало змогу за необхідності оперативно, з урахуванням зміни криміногенної обстановки, вносити корективи, але водночас підвищило роль Європейського Парламенту в контролі за діяльністю Європейського поліцейського офісу. Європарламент отримав право заслуховувати звіти керівництва Європолу, брати участь у затвердженні бюджету та звіту про його виконання, а також отримувати інформацію з різних питань діяльності, зокрема щодо укладення угод між Європолом і третіми країнами [7, с. 355].

Сьогодні діяльність Європолу регламентується Регламентом Європейського Парламенту та Ради ЄС від 11 травня 2016 р. про Агентство Європейського Союзу зі співробітництва у сфері правоохоронної діяльності (Європол) та про заміну та скасування рішень Ради 2009/371/ЖНА, 2009/934/ЖНА, 2009/935/ЖНА, 2009/936/ЖНА та 2009/968/ЖНА [8]. Даний нормативно-правовий акт привніс деякі зміни, котрі стосувалися порядку роботи Європолу та його структури. Проте суть функціонування Європолу залишилася незмінною: він повинен підтримувати і посилювати дії правоохоронних органів держав-членів та їх взаємне співробітництво у запобіганні та боротьбі із серйозними злочинами, що зачіпають інтереси двох або більше держав-членів.

Ще однією зміною, запропонованою Регламентом, є посилення правил, котрі стосувалися процедури створення спеціальних підрозділів для негайного реагування на виникнення серйозних форм організованої злочинності. Інші нововведення стосувалися розширення мандату Європолу з метою протидії зростанню транскордонних злочинів та терористичних загроз, посилення відповідальності європейського поліцейського відомства і підтвердили суворий режим захисту даних Європолу.

Незважаючи на значні кроки, спрямовані на трансформацію діяльності Європолу та посилення його ролі у правоохоронній сфері, залишається відкритим питання співробітництва європейського поліцейського відомства з правоохоронними органами третіх держав, котрі є не членами ЄС.

Україна проголосила євроінтеграцію державною стратегією розвитку. Євроінтеграційний курс Української держави вимагає систематичних зусиль на всіх рівнях, і в правоохоронній сфері зокрема. Тісна взаємодія правоохоронних органів України з Європолом – це не просто сприяння підтриманню міжнародного правопорядку, інтеграції України у європейський безпековий простір, а й важливий крок на шляху до членства в ЄС.

Співробітництво між правоохоронними органами України та Європолом регламентується низкою нормативно-правових актів, серед яких: Меморандум про взаємодію між Україною та Європейським поліцейським офісом щодо встановлення захищеної лінії зв'язку від 11 березня 2015 р. [9]; Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне та стратегічне співробітництво від 14 грудня 2016 р. [10]; Меморандум про взаєморозуміння між Україною та Європейським поліцейським офісом стосовно конфіденційності та забезпечення збереження інформації від 03 березня 2017 р. [11].

Осмислення стану, перспектив та векторів співробітництва правоохоронних органів України та Європолу передбачає визнання даного процесу таким, що потребує удосконалення наявних та запровадження нових форм взаємодії, узгодження спільних дій у боротьбі з небезпечними транскордонними злочинами, що є запорукою посилення як міжнародного, так і внутрішнього правопорядку. Гармонізація законодавства у зазначеній сфері виступає базовою основою для зміцнення подальшої співпраці і свідчить про інтеграцію Української держави у європейський безпековий простір.

Висновки. Таким чином, еволюція становлення та розвитку Європолу від моменту утворення, коли лише почалася втілюватися ідея створення європейського поліцейського відомства, і донині засвідчує, наскільки масштабною є проведена робота в правоохоронній сфе-

рі. Європейському Союзу вдалося сформувати власний інституційний механізм для підтримання європейського правопорядку. Безумовно, масштаб організації не виключає низки проблем та недоліків, що потребує подальшого реагування, налагодження механізму роботи – це було актуально на початковому етапі розвитку Європолу і не втратило своєї актуальності й сьогодні. Багато реформ, спрямованих на вдосконалення роботи європейського поліцейського відомства, було проведено, багато доку-

ментів схвалено та підписано, що свідчить про позитивні тенденції. Проте говорити про завершення даного процесу зарано, адже залишається безліч питань, що потребують свого вирішення. Дане наукове дослідження лише привідчиняє двері в науковий дискурс щодо подальших тенденцій розвитку Європолу та осмислення перспектив і векторів співробітництва правоохоронних органів України та Європолу, що мають стати предметом подальших наукових розвідок.

Список використаних джерел

1. Воронятников О.О. Міжнародно-правові основи співробітництва між правоохоронними органами України та Європолом. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2025. Вип. 87. Ч. 4. С. 206–210.
2. Council Act of 26 July 1995 drawing up the Convention based on Article K.3 of the Treaty on European Union, on the establishment of a European Police Office (Europol Convention). *Official Journal of the European Communities*. 1995. P. 1–32.
3. Defflem Matthieu. Policing World Society: Historical Foundations of International Police Cooperation. Oxford: Oxford University Press, 2002. 158 s.
4. Kaunert C., Leonard S., Occhipinti J.D. Agency Governance in the European Union's Area of Freedom, Security and Justice. *Perspectives on European Politics & Society*. 2013. № 14(3). P. 273–284.
5. Бірюков Р.М. Інституційний розвиток європейського поліцейського відомства (Європолу) після ухвалення конвенції про Європол. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2025. Вип. 87. Ч. 4. С. 193–199.
6. Council Decision of 6 April 2009 establishing the European Police Office (Europol). *Official Journal of the European Communities*. № L 121. 15 May 2009. P/ 37-66.
7. Сирант М.М. Поліцейське співробітництво України і Європейського Союзу: правовий аспект. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2016. № 850. С. 353–360.
8. Regulation 2016/794 EU of the European Parliament and of the Council of 11 May 2016 on the European Union Agency for Law Enforcement Cooperation (Europol) and replacing and repealing Council Decisions 2009/371/JHA, 2009/934/JHA, 2009/935/JHA, 2009/936/JHA and 2009/968/JHA. *Official Journal of the European Union*. OJ L 135, 24.5.2016, p. 53–114. URL: <http://data.europa.eu/eli/reg/2016/794/oj>
9. Меморандум про взаємодію між Україною та Європейським поліцейським офісом щодо встановлення захищеної лінії зв'язку від 11 березня 2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_a12#Text
10. Угода між Україною та Європейським поліцейським офісом про оперативне та стратегічне співробітництво від 14 грудня 2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001-16#Text
11. Меморандум про взаєморозуміння між Україною та Європейським поліцейським офісом стосовно конфіденційності та забезпечення збереження інформації від 03 березня 2017 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_013-17#Text

References

1. Voronyatnikov, O.O. (2025). Mizhnarodno-pravovi osnovy spivrobitnytstva mizh pravoohoronnyvy organamy Ukrainy ta Evropolom. [International legal foundations of cooperation between law enforcement agencies of Ukraine and Europol]. *Naukovyy visnik Uzhhorodskogo nacionalnogo universitetu. Seriya: Pravo*, 87(4), 206–210. [in Ukrainian].
2. Council Act of 26 July 1995 drawing up the Convention based on Article K.3 of the Treaty on European Union, on the establishment of a European Police Office (Europol Convention). *Official Journal of the European Communities*. 1995, 1–32. [in English].
3. Defflem Matthieu (2002). Policing World Society: Historical Foundations of International Police Cooperation. Oxford: Oxford University Press, 158 p. [in English].
4. Kaunert, C., Leonard, S., Occhipinti, J.D. (2013) Agency Governance in the European Union's Area of Freedom, Security and Justice. *Perspectives on European Politics & Society*, 14(3), 273–284. [in English].
5. Biryukov, R.M. (2025). Instytucyjnyj rosvytok evropejskogo policejskogo vidomstva (Evropolu) pislya uhvalennya konvencii pro Evropol. [Institutional development of the European police agency (Europol) after the adoption of the Europol Convention]. *Naukovyy visnik Uzhhorodskogo nacionalnogo universitetu. Seriya: Pravo*, 87(4), 193–199. [in Ukrainian].
6. Council Decision of 6 April 2009 establishing the European Police Office (Europol). *Official Journal of the European Communities*. № L 121. 15 May 2009, 37–66. [in English].
7. Sirant, M.M. (2016). Policejskye spivrobitnectvo Ukrainy I Evropejskogo Souzu – pravovujy aspect. [Police cooperation between Ukraine and the European Union – legal aspect]. *Visnik nacionalnogo universitetu «Lvivska politehnika». Seriya «Jurydychni nauky»*, 850, 353–360. [in Ukrainian].
8. Regulation 2016/794 EU of the European Parliament and of the Council of 11 May 2016 on the European Union Agency for Law Enforcement Cooperation (Europol) and replacing and repealing Council Decisions 2009/371/JHA, 2009/934/JHA, 2009/935/JHA, 2009/936/JHA and 2009/968/JHA. *Official Journal of the European Union*. OJ L 135, 24.5.2016, p. 53–114. Retrieved from: <http://data.europa.eu/eli/reg/2016/794/oj> [in English].
9. Memorandum pro vzaemodiju mizh Ukrainoju ta Evropejskym policejskym ofisom shhodo vstanovlennya zahyshhenoi linii zvyazku [Memorandum of Understanding between Ukraine and the European Police Office on the establishment of a secure communication line dated March 11, 2015]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_a12#Text [in Ukrainian].
10. Uгода mizh Ukrainoju ta Evropejskym policejskym ofisom pro operatyvne ta strategichne spivrobitnectvo [Agreement between Ukraine and the European Police Office on operational and strategic cooperation dated December 14, 2016]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001-16#Text [in Ukrainian].

11. Memorandum pro vzaemorozuminya mizh Ukrainoju ta Evropejyckym policejyckym ofisom stosovno konfidencijnosti ta zabespechennya zberezheniya informacii. [Memorandum of Understanding between Ukraine and the European Police Office on Confidentiality and Security of Information dated March 3, 2017]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_013-17#Text [in Ukrainian].

Yanchuk Natalia,

Candidate of Law, Associate Professor,
Professor of the Department of General Legal Disciplines, Faculty of Training
of Specialists for Pre-Trial Investigation Bodies of the National Police of Ukraine
(Odesa State University of Internal Affairs, Odesa)
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0491-0995>

**GENESIS AND EVOLUTION OF THE EUROPEAN UNION AGENCY
FOR LAW ENFORCEMENT COOPERATION (EUROPOL)**

The scientific publication is dedicated to the study of the historical aspects of the formation and development of the European Union Agency for Law Enforcement Cooperation (Europol). The article attempts to theoretically understand the phenomenon of the European police agency through the prism of European integration. It is noted that the idea of creating a platform for cooperation between police authorities of European states to prevent cross-border threats and internal security risks within the European Union appeared on the agenda of European integration in the mid-1970s, but only in the Maastricht Treaty on the Establishment of the European Union in 1992 that the intention to establish a European police service was confirmed to improve cooperation between EU member states in the fight against drug trafficking, terrorism and other serious forms of international organized crime.

It has been determined that the success of the implementation of the strategic course of the Ukrainian state towards membership in the European Union depends not least on the establishment of effective cooperation with the member states of the European Union and its bodies in the field of law enforcement and justice.

It is emphasized that cooperation between law enforcement agencies of Ukraine and Europol requires improving existing and introducing new forms of interaction, joint fight against dangerous cross-border crimes, which is a guarantee of strengthening both international and domestic law and order.

The conclusion is made that the European Union has managed to form its own institutional mechanism for maintaining European law and order. It is emphasized that only the implementation of successful reforms aimed at improving the work of the European police agency allowed the construction of a law enforcement institution with its own legal personality, endowed with legal and partially institutional autonomy within the framework of the European integration entity.

Key words: European Union, European Police Office, Europol, European Union Agency for Law Enforcement Cooperation, European police agency, European integration, law enforcement agencies, National Police of Ukraine.

Надіслано до редколегії 26.08.2025
Рекомендовано до публікації 10.10.2025
Опубліковано 21.11.2025

ПРАВООХОРОНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

УДК 342.7:342.9:347.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-3-15-23>

Катеринчук Катерина Володимирівна,

доктор юридичних наук, доцент

(Поліський національний університет, м. Житомир)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6700-2831>

ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ СТАТУСУ ОСОБИ, ЗНИКЛОЇ БЕЗВІСТИ ЗА ОСОБЛИВИХ ОБСТАВИН, У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

У статті визначено основні аспекти та ключові положення законодавчої політики щодо встановлення статусу зниклих безвісти за особливих обставин, що спрямована на впровадження чітких правових механізмів для врегулювання даної проблеми, основна мета якої – гарантування захисту прав зниклих безвісти за особливих обставин, а також їхніх близьких родичів та членів сім'ї. Ключові завдання такої політики включають розроблення процедур для офіційного визнання статусу зниклого безвісти за особливих обставин, забезпечення доступу до необхідної правової підтримки та надання допомоги у питаннях соціального забезпечення.

Ключові слова: *військовослужбовці, статус, правовий статус, особа, безвісно відсутня, зниклий безвісти, зниклий безвісти за особливих обставин, близькі родичі та члени сім'ї, Єдиний реєстр осіб, які зникли безвісти за особливих обставин, база даних інформаційної системи з питань поведіння з військовополоненими.*

Постановка проблеми. Конституція України проголошує найвищою соціальною цінністю людину, її життя і здоров'я (ст. 3) та обов'язок держави забезпечувати їх охорону (ст. 49) всіма правовими засобами [1, с. 9]. Одним із проблемних питань, яке нині турбує близьких родичів та членів сім'ї осіб зниклих безвісти за особливих обставин, а також науковців [2–5], котрі досліджують дану тематику, – це набуття правового статусу військовослужбовцем «зниклий безвісти за особливих обставин», строки його набуття та підстави. Набуття даного правового статусу пов'язане з роботою (порядком ведення, порядком наповнення, порядком доступу до інформації та ін.) Єдиного реєстру осіб, які зникли безвісти за особливих обставин. Він створений із метою централізації та систематизації даних про цих осіб; сприяє ефективному проведенню пошукових заходів, установленню правового статусу зниклих безвісти за особливих обставин та їхніх близьких родичів і членів сім'ї, а також захисту їхніх прав.

Також недостатньо зрозумілими є завдання, мета та функції «бази даних інформаційної системи з питань поведінки з військовополоненими» Координаційного штабу з питань поведінки з військовополоненими.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання правового статусу осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, усе частіше стає об'єктом ґрунтовного дослідження та всебічного аналізу. Значущість даних питань зумовлюється складністю ситуацій, у яких відбуваються такі випадки, а також множинністю взаємопов'язаних аспектів, що потребують комплексного вирішення. У науковій літературі було висвітлено ключові аспекти, пов'язані з визначенням правового статусу осіб, які зникли безвісти в умовах збройних конфліктів, а також особливостями їх розшуку. До таких робіт належать дослідження Л. Приполової, В. Колпакова, І. Голубенко, С. Островського, В. Зими та А. Даніель та ін.

Водночас питання, що підняті у межах даної статті, залишаються вкрай актуальними й потребують подальшого теоретичного опрацювання. Особливо це стосується правового статусу осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, моменту та підстав його набуття, тому дана тематика потребує належного регулювання в контексті сучасних викликів.

Метою статті є дослідження проблем, пов'язаних з установленням статусу особи, зниклої безвісти за особливих обставин, у законодавстві України.

Виклад основного матеріалу. Одне з питань, яке сьогодні важко встановити, – це момент та підстави набуття правового статусу «зниклий безвісти» та «зниклий безвісти за особливих обставин». Уважаємо, що дані положення юридично недоопрацьовані, адже визначення, що надані в Законі України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» (далі – Закон), який визначає його основні правові ознаки та забезпечує правове регулювання суспільних відносин, пов'язаних із набуттям даного статусу, з обліком, розшуком та соціальним захистом таких осіб і членів їхніх сімей, не в повному обсязі розкриває їх зміст та нечітко встановлює межі цих понять. Дослідження даної проблеми у законодавчому полі, аналіз наукових публікацій, ситуацій, що виникають на практиці, доводять, що мають місце ще багато питань, які потребують додаткового аналізу та доопрацювання.

Цивільний кодекс України у ст. 43 надає визначення «особа, безвісно відсутня» – фізична особа може бути визнана судом безвісно відсутньою, якщо протягом одного року в місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування [6]. Зміст поняття «особа, безвісно відсутня» Цивільного кодексу України відрізняється від змісту вищенаведеного поняття «особа, зникла безвісти» в Законі не лише назвою, а й процедурою визнання особи як такої. Така ситуація може призвести до підміни понять, чим у черговий раз підтверджується актуальність подальшого науково-теоретичного дослідження проблеми з перспективою вдосконалення відповідного нормативно-правового регулювання [7].

Наукова спільнота надає таке визначення «особа, зникла безвісти»: «це особи, чії сім'ї не мають відомостей про них після їх зникнення під час збройного конфлікту або ситуації насильства всередині країни» (дане визначення запропоновано Л.І. Фесечко ще до прийняття Закону, тому має відмінні особливості) [8]. «Особа, зникла безвісти, – особи, які зникли під час ведення воєнних дій і місцезнаходження яких невідоме» [9]. Закон [10] надає таке визначення: «Особа, зникла безвісти, – фізична особа, стосовно якої немає відомостей про її місцеперебування на момент подання заявником заяви про її розшук» (п. 9 ч. 1 ст. 1). Отже, чинне законодавство не має єдиного визначення та потребує узгодження на нормативному та процесуальному рівнях.

Наступне юридичне поняття-статус – «особа, зникла безвісти за особливих обставин» також має свої особливості та нечітко встановлені ознаки, а саме момент набуття.

На думку українського науковця В. Колпакова, «процес набуття особою статусу «зниклої безвісти за особливих обставин» складається з двох стадій. На першій стадії особа набуває статусу такої, що вважається зниклою безвісти за особливих обставин. Юридичний факт виникнення цього статусу корелюється з моментом подання заявником заяви про факт зникнення особи. Тривалість стадії обмежена юридичним фактом внесення про відповідну особу даних до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин.

На другій стадії статус особи, що вважається зниклою безвісти за особливих обставин, трансформується у правовий статус особи, що зникла безвісти за особли-

вих обставин. Юридичний факт виникнення цього статусу (основного експліцитного), корелюється з фактом внесення відповідних даних до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин [11]. Тим самим науковець наголошує на відмежуванні понять «статус» та «правовий статус», що є цілком закономірним. Однак Закон у ч. 1 ст. 4 чітко визначає, що «особа набуває статусу такої, що зникла безвісти за особливих обставин, із моменту внесення про неї відомостей, що містяться у заяві про факт зникнення, до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, у порядку, передбаченому цим Законом, та вважається такою, що зникла безвісти за особливих обставин, з моменту подання заявником заяви про факт зникнення особи». Щодо законодавчого регулювання даного питання, то у Законі терміни «статус» та «правовий статус» ототожнюються та використовуються як синоніми, наприклад ч. ч. 1, 3 ст. 4 та ст. 18. А втім, незрозумілим залишається момент набуття статусу «особа, що зникла безвісти за особливих обставин».

Закон визначає такі правові статуси: «особа, зникла безвісти», «особа, зникла безвісти за особливих обставин». Відповідно, особа, зникла безвісти, – фізична особа, стосовно якої немає відомостей про її місцеперебування на момент подання заявником заяви про її розшук (п. 9 ч. 1 ст. 1); особа, зникла безвісти за особливих обставин, – особа, зникла безвісти у зв'язку зі збройним конфліктом, воєнними діями, тимчасовою окупацією частини території України, надзвичайними ситуаціями природного чи техногенного характеру (п. 10 ч. 1 ст. 1).

Однак на практиці бувають випадки, коли людина може перебувати «поза статусом», що визначені у Законі. На прикладі 150-ї Окремої механізованої бригади (далі – ОМБр) військової частини А4935 військовослужбовець 05.08.2024 виходить на бойове завдання та «внаслідок обстрілу із солдатом ... зник зв'язок та візуальний контакт» [12]. Сповідання про зникнення безвісти даного солдата надходить на ТЦК та СП 17.08.2024, а близькі родичі, члени сім'ї чи контактна особа (військовослужбовець може зазначити будь-яку особу як координатора) на руки отримують сповіщення 19.08.2024 із роз'ясненням звернутися у ТЦК та СП для отримання пояснень щодо подальшого алгоритму дій (у кращому разі) та подачі документів для отримання можливого грошового забезпечення та ін. Відповідно, звертаються до територіального органу Національної поліції для подачі заяви про розшук особи і вже на наступний день (21.08.2024), із моменту внесення в Єдиний реєстр досудових розслідувань (далі – ЄРДР), розпочинається досудове розслідування. І лише із цього моменту особа отримує статус «зниклий безвісти». Для набуття статусу особи, зниклої безвісти за особливих обставин, близькі родичі та члени сім'ї мають отримати витяг з Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин¹, який надають представники Департаменту інформатизації МВС України. Для цього потрібно подати до Управління з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин (Секретаріату Уповноваженого з питань осіб, зниклих безвісти за особливих обставин), запит та копії документів, що засвідчують особу запитувача та ступінь споріднення зі зниклою особою. Відповідно до п. 4 розділу III «Порядок доступу до інформації Реєстру» Положення про Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за

1 Структура, порядок ведення, порядок наповнення, порядок доступу до інформації, основні завдання, мета та функції Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, який є функціональною підсистемою єдиної інформаційної системи Міністерства внутрішніх справ України, визначено Положенням про Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, затвердженим наказом МВС від 29.08.2022 № 535. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0998-22#Text>

особливих обставин [13], надання витягів здійснюється протягом строку, що не перевищує десяти робочих днів. У разі необхідності проведення додаткової перевірки інформації під час підготовки витягу строк розгляду відповідних запитів може бути подовжений до тридцяти календарних днів.

Виникають питання: по-перше, у якому статусі перебуває особа, за даним прикладом військовослужбовця 150-ї ОМБр військової частини А4935 це 15 днів, до моменту подання заявником заяви про її розшук до територіального органу Національної поліції; по-друге, якщо належним чином не поінформували щодо алгоритму дій у разі зникнення особи безвісти, тоді отримання статусу «зниклий безвісти за особливих обставин» значно відтермінується або навіть не набувається.

Ще одним із проблемних питань є перелік осіб, які вправі подавати заяву на розшук особи, зниклої безвісти за особливих обставин. Як зазначалося нами вище, отримати сповіщення про зникнення можуть близькі родичі, члени сім'ї чи контактна особа, яку вказав військовослужбовець. У Інструкції з організації обліку особового складу в системі Міністерства оборони України (далі – Інструкція) [14] визначено порядок та коло осіб, яким надсилається сповіщення «... надсилається до відповідного ТЦК та СП за місцем проживання (перебування) сім'ї (близьких родичів) військовослужбовця (якщо місце проживання (перебування) сім'ї (близьких родичів) невідоме або він не мав сім'ї (близьких родичів), – до ТЦК та СП за місцем призову (прийняття) на військову службу чи останнього місця проживання військовослужбовця) протягом доби після отримання достовірної інформації про його смерть (загибель), захоплення в полон або заручником, а також інтернування у нейтральній державі або зникнення безвісти». Закон визначає, що «близькі родичі та члени сім'ї особи, зниклої безвісти за особливих обставин, – чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка перебуває під опікою або піклуванням, а також особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки, у тому числі особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі» (абз. 1 ч. 1 ст. 1).

Отже, можливі такі варіанти, коли зниклий безвісти військовослужбовець не має близьких родичів та членів сім'ї або наявні лише знайомі та друзі, які певний час проживали разом, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки і зазначені військовослужбовцем контактною особою. Зазначені особи з моменту отримання сповіщення про зникнення безвісти особи можуть звернутися до територіального органу Національної поліції для подачі заяви про розшук особи та отримати витяг з ЄРДР. Однак подавати відомості до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, та отримання витягу такі особи не мають права. Відповідно до ст. 18 Закону, «заява про розшук особи, зниклої безвісти за особливих обставин, може бути подана *родичом* такої особи, представником військового формування, органом державної влади, органом місцевого самоврядування, громадським об'єднанням або будь-якою іншою особою, якій стало відомо про зникнення».

Частини 2 та 3 ст. 18 Закону також визначають певну процедуру внесення даних до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, а саме: «У разі отримання інформації про зникнення особи за особливих

обставин або заяви про розшук такої особи Національна поліція України зобов'язана інформувати Уповноваженого протягом трьох днів із моменту отримання такої інформації або заяви. Відомості, зазначені у заяві про розшук особи, зниклої безвісти за особливих обставин, підлягають внесенню до Реєстру в порядку, передбаченому цим Законом, протягом 24 годин після отримання Уповноваженим від Національної поліції України інформації про зникнення особи за особливих обставин або інформації про отримання заяви про розшук такої особи». Однак на практиці така «процедура» є недієвою, бо за узагальненими даними по 150-й ОМБр військової частини А4935 строки визнання особи зниклою безвісти за особливих обставин варіюються від 5 до 68 календарних днів (строк обраховувався з моменту внесення даних до ЄРДР до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин). Адже саме з моменту набуття статусу зниклого безвісти за особливих обставин та отримання витягу з Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, члени сім'ї можуть отримувати пільги по оплаті житла та комунальних послуг близькими родичами та членами сім'ї осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, та інші фінансові питання, що визначені чинним законодавством.

Тому пропонуємо із внесенням даних територіальним органом Національної поліції України інформації до ЄРДР автоматично вносити відповідні дані і до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, що значно спростить відповідну процедуру для близьких та рідних. Окрім того, визначити в Законі набуття правового статусу «зниклий безвісти за особливих обставин» із моменту фактичного зникнення, тим самим не буде втрачатися час (строк) на отримання пільг та ін.

Також є ще одна «база даних інформаційної системи з питань поведінки з військовополоненими» Координаційного штабу з питань поведінки з військовополоненими, що врегульовано Положенням про інформаційну систему з питань поведінки з військовополоненими [15] (деякі проблемні моменти під час реєстрації в електронному кабінеті користувача інформаційної системи вже висвітлювалися у попередніх публікаціях).

Механізм функціонування та використання даної інформаційної системи такий, є певні категорії осіб, які дотичні до нього:

1. Власник і розпорядник – держава в особі Головного управління розвідки Міноборони.

2. Адміністратор – Головне управління розвідки Міноборони.

3. Користувачі – спеціальні користувачі та заявники.

Основна робота з реєстром здійснюється саме заявниками – це близькі родичі та члени сім'ї осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. «Заявником вносяться дані про оборонців України, які перебувають у полоні держави-агресора, цивільних осіб, позбавлених особою своєї свободи внаслідок збройної агресії, та осіб, зниклих безвісти у зв'язку зі збройним конфліктом, воєнними діями, тимчасовою окупацією частини території України» (п. 11 Положення) в Особистий кабінет (далі – ОК). Під «даними» слід розуміти інформацію про: особу із зазначенням прізвища, імені, по батькові (за наявності), дати народження, реєстраційного номера облікової картки платника податків або серії та номера паспорта громадянина України (для фізичних осіб, які через свої релігійні переконання відмовилися від прийняття реєстраційного номера облікової картки платника податків, повідомили про це відповідному контролюючому органу і мають про це відмітку в паспорті громадянина

України), унікального номера запису в Єдиному державному демографічному реєстрі (за наявності), реквізитів паспорта громадянина України, реквізитів свідоцтва про народження або тимчасового посвідчення громадянина України (для іноземців та осіб без громадянства – паспортного документа іноземця або документа, що посвідчує особу без громадянства, посвідки на постійне/тимчасове проживання, посвідчення біженця або іншого документа, що підтверджує законність перебування іноземця чи особи без громадянства на території України), військового (спеціального) звання, номера військової частини, посади, особливих прикмет та іншої інформації про особу (у тому числі й особисте фото). Ці дані, відповідно до Положення, можуть вноситися і спеціальними користувачами, однак виникає питання: як спеціальні користувачі можуть мати доступ до деяких документів?

На спеціальних користувачів покладається такий функціонал:

- забезпечують здійснення контролю за доступом до інформаційної системи від імені державного органу;
- забезпечують достовірність, своєчасність надання та повноту даних, що вносяться спеціальними користувачами, які діють від імені державного органу;

- звертаються до власника інформаційної системи з пропозиціями (зауваженнями) щодо роботи інформаційної системи (за наявності). Окрім того, «отримують доступ до бази даних та мають право вносити інформацію про оборонців України, які перебувають у полоні держави-агресора, цивільних осіб, позбавлених особистої свободи внаслідок збройної агресії, та осіб, зниклих безвісти у зв'язку зі збройним конфліктом, воєнними діями, тимчасовою окупацією частини території України». Витяг, згенерований із даного Реєстру, не визначає правового статусу безвісти зниклого за особливих обставин, отримання соціальних та правових гарантій, це як «особлива форма» відповіді на звернення, яка вміщує інформацію, що була попередньо внесена заявником. Тому логічні питання, які виникають у близьких родичів та членів сім'ї зниклих безвісти за особливих обставин, у доцільності існування даної платформи та як це допомагає знайти рідного.

У Звіті про роботу Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими (2024 р.) [16] узагальнено дані (станом на 31.12.2024) інформаційної системи за показниками:

1. Кількість зареєстрованих ОК – 48 927.
2. Кількість поданих відомостей заявників через ОК – 54 807.
3. Кількість поданих відомостей заявників через консультантів – 62 602.
4. Кількість поданих відомостей аналітиками – 32 891.

Список використаних джерел

1. Катеринчук К.В. Злочини проти здоров'я особи: проблеми кримінально-правової теорії та практики : монографія. ФОП Маслаков, 2018. 408 с.
2. Катеринчук К.В. Права близьких родичів та членів сім'ї осіб, зниклих безвісти за особливих обставин: проблемні питання та перспективи вирішення. *Слово національної школи суддів*. 2024. № 4(49). С. 6–15. DOI 10.37566/2707-6849-2024-4(49)-1.
3. Катеринчук К.В. Проблеми реалізації прав близьких родичів та членів сім'ї осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. *Українська поліцейстика: теорія, законодавство, практика*. 2025. № 1(13). С. 112–115. DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-2-14-22>
4. Катеринчук К.В. Правові аспекти вирішення проблемних питань захисту прав близьких родичів та членів сім'ї осіб, зниклих безвісти за особливих обставин. *Слово національної школи суддів*. 2025. № 1(50). С. 110–120. DOI 10.37566/2707-6849-2025-1(50)-9.
5. Катеринчук К.В. Проблемні питання в діяльності Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими щодо зниклих безвісти за особливих обставин. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти* : матеріали ІХ Міжнародної науково-практичної конференції, 21 березня 2025 р. Ч. 1. С. 59–61.

5. Кількість онлайн-запитів – 16 116.

6. Кількість внутрішніх користувачів – 161.

Тому виникає логічне питання: яким чином у заявника виникає можливість подати відомості про безвісти зниклого за особливих обставин без реєстрації ОК, адже показник 2 значно відрізняється від 1 (на 5 880)? Ще один показник під номером 3, результат якого, по-перше, не пов'язаний із показниками 1 та 2; по-друге, яким чином консультант може вносити відповідні дані, у тому числі і документи, до ОК, чи має він повноваження це робити та до якого спеціального користувача відноситься консультант. Окрім того, якщо підсумувати дані всіх трьох показників (166 336), то можна вважати, що це загальна кількість оборонців України, які перебувають у полоні держави-агресора, цивільних осіб, позбавлених особистої свободи внаслідок збройної агресії, та осіб, зниклих безвісти у зв'язку зі збройним конфліктом, воєнними діями, тимчасовою окупацією частини території України.

Наведемо, ще одні сумнівні статистичні дані зі Звіту, а саме:

1. «внутрішні користувачі» (п. 5): про них немає згадки в Положенні;
2. «кількість поданих відомостей заявників через консультантів» (п. 3): даний показник – це узагальнені дані онлайн-консультацій чи поданих заявок через ОК?
3. «кількість поданих відомостей аналітиками» (п. 4): які саме відомості збиралися аналітиками та куди подавалися та з якою метою?

На офіційний запит до Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими, щодо отримання роз'яснень по Звіту, ми не отримали відповіді.

Висновки. Ураховуючи зазначене вище, правовий статус особи, що зникла безвісти за особливих обставин, виникає за наявності сукупних підстав, а саме: 1) певний факт (подія, дія); 2) наслідок – відсутність відомостей про місце перебування особи (зникли зв'язок та візуальний контакт та ін.); 3) подання заявником заяви про її розшук у відповідні розшукові органи (територіальний відділ Національної поліції України); 4) внесення відомостей про факт зникнення до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин.

Отже, особа вважається зниклою безвісти за особливих обставин із моменту (дати), що зазначений у сповіщенні. Правовий статус «зниклий безвісти за особливих обставин» виникає з моменту внесення відомостей про факт зникнення до Єдиного реєстру осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, а не з моменту фактичного зникнення особи. Уважаємо це суттєвою проблемою, яка тягне за собою низку правових наслідків, у зв'язку з чим необхідно негайно врегулювати та усунути окреслені в статті недоліки.

6. Цивільний кодекс України : Закон України. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №№ 40–44. Ст. 356.
7. Приполова Л. Правовий статус осіб, зниклих безвісти у зв'язку зі збройним конфліктом та за особливих обставин. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 3. С. 198–202. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/3/34.pdf>
8. Фесечко Л.І. Пошук осіб, зниклих безвісти внаслідок збройного конфлікту. *Актуальні проблеми політики*. 2009. Вип. 37. С. 401–410. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/325>
9. Інструкція про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України : Наказ Міністерства оборони України від 23.03.2017. № 164. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17?find=1&text=%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%81%D1%82#w1_1 (дата звернення: 05.07.2025).
10. Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин : Закон України. *Відомості Верховної Ради*. 2018. № 38. Ст. 280. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19?find=1&text=%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82#n35> (дата звернення: 05.07.2025).
11. Колпаков В.К. Зниклі безвісти за особливих обставин: поняття і розшук. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2023. Вип. 1(48). С. 59–66. URL: http://pjuv.nuoua.od.ua/v1_2023/13.pdf
12. Акт службового розслідування, призначене наказом командира військової частини А4935 від 13.08.2024 № 857-АД «Про призначення службового розслідування з'ясування причин та обставин зникнення безвісти солдата Катеринчука Василя Володимировича».
13. Положення про Єдиний реєстр осіб, зниклих безвісти за особливих обставин, затверджений Наказом МВС від 29.08.2022 № 535. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0998-22#Text> (дата звернення: 05.07.2025).
14. Інструкція з організації обліку особового складу в системі Міністерства оборони України, затверджена Наказом Міністерства оборони України від 15.09.2022 № 280. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1407-22?find=1&text=%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%89%D0%B5%D0%BD#w1_37 (дата звернення: 05.07.2025).
15. Положення про інформаційну систему з питань поводження з військовополоненими : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.02.2024 № 208. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/208-2024-%D0%BF#Text> (дата звернення: 05.07.2025).
16. Офіційний сайт Координаційного штабу з питань поводження з військовополоненими. URL: <https://koordshtab.gov.ua/other-reports> (дата звернення: 28.08.2025).

References

1. Katerynychuk, K.V. (2018). Zlochynty proty zdorovia osoby: problemy kryminalno-pravovoi teorii ta praktyky [Crimes against personal health: problems of criminal law theory and practice]. FOP Maslakov, 408. [in Ukrainian].
2. Katerynychuk, K. (2024). Prava blyzkykh rodychiv ta chleniv simi osib, znyklykh bezvisty za osoblyvykh obstavyn: problemni pytannia ta perspektyvy vyrishennia. [Rights of close relatives and family members of persons missing under special circumstances: problematic issues and prospects for solutions]. *Slovo natsionalnoi shkoly suddiv*, 4 (49), 6–15. DOI 10.37566/2707-6849-2024-4(49)-1. [in Ukrainian].
3. Katerynychuk K.V. (2025). Problemy realizatsii prav blyzkykh rodychiv ta chleniv simi osib, znyklykh bezvisty za osoblyvykh obstavyn. [Problems of exercising the rights of close relatives and family members of persons missing under special circumstances]. *Ukrainska politseystyka: teoriia, zakonodavstvo, praktyka*, 1(13), 112–115. DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-2-14-22> [in Ukrainian].
4. Katerynychuk, K.V. (2025). Pravovi aspekty vyrishennia problemnykh pytan zakhystu prav blyzkykh rodychiv ta chleniv simi osib, znyklykh bezvisty za osoblyvykh obstavyn. [Legal aspects of resolving problematic issues of protecting the rights of close relatives and family members of persons missing under special circumstances]. *Slovo natsionalnoi shkoly suddiv*, 1 (50), 110–120. DOI 10.37566/2707-6849-2025-1(50)-9. [in Ukrainian].
5. Katerynychuk, K.V. (2025). Problemni pytannia v diialnosti Koordynatsiinoho shtabu z pytan povodzhennia z viiskovo-polonenymy, shchodo znyklykh bezvisty za osoblyvykh obstavyn. [Problematic issues in the activities of the Coordination Headquarters for the Treatment of Prisoners of War, regarding missing persons under special circumstances]. *Mizhnarodna ta natsionalna bezpeka: teoretychni i prykladni aspekty: materialy IX Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*. (21 bereznia 2025 r.). 1, 59–61. [in Ukrainian].
6. Tsyvilnyi kodeks Ukrainy. [Civil Code of Ukraine]. Zakon Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2003. №№ 40–44. St. 356 [in Ukrainian].
7. Prypolova, L. (2020). Pravovy status osib, znyklykh bezvisty u zviazku zi zbroinym konfliktom ta za osoblyvykh obstavyn. [Legal status of persons missing in connection with armed conflict and under special circumstances]. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, 3, 198–202. Retrieved from: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/3/34.pdf>
8. Fesechko, L.I. (2009). Poshuk osib, znyklykh bezvisty vnaslidok zbroinoho konfliktu. [Search for persons missing as a result of armed conflict]. *Aktualni problemy polityky*, 37, 401–410. Retrieved from: <http://dspace.onua.edu.ua/handle/11300/325> [in Ukrainian].
9. Instrukttsiia pro poriadok vykonannia norm mizhnarodnogo humanitarnogo prava u Zbroinykh Sylakh Ukrainy. [Instruction on the procedure for implementing the norms of international humanitarian law in the Armed Forces of Ukraine]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17?find=1&text=%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%B2%D1%96%D1%81%D1%82#w1_1 (data zvernennia: 05.07.2025). [in Ukrainian].
10. Pro pravovy status osib, znyklykh bezvisty za osoblyvykh obstavyn. [On the legal status of persons missing under special circumstances]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2505-19?find=1&text=%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82#n35> (data zvernennia: 05.07.2025). [in Ukrainian].
11. Kolpakov, V.K. (2023). Znykli bezvisty za osoblyvykh obstavyn: poniattia i rozshuk. [Missing persons under special circumstances: concept and search]. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*, 1(48), 59–66. Retrieved from: http://pjuv.nuoua.od.ua/v1_2023/13.pdf [in Ukrainian].
12. Akt sluzhbovoho rozsliduvannia, pryznachene nakazom komandyra viiskovoi chastyny A4935 [Act of official investigation, appointed by order of the commander of the military unit A4935]. [in Ukrainian].

13. Polozhennia pro Yedynyi reiestr osib, znyklykh bezvisty za osoblyvykh obstavyn. [Regulations on the Unified Register of Persons Missing in Special Circumstances]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0998-22#Text> (data zvernennia: 05.07.2025). [in Ukrainian].

14. Instruktsiia z orhanizatsii obliku osobovoho skladu v systemi Ministerstva oborony Ukrainy. [Instructions on the organization of personnel accounting in the system of the Ministry of Defense of Ukraine]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1407-22?find=1&text=%D1%81%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D1%89%D0%B5%D0%BD#w1_37 (data zvernennia: 05.07.2025). [in Ukrainian].

15. Polozhennia pro informatsiinu systemu z pytan povodzhennia z viiskovopolonenymy. [Regulations on the information system on the treatment of prisoners of war]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/208-2024-%D0%BF#Text> (data zvernennia: 05.07.2025). [in Ukrainian].

16. Ofitsiinyi sait Koordynatsiinoho shtabu z pytan povodzhennia z viiskovopolonenymy. [Official website of the Coordination Headquarters for the Treatment of Prisoners of War]. Retrieved from: <https://koordshtab.gov.ua/other-reports> (data zvernennia: 05.07.2025). [in Ukrainian].

Katerynchuk Kateryna,

Doctor of Law, Associate Professor

(Polyssia National University, Zhytomyr)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6700-2831>

PROBLEMS OF ESTABLISHING THE STATUS OF A PERSON WHO HAS DISAPPEARED UNDER SPECIAL CIRCUMSTANCES IN UKRAINIAN LEGISLATION

The article outlines the main aspects and key provisions of legislative policy regarding the determination of the status of persons missing under special circumstances, which is aimed at introducing clear legal mechanisms for resolving this issue. Its primary goal is to guarantee the protection of the rights of persons missing under special circumstances, as well as their close relatives and family members. The key tasks of such a policy include the development of procedures for the official recognition of the status of a person missing under special circumstances, ensuring access to necessary legal support, and providing support in matters of social security.

Accordingly, the legal status of a «person missing under special circumstances» arises upon the existence of a set of cumulative conditions, including: 1) a certain fact (event, action); 2) a consequence – the absence of information about the person's whereabouts (loss of communication and visual contact, etc.); 3) the submission by the applicant of a request for search to the relevant search authorities (territorial department of the National Police of Ukraine); 4) the entry of information about the disappearance into the Unified Register of Persons Missing under Special Circumstances.

Thus, a person is considered missing under special circumstances from the moment (date) indicated in the Notification. The legal status of «missing person under special circumstances» arises from the moment the information about the disappearance is entered into the Unified Register of Persons Missing under Special Circumstances, and not from the moment of the actual disappearance of the person.

Key words: *military personnel, status, legal status, missing person, person missing under special circumstances, close relatives and family members, Unified Register of Persons Missing under Special Circumstances, information system database on the treatment of prisoners of war.*

Надіслано до редколегії 25.07.2025

Рекомендовано до публікації 23.09.2025

Опубліковано 21.11.2025

УДК 349.3(477)
DOI <https://doi.org/10.32782/2709-9261-2025-3-15-24>

Князькова Любов Михайлівна,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права

(Маріупольський державний університет, м. Київ)

доцент кафедри мовних та гуманітарних дисциплін

(Товариство з обмеженою відповідальністю

«Технічний Університет «Метінвест Політехніка», м. Запоріжжя)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6681-980X>

ЩОДО ДЕЯКИХ ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСІБ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Статтю присвячено дослідженню проблем захисту соціальних прав осіб, які постраждали від військової агресії росії проти України. Проаналізовано нормативні акти та практику застосування законодавства щодо зазначеної категорії осіб. Акцентовано увагу на тому, що законодавством не визначено категорії громадян, які визнаються постраждалими від військової агресії росії проти України. Зроблено висновок про необхідність законодавчого закріплення цих категорій із метою недискримінації та уніфікації соціального забезпечення та надання соціальних послуг. Наголошено, що особи, які постраждали від російської агресії, мають такий самий конституційний статус, як і інші громадяни, а закони та підзаконні акти можуть прийматися для розширення гарантій дотримання прав таких осіб, а не звуження змісту чи обсягу їхніх прав. Визначено відмінності щодо соціального захисту осіб, переміщених із територій, окупованих до 24 лютого 2022 р. Запропоновано заходи щодо уніфікованого підходу до соціального захисту осіб, які постраждали від агресії росії проти України, із метою виключення дискримінації цієї категорії осіб. Проаналізовано законопроекти, зареєстровані у Верховній Раді України, та зроблено пропозиції щодо вдосконалення законодавства про соціальний захист. Із метою недопущення дискримінації осіб, що знаходяться на окупованій території України, пропонується вдосконалити механізм виплати їм пенсій за минулий час. Запропоновано встановити можливість визнавати та підтверджувати в адміністративному порядку акти цивільного стану, що мали місце на тимчасово окупованій території. Зазначено на необхідності створення в Україні сучасної системи соціального захисту, орієнтованої на забезпечення громадян соціальними правами й гарантіями, підтримку уразливих груп населення, зокрема осіб, які постраждали у зв'язку з військовою агресією росії проти України.

Ключові слова: особи, які постраждали від військової агресії росії проти України, соціальні права, тимчасово переміщені особи, соціальний захист, окупована територія.

Постановка проблеми. Питання захисту соціальних прав осіб, які постраждали від військової агресії росії проти України та були змушені переміщуватися в межах України або шукати притулку в інших країнах, досліджується вченими України починаючи з 2014 р. Із початком повномасштабного вторгнення росії на територію України ця тематика набуває подальшої актуальності, адже кількість осіб, постраждалих у зв'язку з військовими діями, значно збільшилася. Згідно з даними, станом на літо 2025 р., близько 6,9 млн українців виїхали за кордон із початку повномасштабного вторгнення. Більшість із них (6,358 млн) перебуває у європейських країнах. Загалом близько 3 млн українців, які виїхали за кордон, станом на початок 2025 р. не повернулися додому [1]. Що стосується внутрішньо переміщених осіб, то починаючи з 2014 р. в Україні зафіксовано три хвили внутрішнього переміщення населення, що абсолютно відрізнялися умовами, мотивацією та активністю вимушеного переміщення громадян у межах країни: перша – 2014 р. – початок 2022 р.; друга – лютий 2022 р. –

серпень 2022 р.; третя – з вересня 2022 р. – дотепер. За цей період максимальна кількість ВПО в Україні була зафіксована у квітні 2022 р. – 7 707 тис осіб. Станом на квітень 2025 р. ця кількість знизилася майже вдвічі та становила 3 757 тис осіб [2, с. 119]. Тож питання захисту прав осіб, що постраждали від російської агресії, у тому числі й соціальних, набуває актуальності як із погляду законодавчого закріплення, так і реалізації. Створення законодавчої основи, виявлені значні прогалини і суперечності у процесі її реалізації, порушення прав та свобод осіб, постраждалих від російської агресії, зумовлюють як науково-теоретичний, так і практичний інтерес до потреби з'ясування також міжнародно-правових стандартів захисту прав і свобод, їх імплементації у законодавство України та реалізації у правозастосовну діяльність.

Починаючи з 2014 р. з метою визначення правового статусу внутрішньо переміщених осіб та створення правової основи для розроблення механізму захисту прав і свобод людини Верховною Радою України було

ухвалено Закони України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII (зі змінами та доповненнями на 04.04.2025) [3]. Удосконалення законодавства у цій сфері здійснено шляхом прийняття законів України: «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення гарантії дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [4], «Про внесення змін до деяких законів України щодо врегулювання питання обчислення страхового стажу та пенсійного забезпечення» від 25 квітня 2024 р. [5], «Про облік інформації про шкоду, завдану особистим немайновим правам фізичних осіб унаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України» від 20 листопада 2024 р. № 4071-IX [6] та ін. Окрім того, прийнято низку підзаконних нормативних актів, які впроваджують механізми захисту прав осіб, постраждалих унаслідок збройної агресії. Однак дуже часто акти мають неузгодження та протиріччя, у зв'язку з чим виникають численні звернення громадян України, до різних органів державної влади, у тому числі до суду.

Підзаконні нормативно-правові акти, які прийнято починаючи з 2014 р., створили різні підходи до виплат пенсії постраждалим унаслідок збройної агресії: мешканцям територій, які були окупованими до 24.02.2022 (та які не були зареєстрованими як ВПО), мешканцям територій, які були окупованими після повномасштабного вторгнення, внутрішньо переміщеним особам, які були обліковані до 24.02.2022 та які: перебувають на підконтрольній території України; перебувають на тимчасово окупованій території; перебувають за кордоном, а також ВПО, які були обліковані після 24.02.2022. І хоча у цілому політика у цій сфері в останні роки стала більш сприятливою, до осіб, які були обліковані як внутрішньо переміщені особи до повномасштабного вторгнення, продовжують застосовуватися вимоги щодо необхідності проходження фізичної ідентифікації (кожні пів року), застосування окремого порядку щодо виплати заборгованості тощо. Такі підходи у пенсійному забезпеченні мають дискримінаційний характер та потребують ретельного вивчення. Саме тому питання встановлення та реалізації соціальних прав потребують наукових досліджень із метою вдосконалення законодавства у цій сфері та механізму його реалізації.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання дослідження проблем захисту прав осіб, які постраждали від військової агресії росії проти України, понад десятиріччя привертають увагу українських науковців.

Серед авторів, чії праці присвячено захисту прав такої категорії, можна відзначити І. Галіахметова, який аналізує визначення прав внутрішньо переміщених осіб, визначає аналіз компетенцій і діяльності органів місцевого самоврядування у сфері їх забезпечення в умовах воєнного часу [7]. О.О. Іляшко розглядав соціальні права мешканців окупованих територій [8]. Н. Камінська ґрунтовно проаналізувала міжнародно-правові стандарти захисту прав внутрішньо переміщених осіб [9]. Н. Ногас досліджував міжнародний досвід захисту прав біженців і переміщених осіб [10]. Особливої уваги заслуговує дисертаційне дослідження В. Торяник, яка зробила комплексне дослідження теоретичних і практичних правових засад інтеграції (реінтеграції) внутрішньо переміщених осіб і громадян, які тимчасово перемістилися за кордон [11].

Таким чином, можна відзначити, що увага науковців присвячена захисту прав окремих категорій, які постраждали від російської агресії, проте комплексне

дослідження проблем захисту соціальних прав усіх категорій осіб, які постраждали від військової агресії росії проти України, не проводилося. Окрім того, поза увагою науковців залишилася проблема визначення категорій осіб, які постраждали від військової агресії росії проти України. Потребують дослідження питання виплати пенсії за минулий час жителям окупованих територій. Залишаються невирішеними питання підтвердження актів цивільного стану, що мали місце на тимчасово окупованій території.

Не применшуючи значущого внеску науковців у розроблення проблем захисту прав осіб, які постраждали від військової агресії росії проти України, питання захисту соціальних прав указаної категорії потребують подальшого розроблення з метою вдосконалення законодавства України шляхом імплементації міжнародних соціальних стандартів, а також рішень Європейського Суду з прав людини та судової практики України.

Метою статті є аналіз теоретичних засад, законодавства та судової практики щодо захисту соціальних прав осіб, які постраждали від військової агресії росії проти України, визначення основних проблем та розроблення пропозицій щодо вдосконалення законодавства України у цій сфері та механізму його реалізації.

Виклад основного матеріалу. Повномасштабна збройна агресія сьогодні є чи не найголовнішою причиною порушень прав і свобод людини та громадянина не лише тому, що вносить певні корективи у використання прав людини, а й тому, що регулярно завдає матеріальної та моральної шкоди громадянам, порушуючи та руйнуючи нормальний спосіб життя українських громадян. Життя практично всіх українців змінилося після 24 лютого 2022 р. Загроза життю змусила людей виїжджати з територій, де ведуться активні бойові дії, на менш безпечні території у межах держави або за кордон.

Слід відзначити, що сьогодні питання щодо визначення поняття осіб, які постраждали від військової агресії росії проти України, законодавством не врегульовано. Перехідними положеннями Закону України «Про облік інформації про шкоду, завдану особистим немайновим правам фізичних осіб унаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України» № 4071-IX [6] передбачено, що Кабінет Міністрів має розробити та надати на розгляд парламенту проект закону про підтримку осіб, особистим немайновим правам яких завдано шкоди внаслідок збройної агресії РФ проти України. Частина 4 ст. 10 цього закону визначає, що до повноважень уряду відноситься визначення категорій постраждалих осіб. Це слугуватиме забезпеченню уніфікованого, справедливого і сталого підходу до захисту прав таких осіб. Однак дотепер коло таких осіб не визначено. Окрім того, більшість наукових досліджень у цій сфері в останні роки було присвячено захисту прав саме тимчасово переміщених осіб та біженців. Цілком погоджуємося з Н. Камінською та В. Бойко, що, незважаючи на відмінні статуси внутрішньо переміщених осіб і біженців, з-поміж джерел регулювання їхнього статусу міжнародні механізми захисту прав і свобод мають низку спільних документів. Якщо біженці мають спеціальний механізм захисту за Конвенцією про статус біженців 1951 р., Протоколом щодо статусу біженців 1967 р., то ВПО набувають такий захист опосередковано, оскільки перебувають під законним захистом свого уряду [9, с. 60]. На нашу думку, категорія осіб, постраждалих від військової агресії росії проти України, не обмежується лише категоріями внутрішньо переміщених осіб та біженців. Безумовно,

до таких категорій належать особи, які залишаються на окупованій території чи території активних бойових дій, особи, яким завдано матеріальні та нематеріальні збитки, особи, які зазнали шкоди життю і здоров'ю, депортовані діти та ін. Нормативне визначення та закріплення такої категорії дасть змогу уникнути їх дискримінації, уніфікувати надання соціального захисту та соціальних послуг.

До міжнародних нормативних актів, які передбачають захист прав осіб, які постраждали від військової агресії росії проти України, можна віднести такі нормативні акти, як: Загальна декларація прав людини [12], Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права [13], Міжнародний пакт про громадянські та політичні права [14], Декларація про право на розвиток [15], Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод [16], Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва [17], Конвенція про статус біженців [18] тощо. Ці міжнародно-правові акти охоплюють значне коло соціальних прав (відновлення або отримання документів, працевлаштування, відновлення та отримання пенсійних виплат, грошових допомог, медичної допомоги, тимчасового житла). Вони є важливим допоміжним складником національної політики у сфері захисту прав осіб, які постраждали від російської агресії, оскільки дають змогу побудувати систему національного законодавства відповідно до міжнародних стандартів із метою недискримінації даної категорії осіб.

У ст. 1 Конвенції про дискримінацію в галузі праці та знань № 111, прийнятій Міжнародною організацією праці 15 червня 1960 р., зазначено, що термін «дискримінація» охоплює: а) будь-яке розрізнення, недопущення або перевагу, що робиться за ознакою раси, кольору шкіри, статі, релігії, політичних переконань, іноземного походження або соціального походження і призводить до знищення або порушення рівності можливостей чи поведінки в галузі праці та занять; б) будь-яке інше розрізнення, недопущення або перевагу, що призводить до знищення або порушення рівності можливостей чи поведінки в галузі праці та занять і визначається відповідним членом Організації після консультації з представницькими організаціями роботодавців і працівників, де такі є, та з іншими відповідними органами [19]. Цей міжнародний документ є важливим із погляду заборони дискримінації саме соціальних прав громадян.

Що ж стосується категорії внутрішньо переміщених осіб, то основним міжнародно-правовим актом у сфері регулювання їхнього статусу є Керівні принципи з питань переміщення осіб усередині країни ООН, які мають рекомендаційний характер. Парламентська Асамблея Ради Європи визнала, що «Керівні принципи» «становлять стандарт для урядів та інших відповідальних органів влади і міжурядових організацій і є важливим інструментом у їхній роботі з переміщеними особами». Уряд України підтримав «Керівні принципи» на Всесвітньому саміті 2005 р. за допомогою Рекомендації, прийнятої Комітетом Міністрів Ради Європи, через надання згоди щодо рішень, прийнятих Організацією з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), а також підтвердив застосовність «Керівних принципів» до поточної кризи переміщення в Україні. Положення «Керівних принципів» є основою законодавства України у цій сфері [20].

Національне законодавство у галузі недискримінації, звичайно, предстало, перш за все, Конституцією України. У ст. 24 Основного Закону міститься положення про те, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Окрім

того, Конституція України у ч. 1 ст. 43 передбачає, що держава створює умови для повного здійснення громадянами права на працю, гарантує рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності, реалізовує програми професійно-технічного навчання, підготовки і перепідготовки кадрів відповідно до суспільних потреб [21].

Слід відзначити, що правовий статус осіб, які постраждали від військової агресії росії проти України, регулюється такими спеціальними актами національного законодавства як: Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» (із численними змінами та доповненнями) [3], який деталізує механізм забезпечення додатковими правами осіб, що постраждали від переміщення та підтвердили свій статус; Закон України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» [22]; Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», який визначає правовий режим на тимчасово окупованій території України [23]; Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення соціального захисту внутрішньо переміщених осіб», котрий визначає додаткові соціальні виплати для осіб, які зазнали внутрішнього переміщення [4]; Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо врегулювання питання обчислення страхового стажу та пенсійного забезпечення» від 25 квітня 2024 р. [5]; Закон України від 20 листопада 2024 р. № 4071-ІХ «Про облік інформації про шкоду, завдану особистим немайновим правам фізичних осіб унаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України» [6] тощо.

Незважаючи на зміни у законодавстві, через низку недоліків та застарілі норми виникає необхідність ухвалити Закон «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» у новій редакції. Для цього в парламенті вже зареєстровано законопроект № 12301 [24]. Необхідність внесення змін потрібна для того, щоб заповігати непропорційним та несправедливим обмеженням прав внутрішньо переміщених осіб. Прикладом такого обмеження є ст. 40 Закону «Про Державний бюджет України на 2025 рік» [25], яка передбачає повернення до Пенсійного фонду України коштів, що розміщені на рахунках ВПО, у разі невикористання цих коштів протягом понад один рік. Таке положення вищезазначеного закону є протиправним позбавленням права власності внутрішньо переміщених осіб.

Окрім того, удосконалення законодавства також викликано тим, що на протязі десяти років особи, які перемістилися з окупованої території або території, де ведуться активні бойові дії, зазнають дискримінації щодо отримання пенсій. Органи Пенсійного фонду України пов'язують право на отримання пенсії з наявністю довідки про взяття на облік як особи, яка переміщується з окупованої території. Однак слід відзначити, що Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що ненадання позивачем, який не є внутрішньо переміщеною особою, довідки про взяття його на облік як особи, яка переміщується з тимчасово окупованої території України або району проведення АТО, не є підставою для невиплати позивачу страхових виплат [26]. У рішенні Верховного Суду у зразковій справі про припинення виплати пенсії внутрішньо переміщеної особи від 03.05.2018 у справі № 805/402/18 [27] суд докладно проаналізував статус внутрішньо переміщеної особи та дійшов висновку, що спеціальний статус внутрішньо переміщеної особи не може підміняти собою жоден із

закріплених у Конституції України конституційно-правових статусів особи та не є окремим конституційно-правовим статусом особи. Проте реєстрація особи як внутрішньо переміщеної надає можливість державним органам урахувати її особливі потреби. Серед таких особливих потреб – доступ до належного житла та правової допомоги, доступ до спеціальних державних програм, зокрема адресних програм для внутрішньо переміщених осіб, тощо. Очевидно, що статус внутрішньо переміщеної особи надає особі спеціальні додаткові права, не звужуючи між тим обсяг конституційних прав та свобод особи та створюючи додаткові гарантії їх реалізації. У зв'язку із цим необхідне запровадження обов'язкового оцінювання потреб переміщених осіб на різних етапах переміщення для визначення обсягу додаткових гарантій, які надаються людині, зокрема фінансової допомоги у вигляді допомоги на проживання, здійснення соціальних і пенсійних виплат ВПО на загальних підставах незалежно від дати.

Відповідно до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», внутрішньо переміщені особи користуються тими ж правами та свободами відповідно до Конституції, законів України та міжнародних договорів України, як і інші громадяни України. Тож положення цього Закону і підзаконних правових актів, прийнятих на його виконання, можуть тлумачитися з метою розширення гарантій дотримання прав тимчасово переміщених осіб, а не звуження змісту чи обсягу їхніх прав.

Що стосується мешканців окупованих територій, то Закон України «Про внесення змін до деяких законів України щодо врегулювання питання обчислення страхового стажу та пенсійного забезпечення» [5] мав на меті спростити механізм отримання пенсій громадянами України, що проживають на тимчасово окупованій території або під час тимчасової окупації виїхали на підконтрольну уряду України територію. Однак відсутність механізму реалізації цього Закону унеможливило повернення неотриманих сум пенсій [28].

Важливим кроком у захисті соціальних прав громадян, постраждалих від військової агресії росії, є прийняття 27 лютого 2025 р. Верховною Радою України Закону «Про внесення змін до деяких законів України щодо сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за осіб, стосовно яких установлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України», який набуває чинності з 01.01.2026 [29]. Закон спрямований на врегулювання питання пенсійного і соціального страхування осіб, стосовно яких установлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України. Відповідно до положень цього Закону, за вказаної категорії громадян сплату єдиного соціального внеску здійснюватиме Пенсійний фонд України. Це дасть змогу включити періоди перебування у полоні до страхового стажу таких осіб, що є необхідною умовою для реалізації їхніх прав на пенсійне забезпечення, а також отримання інших соціальних виплат відповідно до чинного законодавства.

Окрім того, Закон установлює, що у разі звільнення таких осіб вони матимуть право на сплату єдиного соціального внеску за рахунок держави протягом шести місяців після звільнення. Також передбачається, що єдиний соціальний внесок буде сплачуватися за весь період незаконного позбавлення свободи, включаючи час до набрання чинності цим Законом. Прийняття цього Закону є важливим кроком у забезпеченні державних гаран-

тій соціального захисту громадян, які стали жертвами збройної агресії, що сприятиме відновленню їхніх прав та забезпеченню соціальної справедливості.

Проблемою реалізації соціальних прав осіб, які проживають на окупованій території, є також питання реєстрації актів цивільного стану. Тож потребує врегулювання питання щодо особливостей державної реєстрації актів цивільного стану, що відбулися на тимчасово окупованій росією території України. Після початку окупації частини території росія використовувала різні підходи до поширення свого законодавства на окуповані території України: або відразу незаконно поширила на цю територію своє законодавство, як сталося з тимчасово окупованою територією АР Крим і міста Севастополя ще в 2014 р., або як у ситуації з тимчасово окупованою територією Донецької та Луганської областей, здійснювала контроль за цими територіями через свої окупаційні адміністрації без включення цих територій до свого складу. Проте з вересня 2022 р. після неправомірного включення частин Донецької, Запорізької, Луганської та Херсонської областей до складу росії внесення відповідних положень до конституції росії все законодавство країни-агресора застосовується до всіх тимчасово окупованих територій України однаково. Росія порушує, таким чином, норми міжнародного гуманітарного права. Однак слід підкреслити, що окупація не може призводити до переходу суверенітету від держави, територія якої окупована, до держави, що окупує. Саме на цій підставі держава-окупант зобов'язана поважати законодавство окупованої держави в максимально можливому обсязі. Однак росія від самого початку не розглядала окупацію українських територій як тимчасову [30]. На цей час усі документи, видані на тимчасово окупованій території України, оформлені або відповідно до російського законодавства, або відповідно до «законодавства» так званих ДНР та ЛНР, Україна не визнає. Виняток становлять документи, що підтверджують факт народження, смерті, реєстрації (розірвання) шлюбу особи, проте навіть для цих документів діє цілковито судово процедура, яка передуює оформленню українських документів державного зразка. Можливість визнавати та підтверджувати в адміністративному порядку акти цивільного стану, що мали місце на тимчасово окупованій території України, сприятиме реалізації соціальних прав громадян, які постраждали від неправомірних дій держави-окупанта.

Під час реалізації пенсійних прав указаної категорії виникають питання щодо обчислення страхового стажу. Цілком зрозуміло, що Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо врегулювання питання обчислення страхового стажу та пенсійного забезпечення» [5] визначено, що не зараховуються до страхового стажу періоди трудової діяльності особи, яка після 19 лютого 2014 р. проходила військову службу (службу) у Збройних силах, органах внутрішніх справ, органах державної безпеки, поліції, інших військових формуваннях, перебувала на посадах державної служби, на посадах в органах місцевого самоврядування у відповідних органах (формуваннях) російської федерації, добровільно обіймала посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій у незаконних органах влади, утворених на тимчасово окупованій території України, зокрема в окупаційній адміністрації держави-агресора, у незаконних судових або правоохоронних органах, а також добровільно брала участь у незаконних

збройних чи воєнізованих формуваннях, утворених на тимчасово окупованій території України, або у збройних формуваннях держави-агресора. Водночас держава має виробити чіткі підходи до оцінки стажу, здобутого людиною за іншими видами діяльності. Щонайменше має бути визначено розуміння можливості врахування досвіду трудової діяльності на тимчасово окупованій території України для підтвердження досвіду роботи за певним напрямом чи спеціальністю. Таке врахування може мати своє обмеження або слугувати доступом до процедури підтвердження наявних знань, ураховуючи різницю стандартів роботи в різних галузях (особливо в контексті євроінтеграції). Безумовно, це має значення для осіб, які покидають тимчасово окуповану територію у зв'язку з виїздом на підконтрольну Україні територію, а також для залучення людей до роботи після деокупації територій.

Висновки. Таким чином, військова агресія росії змусила Україну реагувати на проблеми громадян, що постраждали внаслідок військових дій. І досі стан захисту соціальних прав осіб, постраждалих у результаті військової агресії росії проти України, не є досконалим ані з погляду законодавства, ані з погляду практики. Сьогодні питання щодо визначення категорії осіб, які постраждали від військової агресії росії проти України, не визначено з погляду як науки, так і законодавства. Більшість науковців відносять до цієї категорії внутрішньо переміщених осіб та біженців, однак ця категорія включає більш широке коло осіб, таких як мешканці окупованих територій, особи, стосовно яких встановлено факт позбавлення особистої свободи, депортовані

діти та ін. Нормативне визначення та закріплення такої категорії дасть змогу уникнути дискримінації, уніфікувати механізм надання соціального захисту та соціальних послуг.

Необхідно спростити механізм поновлення та виплати пенсії громадянам України, які проживають на тимчасово окупованій території України; виключити додаткові обмежувальні вимоги щодо соціального захисту до осіб, тимчасово переміщених до 24 лютого 2022 р.; установити можливість визнавати та підтверджувати в адміністративному порядку актів цивільного стану, що мали місце на тимчасово окупованій території; виробити чіткі підходи до оцінки стажу, здобутого людиною на окупованій території за іншими видами діяльності, ніж ті, включення яких до страхового стажу заборонено Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо врегулювання питання обчислення страхового стажу та пенсійного забезпечення».

Потребують подальших досліджень питання визначення способу обліку страхових внесків, сплачених особами на тимчасово окупованій території України до бюджету держави-агресора як одного з видів шкоди, що підлягає стягненню з росії для подальшого впровадження процедури докупівлі страхового стажу таким особам. Необхідне також напрацювання підходів до верифікації судових рішень, винесених на окупованих територіях. Варто зазначити, що під час напрацювання механізму верифікації судових рішень важливо оцінювати спроможність судової системи України і перспективне навантаження у разі запровадження такої системи верифікації судових рішень окупаційної влади.

Список використаних джерел

1. Офіс міграційної політики. Чи будуть українці повертатися? *YouTube*. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=OuKA6YCDbX8> (дата звернення: 13.08.2025).
2. Дороніна О. Інтеграція внутрішньо переміщених осіб до місцевих ринків праці: виклики та перспективи. *Розвиток ринку праці в умовах глобалізаційних зрушень: виклики для України* : зб. матеріалів III Всеукр. науково-практ. конф., м. Київ, 24 квітня 2025 р. Київ, 2025. С. 119–121.
3. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (дата звернення: 13.08.2025).
4. Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення гарантії дотримання прав і свобод внутрішньо переміщених осіб : Закон України від 24 грудня 2015 р. № 921-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/921-19#Text> (дата звернення: 13.08.2025).
5. Про внесення змін до деяких законів України щодо врегулювання питання обчислення страхового стажу та пенсійного забезпечення : Закон України від 25 квітня 2024 р. 3674-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-20#Text> (дата звернення: 13.08.2025).
6. Про облік інформації про шкоду, завдану особистим немайновим правам фізичних осіб унаслідок збройної агресії Російської Федерації проти України : Закон України від 20 листопада 2024 р. № 4071-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4071-20#Text> (дата звернення: 13.08.2025).
7. Галахметов І. Змістовна характеристика прав внутрішньо переміщених осіб та хост-територіальних громад. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 4. С. 63–68.
8. Іляшко О.О. Соціальні права мешканців окупованих територій: проблеми реалізації. *Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. Серія «Юридичні науки»*. 2019. Т. 30(69). № 2. С. 34–38.
9. Камінська Н., Бойко В. Міжнародно-правові стандарти захисту внутрішньо переміщених осіб: теоретичні та практичні аспекти. *ScienceRise: Juridical Science*. 2023. № 3(25). С. 57–63.
10. Ногас Н. Міжнародний захист прав біженців і переміщених осіб. *Актуальні проблеми правознавства*. 2024. № 1. С. 110–116. DOI: 10.35774/app2024.01.110.
11. Торяник В.О. Правові засади інтеграції (реінтеграції) внутрішньо переміщених осіб і громадян, які тимчасово перемістилися за кордон : дис. ... доктора філос. : 081. Суми, 2024. 235 с.
12. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 13.08.2025).
13. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16 грудня 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 13.08.2025).
14. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 13.08.2025).
15. Декларація про право на розвиток від 4 грудня 1986 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_301#Text (дата звернення: 13.08.2025).

16. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.07.1950, ратифікована Законом від 17.07.1997 № 475/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 13.08.2025).
17. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі від 01 серпня 1975 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055#Text (дата звернення: 13.08.2025).
18. Конвенція про статус біженців від 28 липня 1951 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (дата звернення: 13.08.2025).
19. Конвенція МОП про дискримінацію в галузі праці та знань № 111 від 15 червня 1960 р. № 111. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_161#Text (дата звернення: 13.08.2025).
20. Керівні принципи з питань переміщення осіб усередині країни ООН. URL: <https://www.ombudsman.gov.ua/uk/kerivni-principi-oon-z-pitan-vnutrishnogo-peremishchennya-vseredini-krayini> (дата звернення: 13.08.2025).
21. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 13.08.2025).
22. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні : Закон України від 11 грудня 2003 р. № 1382-IV (зі змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1382-15#Text> (дата звернення: 13.08.25).
23. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України : Закон України від 15 квітня 2014 р. № 1207-VII (зі змінами і доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 13.08.25).
24. Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» та інших законів України : проєкт Закону № 12301 URL: <https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-vnesennia-zmin-do-zakonu-ukrayiny-pro-zabezpechennia-prav-i-svobod-vnutrishnyo-peremishchenykh-osib-ta-inshykh-zakoniv-ukrayiny> (дата звернення: 14.08.2025).
25. Про Державний бюджет України на 2025 рік : Закон України від 19 листопада 2024 р. 4059-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text> (дата звернення: 14.08.2025).
26. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 20.09.2018 № 243/3505/16-ц. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/V5181765> (дата звернення: 14.08.2025).
27. Рішення Верховного Суду України від 03 травня 2018 р., судова справа № 805/402/18-а. URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73869341> (дата звернення: 14.08.2025).
28. Мирний М. Як захистити права потерпілих від війни: правозахисна коаліція оголосила 13 пріоритетних кроків. 22.01.2025. URL: <https://zmina.info/articles/yak-zahystyty-prava-poterpylyh-vid-vijny-rosiyan-pravozahysna-koaliciya-ogolosyla-13-priorytetnyh-kroktiv/> (дата звернення: 14.08.2025).
29. Про внесення змін до деяких законів України щодо сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування за осіб, стосовно яких установлено факт позбавлення особистої свободи внаслідок збройної агресії проти України : Закон України від 27.02.25 № 4280-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4280-20#Text> (дата звернення: 14.08.2025).
30. Аналітична записка «Якими можуть бути підходи щодо документів, виданих в окупації?». *Центр прав людини ZMINA*. URL: <https://zmina.ua/publication/analitichna-zapyska-yakumu-mozhut-buty-pidhody-shhodo-dokumentiv-vydanyh-v-okupatsiyi/> (дата звернення: 13.08.2025).

References

1. Ofis mihratsiinoi polityky (2025, 21 travnia). Chy budut ukraintsi povertatys? [Video]. YouTube. [Office of Migration Policy. (2025, May 21). Will Ukrainians Return? [Video]. YouTube]. Retrieved from: <https://www.youtube.com/watch?v=OuKA6Y-CDbX8> (data zvernennia: 13.08.2025) [in Ukrainian].
2. Doronina, O. (2025). Intehratsiia vnutrishno peremishchenykh osib do mistsevykh rynkiv pratsi: vyklyky ta perspektyvy [Integration of internally displaced persons into local labor markets: challenges and prospects]. *Rozvytok rynku pratsi v umovakh hlobalizatsiinykh zrushen: vyklyky dlia Ukrainy : zb. materialiv III Vseukr. naukovo-prakt. konf. Kyiv, 119–121* [in Ukrainian].
3. Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib, Zakon Ukrainy № 1706-VII (2025) [On Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons, Law of Ukraine No. 1706-VII (2025)]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text> (data zvernennia: 13.08.2025) [in Ukrainian].
4. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo posylennia harantii dotrymanna prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib, Zakon Ukrainy № 921-VIII (2015) [On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding Strengthening Guarantees of Respect for the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons, Law of Ukraine No. 921-VIII (2015) (Ukraine)]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/921-19#Text> (data zvernennia: 13.08.2025) [in Ukrainian].
5. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo vrehuliuvannia pytannia obchyslennia strakhovoho stazhu ta pensiihoho zabezpechennia, Zakon Ukrainy № 3674-IX (2024) (Ukraine). [On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding the Regulation of the Calculation of Insurance Length of Service and Pension Provision, Law of Ukraine No. 3674-IX (2024) (Ukraine)]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-20#Text> (data zvernennia: 13.08.2025) [in Ukrainian].
6. Pro oblik informatsii pro shkodu, zavdanu osobystym nemainovym pravam fizychnykh osib vnaslidok zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii proty Ukrainy, Zakon Ukrainy № 4071-IX (2024) (Ukraine) [On recording information about damage caused to the personal non-property rights of individuals as a result of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, Law of Ukraine No. 4071-IX (2024) (Ukraine)]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4071-20#Text> (data zvernennia: 13.08.2025) [in Ukrainian].
7. Haliakhmetov, I. (2022). Zmistovna kharakterystyka prav vnutrishno peremishchenykh osib ta khost-terytorialnykh hromad [Content characteristics of the rights of internally displaced persons and host territorial communities]. *Analytical and Comparative Jurisprudence*, 4, 63–68. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.04.11> [in Ukrainian].
8. Iliashko, O.O. (2019). Sotsialni prava meshkantsiv okupovanykh terytorii: problemy realizatsii [Social rights of residents of temporarily occupied territories: problems of realization]. *Vcheni zapysky TNU im. V.I. Vernadskoho. Serii: yurydychni nauky*, 30 (69), 34–38. [in Ukrainian].

9. Kaminska, N., & Boiko, V. (2023). Mizhnarodno-pravovi standarty zakhystu vnutrishno peremishchenykh osib: teoretychni ta praktychni aspekty [International legal standards for the protection of internally displaced persons: theoretical and practical aspects]. *ScienceRise: Juridical Science*, 3(25), 57–63. DOI: <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2023.286478> [in Ukrainian].
10. Nohas, N. (2024). Mizhnarodnyi zakhyst prav bizhentsiv i peremishchenykh osib [International protection of the rights of refugees and displaced persons]. *Aktualni problemi pravoznavstva*, 1(1), 110–116. DOI: <https://doi.org/10.35774/app2024.01.110> [in Ukrainian].
11. Toriannyk, V.O. (2024). Pravovi zasady intehtatsii (reintehtatsii) vnutrishno peremishchenykh osib i hromadian, yaki tymchasovo peremistylysia za kordon [Legal principles of integration (reintegration) of internally displaced persons and citizens who temporarily moved abroad] : *Doctor of Philosophy degree*. Sumy [in Ukrainian].
12. Zahalna deklaratsiia prav liudyny (ros/ukr), Deklaratsiia Orhanizatsiia Obiednanykh Natsii (1948). [Universal Declaration of Human Rights (Russian/Ukrainian), United Nations Declaration (1948)]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (data zvernennia: 13.08.2025) [in Ukrainian].
13. Mizhnarodnyi pakt pro ekonomichni, sotsialni i kulturni prava, Pakt Orhanizatsiia Obiednanykh Natsii (1973) [International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, United Nations Covenant (1973)]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (data zvernennia: 13.08.2025) [in Ukrainian].
14. Mizhnarodnyi pakt pro hromadianski i politychni prava, Pakt Orhanizatsiia Obiednanykh Natsii (1973). [International Covenant on Civil and Political Rights, United Nations Covenant (1973)]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (data zvernennia: 13.08.2025) [in Ukrainian].
15. Deklaratsiia pro pravo na rozvytok, Deklaratsiia Orhanizatsiia Obiednanykh Natsii (1986). [Declaration on the Right to Development, United Nations Declaration (1986)]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_301#Text (data zvernennia: 13.08.2025) [in Ukrainian].
16. Konventsiiia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod, Konventsiiia Rady Yevropy (2021). [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Council of Europe Convention (2021)]. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (data zvernennia: 13.08.2025) [in Ukrainian].
17. Zakliuchnyi akt Narady z bezpeky ta spivrobotnytstva v Yevropi : Akt Orh. Obiedn. Natsii vid 01.08.1975 [Final Act of the Conference on Security and Cooperation in Europe: Act of the United Nations of 01.08.1975]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_055#Text (data zvernennia: 13.08.2025) [in Ukrainian].
18. Konventsiiia pro status bizhentsiv (ukr/ros) : Konventsiiia Orh. Obiedn. Natsii vid 28.07.1951 : stanom na 10 sich. 2002 r. [Convention relating to the Status of Refugees (Ukr/Rus): Convention of the United Nations of 28.07.1951: as of 10 Jan. 2002.]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text (data zvernennia: 13.08.2025) [in Ukrainian].
19. Konventsiiia pro dyskryminatsiiu v haluzi pratsi ta zaniat N 111 (ukr/ros) : Konventsiiia Mizhnar. orh. pr. vid 25.06.1958 № 111 : stanom na 24 cherv. 1975 r. [Convention concerning Discrimination in Respect of Employment and Occupation No. 111 (Ukr/Rus) : Convention Int. org. pr. of 25.06.1958 No. 111 : as of 24 Jun. 1975]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_161#Text (data zvernennia: 13.08.2025) [in Ukrainian].
20. Upovnovazhenyi Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny – Kerivni pryntsypy OON z pytan vnutrishnoho peremishchennia vsередni krainy. [Commissioner for Human Rights of the Verkhovna Rada of Ukraine – UN Guiding Principles on Internal Displacement]. *Upovnovazhenyi Verkhovnoi Rady Ukrainy z prav liudyny* Retrieved from: <https://www.ombudsman.gov.ua/uk/kerivni-principi-oon-z-pitan-vnutrishnogo-peremishchennya-vsередini-krayini> (data zvernennia: 13.08.2025) [in Ukrainian].
21. Konstytutsiia Ukrainy : vid 28.06.1996 № 254k/96-VR : stanom na 1 sich. 2020 r. [Constitution of Ukraine: dated 28.06.1996 No. 254k/96-VR: as of 1 Jan. 2020.]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-#Text> (data zvernennia: 13.08.2025) [in Ukrainian].
22. Pro svobodu peresuvannia ta vilnyi vybir mistsia prozhyvannia v Ukraini : Zakon Ukrainy vid 11.12.2003 № 1382-IV : stanom na 28 berez. 2024 r. [On freedom of movement and free choice of place of residence in Ukraine: Law of Ukraine dated 11.12.2003 No. 1382-IV: as of March 28, 2024.]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1382-15#Text> (data zvernennia: 13.08.2025) [in Ukrainian].
23. Pro zabezpechennia prav i svobod hromadian ta pravovyi rezhym na tymchasovo okupovanii terytorii Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 15.04.2014 № 1207-VII : stanom na 19 trav. 2024 r. [On ensuring the rights and freedoms of citizens and the legal regime in the temporarily occupied territory of Ukraine: Law of Ukraine dated 15.04.2014 No. 1207-VII: as of May 19, 2024.]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (data zvernennia: 13.08.2025) [in Ukrainian].
24. Proekt Zakonu pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro zabezpechennia prav i svobod vnutrishno peremishchenykh osib» ta inshykh zakoniv Ukrainy [Draft Law on Amendments to the Law of Ukraine «On Ensuring the Rights and Freedoms of Internally Displaced Persons» and Other Laws of Ukraine]. Retrieved from: <https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-vnesennia-zmin-do-zakonu-ukrayiny-pro-zabezpechennia-prav-i-svobod-vnutrishno-peremishchenykh-osib-ta-inshykh-zakoniv-ukrayiny> (data zvernennia: 13.08.2025) [in Ukrainian].
25. Pro Derzhavnyi biudzheth Ukrainy na 2025 rik : Zakon Ukrainy vid 19.11.2024 № 4059-IX : stanom na 13 veres. 2025 r. [On the State Budget of Ukraine for 2025: Law of Ukraine dated 19.11.2024 No. 4059-IX: as of September 13, 2025.]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4059-20#Text> (data zvernennia: 13.08.2025) [in Ukrainian].
26. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 20.09.2018 r. № 243/3505/16-ts [Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court dated September 20, 2018 No. 243/3505/16-ts.]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/115842533> (data zvernennia: 13.08.2025) [in Ukrainian].
27. Rishennia Verkhovnoho Sudu Ukrainy vid 3 travnia 2018 roku, sudova sprava № 805/402/18-a [Decision of the Supreme Court of Ukraine dated May 3, 2018, case No. 805/402/18-a.]. Retrieved from: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73869341> (data zvernennia: 13.08.2025) [in Ukrainian].
28. Myrnyi, M. (2025). Yak zakhysty prava poterpilykh vid viiny: pravozakhysna koalitsiia oholosyla 13 priorytetnykh krokiv [How to protect the rights of war victims: human rights coalition announces 13 priority steps]. *ZMINA*. Retrieved from: <https://zmina.info/articles/yak-zahysty-prava-poterpilyh-vid-vijny-rosiyan-pravozahysna-koalicziya-ogolosyla-13-priorytetnyh-kroki/> (data zvernennia: 13.08.2025) [in Ukrainian].

29. Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy shchodo splaty yedynoho vnesku na zahalnooboviazkove derzhavne sotsialne strakhuvannia za osib, stosovno yakykh vstanovleno fakt pozbavlennia osobystoi svobody vnaslidok zbroinoi ahresii proty Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 27.02.2025 № 4280-IX. [On Amendments to Certain Laws of Ukraine Regarding Payment of a Single Contribution to Compulsory State Social Insurance for Persons in Respect of Whom the Fact of Deprivation of Personal Liberty as a Result of Armed Aggression Against Ukraine has Been Established: Law of Ukraine of 27.02.2025 No. 4280-IX.]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4280-20#Textt> (data zvernennia: 13.08.2025) [in Ukrainian].

30. Analitychna zapyska «Iakymy mozhut buty pidkhody shchodo dokumentiv, vydanykh v okupatsii?» [Analytical note «What can be the approaches to documents issued during the occupation?».]. *ZMINA*. Retrieved from: <https://zmina.ua/publication/analitychna-zapyska-yakymy-mozhut-but-y-pidkhody-shhodo-dokumentiv-vydanyh-v-okupatsiyi/> (data zvernennia: 13.08.2025) [in Ukrainian].

Kniazkova Liubov,

Candidate of Law, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of Law

(Mariupol State University, Kyiv)

Associate Professor at the Department of Languages and Humanities

(Limited Liability Company "Technical University "Metinvest Polytechnic", Zaporizhzhia)

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6681-980X>

ON SOME ISSUES OF PROTECTION OF THE RIGHTS OF PERSONS WHO HAVE SUFFERED FROM RUSSIA'S MILITARY AGGRESSION AGAINST UKRAINE

The article is devoted to the study of the problems of protecting social rights of persons who suffered from the military aggression of Russia against Ukraine. Today, full-scale armed aggression is perhaps the most important cause of violations of human and civil rights and freedoms not only because it makes certain adjustments to the use of human rights, but also because it regularly causes material and moral harm to citizens, disrupting and destroying the normal way of life of Ukrainian citizens. It is determined that the state of protection of social rights of persons who suffered as a result of the military aggression of Russia against Ukraine is not perfect either from the point of view of legislation or from the point of view of practice. The regulatory acts and practice of applying legislation regarding the specified category of persons are analyzed. The author emphasizes that the legislation does not define the categories of citizens who are the victims of the military aggression in Ukraine. The conclusion is made about the need for legislative consolidation of these categories in order to ensure non-discrimination and unification of social security and the provision of social services.

It is emphasized that persons who have suffered from the Russian aggression have the same constitutional status as other citizens, and laws and by-laws may be adopted in the light of expanding guarantees of observance of the rights of such persons, and not narrowing the content or scope of their rights. The differences in the social protection of persons displaced from the territories occupied before February 24, 2022 are identified. The measures are proposed for a unified approach to the social protection of persons who have suffered from the Russian aggression against Ukraine in order to eliminate discrimination against this category of persons.

The draft laws registered in the Verkhovna Rada of Ukraine are analyzed and their own proposals are made to improve the legislation on social protection of persons who suffered from military actions. In order to prevent discrimination against the persons located in the occupied territory of Ukraine, it is proposed to improve the mechanism for paying them pensions for the past time.

The author proposes to establish the possibility of recognizing and confirming acts of civil status in an administrative manner that took place in the temporarily occupied territory. The need to define a clear approach of the state to the assessment of the work experience gained by a person in the occupied territory in other types of activities than those whose inclusion in the insurance experience is prohibited by the Law of Ukraine «On Amendments to Certain Laws of Ukraine on Regulating the Issue of Calculating the Insurance Experience and Provision of Pension» is emphasized. It is determined that such an approach is an important step in ensuring state guarantees of social protection of citizens who have become victims of armed aggression, and is aimed at restoring their rights and ensuring social justice.

The need to create a modern system of social protection in Ukraine, focused on providing citizens with social rights and guarantees, supporting vulnerable groups of the population, in particular, persons who have suffered in connection with the military aggression of Russia against Ukraine, is noted.

Key words: *persons suffered from Russia's military aggression against Ukraine, social rights, temporarily displaced persons, social protection, occupied territory.*

Надіслано до редколегії 19.08.2025
Рекомендовано до публікації 17.09.2025
Опубліковано 21.11.2025

ЗМІСТ

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ**

Берендєєва А. І. НАПРЯМИ РОБОТИ СЛУЖБИ ОСВІТНЬОЇ БЕЗПЕКИ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ ДІТЕЙ.....	3
Головков О. М., Олексієнко С. В., Корольов А. В. ВИКОРИСТАННЯ БЕЗПЛОТНИХ ПОВІТРЯНИХ СУДЕН У ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ.....	9
Кіблик Д. В., Хилько Л. І., Шишкарьова О. Г. ПРЕВЕНТИВНА ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛІЦІЇ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ БЕЗПЕКОВОГО СЕРЕДОВИЩА.....	15
Михайлов Р. І., Чернолуцький Д. В., Ковбасюк А. В. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ ПІДХОДИ ДО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКСПЛУАТАЦІЇ БЕЗПЛОТНИХ АВІАЦІЙНИХ СИСТЕМ: ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ.....	21
Приходьков М. В. НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ У СИСТЕМІ ПРОТИДІЇ ЗЛОЧИННОСТІ В УКРАЇНІ.....	27
Сахно А. П., Молошенко Ж. А. УДОСКОНАЛЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ ПІЛОТІВ БЕЗПЛОТНИХ АВІАЦІЙНИХ СИСТЕМ У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....	32
Семенюк А. Л. ДОТРИМАННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ У ПРОЦЕСІ ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ У ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ.....	38
Цикало В. В. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗАСТОСУВАННЯ ПРИМУСУ В ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ: АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ.....	42

ПРОБЛЕМИ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

Євсюков О. Ф. ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИКОНАННЯ КОМІСІЙНИХ СУДОВИХ ЕКСПЕРТНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ.....	47
---	----

**ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ
ТА АДМІНІСТРАТИВНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ**

Карпенко А. В. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНЕ Ч. 2 СТ. 310 КК УКРАЇНИ: ОКРЕМІ ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....	52
Красій М. О. ПОСИЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА КРИМІНАЛЬНІ КОРУПЦІЙНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ: ОКРЕМІ АСПЕКТИ ЗОВНІШНЬОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ.....	61
Мердова О. М., Умрихіна І. О., Шишкарьова О. Г. АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА НАВМИСНЕ КЕРОВАНЕ ЗАНЕСЕННЯ ТРАНСПОРТНОГО ЗАСОБУ (ДРИФТУВАННЯ): ЗАКОНОДАВЧІ ІНІЦІАТИВИ В УКРАЇНІ ТА ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД.....	67
Мовчан Р. О., Бурда П. О. ПРО ПЕРСПЕКТИВИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЗАКОНОДАВЧОГО ОПИСУ ОЗНАК ПРЕДМЕТІВ ЗЛОЧИНІВ, ПЕРЕДБАЧЕНИХ СТ. 114-2 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ.....	73

Політова А. С. ВПЛИВ РІШЕНЬ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ НА КВАЛІФІКАЦІЮ ТОРГІВЛІ ЛЮДЬМИ.....	81
Санжаров Р. Б. ЗАЛИШЕННЯ УЧАСНИКАМИ ДОРОЖНЬОГО РУХУ МІСЦЯ ДОРОЖНЬО-ТРАНСПОРТНОЇ ПРИГОДИ: АНАЛІЗ СТАНУ ПРОБЛЕМИ В УКРАЇНІ ТА ЗА КОРДОНОМ.....	87
Сень І. З., Федорович Н. А. ОЗНАКИ ПРОДОВЖУВАНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ У ПРАКТИЦІ ВЕРХОВНОГО СУДУ.....	92
Тимофєєва Л. Ю. ПРИНЦИПИ ІНДИВІДУАЛІЗАЦІЇ ТА ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ.....	98
Ясінь І. М. КРИМІНАЛЬНІ ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПОВ'ЯЗАНІ З КОРУПЦІЄЮ: АНАЛІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ.....	104

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПОЛІЦЕЙСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Богучарова О. І. ПСИХОЛОГІЧНА ОЦІНКА ПРАВДИВОСТІ ПОКАЗАНЬ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ІНСТРУМЕНТАЛЬНІ ТА НЕІНСТРУМЕНТАЛЬНІ ПІДХОДИ.....	110
--	-----

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ: ОБМІН ДОСВІДОМ

Атаманенко Ю. Ю., Наливайко О. І., Цуркаленко Ю. В. РОЛЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У ФОРМУВАННІ СТАЛОЇ СИСТЕМИ ВЕЛОСИПЕДНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.....	120
Kravchuk S. M. USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND INTERNATIONAL COOPERATION OF THE NATIONAL POLICE IN COMBATING HUMAN TRAFFICKING: OPTIMIZING THE EXCHANGE OF EXPERIENCE AND ENHANCING EFFICIENCY.....	127
Янчук Н. Д. ГЕНЕЗА ТА ЕВОЛЮЦІЯ АГЕНТСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЗІ СПІВРОБІТНИЦТВА У СФЕРІ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (ЄВРОПОЛУ).....	139

ПРАВООХОРОНА В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Катеринчук К. В. ПРОБЛЕМИ ВСТАНОВЛЕННЯ СТАТУСУ ОСОБИ, ЗНИКЛОЇ БЕЗВІСТИ ЗА ОСОБЛИВИХ ОБСТАВИН, У ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ.....	144
Князькова Л. М. ЩОДО ДЕЯКИХ ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСІБ, ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ	150

CONTENTS

ORGANIZATIONAL AND LEGAL PRINCIPLES OF THE NATIONAL POLICE ACTIVITY

Berendieieva A. DIRECTIONS OF ACTIVITY OF THE EDUCATIONAL SAFETY SERVICE OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE IN THE FIELD OF CHILDREN'S RIGHTS PROTECTION.....	3
Golovkov O., Oleksienko S., Korolev A. USE OF UNMANNED AIRCRAFT IN NATIONAL POLICE ACTIVITIES.....	9
Kiblyk D., Khylyk L., Shyshkarova O. PREVENTIVE POLICE ACTIVITIES: THEORY AND PRACTICE OF FORMING A SECURE ENVIRONMENT.....	15
Mykhaylov R., Chernolutskyi D., Kovbasyuk A. INTERNATIONAL LEGAL APPROACHES TO REGULATING THE OPERATION OF UNMANNED AVIATION SYSTEMS: PROSPECTS FOR THE NATIONAL LEGISLATION OF UKRAINE.....	21
Prykhodkov M. NATIONAL POLICE IN THE SYSTEM OF COMBATING CRIME IN UKRAINE.....	27
Sakhno A., Moloshenko Zh. IMPROVEMENT OF QUALIFICATIONS OF PILOTS OF UNMANNED AVIATION SYSTEMS IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL LEGAL REGULATION.....	32
Semenyuk A. RESPECT FOR HUMAN RIGHTS IN THE PROCESS OF USING INFORMATION RESOURCES IN THE ACTIVITIES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE.....	38
Tsykalo V. LEGAL PRINCIPLES OF THE USE OF COERCION IN THE ACTIVITIES OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE: ANALYSIS OF FOREIGN EXPERIENCE.....	42

PROBLEMS OF PRE-TRIAL INVESTIGATION

Yeysiukov O. PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF CONDUCTING COMMISSIONED FORENSIC EXPERT EXAMINATIONS.....	47
--	----

PREVENTION OF CRIMINAL AND ADMINISTRATIVE OFFENCES

Karpenko A. CRIMINAL OFFENSE PROVIDED FOR IN PART 2 OF ARTICLE 310 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE: CERTAIN ISSUES OF CRIMINAL LIABILITY.....	52
Krasii M. STRENGTHENING LIABILITY FOR CRIMINAL CORRUPTION OFFENSES: CERTAIN ASPECTS OF UKRAINE'S FOREIGN CRIMINAL AND LEGAL POLICY.....	61
Merdova O., Umrykhina I., Shyshkarova O. ADMINISTRATIVE LIABILITY FOR INTENTIONAL CONTROLLED SKIDDING OF A VEHICLE (DRIFTING): LEGISLATIVE INITIATIVES IN UKRAINE AND FOREIGN EXPERIENCE.....	67
Movchan R., Burda P. ON PROSPECTS OF IMPROVING THE LEGISLATIVE DESCRIPTION OF THE SIGNS OF THE SUBJECTS OF CRIMES PROVIDED FOR IN ARTICLE 114-2 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE.....	73

Politova A. THE IMPACT OF EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS DECISIONS ON THE CLASSIFICATION OF HUMAN TRAFFICKING.....	81
Sanzharov R. ROAD TRAFFIC PARTICIPANTS LEAVING THE VENUE OF A ROAD ACCIDENT («HIT-AND-RUN»): ANALYSIS OF THE STATE OF THE PROBLEM IN UKRAINE AND ABROAD.....	87
Sen I., Fedorovych N. FEATURES OF A CONTINUING CRIMINAL OFFENCE IN THE SUPREME COURT'S PRACTICE.....	92
Timofieieva L. PRINCIPLES OF INDIVIDUALIZATION AND DIFFERENTIATION OF CRIMINAL LIABILITY.....	98
Yasin I. CRIMINAL OFFENCES RELATED TO CORRUPTION: ANALYSIS OF JUDICIAL PRACTICE.....	104

PSYCHOLOGICAL SUPPORT FOR POLICE ACTIVITIES

Bohucharova O. PSYCHOLOGICAL ASSESSMENT OF THE TRUTHFULNESS OF TESTIMONY IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW: INSTRUMENTAL AND NON – INSTRUMENTAL APPROACHES.....	110
--	-----

INTERNATIONAL COOPERATION OF THE NATIONAL POLICE: EXCHANGE OF EXPERIENCE

Atamanenko Yu., Nalyvaiko O., Tsurkalenko Yu. THE ROLE OF THE NATIONAL POLICE IN FORMING A SUSTAINABLE SYSTEM OF CYCLING EDUCATION IN UKRAINE.....	120
Kravchuk S. USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND INTERNATIONAL COOPERATION OF THE NATIONAL POLICE IN COMBATING HUMAN TRAFFICKING: OPTIMIZING THE EXCHANGE OF EXPERIENCE AND ENHANCING EFFICIENCY.....	127
Yanchuk N. GENESIS AND EVOLUTION OF THE EUROPEAN UNION AGENCY FOR LAW ENFORCEMENT COOPERATION (EUROPOL).....	139

LAW ENFORCEMENT UNDER MARTIAL STATE

Katerynychuk K. PROBLEMS OF ESTABLISHING THE STATUS OF A PERSON WHO HAS DISAPPEARED UNDER SPECIAL CIRCUMSTANCES IN UKRAINIAN LEGISLATION.....	144
Kniazkova L. ON SOME ISSUES OF PROTECTION OF THE RIGHTS OF PERSONS WHO HAVE SUFFERED FROM RUSSIA'S MILITARY AGGRESSION AGAINST UKRAINE.....	150

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

УКРАЇНСЬКА ПОЛІЦЕЇСТИКА: ТЕОРІЯ, ЗАКОНОДАВСТВО, ПРАКТИКА

UKRAINIAN POLYCEISTICS: THEORY, LEGISLATION, PRACTICE

Випуск № 3(15) 2025

Коректор – Н.В. Славогородська
Комп'ютерна верстка – С.С. Любченко

Підписано до друку 14.11.2025 р.
Гарнітура Times New Roman. Формат 60×84/8.
Папір офсетний. Цифровий друк.
Ум. друк. арк. 18,83. Обл. вид. арк. 20,81.
Зам. № 1125/906. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934-48-28, +38 (097) 723-06-08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.